

Драгана Цвијовић

ЗБИРНЕ ИМЕНИЦЕ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ
(лексичко-граматичка и лексичко-семантичка анализа)

INSTITUTE FOR THE SERBIAN LANGUAGE OF SASA
MONOGRAPHS 35

Dragana Cvijović

COLLECTIVE NOUNS
IN CONTEMPORARY
SERBIAN LANGUAGE
(Lexicogrammatical
and Lexical-semantic Analysis)

BELGRADE
2023

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ
МОНОГРАФИЈЕ 35

Драгана Цвијовић

ЗБИРНЕ ИМЕНИЦЕ
У САВРЕМЕНОМ
СРПСКОМ ЈЕЗИКУ
(лексичко-граматичка
и лексичко-семантичка анализа)

БЕОГРАД
2023

Едиција *Монографије*

Књига 35

Драгана Цвијовић

ЗБИРНЕ ИМЕНИЦЕ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ
(лексичко-граматичка и лексичко-семантичка анализа)

Издаје

Институт за српски језик САНУ, Кнеза Михаила 36, Београд

За издавача

Др Софија Милорадовић, директор Института за српски језик САНУ

Уређивачки одбор: др Јасна Влајић-Поповић, др Наташа Вуловић-Емонтс,
др Владан Јовановић, академик Александар Лома, проф. др Марина
Николић, проф. др Драгана Радовановић

Уредник књиге: др Владан Јовановић

Рецензенти

Проф. др Рајна Драгићевић

Проф. др Сања Ђуровић

Др Ненад Ивановић

Коректура: др Бојана Томић и аутор

Књига је прихваћена за штампу на седници Научног већа Института за српски језик САНУ одржаној 16. децембра 2022. године.

Компјутерска припрема: Давор Палчић

Ликовно решење корица: Лепосава Кнежевић, Чигоја штампа

Штампа

Службени гласник, Београд

Тираж: 300

ISBN 978-86-82873-96-9

© Институт за српски језик САНУ, 2023.

Ову књигу финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-47/2023-01/200174 који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

САДРЖАЈ:

Реч аутора	9
1. Увод	11
1.1. Опште напомене о истраживању	11
1.2. Предмет и задаци истраживања	12
1.3. Корпус за истраживање и методолошке поставке	14
2. Преглед литературе	17
2.1. Теоријски оквир истраживања	17
2.1.1. Основна обележја категорије збирности	17
2.1.2. Збирност као логичко-семантичка категорија	20
2.1.3. Збирност и категорија бројивости	22
2.1.4. О квантификацији и квантификаторима	24
2.2. Збирне именицеу српској лингвистичкој традицији (19–21. век)	27
2.2.1. О термилошкој синтагми <i>збирне именице</i>	27
2.2.2. Збирне именице на примеру познатијих граматика из 19. века	28
2.2.3. Збирне именице у основној граматичкој литератури од почетка 20. века до данашњих дана	30
2.2.4. Појединачне студије о збирним именицама у српском језику	32
2.2.5. Закључна запажања о збирним именицама у српском језику на основу представљене литературе	34
2.3. Преглед лингвистичке литературе о збирним именицама у другим словенским језицима	36
2.4. Преглед лингвистичке литературе о збирним именицама у несловенским језицима (на примеру балканских језика) . . .	43
2.5. Преглед компаративних истраживања збирних именица у словенским и несловенским језицима	45
2.6. Закључна запажања о збирним именицама у другим словенским и несловенским језицима у односу на српски језик	47

3. Анализа збирних именица са суфиксом за збирност у савременом српском језику	49
3.1. Збирне именице са суфиксом за збирност у српском језику	49
3.2. Подела збирних именица према суфиксу за збирност	49
3.3. Збирне именице на <i>-ад</i> (и проширена варијанта <i>-чад</i>)	51
3.4. Закључна запажања о збирним именицама на <i>-ад</i> (и проширеној варијанти <i>-чад</i>)	67
3.5. Збирне именице на <i>-еж</i>	70
3.6. Закључна запажања о збирним именицама на <i>-еж</i>	80
3.7. Збирне именице на <i>-ија</i> (и проширене варијанте <i>-адија</i> , <i>-арија</i> , <i>-ерија</i> , <i>-урија</i>)	85
3.8. Закључак о збирним именицама на <i>-ија</i> (и проширеним варијантама <i>-адија</i> , <i>-арија</i> , <i>-ерија</i> , <i>-урија</i>)	96
3.9. Збирне именице на <i>-ина</i> (и проширене варијанте <i>-евина</i> , <i>-ишћина</i>)	98
3.10. Закључак о збирним именицама на <i>-ина</i> (и проширеним варијантама <i>-евина</i> , <i>-ишћина</i>)	106
3.11. Анализа збирних именица на <i>-је</i>	108
3.12. Закључак о прототипичним збирним именицама на <i>-је</i>	139
3.13. Анализа збирних именица на <i>-сѣво</i> (<i>-ишѣво</i>)	141
3.14. Закључак о збирним именицама на <i>-сѣво</i> (<i>-ишѣво</i>)	157
3.15. Анализа збирних именица са мање заступљеним суфиксима у овој именичкој категорији (<i>-аић</i> , <i>-ација</i> , <i>-иња</i> , <i>-ишће</i> , <i>-ја</i> , <i>-лук</i> , <i>-осић</i> и др.)	159
4. Збирне именице са функцијом суплетивне множине према истокоренским облицима једнине	165
5. Анализа збирних именица без суфикса који указује на збирност	169
5.1. Теоријска разматрања о лексичкој збирности	169
5.2. Лексеме из семантичког поља „бића/лица“	173
5.3. Лексеме из семантичког поља „бића/нелица – животиње“	189
5.4. Лексеме са функцијом партикуларизатора-убличивача	191
5.5. Лексеме из семантичког поља „предмети, ствари“	201
5.6. Лексеме из семантичког поља „биљке, дрвеће, њихови делови и остаци – фитоними“	208
5.7. Збирно-градивна образовања	210
5.8. Лексеме из семантичког поља „гомила, камара чега“	211
5.9. О именицама <i>азбука</i> , <i>аићлеишка</i> и др.	212
5.10. Закључна запажања у вези са лексичким збирним именицама	215

6. Конгруенција са збирном именицом (нормативни аспект)	219
6.1. Опште напомене о конгруенцији	219
6.2. Слагање збирне именице са предикатом	220
6.3. Збирне именице према граничним категоријама речи (збирним бројевима, бројним именицама на <i>-ица</i>)	224
7. Збирне именице у лексикографској пракси (РСАНУ, РМС, РСЈ) .	231
7.1. Фразеолошке јединице са збирном именицом као компонентом.	241
8. Закључак	257
8.1. Статус збирних именица у систему српског језика	257
8.2. Творбене и морфолошке карактеристике збирних именица	259
8.3. Семантичке и лексичке карактеристике збирних именица .	264
Извори и њихове скраћенице	279
Литература	281
Прилог (анкета)	295
Резиме на руском	297
Резиме на енглеском	301
Регистар збирних именица	303
Регистар појмова	317
Именски регистар	321
О аутору	325

РЕЧ АУТОРА

Студија *Збирне именице у савременом српском језику (лексичко-граматичка и лексичко-семантичка анализа)* настала је на основу рукописа докторске дисертације *Збирне именице у савременом српском језику*, одбрањене 30. јуна 2017. године на Филолошком факултету Универзитета у Београду, пред комисијом у следећем саставу: проф. др Рајна Драгићевић (ментор), проф. др Весна Ломпар и др Владан Јовановић. Поједини делови рукописа књиге допуњени су и прерађени на основу већ публикованих научних радова (део трећег поглавља о збирним именицама на *-еж* и њиховој двородној природи и о збирним именицама на *-ија* (и проширеним варијантама *-адија*, *-арија*, *-ерија*, *-урија*) и њиховој експресивној вредности у означавању етничких, националних, верских скупина; део петог поглавља који се односи на лексичку збирност именица из војног регистра, затим на лексеме са функцијом партикуларизатора-уобличивача и на разматрање збирности код именица *азбука*, *ајлејџика* и др.), о чему постоји информација на одговарајућим местима у монографији.

Велику захвалност дугујем др Стани Ристић јер сам се на њен предлог одлучила да истражујем збирне именице и Радојки Вуксановић, која је ту идеју подржала, али нажалост, није више међу нама. Неизмерно захваљујем ментору и рецензенту проф. др Рајни Драгићевић на издвојеном времену, посвећености, стрпљивости, преданом читању и члановима комисије – проф. др Весни Ломпар на значајним коментари-ма из домена морфологије и др Владану Јовановићу на бројним саветима, корисним дискусијама и разговорима који су ми веома значили у припремању рукописа књиге. Топло захваљујем и рецензентима проф. др Сањи Ђуровић и др Ненаду Ивановићу на пажљивом читању и добронамерним сугестијама. Захвалност дугујем и др Марини Спасојевић и др Бојани Томић, са којима су промишљања о збирним именицама била више него драгоцене, и осталим колегама са Одсека за израду Речника САНУ (Марији Ђинђић, Наташи Вуловић Емонтс, Милице

Стојановић и Наташи Миланов) на саветима и помоћи. Проф. др Бранки Тафри овим путем желим да искажем нарочито поштовање јер ме је охрабрила и подржала да докторску тезу прерадим у монографију. За брижљиво читање рукописа књиге и коректорске напомене посебно захваљујем мр Марији Милосављевић Тодоровић и др Бојани Томић. Упућујем захвалност и осталим сарадницима Института за српски језик САНУ на колегијалности и подршци, Институту за српски језик САНУ на омогућеним условима за научни рад и напредовање, Научном већу Института за српски језик, које је уврстило ову монографију у свој издавачки план.

Вишегодишње бављење збирним именицама подстиче и подржава моја породица – супруг Мишко и синови Андреј и Димитрије, који ми пружају безусловну љубав, снагу и инспирацију, и родитељи, који су мој велики ослонац у животу.

У Београду, 31. јула 2023. године

Драгана Цвијовић

1. УВОД

1.1. Опште напомене о истраживању

У традиционалним српским граматикама збирне именице се посматрају као врста именичких речи. Према значењу именице се деле на властите (особне), заједничке (опште), збирне (колективне), градивне и апстрактне (мисаоне). Збирне именице означавају скуп више предмета, ствари или бића посматраних у неком неодређеном збиру који се разумева као једна целина. Најважнија особина збирних именица је да обликом једнине означавају множину предмета или бића. То потврђују дефиниције збирних именица у граматичкој литератури које обједињују два аспекта – морфолошки и семантички. Као заједнички модел за све дефиниције који покрива оба аспекта В. Ломпар (2016: 72) издваја следећи:

Збирне именице	стојећи у облику једнине	означавају	збир	бића и предмета
-------------------	--------------------------------	------------	------	--------------------

Табела 1: Уопштена дефиниција збирних именица у граматичкој литератури

Традиционални приступ проучавању збирних именица у српском језику држи се првенствено граматичког принципа по коме се збирне именице дефинишу помоћу граматичке категорије броја, па се издвајају именице на *-ад*, *-је* и *-сиво* као именице којима се исказује збирност. М. Стевановић (1986: 184–185) као посебне групе именица издваја и именице *живина*, *марва*, *раја*, *родбина*, *сиока* које означавају мноштво, односно неодређен број јединки узетих као један јединствен појам, а које у језику никада немају службу граматичког означавања множине већ се искључиво употребљавају у облику једнине, и именице типа

јайџо, крдо, народ, рој, сѣадо, чойор које означавају скупине већег броја бића и које се употребљавају и у множини.

1.2. Предмет и задаци истраживања

Предмет истраживања у овој књизи су збирне именице у савременом српском језику, односно лексичке јединице које означавају збир, скуп, мноштво, колектив живих или неживих референата који се поимају као неразделива целина. Издвајају се два основна типа збирних именица према творбеном критеријуму. Први тип сачињавају именице са суфиксом за збирност: *-ад* (и проширена варијанта *-чад*), *-еж*, *-ија* (и проширене варијанте *-адија*, *-арија*, *-ерија*, *-урија*), *-ина* (и проширене варијанте *-евина*, *-иштина*), *-је*, *-ство* (*-иштво*), а други тип чине збирне именице без суфикса за збирност (*дружина*, *јайџо*, *накиш*, *илеме*, *иправа* и др.), односно лексичке збирне именице којима се помоћу семантичких константи типа 'скуп', 'мноштво', 'збир', 'маса', 'група', 'гомила', 'велики број' (људи, предмета, ствари и сл.) изражава збирно значење. У граматичкој литератури која доноси дефиниције збирних именица најчешће се наглашава да збирне именице означавају збир бића и предмета. Увидом у наш корпус региструју се следеће **лексичко-семантичке скупине именица**, а у оквиру неких од њих и даље поделе на подгрупе:

- 1) а) биће/лице: *банда, браштво, бригада, војска, грађанство, делегација, дечурлија, имиграција, младеж,¹ млађарија, малограђаништина, народ, омладина, илештво, породица, родбина* и др.;
- б) младо биће: *близанчад, госточад, деришад, ђачад, мезимчад, одојчад, сирочад, унучад, чобанчад* и сл.;
- 2) а) биће/нелице – животиња: *голубље, живина, зверје, марва, ишичје, стока*;
- б) младунче животиње: *голујчад, јагњад, камилчад, мачад, ишлад, ирасад, слончад* и др.;
- 3) анатомски појмови и делови тела код људи и животиња: *костурје, мишиће, иерје, ируље*;
- 4) биљке, дрвеће, њихови делови и остаци – фитоними: *борје, врбље, грање, жбуње, класје, храсиовље, цвеће, ишражје* и сл.;

¹ Именицу *младеж* дајемо акцентовану у књизи да бисмо је разликовали од именице *младеж* у значењу „мали израштај на кожи у облику округласте мрље“.

- 5) материјалне реалије – предмети од природних и вештачких материјала:
- а) предмети од природних материјала: *камење*;
  - б) предмети од различитих метала (бабра, злата, сребра и др.): *бакар, бижуџерија, накити, њрсџење, сребро*;
  - в) предмети од камена: *киџовље*;
  - г) предмети од дрвета: *бурад, гређе, дрвенарија, коље*;
  - д) делови покућства, окућнице, намештаја, предмета који се користе у домаћинству: *грнчарија, есцајз, мебл, њосуђе, њебад, ужад*;
  - ђ) превозна средства: *бродовље, сџлавље*;
  - е) одећа и обућа: *обућа, одећа, ремење, рубље*;
  - 6) воће и поврће: *воће, грожђе, зелен, зелье, њоврће*;
  - 7) географски појмови: *горје, осџрвље, сџење, хриђе*;
  - 8) атмосферске појаве: *громовље, облачје*;
  - 9) ситни делови, остаци, талог, мноштво таквих делова: *жеравље, огризође, окрње, њџевина, њлева, сџругоџина, њруње, угљење*;
  - 10) комад, грумен нечега, гомила: *бусење, грумење, њубре, оџџад, њлашђе, смеђе*;
  - 11) институција, установа, државно тело и сл.: *ваздухоџловсџво, издавалашџво*;
  - 12) врста јела, гастрономски производ: *џециво*;
  - 13) место, станиште: *гробље*;
  - 14) нематеријалне реалије: *гласовље, звуковље, мирисје, називље, џеснишџво, сликарсџво*.

Истраживање је обухватило следеће **здатке**:

1. регистровање и евидентирање збирних именица у савременом српском језику и опис према семантичким пољима и лексичко-семантичким групама;
2. представљање типичних суфикса којима се деривирају збирне именице и њихових основних карактеристика;
3. проучавање морфолошког понашања збирних именица (на основу резултата досадашњих истраживања), проверавање да ли опстају у језику или их потискују друге именице и установити од чега то зависи;
4. анализа метајезичких константи које чине саставни део семске структуре именица, проучавање механизма настанка секундарних значења издвајањем карактеристичних модела путем

- метонимијских преноса, метафоричких трансформација и синегдохе;
5. издвајање специфичних случајева и поткрепљивање контекстуалним реализацијама;
  6. разрада лексикографских поступака на основу лексикографске праксе примењене у нашим најпознатијим речницима савременог српског (српскохрватског) језика описног (дескриптивног) типа (РСАНУ, РМС, РСЈ);
  7. утврђивање критеријума које именице морају испунити да би биле означене као збирне.

У досадашњој србистичкој литератури веома мало пажње се посвећивало лексичким збирним именицама, као и збирно-градивним именицама,² те је посебно поглавље посвећено њима. Сходно томе, циљ је да се утврде критеријуми према којима се издвајају типичне и нетипичне збирне именице и да се одреди њихово место у систему српског језика. Вишеаспектни приступ подразумева да се збирне именице сагледају са неколико нивоа: граматичког, творбеног, семантичког и лексикографског.

На основу овог истраживања очекује се да се добије јаснија слика о овој врсти речи, њиховој граматичкој и творбеној структури, о семантици самих лексема, као и да се допринесе српској лексикографији потврђивањем и издвајањем доминантних модела приликом лексикографске обраде збирних именица. Анализом и описом збирних именица у српском језику са различитих аспеката, служећи се досадашњим резултатима и истраживањима, надамо се да ћемо допринети сагледавању ове именичке врсте речи и категорије збирности не само у српском језику већ и на ширем нивоу – на нивоу других словенских језика.

1.3. Корпус за истраживање и методолошке поставке

Основни корпус за истраживање чинио је *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* САНУ (РСАНУ) (до 21. тома: погдекад(а)¹–покупити),³ а остатак корпуса допуњен је грађом из шестотомног *Речника српскохрватског књижевног језика* Матице српске

² У англосаксонској литератури овим именицама се посвећује велика пажња.

³ *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* најразуђенији је речник српског језика јер поред књижевне лексике садржи и дијалекатску и народну лексику. Академијин Речник је погодан као извор јер обједињује лексику с почетка 19. века, тј. од формирања модерног књижевног језика на Вуковој основици, па све до данашњих дана,

(РМС) (од слова П до слова Ш). Као контролни корпус послужили су једнотомни *Речник српскога језика* (РСЈ) и *Обраћени речник српскога језика* (ОРСЈ). Контекстуалне реализације преузели смо из поменутих дескриптивних речника⁴ и из *Електронског корпуса савременог српског језика* Математичког факултета у Београду (<http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/korpus/>), а који нам је нарочито користио приликом проверавања да ли се у језику реално више користе, нпр. збирне именице на *-ад*: *јагњад*, *кучад*, *ћрасад* или облици суплетивне множине на *-ићи* од именица *јагње*, *куче*, *ћрасе*: *јагњићи*, *кучићи*, *ћрасићи*, као и других извора, претежно из дела савремених српских писаца.

Грађу сачињавају све ексцерпирани именице које уз одредничку реч имају квалификатор зб., нпр. *млађад* ж зб. покр. „младунци животиња, младунчад“, као и оне које имају граматичку дефиницију типа зб. *им. од X*, нпр. *јагњад* ж „зб. им. од јагње“, потом именице код којих секундарне семантичке реализације носе квалификатор зб., нпр. *ћлемсїво* с б. зб. „племићи“, или именице које су у примарном значењу маркиране квалификатором зб., а у секундарним семантичким реализацијама остварују друга значења, нпр. *грађансїво*, као и оне код којих се у заглављу уз одредницу налазе следеће информације: често у зб. значењу, само јд., обично зб., ретко у мн. и сл. Лексичке збирне именице ексцерпирани су на основу њихове семантике, односно начином исказивања збирности било у примарном, а чешће у секундарним значењима путем семантичких константи типа ’мноштво’, ’велики’ (број), ’гомила’, ’маса’ (људи), ’скуп’, (предмета) и сл., нпр. *бижућерија*, *накић*, *наmeshїај*, *роба* и др.

У истраживању смо се служили различитим методима израде, као што су дескриптивни, аналитички и синтетички метод, анализа речничких дефиниција уз издвајање лексикографских модела и контекстуалних анализа. Такође, користили смо и анкету као релевантан метод за потврђивање извесних претпоставки у вези са збирним именицама. Анкета коју смо спровели састоји се из четири дела, односно садржи четири налога и налази се на крају књиге као прилог⁵ и у њој је учествовало 48 испитаника.

обједињујући и временску и територијалну димензију која обилује богатим инвентаром лексема. Стога се у нашој грађи налази и стандардна и нестандардна лексика.

⁴ За изворе задржавамо скраћенице из ових двају речника (за РСАНУ в. у 19. књизи, а за РМС у 1. књизи), а попис новијих, тј. ексцерпираних књижевних дела с краја 20. и почетка 21. века налази се на крају књиге.

⁵ За потребе истраживања и у самој књизи када користимо резултате анкете, позивамо се на број налога и на број примера у оквиру самог налога. Детаљнији опис анкете налази се у тачкама 2.1.2, 3.3, 3.11 и 9.2.

2. ПРЕГЛЕД ЛИТЕРАТУРЕ

2.1. Теоријски оквир истраживања

2.1.1. Основна обележја категорије збирности

„Док се плуралском формом множина исказује као одређена бројна ситуација појединачног, избројивог, збирна форма множину означава као јединствену укупност у којој се појединачно не разабера“ (Ивић 1995: 12).

Категорија збирности представља веома комплексну појаву у језику. Збирност је својство онога што се јавља у збиру, укупност једнородних, хомогених ентитета, односно збирност подразумева свест о целовитом које је нерашчлањиво на саставне делове. Збирност сама собом чини јединичност, тј. илуструје карактеризацију мноштва као целину. Уопште узев, за категорију збирности могло би се констатовати да има општесловенски карактер јер је својствена свим словенским језицима, с тим што се у њима не манифестује на исти начин.

Б. Тафра (2005: 75) заступа став да збирне именице треба обрађивати у оквиру категорије збирности, као засебне категорије која поседује и семантичка и морфолошка и синтаксичка обележја којима се збирне именице одвајају од осталих именица. Г. Корбет (2000: 118) такође истиче да збирне именице представљају засебну категорију именица. Он сматра да је њихова примарна функција да искажу кохезију, јединство чланова затворене целине, групе, која се понекад манифестује и заједничком активношћу тих чланова колектива. А. Вјежбицка (1996: 155–156) са аспекта когнитивне лингвистике посматра категорију збирности. Под збирним подразумева скуп ствари, предмета, различите врсте појава. На основу људског сазнања и искуства на примерима таксинома *йїишце* и именице *намеишїај* А. Вјежбицка објашњава зашто се нешто поима или не поима као збирно. Ауторка сматра да се може утврдити граница између онога што се сврстава у категорију *йїишца* и онога што јој не припада, али се не може повући линија између ства-

ри које су укључене у категорију *наmeshијаја* и оних које то нису, због тога што, по свом значењу, реч *наmeshијај* не идентификује појединачно сваку ствар. Колективна спознаја нам дозвољава да нпр. уочимо да ли појам *радио* спада у категорију *наmeshтаја* или не. Ауторка затим уочава да су то две фундаментално различите појаве јер су птице значењски врста животиња и припадају категорији живог, док се *наmeshтај* конципира као различита врста ствари, а не само као врста ствари. Чињеница је да таксином *ишшце* припада класи бројивих именица (нпр. *ири ишшце*, *иет ишшца*), док именица *наmeshијај* припада класи *mass noun*,⁶ које су небројиве, те је и концептуализација датих именица различита.

У српском језику збирност има граматичка обележја једнине и у морфолошком облику за исказивање збирности, а неретко и у конгруенцији – како у именском изразу тако и у конгруенцији између именског изразица и предиката, нпр. *Жушо лише је ојало* (Пипер и др. 2005: 883–884). Аутори разликују неколико типова збирности. **Регуларна збирност** је облик збирности који има исти корен као облик за јединичност, док је значење збирности исказано само морфолошки и синтаксички (конгруенцијом), нпр. *сува грана/суво грање, зелени лист/зелено лише*. **Ексклузивна збирност** изражава се именским изразима са именицама *collectiva tantum*, које имају искључиво облик једнине, а значење збирности, нпр. *нова обућа, она дечурлија, наша студијарија*. **Генеричка збирност** је, како аутори истичу, посебан вид сингуларске збирности за који је карактеристична употреба сингуларског облика да би се означила читава врста, нпр. *Голуб је ишшца* или *Јабuka је воће*.

Збирност као лексичко-граматичка категорија има свој денотативни садржај у нејединичности, односно плуралности именицом означеног скупа, док је сигнификативно значење збирних именица (као начин на који је именовани објекат осмишљен) значење целине, односно мноштва као засебног и јединственог ентитета. То даје могућност да се неке збирне именице употребљавају у опозицији према множини, нпр. *грање–ране, жбуње–жбунови, лише–лишкови* као два облика са истим денотативним значењем нејединичности, али у једном случају осмишљеним и представљеним у виду мноштва истоврсних објеката које се види као целина, нпр. *суво грање*, а у другом као мноштво истоврсних објеката без истицања да ли се оно види као целина, нпр. *суве ране* (Пипер и др. 2005: 909–910). Збирност је, у начелу, тесно повезана са множином. И у једном и у другом случају, реч је о множини,

⁶ У енглеском језику под термином *mass nouns* подразумевају се све небројиве именице укључујући и апстрактне именице.

односно о већем броју референата, с тим што се под мноштвом подразумева скуп и јединство непребројивих ентитета и јединки. Множином се обично означава количина, односно број јединки, док збирност подразумева скуп разнородних (нпр. именица *наmeshīaj*), нерашчлањивих ентитета исте врсте (Супрунчук 2012: 69).

Категорији збирности, у ствари, опонира категорија јединичности, односно сингулатив.⁷ Опонирани ликови граматичког броја маркирани су засебним флективним наставцима (за облике). Сингулатив је у српском језику маркиран формантом *-ин* код именица мушког рода и формантом *-ка* код именица женског рода. Тако нпр. имамо етноним *Србин* и његов старији облик *Срб*. Лику *Срб* опонира множински лик *Срби*, тј. прави плурал. Међутим, то је само граматичка опозиција двају наведених ликова, а права опозиција сингулативу (семантичка и логична) било би збирно образовање *српство*. Из овога следи да је прави опонент сингулативу, у ствари колективност, а не плурал (в. Дабић 2000: 198–203).

Интересантни су и сингулативи типа *воћка*, *сламка*, *ћиравка*, који су изведени од основних именица које означавају мноштво и то врло хомогено – *воће*, *слама*, *ћирава*, и имају значење и смисао збирности. Из таквог мноштва издваја се у поступку индивидуализације – сингулатив. Тиме се он јасно опонира збирности и колективности (в. Дабић 2000). М. Ивић (1995: 16) за именице типа *сено*, *слама*, *ћирава* истиче да су по самој својој природи прелазног, збирно-градивног карактера, те их тако треба и посматрати, јер се између ова два појма не поставља чврста семантичка граница. Лексема *слама* представља врсту неуобличене масе, с једне стране, али с друге стране, уочавају се појединачни, пребројиви ентитети оличени у сингулативу *сламка*. Слично је и са именицом *ћирава*, која поседује свој појединачни облик изражен сингулативом *ћиравка*. „Српскохрватски уопште мало искоришћава описану морфолошку могућност деривирања сингулативног образовања од збирно-градивног“, истиче ауторка (Ивић 1995: 16).⁸

⁷ М. Пети (2001: 237) збирним именицама прилази преко **категорије збројине**, односно **зброја** као облика садржаја, који представља општи број којим се истовремено изражава и једно и много. Аутор одбацује приступ збирним именицама у виду категорије супротстављене јединици и множини као морфолошким облицима граматичке категорије броја, већ сматра да је збројина засебна категорија која се не посматра у опозицији са сингуларом већ са сингулативом.

⁸ Збирно-градивним образовањима у српском језику више пажње посветићемо у делу књиге који се бави лексичким збирним именицама.

2.1.2. Збирност као логичко-семантичка категорија

Категорија збирности се поима као логичко-семантичка категорија, али се она граматикализује углавном кроз граматичку категорију броја. За дубље разумевање збирности неопходан је функционални и систематски приступ, који омогућава да истражимо његову унутрашњу структуру, као и функционисање у језику, јер се манифестује на свим језичким нивоима.

Категорија збирности није само предмет језичких истраживања. Она је далеко више у фокусу логичара и филозофа управо због своје неодређености. Таква неодређеност често проузрокује проблеме, о чему сведоче још учења мислилаца и филозофа из античке Грчке. Филозоф Еубулид из Милета успоставио је **парадокс соритес**, односно **парадокс гомиле**. Парадокс означава мисао, суд који по нечему изгледа противречан општеусвојеном, уобичајеном мишљењу. Парадокс настаје када се пође од скупа очигледних премиса, а потом се из њих извуку закључци који их подривају. Противречност обично настаје због омашке у ланцу логике који води од премиса ка закључку. Један од најважнијих, видова расуђивања јесте *соритес* или *ланчани (верижни) закључак* који означава низ уланчаних силогизама, односно који се састоји из више скраћених и међусобно у неку конклузију повезаних закључака (Кант 1819: 193).⁹ Међутим, понекад ланчано закључивање може да доведе до апсурда и тада имамо парадокс ланчаног закључивања. Тај парадокс се састоји у следећем – односи се на гомилу песка.

1 000 000 зрна песка чини гомилу песка. (премиса 1)

Ако се одузме једно зрно песка, и даље остаје гомила песка. (премиса 2)

Понављањем овог поступка (премисе 2) на крају остаје једно зрно песка. Тиме се намеће закључак да гомила може бити састављена од само једног зрна песка. Сходно томе, ако једно зрно песка чини гомилу, онда уклањање и тог зрна песка и даље формира гомилу.

Постоји и друга формулација по којој се полази од једног зрна песка и претпоставке да једно зрно не чини гомилу. Додавањем још једног зрна песка, па још једног, поступак се понавља док се коначно не дође до неког броја X који чини гомилу, те се изводи закључак да

⁹ <https://books.google.rs/books?id=0V8VAAAAYAAJ&pg=PP9&lpg=PP9&dq=Metaphysical+Works+of+the+Celebrated+Immanuel+Kant&source=bl&ots=2bv165LmxS&sig=81fawVmWtb6eD2EBnOrOQB8KH1c&hl=sr&sa=X&ved=0ahUKEwi4hbTq54jMAhVmEpoKHfslAEMQ6AEIGjAA#v=onepage&q=Metaphysical%20Works%20of%20the%20Celebrated%20Immanuel%20Kant&f=false>.

X-1 не чини гомилу. У том случају, једно зрно ипак чини гомилу, јер додавање једног зрна не-гомилу претвара у гомилу.¹⁰ Можемо се онда запитати докле иде та неодређеност и када се може успоставити јасна граница да је нешто престало да именује гомилу, односно непрегледно мноштво, а постало је јасан, пребројив ентитет, јединка и сл. И филозофи и логичари с почетка 20. века наомамо бавили су се сличним питањима (Quine: 1960; Chapell: 1971 и др.). И. Прањковић (2000: 345) истиче да се неодређеност/одређеност у језику, нпр. код именица, испољава путем тзв. дистрибутивне јединице и множине, где јединица сугерише неку врсту одређености, а множина неодређености именице: *људи у оделу/људи у оделима*. Овакви примери илуструју генеричку употребу, односно исказивање генеричког значења именице у јединици, па се именицом *одело* означава одређена, специфична група људи, као нпр. и *људи у униформи* (в. и Zergollern-Miletić 2008: 100). М. Ивић (1995: 14) под генеричком употребом именице подразумева именицу која се не везује ни за какав конкретан ентитет, већ се интерпретира уопштено, као назив одређене врсте лица или ствари и када је именица у својству лексичког језгра предиката искоришћена за класификацију или карактеризацију онога што се у реченици исказује као субјекат. Пошто је одлика врсте истовремено и одлика сваког њеног представника, дата именица се исказује било у јединици, било у множини: *Човек је смртан/Људи су смртни*. Могуће је и при саопштавању конкретних догађаја у којима дато мноштво јединки иступа као јединствена маса поставити тежиште информисања на врсту појаве о којој се ради. Тада уместо плуралског облика именице, који би одсликавао конкретно стање ствари, употребљавамо **генерички сингулар**: *Нейријатиљ њродире са свих стирана* (Ивић 1995: 14). У својству генеричког сингулара јавља се и именица *војска*: *Војска је јујрос најала њројивничке њоложаје*, као и именице типа *голуб*, *јабука*: *Голуб је њишица* и *Јабука је воће*. На овакав начин употребљен сингулар у именском изразу резултат је синегдохе: јединица за множину – *(сваки) голуб је њишица* или *(свака) јабука је воће*. Наведена појава интересантна је и са становишта теорије прототипа, која се темељи на издвајању централног, прототипичног члана одређене категорије. Референти који се сврставају у исту категорију, на лексичком плану деле исте семе. Тако нпр. именице које именују воће (*јабука*, *крушка*, *шљива*, *јагода*, *бресква* и сл.) имају заједничку архисему *воће* и мноштво заједничких сема нижег ранга (в. Драгићевић 2007: 79). Анкета¹¹ је показала да су сви испи-

¹⁰ В. https://en.wikipedia.org/wiki/Sorites_paradox.

¹¹ В. трећи налог у оквиру анкете која се налази у прилогу на крају књиге.

таници једногласни – *јабука* представља прототипично воће, односно доживљава се као представник читаве врсте. Од испитаника се тражило да се изјасне да ли под *јабуком* у реченици *Јабука је моје омиљено воће* подразумевају одређену јабуку или јабуку као врсту. Такође, требало је и да опишу јабуку, а њихови одговори су углавном били усаглашени: округла, средње величине, али по боји су варирали. Највише одговора се односило на црвену јабуку, затим на жуту и на крају на зелену јабуку. Ако бисмо одређивали типичност неког примера према облику, величини, па и боји, онда би *банана* била на самом дну листе. Намеће се мишљење да ни облик нити величина нису пресудни за одређивање типичног представника категорије (више у Драгићевић 2007: 79–89). За наше истраживање је значајно, а анкета је потврдила да се у улози генеричког сингулара налази представник читаве врсте.

2.1.3. Збирност и категорија бројивости

„Brojivost se može opisati kao svojstvo imenice da se na temelju svoga značenja očituje kao mnogost od više istovrsnih elemenata ili pak kao značenjska jediničnost koja se ne može pomisliti kao mnogost“ (Znika 2002: 63). Бројивост се темељи на значењској опреци јединичност $\neq$ многост. Бројиве именице су оне које означавају раздвојен ентитет односно ако је садржај именице појмљив као јединичност којој у опреци стоји многост. Небројиве су оне именице које немају природних граница, односно код којих садржај није појмљив као јединичност којој би у опреци стајала многост. Код бројивих именица ентитети се посматрају као издиференцирано мноштво, а код небројивих као неиздиференцирано мноштво. Потом, не може се на темељу једнинског или множинског облика именице доносити суд о бројивости неке именице, већ се мора укључити и њено лексичко значење. „Brojivost ima svoj izraz na morfološkom planu u gramatičkoj kategoriji broja, njezinim gramemama jednini i množini“ (РГ 1980: 471, 472, према Znika 2002: 67). Граматичка категорија броја представља морфолошки израз категорије бројивости.

Граматички број својствен је већини језика, с тим што се другачије дистрибуира у њима. Састоји се од два опонирана члана: сингулара и плурала, док је нпр. у словеначком језику још увек жив и дуал. Конкретно, опозицију једно – више од једно/многа разликују именице које означавају појединачне, пребројиве ентитете. „Iako je brojivost semantička kategorija, ona se najčešće očituje morfološkim oznakama za jedninu i množinu, ali se uvijek ne podudara s kategorijom broja, te leksičko-

-sintaksičkim oznakama“ (Tafra 2005: 70). Већина именица у српском језику сврстава се у бројно променљиве именице, односно имају и облике једнине и облике множине као морфолошке ознаке граматичке категорије броја. То значи да се у њиховој промени граматички број слаже са реалним бројем заснованим на броју именованих појмова (*Куца је сѝавала/Једна куца је сѝавала* и *Куце су сѝавале/Многе куце су сѝавале*). Од овог правила одступају збирне именице (в. и Мразовић-Букадиновић 1990; Tafra 2005: 71–72). Поједини чланови категорије броја семантички су условљени, о чему реферишу збирне именице које по правилу немају множинске облике. „Сингуларски облици за исказивање множине пореклом су збирна образовања, накнадно реинтерпретирана у множинском значењу и постављена на место изгубљене регуларне плуралске парадигме“ (Ивић 1995: 11). Збирне именице припадају категорији *singularia tantum* која је семантички условљена, те је код њих једнина граматичка, а множина семантичка.

Збирне именице су на својеврстан начин повезане и са именицама које припадају класи *pluralia tantum* јер и једне и друге за означавање онога што је њима обележено користе један облик категорије броја – збирне именице користе једнину да означе мноштво јер увек упућују на мноштво, а именице *pluralia tantum* множину да означе и једнину и множину (о категорији *pluralia tantum* више у Tafra 2019: 79–103; Томић 2019). На морфолошком плану о њима се говори као о именицама са тзв. дефектном морфолошком парадигмом. За разлику од именица *pluralia tantum* које су граматикализоване (у дескриптивним речницима су маркиране квалификатором мн.(=множина)), збирне именице то нису. Оне означавају збир појмова у једнини, нпр. *младај, омладина, њилеј, раја* и др.

Поједини аутори поред сингулара и плурала користе термин **збирна множина**¹² као трећу категорију граматичког броја за означавање збирних именица. А. В. Бондарко (1971: 34–35) сматра да термин **збирна множина** није прикладан јер не одражава суштину ствари. Прикладнијим се сматра назив **свеукупност** (Виноградов 1986: 156). Множина схваћена као свеукупност није бројива и супротставља се множини као низу појединачних бројивих предмета (в. Znika 2002: 94). И заиста, семантичка структура збирних именица односи се на свеукупан нерашчлањив збир ентитета. „Zbirne su imenice brojive kao 'izraz realne jediničnosti predmeta' (*motčad, narod*), a nebrojive kao 'izraz

¹² Прањковић (1984: 171–175) издваја две поткатегорије граматичког броја: опозицију једнина – множина и једнина – збирна множина.

neizbrojenoga, ali konačnoga mnoštva' (*kler, namještaj, stoka*)“ (Znika 2002: 94).

Поједине именице са суфиксом за збирност различито се тумаче. Нпр. неки граматичари суфикс *-ад* доживљавају као граматичку морфему (Силић 1984: 105) у примерима типа *тїелад* и сл. Такве именице су склоне лексикализацији, па често попримају карактер лексичких морфема, тј. морфема са лексичким или лексикализованим значењем. Суфикс *-ад* у именицама типа *момчад* више нема граматичко значење које има у именицама типа *тїелад*. „Stopivši se s osnovom, postala je dijelom strukture izraza koja pretkazuje drugačiji izbor gramatičkih morfema, a s njima i drugačiji izbor gramema“ (Силић 1984: 106). С друге стране, лексичке збирне именице као што су *армија, војска, народ, сїадо* и др. разликују се од оних код којих је збирност морфемски изражена по томе што немају директне релације према категорији броја, односно према једнини и све имају множинске облике: *армија–армије, војска–војске, народ–народи, сїадо–сїада* и др. Код њих се збирна интерпретација мноштва јавља као обавезна компонента лексичког значења.

Категорија збирности се разликује од категорије бројивости првенствено по томе што актуелизује квалитет, односно једнородност, недељивост, свеукупност ентитета, јединки и сл., док се за бројивост на првом месту везује квантитет, тј. количина. Збирност се реализује на релацији један предмет – класа истородних, свеукупност једнородних ентитета, а бројивост се остварује на опозицији један предмет – више од једног предмета (ЈС 1990: 473 према Ристић С. 2004: 105).

2.1.4. О квантификацији и квантификаторима

Логичари су истакли да без семантике не можемо једну чулима доступну појаву одредити језички као избројиву или неизбројиву. „Први услов за стицање својства избројивости јесте опредмећеност појаве о којој је реч, тј. чињеница да се она отелотворује у виду појединачних, међусобно издиференцираних ентитета у мери довољној за то да им се осигура препознатљивост“ (Ивић 1995: 18). Неодређено мноштво јединки је по својој природи блиско неуобличеној материји, те логичари истичу релевантну чињеницу да се, за разлику од предмета који су одређени по броју, неодређено мноштво и материја одликују тзв. кумулативном референцијом ако ономе што именују лексеме као *књиге* или *со* додамо још тога, добићемо опет то исто – *књиге + књиге = књиге, со + со = со*, а ако оно на шта се примењују изрази *књига* или *две књиге*

увећамо по истом принципу, резултат је сасвим другачији: добили смо нешто ново: књига + књига = две књиге, две књиге + две књиге = четири књиге (више у Ивић 1995: 21).

Квантификацији се прибегава када не постоје услови за избројивост збирне именице. „Сваки објекат који је конкретан, који има просторне димензије и може бити измерен, подлеже језичкој квантификацији“ (Пипер и др. 2005: 60).

Бројивост претходи **нумеричкој квантификацији** која се исказује бројем¹³ и која је својствена бројивим именицама. Поједине збирне именице не могу се директно нумерички квантификовати, већ посредно преко квантификатива: *два крда сѿоке, ѿри хриѿ грања* или преко прилога количине: *већина клера, главнина сѿоке, гомила сѿоке, много сѿоке* и сл.

Именицама типа *млађарија, омладина, дечурлија* и др. није својствена нумеричка¹⁴ квантификација, док је за именице типа *армија, баѿаљон, ѿродица* и сл. квантификација уобичајена. Ако је немогуће употребити нумерички квантификатор уз збирну именицу, тада се прибегава алтернативним решењима. Именски израз може се оформити помоћу именице која значи елемент тога скупа (уместо збирне именице), нпр. уместо неправилног **хиљаду војске* квантификују се чланови скупа: *хиљаду војника*, или се прибегава својеврсној фрагментизацији, нпр. *два члана ѿродице, два ѿриѿадника армије* и сл. Избор једног или другог решења зависи од лексичког значења збирне именице (више у Пипер и др. 2005: 62–63).

Термин **квантификатор** у науку о српском језику уводи М. Ивић, и под њим подразумева средство за изражавање количинских значења. „Неограничено мноштво се и не може друкчије партикуларизовати до путем уобличавања, односно квантификовања“ (Ивић 1980: 9). Ауторка у истом чланку уводи и термине **партикуларизовање** и **партикуларизатор (партикуларизатор-уобличивач)** за уочавање појединачног, односно за издвајање појединачног ентитета, нпр. *грло сѿоке, комад накиѿа, ниѿ ѿаучине, свежањ кључева*, или *ергела коња, јаѿо ѿиѿица, сѿадо оваца, чоѿор вукова* и сл. за сужавање непрегледног скупа и издвајање мање целине. Податак о мноштву које није маркирано неистоврсношћу не садржи се у лексичком корену именице него га она сигнализује остваривањем одговарајућег морфолошког

¹³ Нумеричка квантификација не остварује се само уз помоћ основних, редних и збирних бројева (*два деѿѿѿа, друго деѿѿе, двоје деце*) већ и осталих бројних речи (бројних именица, бројних придева).

¹⁴ О квантификовању збирне именице збирним бројем в. тачку 6.3.

лика *роб*: *робови*–*робље*, у немачком *Professor: Professoren*–*Professor-schaft* именица га доследно носи у свом лексичком значењу, па је неспособна за реферисање о појединачном ентитету. Да би се дало до знања да је појединачан ентитет посредни, уводи се посебно језичко средство које на њега указује, али га не идентификује, тј. не именује га, нпр. *наmeshӣај са комад̄ наmeshӣаја, мушка одећа са че̄ири комада мушке одеће, зла̄иан накӣи са̄ три комада зла̄иног накӣиа, ручнӣ ӣрӣљаг са два комада ручног ӣрӣљага*, где се *комад̄ наmeshӣаја* може односити на сто, столицу и сл. Све су то партикуларизатори непосредног типа, ништа не саопштавају о самој скупној појави која се именује, само упозоравају на то да је у овом случају реч о конкретном примерку неке од оних врста предмета на које се дати скупни назив протеже (више у Ивић 1995: 9–36).

М. Ивић такође истиче да партикуларизатори-уобличивачи садрже у свом лексичком значењу семантичко обележје „опредмећеност“ (Ивић 1980: 4). Ауторка партикуларизаторе дели на неколико врста у зависности од тога на који начин издвајају део из мноштва, тј. целине, те тако говори о **индиректним** (*две шољице кафе*), **директним** (*комад с̄такла*), **партикуларизаторима конститутивног елемента** (*члан жирија*) и **генеричким** (*врсӣа аӯиомобила*). Надовезујући се на гледишта М. Ивић, Р. Драгићевић (2000: 427–447) у једном истраживању уводи још један тип партикуларизатора, а то је **партикуларизатор-садржавач**, односно разматра именице са значењем посуде: *бокал вина, кашика брашна, лонац суйе, ша̄њир суйе, флаша ракије, флаша ӣива, чаша воде* и сл. У другом раду, иста ауторка (Драгићевић 2003: 137–146) на основу анализе партитивних синтагми са уобличивачима типа *грудва снега, грумен земље, млаз воде, ӣрамен косе, с̄ио̄г сена* кроз призму инкапсулације¹⁵ показује да је значење једног члана колокације понекад утиснуто или допуњено у значење другог члана. На основу колокацијских веза може се установити „какав и колики семантички утицај могу имати лексеме у контакту једна на другу“ (Драгићевић 2003: 138).

Пипер и др. (2005: 879) разликује **слободне** и **везане квантификаторе**. Слободним се исказују углавном количински односи, док се за везане истичу и друга значења, а представљају се најчешће бројним именицама, придевима и прилозима, нарочито у оквиру партикуларизатора, као класификатори објеката који се количински одређују, нпр. *ӣедесе̄ӣ грла с̄ио̄ке, неколико главица куйуса* и сл.

¹⁵ Термин је увео Лајонс (1977: 262).

У лингвистичкој литератури наилазимо на различите термине¹⁶ којима се обележавају квантификатори. М. Зника употребљава термин **квантификатив** или **прилог количине**. „Kvantifikativ је riječ koja svojim leksičkim značenjem izriče približnu količinu ili točno određenu količinu izraženu mjerom, npr. riječ šaka u izrazu: šaka trešanja, i kilogram u izrazu: kilogram jabuka“ (Znika 2007: 472). Наведена ауторка сматра да нема начина да се бројиве именице раздвоје од небројивих, тј. да се утврди начело по коме би се небројиве именице пребројале. М. Зника у небројиве именице сврстава именице типа *брашно*, *вода*, *џесак* и сл. односно градивне (материјалне) именице. По мишљењу ове ауторке небројива именица може постати бројива тзв. секундарном прекатегоризацијом помоћу прилога количине који уз себе захтева генитив множине именице у бројивом значењу (Znika 2007: 474). Употребом количинских прилога уз небројиве именице долази до преобраћања небројивог у пребројиво, и они могу послужити као добар показатељ статуса именице у односу на бројивост. Затим, приликом квантификовања бројем изриче се прецизна, тачна количина нечега, нпр. *хиљаду војника*, док се количинским прилогом утврђује приближна количина референата: *шака џрешања*, *мало воде*, *много брашна* и сл.

У студији *Kvantifikacija u hrvatskome jeziku* (Šarić 2002: 218) ауторка повезује квантификацију с категоријом одређености/неодређености. Под одређеном лексичком квантификацијом подразумева квантификовање бројевима јер су они најпрецизније средство квантификације, а неодређена се остварује именицама, прилозима, неодређеним заменицама и бројем *један*.

Као што се уочава, постоје различита гледишта у вези са квантификацијом и квантификаторима којима се служимо у језику како бисмо прецизније истакли количину или број нечега.

2.2. Збирне именице у српској лингвистичкој традицији (19–21. век)

2.2.1. О терминолошкој синтагми збирне именице

Терминолошка синтагма *збирне именице* потиче од латинске синтагме *nomina collectiva*, којом се називају именице које означавају скуп,

¹⁶ У енглеском језику користе се термини *џартиџив* и *џартиџивна реч*, у немачком *нумератив* (Бушелић 2015: 75), у бугарском *нумератив* или *мензурајив* (Буров 2004: 24; Петров 2015: 74).

мноштво, збир истоветних јединки посматраних заједно, односно морфосемантичка група именица код којих се обликом једнине изражава множина датих појмова. Именице које се употребљавају само у једнини припадају именичкој морфолошкој категорији *singularia tantum*. Збирне именице обликом једнине исказују плурал, али то нису облици регуларне, системске множине, већ је то суплетивна множина, јер су именице *singularia tantum* семантички условљене.

Појам *збирних именица* у науку о српском језику уводи Вук С. Караџић у *Српској грамајници* (1818), називајући их посрбљеном рускословенском терминолошком синтагмом *сабирајџелна имена* (Мацановић 2018: 183). Збирне именице су се кроз историју српског језика, од Вука па надаље, различито називале: *име собирајџельно, суй-сџанџивв колекџивни, сабирајџелно име, збирна имена, име збирно, многокујне именице, збирне именице*.¹⁷ Синтагма *збирне именице* задржала се до данас, а усталила се у српском језику 60-их година 19. века (Мацановић 2018: 194–195). М. Стевановић (1986: 182–185) прави терминолошку разлику између збирности и колективности. Аутор истиче да термин *збирне именице* треба употребљавати за оне именице којима се именују скупови ствари, а *колекџивне именице* су само именице којима се означавају скупови живих бића, колективи. Поједини лингвисти су следили Стевановићеву терминолошку поделу, док су се други опредељивали за један од ова два термина. У раду ћемо се служити придевом *збирни* за означавање збирних именица које се односе и на живо и на неживо због фреквентности и распрострањености,¹⁸ а потом, придев *збирни* је домаћег порекла, те је и то један од разлога што предност дајемо домаћем термину у односу на придев *колекџиван*, који потиче из латинског језика.

2.2.2. Збирне именице на примеру познатијих граматика из 19. века

Књижевни, стандардни српски језик утемељен на народној основи обухвата период од Вукове реформе, те историјски преглед збирних именица започињемо управо гледиштем овог језикословца. У својој

¹⁷ Термини су преузети из Мацановић (2018).

¹⁸ „И по фреквенцији и по месту на којем се јавља у граматичким дефиницијама можемо рећи да је уобичајен термин у овом случају *збирне именице*“ (Ломпар 2016: 71). Такође, у словенском свету, чини се, чешће се употребљава термин збирни: рус. *собира-тельные существительные*; укр. *збірні іменники*; буг. *събирателните съществителни имена* и др.

Писменици (1814) Вук истиче да се множествени број који има више лица или ствари исказује, а као примере наводи именице *људи*, *камење* и сл.¹⁹ Уочава се да аутор не разликује експлицитно збирне именице од осталих заједничких именица, па их тако и посматра. Полемише и о промени рода код неких именица услед одређених фонетских измена јер се неке именице које се завршавају на *н* и *ӣ*, у множини мењају тако што *н* прелази у *нъ*, а *ӣ* у *ћ*, па постају средњег рода, нпр. *камен*, *кремен*, *корен*, *цвиет̄ӣ*, *ѣруӣ*, *лис̄ӣ*: *каменъе*, *кременъе*, *коренъе*, *цвиет̄е*, *ѣруће*, *лис̄е* (Вук 1814: 23). Он ове именице посматра као множину, тј. доминантан му је семантички критеријум, а указује и на промену рода, али не и на то да имају једнинску промену. То се уочава и код именица из наредног пасуса.

Наиме, примећује да постоје изузеци код именица средњег рода на *-е*, те оне које означавају младунчад животиња у множини имају двојак облике, нпр. *ждребе*, *ѣтеле*, *ѣиле*, *ѣагње*, *ѣаре*, *ѣрасе*: *ждребад*, *ѣелад* или *ѣеоци*, *ѣилад* или *ѣилићи*, *ѣагњад* или *ѣаганъци*, *ѣарад* или *ѣарићи*, *ѣрасад* или *ѣрасци*, док се множина код именица на *-ад* јавља и у парадигми: г. *ждребади*, г. *ѣилади*, д. *ждребадма*, д. *ѣиладма* (Вук 1814: 27).

За именице *дјеца* и *браћа* напомиње да су постале женског рода у једнини и да су то множински облици од именица *дѣѣе* и *браѣѣ*, а за именицу *човек* истиче да у множинском броју има именицу *људи* (Вук 1814: 23, 27).

У *Ср̄иској грамаѣици* уз прво издање *Рјечника* из 1818, Вук у оквиру треће и четврте деклинационе врсте као посебну групу именица према значењу спомиње збирне именице, односно *сабираѣѣлна имена*. „Имена живи ствари, која се свршују на *е* и нарашћују на *ѣа*, она у млож. броју постају сабирателна женскога или мушкога рода, и склањају се по првом и по трећем склонениу, н. п. теле, телета, телад, или теоци; прасе, прасад, или прасци; чељаде, чељад; момче, момчад и т. д. Али имена овакоа мртви ствари (која су понајвише туђа), имају и млож. број, н. п. тане, танета, у млож. б. танета“ (Вук 1818: XLI). Увиђа се да аутор ни овде не истиче да наведене именице имају граматичку једнину.

Вуков следбеник Ђ. Даничић у *Малој ср̄иској грамаѣици* (1850) запажа да именице средњег рода које означавају живо, типа *јагње*, *ѣрасе*, *ѣтеле*, немају регуларне множинске облике, већ се за исказивање плурала користе именице мушког рода, нпр. *јагањци*, *ѣрасци*, *ѣеоци* или именице женског рода на *-ад*, нпр. *ѣелад*.

¹⁹ У *Писменици* се именице називају *имена сушѣѣствѣѣѣлна*. Ту се огледа Мразовићев утицај, како приликом одабира морфолошке терминологије тако и приликом поделе именица на *име соѣѣствено* и *име нарицаѣѣлно*, односно на властите и заједничке именице (в. Мачановић 2018: 182–183).

Збирне именице су се први пут издвојиле као посебна врста именичких речи у граматици Д. Милаковића (1838). Аутор је као засебне врсте издвојио *име собирајтељно* и *име вештејствено*, односно збирне и градивне именице, уз досадашње две врсте – *име сојствено* и *име нарицајелно*. „Собирателно ... изражава едномъ рѣчю много еднородны предмета, скуплѣны у едно цѣло; напр. стадо (скупъ животине), рой (скупъ пчела, муха, и пр.), дружина (скупъ люди), борѣ (скупъ борова), гранѣ (скупъ грана) [...]“ (Милаковић 1838: 13, према Мацановић 2018: 185).

2.2.3. Збирне именице у основној граматичкој литератури од почетка 20. века до данашњих дана

У граматицама српског језика с почетка 20. века до данас збирне именице се посматрају са различитих аспеката. С. Новаковић у *Српској грамајици* (1902) именице дели на стварне и мислене, а затим стварне дели на особне, заједничке, збирне и вештаствене. Класификација именица коју је он спровео задржала се и у традиционалним грама-тичким уџбеницима 20. и 21. века уз поједине термилошке измене (Стевановић 1986: 181–188; Станојчић–Поповић 2014: 80–82).

С. Новаковић истиче да збирне именице обликом једнине значе неодређену множину или количину и по томе им облик множине и не треба, нпр. *дрвље, живина, зверје, момчад, орашје, шелад, шрње, цвеће* и сл. Даље, аутор ову врсту именица посматра и са творбеног аспекта, те издваја суфиксе којима се граде збирне именице: *-ад*: *бурад, Влашад, јарад, Лајтинчад, момчад, назимад, сирочад, Срјчад, шелад, Турад, чобанчад*; *-ије*: *борје, бусење, бучје, влаће, гложје, голубље, грумење, дрвеће, дубље, камење, кестење, комађе, лишће, орашје, снойље, угљевље, шајторје*; *-ија*: *момчадија, циганија, чобанија* и др. „Збирне именице, образоване наставком *ад*, као што су момчад, унучад, телад, покрај свију правилних облика једнине, имају још и шести и седми падеж множине, избацујући и из наставка *има*, те им ти падежи гласе момчадма, унучадма, теладма“ (Новаковић 1902: 168). Аутор наводи и то да се код многих именица уместо регуларних множинских облика употребљава збирна именица изведена од основе тих именица јер им се регуларна множина изобличила. Тако нпр. од именице *дејте* регуларан плуралски облик био би *дејтеџа*, а употребљава се збирна именица *деца*, од именице *браји* регуларни множински облици били би *браји* или *брајови*, а употребљава се збирно образовање *браћа*. Код неких

пак именица као што су *влаић, дрво, кремен, њрсџен, њруић, сной, њрн* итд. употребљава се једински облик за представљање укупне збирне множине (иако имају и облик регуларног плурала), нпр. *влаће, дрвље, кремене, њрсџење, њруће, снойе, њрње* итд. Сматрамо да би ово био први систематичан и целовит приказ семантичких и граматичких карактеристика збирних именица.

Са **творбеног аспекта** збирним именицама прилази Т. Маретић у својој граматици, структурно разлажући деривирани облици збирних именица на творбену основу и одговарајуће суфиксе (Maretić 1963: 306, 324, 334, 344).

Са **морфолошког и семантичког аспекта** разматра их М. Стевановић. По мишљењу овог аутора збирне именице означавају више предмета или бића узетих скупа у неком неодређеном збиру, у колективу, који се узима као једна целина. Са морфолошког становишта, као најважнија особина ових именица истиче се то да оне обликом једнине означавају множину предмета или живих бића, и зато оне, по правилу, немају множину (Стевановић 1986: 182–185). На исти начин збирне именице се представљају у *Грамаиџици српскохрватског језика за стиранце* (Мразовић–Вукадиновић 1990: 189), али се прави разлика између колективних и збирних именица и истиче да колективне именице означавају више бића као један скуп, нпр. *јагњад, момчад* и сл., а да збирне именице означавају више неживих појмова као збир неодређеног броја, нпр. *дрвеће, дугмад, лишће, ужад, цвеће*.²⁰ Са семантичког аспекта прилази им и А. Белић (1999: 215) истичући да збирне именице обликом једнине значе цео збир предмета, апстракцију збира оличену у једнини: *момчад* = све што је момче, сви момци заједно; *иверје* = сви ивери заједно. Аутор наводи да се код ових именица гледа на целокупност предмета оличену у њиховој групи која има име јединке.

У новије време приступ збирним именицама нешто је иновативнији. У граматици Ж. Станојчића и Љ. Поповића збирне именице посматрају се као именице које својим јединским обликом означавају више бића или предмета исте врсте узетих скупа, у неодређеном, неизбројивом збиру или у природној целини, те се не узима у обзир категоријални моменат биће/предмет, односно збир/колектив (Станојчић–Поповић 2014: 80–81). У *Нормативној грамаиџици српског језика* у одељку о граматичкој категорији броја код именица, за збирне именице стоји да

²⁰ Преглед граматичке литературе заснован је на основу различитих критеријума који се тичу распрострањености, значаја, важности, иновативности, функције коју имају наведене граматике везивањем за одређено раздобље у науци о језику.

се обликом једнине означавају скупови који имају више од једног члана, „али код којих је **идеја целине** важнија од појединачног па се они обликом једнине и граматички обележавају као једно, као целина“ (Пипер–Клајн 2014: 57–58). Сматрамо да се у овој граматици иде корак даље, па се објашњава граматичка концептуализација и манифестација те збирности кроз једину. У књизи *Врсте речи и граматичка њакса (од Вука до данас)* (Ломпар 2016), у оквиру именичке категорије речи једно поглавље посвећује се збирним именицама, које се, према приказу разноврсних граматика, сврставају у групу конкретних (предметних) именица. Ауторка наводи репрезентативне примере збирних именица на основу заступљености у прегледаним граматицама, а за одабир јој је послужио естетски критеријум. Она представља и могући модел дефиниције збирних именица, који би задовољио и морфолошки и семантички аспект јер се преплићу у овој именичкој врсти: „Збирне именице стојећи у облику једнине означавају збир бића и предмета“ (Ломпар 2016: 72).

2.2.4. Појединачне студије о збирним именицама у српском језику

И у појединачним научним студијама представљена је проблематика збирних именица у српском језику. Предмет неколико чланака јесте управо преплитање **морфолошког** и **семантичког** аспекта код ове врсте именица. У раду „Облици колективних именица на -ад“ (Пецо 1956: 234–246), на основу Вукових запажања, преко граматика – најстаријих, па до оних из ауторовог времена, до примера из дијалеката који чине основицу српског књижевног језика, као и из књижевних дела наших писаца, разматра се граматичко понашање збирних именица које углавном означавају колективе живих бића – младунчади. У раду „Избројивост онога што именица означава као граматички проблем“ (Ивић 1995: 9–36) такође се посвећује пажња семантичким факторима који утичу на граматичко понашање именица приликом избројавања онога што је њима означено. Предмет ауторкиног разматрања јесу збирне именице, градивне и збирно-градивне, а у свом излагању често се позива и на мишљења логичара и тиме повезује више научних дисциплина у једно концизно представљање актуелног проблема у српском језику, са освртом и на друге словенске и несловенске језике.

О карактеристикама, значењу, функцији, употреби **творбених суфикса** којима се деривирају збирне именице разматра се у неколико појединачних студија. Ж. Станојчић (1999: 55–62) у раду „Појединачно

и збирно у плуралском значењу неких именица са суфиксом *-је*“ на примеру неких именица на *-је* расветљава њихов статус и значење, истичући да именица типа *бреза–брезје* тек секундарно улази у категорију збирних именица, у којима би овај суфикс био граматичког карактера. Исти аутор у раду „Рефлексија значењског односа *индивидуално : колективно* у неким морфолошким категоријама“ (Станојчић 1999: 79–85) први део рада посвећује односу *багрем: багремови–багрење* заснованом на примерима употребе у роману *Сеобе* М. Црњанског, а потом се надовезује на лексему *гроб* и однос *гроб: гробови – гробље – гробовље*, анализирајући га са унутарјезичког аспекта и аспекта прагматичких односа. С. Ристић (2004: 95–105) у монографији *Експресивна лексика у српском језику* посветила је једно поглавље збирним именицама под насловом „Експресивна и стилска употреба збирних именица са суфиксом *-ија*“, где истиче експресивне ефекте и прагматички садржај код именица типа *женскадија, мушкадија, клинчадија* и сл. дуплирањем суфикса збирног значења *-ад* и *-ија*.

О граматичком понашању збирних именица и о граматичкој категорији рода и броја врло исцрпно се реферише у раду „Род у множинским облицима именица на *-ад*“ (Симић 2007: 5–14). Аутор анализира проблем рода и множинских облика код збирних именица на *-ад*, али и рода и броја код именица на *-а* и *-је*, осврћући се на граматике М. Стевановића и Т. Маретића. Он примећује да је именицама на *-ад* парадигматски најближи женски род јер именице на *-ад* припадају женском роду или да су мушког рода јер је суседни парадигматски скуп облика онај с којим множина ових именица дели функцију: то је форма на *-ићи* (*ћрасићи–ћрасићима*). Потом, конгруенција личног глаголског облика претежно упућује на множину, али јављају се и јединске форме: *Ждребад је леиа/Ждребад су леиа*. Облици датива–инструментала–локатива могу имати обележја јединске, али и множинске парадигме. У првом случају они су женског, а у другом случају средњег рода.

Као једно од комплексних питања на **синтаксичком плану** јавља се конгруенција збирних именица. У том смеру М. Стевановић (1936: 202–206) у раду „Предикат збирних именица“ бави се конгруенцијом збирних именица са предикатом. Аутор као значајно истиче то што је могуће двојачко слагање предиката код ових именица: по значењу (логичко) и обликом (граматичко); другим речима, предикат се уз ове именице употребљава у множини, јер је субјекат заиста множина, или у једнини, зато што субјекат има облик једнине: *Деца су дошла; Сва госиода йодранили у цркву; Момчад играју скока јуначкога; Лишиће ойијада с гра-*

на. Преклапање и неодвојивост морфолошких и синтаксичких особина збирних именица у народним говорима у оквиру српског језика предмет је истраживања „Морфолошка и синтаксичка плурализација збирних именица и неких заменица у говорима југозападног дела Косова и Метохије“ (Младеновић 2011: 205–226). Аутор доноси значајне закључке у вези са статусом ових именица у датим говорима. Општи утисак јесте одсуство појединих збирних именица (нарочито оних на *-ад*) из система, што је део опште тенденције елиминације збирних именица из ових говора. В. Вишњевац (2021: 163–187) у раду „О конгруенцији староруских збирних именица у *Повесџи о минулим временима*“ разматра слагање појединих збирних именица са заменицама, глаголима, партиципима, посесивима и придевима. Ауторка спроводи опсежну анализу на основу два типа конгруенције – семантичке и формалнограматичке, упоређујући дату грађу са стањем у српском језику и износи закључке у вези са ступањем збирних именица у конгруентске односе са другим врстама речи.

Веома је значајно и то како се збирне именице представљају у дескриптивној српској **лексикографији**. У раду „Лексикографски поступци у обради збирних именица у дескриптивном речнику“ (Вуксановић 2008: 123–135) ауторка се бави лексикографском обрадом ове врсте именица и указује на проблеме који се јављају приликом њихове граматичке квалификације и семантичког описа.

2.2.5. Закључна запажања о збирним именицама у српском језику на основу представљене литературе

На основу прегледа најзначајнијих граматика и појединачних студија од Вука до данас, могу се уочити неке сличности и разлике у односу на језик у Вуковом времену и каснији књижевни језик на вуковској основици, којим се служе његови следбеници. Вук је тада запазио да код именица на *-е* које означавају младунчад постоје облици за исказивање збирности и облици суплетивне множине, нпр. *џеле: џелад–џеоци*, *џиле: џилад–џилићи*, *џрасе: џрасад–џрасци* и др. Сличну ситуацију проналазимо и данас, о чему сведочи и речничка пракса.²¹

²¹ У Вуковом *Српском рјечнику* (1818) за облике именица *џилићи*, *џеоци* стоји да су то множински облици, али да могу означавати и колективност, док у *Речнику српскохрватскога књижевног језика* Матице српске (РМС) уз именицу *џилићи* стоји да је то множина од јединског облика *џиле*, што није на месту јер је то множински облик од именице *џилић*, а уз именице *џрасићи* и *џеоци* да је то суплетивна множина од именица *џрасе* и *џеле*. У *Речнику српскога језика* (РСЈ) именице *џилићи* и *џрасићи*

Наиме, потврђује се Вуково запажање из *Писменице* да се код именица на *-ад* јављају множински облици и у појединим зависним падежима, нпр. *ждребадма*, *йиладма*. Додуше, мишљења граматичара су подељена: и док једни сматрају да ове именице саме собом значе множину, те не могу имати облике множине, други, бројнији, слажу се са Вуком да неки падежи могу имати облике множине (више о томе у Пецо 1956: 239–242). У новијим граматицама се истиче да именице на *-ад* поред облика једнине могу имати у дативу, инструменталу и локативу и облике множине (Стевановић 1986: 185, Белић 1999: 215), док аутори најновијег издања средњошколске граматике (Станојчић–Поповић 2014: 81) истичу да збирне именице немају множинских облика који би били формирано од њихових граматичких основа. Вук је такође приметио да су именице *деца* и *браћа* множински облици од именица *деџе* и *браџи* и у свом *Рјечнику* уз ове именице ставља квалификатор coll. (=колектив) да означи збирност. М. Ивић (1960: 192–211) опозицију *браџи–браћа*, *йеде–йедеад* и сл. схвата као врсту морфолошког суплетивизма који се састоји у промени деклинационог типа. М. Стевановић (1986: 184) напомиње да именице *браћа* и *деца* никад немају значење целине, већ увек множину јединки. „Код ових именица није ишчекао осећај индивидуалности појединачног члана скупа, те их и не схватамо као неиздиференцирано мноштво“ (Симић 2007: 7). У именици *браћа* сема недељивости или небројивости практично се губи, те она представља плурални облик именице *браџи*, а збирно значење се изгубило (Супрунчук 2012: 70). У именици *браћа* сингуларни облик функционише као семантичка множина без значења збирности, односно без значења нерашчлањене колективности, као нпр. код именице *браџија*, у изразу *манасџирска браџија*. То су именице које су по облику збирне, али са ослабљеним или чак изгубљеним значењем збирности, а функционишу као плуралски облици (Пипер и др. 2005: 906). Речничка пракса потврђује становиште језичких проучавалаца да су именице *браћа* и *деца* збирне именице које према себи немају облике множине, те обликом једнине означавају множину, што се показује кроз дефиниције у РСАНУ: *браћа* м „зб. им. од брат“ и *деца* с „зб. им. од дете“.

Увидом у најзначајнију литературу у периоду од Вука до данас, примећује се да се збирне именице посматрају из различитих углова,

---

дефинишу се као суплетивна множина од именица *йиле* и *йрасе*, док за именицу *йеоџи* стоји да је то множина од *йедеад* и суплетивна множина од *йеде* и *йеоџе*. Према томе, *йеоџи* је регуларна множина од *йедеад*, као и *йрасџи* од *йрасеад*, а имају улогу суплетивне множине код *йеде* и *йрасе*, као *људи* код *човек*: Журњава кроз јасеначке кукурузе, за теоџима, била је за њих ... пријатна игра (РМС).

али је евидентно да се морфолошки и семантички приступ преплићу управо због њихове природе. Као што је истакнуто, збирне именице припадају класи *singularia tantum*, те стоје у облику једнине којим обележавају мноштво, збир живих или неживих референата. Наиме, бића и предмети који се концептуализују преко збирних именица стоје у недељивом, непребројивом скупу, мноштву, збиру и као такав тај скуп делује као нераздвојива целина.

Збирне именице поседују сва граматичка обележја као и друге именице и тиме добијају статус самосталних лексема. Оне се разликују и формално и садржински од једнинских и множинских форми. Збирним именицама до сада се прилазило углавном са формалног аспекта у граматичкој литератури и у појединачним студијама, те су збирне именице код којих се збирност изражава само лексички (*армија, бижуџерија, војска, народ, њлеме* и др.) веома ретко предмет лингвистичких истраживања. Већина језичких проучавалаца, како у граматицима тако и у појединачним студијама у српском језику, а и шире, збирне именице посматра као врсту именица према значењу која представља збир, мноштво предмета или бића, а чија се граматичка/морфолошка специфичност огледа у чињеници да обликом једнине означавају множину. Поред традиционалног приступа збирним именицама као граматичкој категорији у оквиру категорије броја и у опозицији једнина–множина, збирним именицама може се приступити и са семантичког аспекта и у оквиру творбено-семантичке категорије на основу **суфикса који обележавају збирност: -ад** (*-чад*), **-еж**, **-ија** (и проширене варијанте *-адија, -арија, -ерија, -урија*), **-ина** (и проширене варијанте *-евина, -иџина*), **-је**, **-ство** (*-иџиво*), дакле, према творбеном критеријуму као деривати који служе за исказивање мноштва именица у једнини, а као други тип издвајају се **збирне именице без суфикса за збирност** (*биџуџерија, јаџо, накиџ, народ, њлеме* и др.), односно лексичке збирне именице.

2.3. Преглед лингвистичке литературе о збирним именицама у другим словенским језицима

Кроатистичка²² граматичка литература држи се традиционалних принципа, па у новијој граматици хрватскога језика групе аутора (Barić i др. 1997: 100) стоји да се именице које означавају скуп појединих примерака схваћених као целина, у којој се не издваја појединачни члан тог скупа, нпр. *бурад* (скуп бурета), *грање* (скуп грана), *џерје* (скуп птичјих

²² И некадашња сербокроатистичка.

пера), *илемсѿво* (сви племићи као скуп), *цвеће* (скуп цветова), зову збирне, колективне именице. Аутори напомињу и то да збирне именице због свог значења редовно немају множину, а имају је само онда кад је реч о више скупова таквих бића или ствари, нпр. множина *момчади* означава више скупова.²³

У појединачним кroatистичким студијама збирне именице се и теоријски и дескриптивно разматрају углавном у оквиру **категорије бројивости**. У раду „Збирне именице и категорија броја у хрватском или српском језику“ (Прањковић 1984: 171–175) раздваја се лексичка збирност од морфемски изражене збирности. Аутор у оквиру категорије броја посматра морфемски изражену збирност говорећи о двама поткатегијама, и то једној коју чини опозиција једнина–множина, и о другој коју чини опозиција једнина–збирна множина.²⁴ У књизи *Od riječi do rječnika* (Тафра 2005: 67–77) такође се у оквиру категорије броја једно поглавље односи на разрешавање актуелног проблема који се односи на збирне именице. Ауторка издваја као посебну групу „nepravilnike u hrvatskoj gramatici i rječniku“, под којима подразумева именице које немају оба граматичка броја (и једнину и множину), па су се ту нашле збирне именице типа *кумчад*, *лишће*, *ѿучансѿво*, *снојље*, затим бројиве именице које мотивишу збирне именице којима се множина исказује као целина насупрот избројивој множини, нпр. *сној*: *снојѿви–снојље*, *грана*: *гране–грање*, *роб*: *робови–робље* и збирне именице које имају множину: *горје–горја*, *момчад–момчади*. Напомиње и то да је од пресудног значаја раздвојити граматички од семантичког броја и као пример наводи именицу *деца*, која је граматички једнина, а семантички множина, и да треба разграничити граматички од семантичког броја, јер код појединих збирних именица управо семантика утиче на развој збирног, колективног значења.

Нову категорију у оквиру категорије броја – *збројину* уводи М. Пети у раду „Zbrojina“ (2001: 209–250). Он то чини јер сматра да се облицима једнине и множине као морфолошки утврђеним облицима збирних именица категорија броја не може ваљано описати. Зброј се као посебан семантички облик збирних именица састоји од мноштва и „јединости“ онога што је означено збирном именицом, наводи аутор. Иначе, он први уводи појам „збројина“ као назив за ознаку категорије

²³ Именица *момчад–момчади* је интересантна и на семантичком плану, нарочито када се говори о лексикализацији, те ће се детаљније анализирати у поглављу које се тиче збирних именица на *-ад*.

²⁴ О постојању збирне множине сведоче и други јужнословенски језици, нпр. македонски језик.

броја збирних именица. Увођењем збројине као ознаке категорије броја збирних именица укида се подела на лексички и морфемски изражену збирност јер се збројина подједнако односи и на именице с лексички израженом збирношћу (*дружина, народ, слама*) и на именице код којих је збирност изражена морфолошки (*лишће, снойље, ѿелад*), као и на збирне именице у једнини (*жбуње, јањад*) и на збирне именице у множини (*радници, свайови, сујружници*), истиче аутор. Чини се да увођење нове категорије – *категорије збројине* као засебне категорије која се не посматра у опозицији са сингуларом већ са сингулативом, и зброја као општег броја којим се истовремено изражава и једно и много није одрживо ни у традиционалном смислу нити у модерним теоријама о језику. Збирне именице су у традиционалним граматикама описане као именичка врста речи која према значењу именује скупове бића, предмета, ствари и сл. у оквиру једне целине, мноштва као нераздељиво на појединачне ентитете, те их тако треба и поимати. Збирне именице су, у ствари, различите по томе како означавају свој садржај, па у вези са тим имају различито лексичко и морфолошко окружење, дакле „парадигматско уопште узев: од именица са једнином и множином, преко оних са само једнинским облицима, до нултог окружења“ (Симић 2007: 7). Истакли смо такође да је прави опонент сингулативу колективност док М. Пети супротставља збројину. Сматрамо да је реч о увођењу новог термина за нешто што је већ означено термином збирност, а не о новој категорији. Б. Тафра (2022: 101–128) у својој најновијој књизи „Jezikoslovna razlikost“ једно поглавље које носи наслов „Zbirne imenice ili imena sakupiva“ посвећује овој врсти именичких речи проматрајући их са семантичког, синтаксичког, морфолошког и творбеног аспекта. Ауторка се осврће и на назив придева *збирни* у синтагми *збирне именице* позивајући се на старије хрватске граматичаре и називе које су они користили: имена сакупива, скупник, скупљајуће име, скупно име. Б. Тафра закључује: „Stoga bi ispravniji naziv bio skupne imenice, a ne zbirne, a mjesto kategorije zbirnosti bolje kategorija skupnosti“ (Тафра 2022: 107).

У савременом македонском језику, према већини граматичара, збирно значење имају именице које се испољавају само у једнинској форми и означавају целину, целовитост или збир лица и предмета (Конески Б. 1967: 30; Марков 1973: 393 и др.) као и у српском. Поједини аутори истичу постојање збирне множине, односно долази до мешања збирног и множинског значења, те се издвојио термин *збирна множина* (Конески Б. 1967: 224), који се разумева као колективно јединство,

које је заправо сума предмета који су избројиви. Аутор под овај појам сврстава збирне именице на *-је*, које поред збирних облика имају и регуларне облике множине, а значајну улогу остварују и синтаксичка позиција и слагање са предикатом у множини, нпр.: *Убави снојје врзавме, Трњейто многу боцкааи* (Конески Б. 1967: 224). О збирној множини у македонском језику говори и З. Тополињска у оквиру коауторске књиге *Јужнословенски језици: грамаџичке сџрукџуре и функције*, у поглављу „Македонски јазик“ (Тополињска 2009: 141–253) и потврђује гледиште својих претходника. Ауторка истиче да је деривација збирне множине ограничена, али се ипак остварује. Збирна множина се у македонском језику најчешће остварује путем наставака *-је*, *-ја*, *-ишиџа*, с тим да је први наставак неутралан у погледу рода, други сигнализира женски род, а трећи мушки. Наставцима *-ја* и *-ишиџа* гради се мали број именица у македонском језику, истиче она.

Велика пажња посвећује се збирним именицама са **творбеног аспекта**, те Б. Марков у раду „*Nomina singulativa и collectiva во современиот македонски јазик*“ (1973: 391–402) даје преглед суфикса којима се творе збирне именице у македонском језику и као најпродуктивнији суфикс издваја суфикс *-је*, који има општесловенски карактер, а затим наводи и остале суфиксе: *-еж*, *-ија*, *-арија*, *-ина*, *-сџво*, *-ишиџа*, *-ана*. И К. Конески у књизи *Зборообразувањейто во современиот македонски јазик* (2003) под категоријом *nomina collectiva* подразумева деривате са збирним значењем код којих се збир схвата као целина, као колективно јединство (нпр. *учиџельсџво* и сл.) и издваја суфиксе који служе за образовање збирних именица од именичких и придевских основа. Као најпродуктивнији, он издваја суфикс *-је*, а потом и суфикс *-сџво* (*-иџво*), и мање продуктивне суфиксе *-ија*, *-арија*, *-ина*, *-ишиџа*. Примећује се да у савременом македонском језику степен продуктивности суфикса и нових збирних образовања није толико честа појава за разлику од осталих словенских језика (в. Марков 1973: 402), а постоји и тенденција замене збирних облика множинским.²⁵

И у бугаристици је проучавање збирних именица ишло истим путем као у граматичкој литератури осталих јужнословенских језика. Ј. Андрејчин у граматичкој *Основна бџлгарска грамаџика* (1978), приликом **семантичке класификације именица**, издваја као посебну

²⁵ У појединим говорима српског језика (нпр. у говорима југозападног дела Косова и Метохије) огледа се одсуство појединих збирних именица из система, нпр. именица на *-ад*. „Слабљење лексичко-граматичке разлике између опште и збирне множине и приближавање збирне множине општој, објашњава се заједничким означавањем скупине од више ентитета“ (в. Младеновић 2011: 205).

групу „сљществителни имена за сборни предмети“, која означава скуп једнородних предмета или лица узетих као једна целина. Овај граматичар прави термилошку дистинкцију између назива *сборна имена* за образовања која означавају биљке и растиње, предмете и животиње и назива *колективна имена* за образовања која именују лица.²⁶ С. Стојанов у граматици *Грамаџика на бљгарскиа книжовен език* (Стојанов 1980), као једну од група по значењу, издваја именице „сљществителни сљбирателни имена“, које означавају мноштво једнородних објеката (лица, животиња, предмета) који су осмишљени као целина. Затим их дели на изведене (*љпроизводне*), које имају исту основу као мотивна именица, нпр. *сљуденљсљво* (од *сљуденљ–сљуденљи*) и немотивисане (*нељпроизводне*), које имају различит корен од основе именице, нпр. *љшо–љша* (од *љшљца–љшљци*), *сљадо–сљада* (од *овца–овце*). Оваквом класификацијом аутор обухвата не само именице које имају јединску форму већ и лексичке збирне именице код којих семантика утиче на развитак збирног значења.

Творбеним критеријумом руководи се Ј. Маслов у граматици бугарског језика *Грамаџика на бљгарскиа език* (1982) и издваја суфиксе за образовање именица са збирним значењем, те наводи суфикс *-ак* за именице које означавају биљке и животиње, *-сљв/-есљв* за лица, и неколико мање продуктивних суфикса *-ол*, *-ор*, *-урлиг* фамилијарног карактера, типа *женоря*, *дечурлига*.²⁷

Досадашња истраживања о збирним именицама у бугарском језику веома прегледно је представио В. Петров у књизи *Сљбирателните имена в бљгарскиа език (в сљпоставка с други балкански езици)* (Петров 2015). Аутор је посматрао категорију збирности и класу збирних именица у бугарском језику и на дијахроном и на синхроном плану, упоређујући стање у бугарском са стањем у другим балканским језицима – најпре са грчким, а потом и са албанским и румунским, а где је било потребно, и са руским и са турским. Новину у односу на досадашњу бугарску лингвистичку традицију представља ауторова системска класификација збирних именица на **периферне** и **прототипичне** именице, која је заснована на лексичко-семантичким и граматичким карактеристикама и

²⁶ Већ смо истакли да на исти начин М. Стевановић (1975: 183–184) описује ситуацију у србистици, сматрајући да треба направити термилошку разлику између збирности и колективности.

²⁷ У појединачним студијама, монографијама, радовима и сл., феноменом збирности и проблемом граматичке и семантичке структуре збирних именица у бугарском језику бавили су се и други лингвисти: Димитрова (1967), Гочева (2001), Буоров (2004), Крумова-Цветкова (1994, 2007), Ницолова (2008).

на темељима **КОГНИТИВНЕ ЛИНГВИСТИКЕ**,²⁸ па тако на основу семантике, односно значења успоставља класе периферних, а на основу творбеног критеријума и тзв. *суфикса класификацио̀ра*²⁹ групе прототипичних збирних именица.

У Русији, као водећем славистичком лингвистичком центру, велики број еминентних лингвиста бавио се проблематиком збирних именица – у појединачним студијама, затим у склопу компаративних проучавања, или у оквиру поглавља у граматицима руског језика: Потетња (1888), Дегтјарјов (1982а, 1982б), Виноградов (1986), Висоцка (2002), Григорик (2008), Мустакимова (2012) и др.

Ова класа именица у руском језику је подробно испитана како са дијахроног тако и са синхроног аспекта. У традиционалном смислу, постоје не само различита већ и супротна гледишта у вези са саставом збирних именица и њиховом продуктивношћу у руском језику. И док И. Горшкова (1978: 180) ове именице назива „угасајућим классом“, дотле Т. Лихошвај (1985: 195) сматра да је колективни суфикс веома продуктиван у руском језику. Збирне именице се описују и као парадоксална, противречна категорија у којој су форма и садржај контрадикторни – обликом једнине означава се мноштво.

А. Бондарко (према Прањковић 1984: 171, у напомени) сматра да збирност треба посматрати као део **функционално-семантичке категорије**, а не као саставни део морфолошке категорије броја. Последњих деценија многе језичке категорије изучавају се с позиције функционалне граматике. Интересовање за овакав приступ условљено је тиме што функционално-семантички метод омогућава истраживање језичких категорија како с њиховог унутрашњег језичког устројства тако и са становишта њиховог функционисања у језику уопште. Наведени приступ подстакнут је упоредним истраживањем двају или више језика, испоређењем њихових граматичких система, семантичких, прагматичких, комуникативних и других особина. Тако се као полазиште узима семантичко одређење језичке категорије, а онда се

²⁸ Аутор се највише служио резултатима когнитивисте Бурова (2004) и његовом поделом именица на центар и периферију.

²⁹ Наведени термин В. Петров користи у својој књизи (2015: 49). Ми ћемо се држати термина *суфикс* за суфиксе којима се изражава збирност. Поред термина *суфикс* употребљава се и *творбени формант*. „Термин творбени формант у домаћој лингвистици почео се користити тек у новијим радовима“ (Радовић–Тешић 2002: 14, према Јовановић В. 2010: 16). У новије време користе се и термини *збирни (колективни) суфикси* (Пипер–Клајн 2014: 226), *суфикси грама̀тичког броја* (Станојчић–Поповић 2014: 164). У руској литератури најчешће се срећу конструкције типа *суффиксы со значением собирательности* (суфикси са значењем збирности) (Виноградов 1986; РГ 1980).

анализира којим се јединицама испољава на различитим језичким нивоима (в. и Иконијева 2007).

Функционална граматика је настала на основама структурализма последњих деценија 20. века, а као један од идејних зачетника и твораца у руском језику, и славистици уопште, управо је Бондарко. У основи функционалне граматике лежи **функционално-семантичко поље (ФСП)**. ФСП представља систем језичких средстава која припадају различитим језичким нивоима обједињених на основу заједничких особина и интеракција њихових семантичких функција. ФСП представља садржајно-формално јединство које обухвата конкретна средства датог језика са свим особеностима њихових форми и садржаја. У основи сваког ФСП-а лежи одређена семантичка категорија која обједињује разнородна језичка средства и условљава њихове интеракције (Бондарко 1984: 21–23, према Николић Мар. 2014: 14). Свака семантичка категорија има семантички центар и семантичку периферију, која је, у зависности од облика, ближа или даља. Такође, свака семантичка категорија има граматички центар и периферију. Центар чине јединице које садрже већи степен граматикализованости, односно чије је значење граматички експлицирано, од оних које су на периферији и чије је значење мање грама-тикализовано, а више лексикализовано (Бондарко 1984, према Николић Мар. 2014: 17). Бондарко такође напомиње да је у основи сваког функционално-семантичког поља морфолошка категорија. Поље може бити моноцентрично или полицентрично. Издвајају се два типа моноцентричног поља: 1) са целовитим, хомогеним граматичким језгром и 2) са сложеним хетерогеним језгром. Поље збирности састоји се из хомогене структуре у коју су укључене следеће зоне: центар (рус. „ядро“), зона најближа центру (рус. „околядерная зона“), ближа периферија (рус. „ближняя периферия“) и даља периферија (рус. „дальняя периферия“).³⁰

³⁰ С. В. Иконијева (2007) наводи да је ФСПЗ (функционално-семантичко поље збирности) у енглеском језику моноцентрично, док је у руском језику полицентрично, тј. центар поља у енглеском језику чини именица, а у руском језику постоје два центра: именица и број. У центру поља у енглеском језику налазе се именице *singularia tantum* (*humanity, machinery, foliage*), као и *singularia tantum* које могу имати значење како обједињене тако и раздљиве збирности (*the nobility, the peasantry, the populace*). У зони око центра налазе се именице типа *people, cattle, police*, као и *family, group, herd*. Ближу периферију чине именице типа *the young, the injured, the English*, као и именице типа *the town, the world, the village*, настале у процесу метонимије. У саставу даље периферије налазе се именице *pluralia tantum* (*scales, clothes*), потенцијалне *pluralia tantum* (*eyes, hands, shoes*), лексикализоване множинске форме типа *waters, snows, sands*, глаголи са значењем збирности (*to club, to band, to staff*), фразеолошке јединице (*a well of knowledge, an ocean of love, a bunch of fools*) и др. У руском језику у центру

Уочава се да русисти у својим истраживањима излазе из оквира традиционалне граматике и семасиолошког приступа структури језика и све се више опредељују за ономасиолошки приступ. У српској лингвистичкој традицији функционални метод није много заступљен.³¹ У конкретном случају, нисмо у могућности да га применимо у анализи збирних именица јер предмет наше књиге јесте једна врста речи – именичка врста и у оквиру ње збирне именице, а да би функционални метод дао значајне резултате, потребно је категорију збирности посматрати на свим језичким нивоима, односно анализирати све језичке јединице које припадају категорији збирности. Наиме, у оквиру категорије збирности у српском језику збирне именице на морфолошком нивоу посматрамо као творбenu категорију са својим творбеним типовима и моделима (*йшелад*, *йилеж*, *сйуденйарија*, *омладина*, *грање*, *раднйштво* и др.), на нивоу синтаксе збирне именице се сагледавају из угла граматичке конгруенције, односно квантификације (*деца су ойишла*, *друййиво је дошло*, *госйода су дошла*, *йпройца браће*, *йейоро деце*, *седморо йшлади*), док се на семантичком плану поље збирности проширује на јединице без граматичког (формалног) обележја збирности (*војска*, *народ*, *йлеме* и др.).

2.4. Преглед лингвистичке литературе о збирним именицама у несловенским језицима (на примеру балканских језика)

Осврт на лингвистичку литературу о збирним именицама у несловенским језицима, конкретно у појединим балканским језицима (грчком, румунском и албанском), спроводимо увидом у књигу бугар-

поља налазе се именице са творбеним суфиксом у значењу збирности (*вишенье*, *гвоздье*, *каменье*, *листа*). Збирни бројеви образују други центар поља (*четверо*, *оба*). У зони око центра су именице типа *мебель*, *посуда*, а у зони ближе периферије именице настале метонимијским преносом (*город*, *мир*, *деревня*), односно лексичке збирне именице. У зони даље периферије у руском језику налазе се именице *pluralia tantum* (*весы*, *брюки*, *сумерки*), потенцијалне *pluralia tantum* (*глаза*, *руки*, *ботинки*), лексикализоване множинске форме типа *снега*, *пески*, *холода*, глаголи са значењем збирности (*собираться*, *объединяться*), фразеолошке јединице (*море мыслей*, *букет болезней*). На исти начин лингвисти из словенског света, по узору на Бондарка, представљају структуру збирних именица у руском језику или у поређењу са другим словенским и несловенским језицима (в. Лешкова 1984; Домрачева 2011 и др.).

³¹ Опште напомене о развоју функционалне граматике и њеним основним правцима и начелима в. у Војводић 1991: 269–279, Војводић 2000: 167–182, Ивић 2001: 206–210 и др. Најзначајнија истраживања у тој области у српском језику остварио је П. Пипер (2000, 2009), а 2014. изашла је и монографија Марине Николић „Категорија степена у српском језику: сложена реченица“, која представља прву монографску студију из те области засновану на ономасиолошком приступу.

ског лингвисте В. Петрова (2015) на коју смо се више пута у раду позивали. Сматрамо да је значајно представити ситуацију у наведеним језицима због међусобних утицаја, преплитања и окружења, односно због чињенице да се наведени језици заједно са јужнословенским језицима налазе на истом тлу – Балканском полуострву. Поимање збирних именица у овим балканским језицима не разликује се много од гледишта у осталим јужнословенским језицима. Њиховој проблематици у румунском језику детаљно је приступила О. Стојка-Дину (Oana Stoica-Dinu) у својој дисертацији „Los sufijos colectivos en español y en rumano (La formación de los substantivos colectivos morfológicos)“ (2012), написаној на шпанском језику. Компаративну анализу збирних именица ових двају романских језика ауторка спроводи на основу морфолошке и творбене структуре датих именица и издвајањем карактеристичних суфикса који учествују при њиховом образовању. У аутореферату који је настао на основу докторске дисертације, а који је публикован на румунском језику, ауторка издваја две врсте збирних именица: 1) просте: *turmă* (стадо), *trib* (племе), *grup* (група) и сл. и 2) деривирани, тј. образовани уз помоћ суфикса: *frunziș* (лишће), *țărănime* (сељаштво), *tineret* (младеж), *sticlărie* (стакларија), *zmeuriș* (малињак) и сл. Оваква подела заснована је на основу становишта групе аутора (Brăescu и др. 2005) у граматички *Gramatica limbii române*, који збирне именице (substantive colective) деле на: 1) просте (simple) и 2) деривирани (derivate) на основу њихове морфоструктуре (више о томе у Петров 2015). Уочава се да се и у румунском језику издвајају збирне именице деривирани неким од суфикса за збирност, а потом се региструју и именице које лексички испољавају збирно значење. Према В. Петрову (2015: 35) долазимо до сазнања да грчка лингвистичка традиција не посвећује довољно пажње овој класи именица. У већини граматика посвећених новогрчком језику збирне именице се спомињу као основна класа именица која се одликује тиме што познаје само јединску форму и као таква сврстава се у непотпуне парадигматске групе. У граматички М. Триандафилидиса (Μανώλης Τριανταφyllίδης) *Νεοελληνή Γραμματική (της δημοτικής)* (2002) збирне именице су представљене као један скуп, као свеукупност лица и предмета и наводи примере: *λαός* (народ), *στρατός* (војска, армија), *σύλλογος* (дружина) и др. У књизи *Новогрчка грамаџика* (1985), аутора Г. Папагеоргиа, објављеној на бугарском језику, за збирне именице се каже да су то именице које обликом јединине означавају множину, односно представљају свеукупност лица и предмета. Аутор граматике збирне именице дели у две групе: 1) праве/чисте збирне именице

(καθαρά περιληπτικά ουσιαστικά) и 2) значењске (περιεκτικά ουσιαστικά) које показују „сadržание, обем“ (према Петров 2015: 37). Као примере за другу групу именица наводи ελαιών(ας) у значењу *маслинова шума*, много маслина на једном месџу и αμπέλων(ας) у значењу *лозе* (према Петров 2015: 37). Велики допринос овој језичкој класи именица у албанском језику, као једном од балканских језика, дала је А. В. Десницка. У својој студији „Категория собирательности и категория массы в истории грамматического строя албанского языка“ (1976), у оквиру монографије *Грамматический строй балканских языков. Исследования по семантике грамматических форм*, ауторка на основу досадашњих истраживања на овом пољу спроводи своју анализу са морфолошког и творбеног аспекта (према Петров 2015).

2.5. Преглед компаративних истраживања збирних именица у словенским и несловенским језицима

Компаративним истраживањима у области збирних именица бавио се значајан број језичких стручњака са различитих аспеката и користећи се разноврсним приступима. О проблематици збирних именица у оквиру **категорије бројивости** говори граматичка студија „Семантичната категория количество и нейното изразяване в българския и полския език“ у оквиру трећег тома *Българско-полската съпоставителна граматика* (Крумова-Цветкова 1994: 82–101), где се посебан акценат ставља на изражавање збирне множине, под којом ауторка подразумева категорије *nomina collectiva* и *pluralia tantum*, с тим што истиче да категорија *nomina collectiva* заузима главно место у реализацији значења збирне множине. Ауторка се дотиче и творбе, те истиче да се именице из категорије *nomina collectiva* углавном творе од суфикса страног порекла, а да су словенски суфикси ограничене употребе.

Са **творбеног аспекта** Ј. Балтова у раду „О strukturze semantycznej nazw zbiorowych w języku bułgarskim i polskim“ (1989: 59–66) категорију *nomina collectiva* поима као специфичну модификовану категорију, односно као деривате који су непродуктивни у оба језика.

О **конгруенцији са збирном именицом** писала је М. Ивановић (2007: 587–597) у раду „Конгруенцијске класе именица у руском и српском језику“. Ауторка наводи да се именице *singularia tantum* у руском и српском језику посматрају као непотпуне потпарадигме основних конгруенцијских класа – иако имају потенцијалну множину, ретко се, а поједине именице и никада, употребљавају у овом облику. Она

истиче и да је особеност српског језика да се код појединих именица значење множине изражава помоћу одговарајућих облика збирних именица уз које атрибут употребљавамо у облику једнине (*ѿа госѿода, ѿа браћа* и сл.), а предикат у облику једнине (*госѿода је дошла*) или множине (*госѿода су дошла, браћа су дошла*). У руском језику облици типа *господа, братья* имају статус облика плурала, а не збирних именица, па се конгруентне речи уз њих употребљавају у облику множине: *Могут ли писать ваши братья – писатели*.

Достигнућима **когнитивне лингвистике** послужила се М. Вахрушева у својој докторској тези „Морфотемный анализ собирательных существительных, на материале немецкого и русского языков“ (1999). Ауторка помоћу компонентијалне анализе посматра збирне именице, наглашавајући да оба језика располажу значајним инвентаром лексема, али да се унутар језика разликују према сфери употребе, учесталости, семантичким карактеристикама и сл. Ауторка прави класификацију живих и неживих објеката и групише их у неколико класа: 1) множина једнородних предмета означених једним специфичним именом: *свора собак, Hundemeute* (чопор паса); 2) множина једнородних предмета означених једним општим збирним именом: *Menge* (количина); 3) множина једнородних предмета означених у оба језика разним, несинонимичним збирним именима: *свора собак, стая волков, Hundemeute, Wolfsrudel* (чопор паса, чопор вукова); 4) множина једнородних предмета означених синонимним варијантама збирних именица: *толпа, масса, множество, Menge, Haufen, Schar* (гомила, маса, скуп); 5) множина разнородних, разнотипских предмета означених једним општим збирним именом или са неколико општих варијантних имена: *сop, мусор, куча мусора, Müll, Kehricht, Müllhaufen* (ђубре, смеће, гомила ђубрета). Закључује да квантитативност може бити спољашња – када су предмети у множини, представљају скуп, целину, нпр. *Laub* (народ) и унутрашња – када се предмет састоји из више делова, нпр. *Gerippe, ворота* (скелет, костур).

Посматрањем збирности кроз **функционално-семантичку категорију** на материјалу пољског и руског језика бавила се О. Лешкова у докторској тези „Функционально-семантическая категория собирательности в польском и русском языках“ (1984). Ауторка издваја централне и периферне елементе који сачињавају збирност, истичући да периферни бележе апстрактност или конкретну свеукупну множину.

2.6. Закључна запажања о збирним именицама у другим словенским и несловенским језицима у односу на српски језик

Језички проучаваоци јужнословенске групе језика (македонског, бугарског, српског) збирним именицама приступају првенствено с формалног аспекта, стављајући у први план творбени модел и издвајајући доминантне суфиксе који учествују у деривацији збирних именица. М. Ивић (1995: 26–27, у напмени) одавно је запазила да је српски језик много сиромашнији од других словенских језика у погледу искоришћавања ресурса за исказивање збирности, „те тако нпр. у македонском имамо планина: планини–планин’е, ограда: огради–ограг’е или у бугарском книга: книги–книжа, док у српском бележимо само двојну обличку корелацију птица–птице, а у пољском ptak: ptaci–ptactwo“.

Представници руских школа збирним именицама углавном прилазе са семантичког аспекта, испитујући функционално-семантичка поља датих именица (помоћу различитих средстава: фонетских, морфолошких, семантичких, синтаксичких), било да се анализа спроводи на материјалу руског језика било као компаративна студија заснована на двама различитим словенским језицима или у поређењу са неким од несловенских језика.

Значајно је споменути и то да су у већини словенских језика (руском, пољском, чешком, српском и др.) збирне именице у облику једнине, док су у бугарском и македонском језику чешће у облику множине – када се посматрају преко категорије граматичког броја и њихових морфолошких облика (в. Peti 2001).

Када је реч о односу српског и руског система, творбена категорија збирности у српском језику на нивоу морфологије збирно значење реализује у оквиру јединске парадигме, док су у руском језику еквивалентне лексеме добиле множинску парадигму, чиме је значење множине добило и своје формално (граматичко) обележје: срп. *браћа, браће*... : рус. *братя, братьев*, срп. *господа, госпoде*, а у руском *господа*,³² *господ*... итд.

Чини се да у балканским језицима проблематика збирности није до краја разрешена, те се на основу досадашњих истраживања не могу успоставити специфичне особености и карактеристике ове именичке категорије.

Категорија збирности има општесловенски карактер, а као доминантан суфикс који се јавља у свим словенским језицима издваја се су-

³² Према историјским изворима, руска именица *господа* стекла је множинску парадигму још у 16. веку (Дегтярџев 1982а: 100).

фикс *-је*, који је различито заступљен у овим језицима. Његова продуктивност је у неким језицима веома изражена, док је у другим слабија, али се свакако издваја као најзаступљенији у овој класи речи.

3. АНАЛИЗА ЗБИРНИХ ИМЕНИЦА СА СУФИКСОМ ЗА ЗБИРНОСТ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

3.1. Збирне именице са суфиксом за збирност у српском језику

Традиционални приступ збирним именицама је граматички, и у том смислу језички проучаваоци су их посматрали на релацији **форма – значење**, односно са семасиолошког аспекта. Ми ћемо у нашем истраживању поћи од суфикса који учествују у деривацији збирних именица и издвојити њихове варијанте (фонетске и морфолошке), описати најфреквентније, затим размотрити конкуренцију суфикса, учесталост и употребу у језику. Покушаћемо да утврдимо да ли одређени суфикс уноси додатно значење поред збирног и да ли се на одређену основу мотивне речи додаје још неки суфикс а добија исто збирно значење. Потом ћемо описати морфолошко понашање збирних именица са наведеним суфиксима (бројивост или небројивост, род именица, опозиција збирност–множина и др.) и са семантичког аспекта размотрити полисемију збирних именица.

3.2. Подела збирних именица према суфиксу за збирност

Главно обележје збирних именица јесте суфикс којим се издвајају као посебна творбена категорија са својим творбеним типовима и моделима (*јагњад*, *ишлеж*, *класје*, *радништво* и сл.). Корен збирне именице једнак је корену мотивне речи од које се образује дата именица уз помоћ одређеног суфикса. Именице са суфиксом за збирност можемо посматрати као деривате, као изведене речи које ступају у деривационе односе са основном речју, тј. са речју истог корена. Под збирним именицама са формалним обележјем збирности подразумевамо именице које означавају скуп или збир значењски истих ентитета које се посматрају као једна небројива целина, односно као једно нераздељиво мноштво. Управо та небројивост сврстава их у категорију *singularia tantum*, мада

смо на основу лингвистичке литературе учили да неке од њих, нпр. именице на *-ад*, познају и поједине облике множине.

М. Стевановић (1986: 387–591) издваја суфиксе којима се граде изведенице које имају збирно значење: *-ад* (*Арапчад, јагњад, ћебад, чобанчад* и сл.), *-еж* (*младаеж, сийнеж* и др.), *-је* (*борје, грање, њосуђе, њируње, шииражје* и сл.), *-сиво* (*госиодсиво, њлемсиво, раднишиво* и сл.). У средњошколској граматици Ж. Станојчића и Љ. Поповића (2014: 164–165) у оквиру поглавља из морфологије и творбе речи, аутори издвајају суфиксе граматичког броја „који према мотивној речи – именици са значењем јединке учествују у творби њених облика множине који су у виду збирних именица [...], а представљају суплетивну множину мотивне именице.“ То су следећи суфикси: *-ад* (*бурад, дугмад, јагњад, њелад* и сл.), *-је* (*дрвеће, лишће, њируње* и сл.), *-сиво* (*раднишиво, сељашиво* и др.).

У нашем корпусу у оквиру творбене категорије издвајају се именички деривати образовани помоћу неколико различитих суфикса којима се изражава збирност.

<i>-ад (-чад)</i>	<i>-еж</i>	<i>-ија (-адија, -арија, -ерија, -урија)</i>	<i>-ина (-евина, -ишина)</i>	<i>-је</i>	<i>-сиво (-ишиво)</i>
анђелчад Арапчад близанчад јагњад ћебад ужад	младаеж мравеж мрвеж пилеж	дечурлија клинчадија момчадија Арапија	богатиња госпоштина омладина туњевина	борје врбље грање жбуње камење	грађанство радништво сељаштво студентство српство

Табела 2: Подела збирних именица према суфиксу

Највећи број именица у српском језику³³ мотивисан је именичким основама из различитих значењских група, подгрупа и сл., док се бележи и значајан број именица мотивисаних другим врстама речи, првенствено придевом и глаголом.

Анализу збирних именица у српском језику спровешћемо на основу фреквенности и распрострањености суфикса са значењем збирности, и у књизи ћемо их представити азбучним редом.

³³ Мада, у начелу, то важи и за остале јужнословенске језике.

3.3. Збирне именице на *-ад* (и проширена варијанта *-чад*)

Суфикс *-ад* учествује у деривирању именица којима се приписује збирно значење. Збирне именице добијене овим путем најчешће су изведене од имена младих бића (људи и животиња) јер су као мотивне речи послужиле именице средњег рода на *-е* које своју основу проширују сугласником *-и* и означавају збир, скуп тих бића, а у исто време и њихову множину. Изведенице су женског рода у једнини. У граматичкој литератури (Maretić 1936: 306; Стевановић 1986: 458; Babić 2002: 346–347; Клајн 2003: 26–27) аутори су сагласни у томе да се суфикс *-ад* користи за деривацију именица које означавају колективе младих бића, а веома ретко ствари и предмета.

Збирне именице на *-ад* разликују се од осталих збирних именица по томе што за исказивање мноштва, у зависности од тога да ли обележавају бића или ствари, наспрам њих могу стајати облици множине мушког рода на *-ићи* у виду суплетивне множине или пак системски, регуларни облици множине одређене именице (Стевановић 1975: 185). Наиме, ако обележавају бића, онда наспрам именице у једнини могу стајати две јединице за исказивање мноштва, али је та множина суплетивна: *јагње*: *јагњад–јагњићи*, *йиле*: *йилад–йилићи* и сл. Ако обележавају ствари, онда имају пуну парадигму са регуларном множином, поред збирне именице: *буре*: *буреѿа–бурад*, *хебе*: *хебеѿа–хебад* и сл. Има и одступања. Често се именице које означавају ствари понашају као оне које означавају жива бића у погледу исказивања мноштва: *ђуле*: *ђулад–ђулићи*, али и *ђулеѿа*, *каменче*: *каменчад–каменчићи*, *клујче*: *клујчад–клујчићи* и сл.

М. Стакић (1984: 301–310) истиче да се збирне именице на *-ад* користе као суплетивна множина код именица на *-е* и *-че*, било код назива за младунчад било код деминутива, без обзира на то да ли је основна именица мушког или женског рода: *Арајче* (: Арапин) – *Арајчад*; *близанче* (близанац) – *близанчад* и *близанчићи*; *врајче*, *врајчић* (: врабац) – *врајчад* и *врајчићи*; *гушче* (: гуска) – *гушчад* и *гушчићи*; *змијче* (: змија) – *змијчад* и сл. Преузимајући функцију множине код именица на *-е* (< е), именице на *-ад* задржале су колективност као своју основну функцију, због које су, уосталом, и постале продуктиван деривациони модел, истиче аутор (Стакић 1984: 308). В. Јовановић (2010: 70–71) напомиње да у савременом српском језику деминутиви са суфиксом *-че* имају суплетивне форме на *-чад* или *-чићи* у класи бића, а у класи неживих ентитета само *-чићи*.

У делу књиге који се бави прегледом литературе већ смо нагласили да поједини лингвисти суфикс *-ад* доживљавају као граматичку морфему (Силић 1984: 105; Прањковић 1984: 172). М. Пети (2001: 230) се слаже са претходним ауторима да *-ад* јесте граматичка морфема, али исто тако напомиње да не служи за ознаку множине која би била у опреци према једнини именица на *-el-eīāa*. Нпр. ако погледамо опозицију именица *īšele-īšelađ*, не ради се о граматички релевантном односу између једнине и множине, већ о семантички релевантном односу између јединости и мноштва. У том смислу бисмо могли да се сложимо са М. Петијем. Пипер–Клајн (2014: 226) у одељку о суфиксацији издвајају као посебну групу збирне (колективне) суфиксе, а један од њих је и суфикс *-ад*: *бурад*, *дугмад*, *унучад* и др. Аутори запажају да, с обзиром на то да именице на *-ад* замењују множину, суфикс *-ад* може се сматрати наставком за множину. Збирне именице на *-ад* представљају деривате чија је основна функција да обликом једнине обележе непрегледно мноштво, скуп, природну целину јединки, те се *-ад* не може сматрати наставком за множину јер је реч о семантичкој множини, нпр. именица *унучад* је у облику граматичке једнине али семантички означава множину. Такође, истакли смо да збирне именице на *-ад* припадају класи *singularia tantum*, с напоменом да још Вук, а потом и други граматичари, примећују да у појединим зависним падежима могу имати и множинске облике у дативу, инструменталу и локативу, нпр. *јагњадима*, *шеладима* и сл., па све наведене карактеристике иду у прилог томе да збирне именице на *-ад* не посматрамо искључиво као облике множине већ као посебне, самосталне именичке деривате.

Напоредо са суфиксом *-ад* развила се и његова проширена варијанта *-чад* према именицама на *-е* и *-че*. Т. Маретић (1963: 306, 317) запажа да се суфиксом *-ад* граде збирне именице које значе животиње и чељад, а ретко ствари, као нпр. *близнад*, *јарад*, *йилад*, *унучад*, као и *бурад*, *дрвљад*, а суфикс *-чад* служи за грађење збирних именица у чијој су основи деминутиви на *-че*, нпр. *Арайчад*, *кумчад*, *момчад* и др.

Суфикс *-ад* веома је продуктиван у деривацији збирних именица. Већ смо истакли да се јавља у класи бића, најчешће младих колектива бића, затим у класи животиња, односно младунчади и мање је продуктиван у класи неживих ентитета. Наиме, као један од критеријума у прерасподели збирних именица образованих суфиксом *-ад* јавља се **категорија живо/неживо**. У домену живог налазе се јединке људи и животиња, а у домену неживог материјални ентитети.

Збирним именицама на *-ад (-чад)* означавају се млада људска бића и уопште скупови људских јединки:

именице на *-ад*: *близнад, вузлад, дерад, деришиїад, дерлад, жгебад, жгембад, койилад, момад*;

именице на *-чад*: *балавчад, баленчад, балинчад, бегунчад, бедничад, близанчад, богаљчад, браїинчад, брбљавчад, брбљивчад, варошчад, варварчад, виїешчад, власїелчад, воїничад, гегавчад, гладничад, говедарчад, голинчад, голобрчад, голоїрїчад, гостїочад, гостїодичад, грађанчад, деранчад, дерчад, деришчад, девојчад, довочад, доморочад, дорамчад, дрчад, ћакончад, ћачад, жгейчад, женчад, живорођенчад, изрочад, јадничад, јединчад, јуначад, калашчад, калаушчад, каурчад, клаїчад, койилчад, койїлокрїчад, крамарчад, луйешчад, макањчад, максумчад, мангуйчад, мекушчад, мелешчад, мезимчад, миљенчад, момчад, морнарчад, мрїворођенчад, најменчад, найршчад, насишчад, нахочад, нахранчад, невинашчад, недоношчад, недоучад, нејачад, новорођенчад, одабранчад, одојчад, їланинчад, їлемчад, їдогојчад, їодмечад, їодсвојчад, їомечад, їосинчад, їосмрчад, їовојчад, їосвојчад, їрвенчад, їрворођенчад, їросјачад, сирочад, сисанчад, служинчад, слушчад, убошчад, унијачад, унучад, чобанчад, чукунунучад, шегрчад.*

И именице на *-ад (-чад)* изведене од деминутива на *-е* и *-че* означавају млада људска бића: *анђелчад, вилинчад, голуїчад, грличад, ланад, магарад, мачад, їшлад*, као и од деминутива изведених од именица са значењем етничких, расних или територијалних представника:³⁴ *Американчад, Арайчад, Арнауачад, Бугарчад, Буњевчад, Влашчад, Јеврејчад, Лаїинчад, Мађарчад, Немчад, Срїчад, Цинцарчад, црнчад* и сл.

Једна од основних семантичких компоненти која повезује ове именице јесте компонента 'младо'. Сема узраста 'млад', која је уткана у садржај мотивне речи, деривирањем суфиксом *-ад* употпуњује и појачава значење скупности и збирности као неодвојивог мноштва датих јединки. Именице из ове лексичко-семантичке групе најчешће су моносемичне, што их сврстава у групу правих, типичних збирних именица јер њихов семантички садржај реализује искључиво значење збира. Оно што их карактерише у односу на већину других збирних именица³⁵ јесте могућност представљања типском, односно граматич-

³⁴ В. и Јовановић В. 2010: 73.

³⁵ Изузев, наравно, збирних именица на *-је*, које се такође у описним речницима представљају типском, тј. граматичком дефиницијом: *багремље* с „зб. им. од багрем“, *бисерје* с „зб. им. од бисер“, *иверје* с „зб. им. од ивер“, *жбуње* с „зб. им. од жбун“, *камење* с „зб. им. од камен“, *сїење* с „зб. им. од стена“ и сл.

ком дефиницијом у дескриптивним речницима: зб. им. од Х,³⁶ нпр. *дерлад* ж „зб. им. од дерле“; *чобанчад* ж „зб. им. од чобанче“ и сл. Тако нпр. већина збирних именица на *-ад* своје лексичко и творбено значење представља на наведени начин: *анђелчад* ж „зб. им. од анђелче“, *близанчад* ж „зб. им. од близанче“, односно значење се реализује у творбеном моделу: зб. им. + основинска реч.³⁷

Збирне именице на *-ад* су врло интересантне јер најчешће изражавају став говорника према референту који чини предмет његове пажње. Тако говорник исказује одређену емоционалну блискост према јединки на коју се односи или се пак региструје одсуство емоционалне блискости. Висок степен емпатије распознаје се код збирних именица типа *близанчад*, *брајинчад*, *госиочад*, *грађанчад*, *девојчад*, *дојенчад*, *ђакончад*, *ђачад*, *јуначад*, *мезимчад*, *одојчад*, *йрворођенчад*, *унучад*, *чељад*. Нарочито је испољена у именицама *мезимчад*, *йрворођенчад*, *чељад* јер је емпатија блискости дубоко културолошки мотивисана. Што је блискост већа и израженија, то је јача веза учесника у комуникацији према садржају који се исказује. Аутори *Когнитивне граматишке хрватскога језика* (Belaj-Faletar 2014: 82–83) истичу да, када говорник у комуникацији употреби именицу *унучад* уместо плуралског облика *унучићи*, он тиме даје значаја потомству, односно већем броју чланова тог скупа не истичући индивидуалне карактеристике свакога од њих. Питамо се да ли се можда на тај начин исказује ниподаштавање њихових појединачних личности, па је збирна именица подесна за ублажавање непожељних карактеристика. Спровели смо анкету која садржи три налога, а за појашњење односа између збирне именице на *-ад* и множинских облика на *-ићи* значајни су резултати добијени у оквиру првог налога, који се састоји из 15 реченица.³⁸ Од испитаника се тражило да се определе за један од понуђених одговора. У свакој реченици је употребљена различита збирна именица и њен конкурентни множински (регуларни или суплетивни) облик. Такође, од испитаника се захтевало да објасне да ли емоција, однос према наведеним бићима или нешто друго утиче на њихов избор. Готово сви испитаници су подвукли суплетивни облик *унучићи*, а не збирну именицу *унучад*, истакавши да емотивни однос према наведеним бићима указује на присност, блискост, нежност, драгост, док збирна именица носи неутралну информацију јер су јединке утопљене у мноштво: *Дошла му је*

³⁶ Х означава мотивну именицу.

³⁷ Више о томе в. у Ћорић 2008: 215 и Јовановић В. 2008: 48.

³⁸ В. прилог на крају књиге.

унучад/Дошли су му унучићи. Спроведена анкета је указала на то да је корисницима српског језика ближи множински облик на *-ићи* од збирне именице. Претпостављамо да је то у вези са језичким осећајем и са територијалном распрострањеношћу множинских облика на *-ићи* у односу на збирне именице на *-ад*, а чини се и да испитаници не препознају деминутивност која је у основи збирних именица на *-ад*, па самим тим немају ни изражен осећај према бићима која чине такав скуп.

Збирна именица *чељад* нема свог конкурента у заједничкој именици плуралске форме, те је једина могућност исказивања већег броја чланова скупа управо помоћу наведене именице. Како сведоче поједини граматичари, именицу *чељад* налазимо у писаним споменицима из 13. века, а у 14. веку према именици *чељад*, која означава колектив, јавља се и именица *чељаде* за означавање јединке издвојене из колектива (Пецо 1956: 234), али, како истиче А. Белић (1949: 69), именица се није показала као продуктивна јер нема прозачну структуру. Од именице *чељад* развила се збирна именица *чељадија* дуплирањем суфикса збирног значења, чиме се још више појачава збирност. Именице *дојенчад* и *одојчад* такође испољавају емпатију блискости, али у именици *недоношчад*, за разлику од претходне две, распознаје се одсуство емпатије блискости јер именица исказује негативан, пејоративан садржај који се реализује у физичком недостатку јединке – недовољно развијене. Наиме, осећа се јак културолошки утицај и самим тим одсуство емпатије према јединки која се разликује од прототипа. Корпус не бележи велики број таквих лексема, али културолошки параметри, средина и друштво веома снажно утичу на позитиван или негативан приступ датом садржају, односно на исказивање емпатије блискости или пак на њено одсуство. Исказивање позитивне или негативне оцене као и код већине других збирних именица, а нарочито код збирних именица на *-ија* и *-ина*, често зависи од контекста, па иста лексема једном рефлектује емпатију блискости у смислу наклоности, симпатије и сл., а у другој контекстуалној реализацији изостаје и оцењује се као непожељна:

Зар си ти човек? ... Кад слушаш жене и *балавчад* по кући! (Кост. Т. 4, 24)³⁹; Прије женик није још оно знао, о чем сада *балавчад* поучава и бодри старце (Горан 1, 108).

Тако се нпр. код збирних именица као што су *богаљчад*, *дерчад*, *деришчад*, *дрчад*, *изрочад*, *клајчад*, *којилчад*, *лујешчад*, *мангуйчад*, *мекушчад*, *јосвојчад*, *јросјачад*, *сирочад* уочава одсуство емпатије бли-

³⁹ Примери ће бити навођени према скраћеницама у РСАНУ и РМС.

скости услед неповољних и негативних, често погрдних и пејоративних квалификација којима су окарактерисане младе јединке именоване наведеним лексемама, за разлику од збирних именица типа *мезимчад*, *миљенчад*, *насишчад*, *одабранчад*, *јосинчад*, *јовојчад*, *јрвенчад*, *јрворођенчад*, *сисанчад* код којих семантички садржај изражава благонаклоност, саосећање, нежност, симпатију чланова датог скупа:

Док ја живим, неће Адамова јединица вјенчавати звонареву просјачад (Торд. Н. 1); Остадосмо као сирочад, нитко није хтио да зна за нас (Јонке): Знала би више пута сате и сате проборавити у наклапању са сељанкама, – а особито са својом мезимчади (Ђал. 3, 46); Оних мрких погледа сасвим је нестало, а мјесто њих су се појавили нови кротки и благи као у неви-нашчади (Ђор. С. 9, 122).

Поједине збирне именице реализују секундарна значења путем **метафоричких асоцијација заснованих на трансформацији типа апстрактно – конкретно**, нпр. дете – песма:

Луцићева ... првенчад ... запрема особито мјесто у доба освита хрватске умјетне поезије (Водник Б. 1); Радо превраћам по њима [по првим причама]: да ли зато што су прворођенчад, или зато што ме живо сјећају на оно златно доба моје младости (Коз. Ј.); О, песме моје, једна сирочади, децо мила мојих лета млади! (Радич. 2).

Именица *момчад* је интересантна из више разлога – превасходно због богате полисемантичке структуре, а онда и због могућности остваривања множинске форме *момчад–момчади*. О њој се нарочито полемисало у кroatистичкој литератури. Ј. Силић (1984: 106) напомиње да се именица *момчад* лексикализовала, те да суфикс *-ад* поприма карактер лексичке морфеме и нема исто значење као у именици *шелад*, у којој се уочава граматичко значење. Барић и др. (1997: 100) истичу да збирне именице имају множину само када је реч о више скупова таквих бића или ствари, нпр. именица *момчад* има плуралски облик *момчади* када означава више скупова. Исто становиште заступају и Б. Тафра (2005: 70) и Белај-Фалетар (2014: 83). Именица *момчад* у примарној семантичкој реализацији остварује збирно значење изведено од мотивне именице *момче*, док се у секундарним семантичким реализацијама **лексикализовала**, тј. изгубила је значењску везу са системским множинским обликом *момци*, са којим је творбено повезана. Због тога она потпуно независно остварује плуралски облик *момчади*. То је једина збирна именица која остварује множински облик у номинативу.

Лексема *момчад* у РСАНУ дефинише се на следећи начин: ж 1. „зб. им. од момче“; 2. спорт. „спортска екипа, тим“. – Изишавши на игралиште обоја ... *момчад* се поздравила (Костић Д., НЈ 5, 156); Готово свако поподне одржавају се фудбалске утакмице између *момчади* појединих мјеста у Црној Гори (Ђон. Ј. 4, 27); *Момчади* које се састоје од 2 играча, обично играју до три постигнуте побједе (Харанг. Т. 1, 203); Игра на два гола ... најбоље је средство за тактичку изградњу *момчади* (Кнеж. Бр. 1, 101); У правилу свака *момчад* треба да овлада системом одбране и напада (Радослав Ф. 1, 52); 3. а. „војници, војска“. – Скупи му се тридесет јунака, | Све *момчади* бољи од бољег (НП Вук 7, 33); На сриједи разбојишта змај Мандушић коло вије | са *момчађу* измашћеном мрском крвљу турских злицах (Њег. 4, 107); Запита заповједнике појединих чета бројно стање *момчади* (Јонке 3, 31); Стигао је логорник Шкуро и повикао на војника Матачића ... Матачић, ни корака натраг! Заустави *момчад*! (Ђон. 12, 365); Гледајући за сатнијом, дошло је господину сатнику те се и нехотице сјетио активне *момчади* прије сарајевског атентата (Крл. 4, 68); б. „посада, људство на броду“. – И већ се и сам Колумбо поплашио, да ће изгубити поверење и послушност своје *момчади* (Недељковић М., БК 1906, 741); Салонитанске лађе са *момчадима* бегунаца господариле су на обали (Радон. Ј. 1, 92).

Корпус Математичког факултета (СрпКор) бележи значајан број примера контекстуалне употребе наведене лексеме у лексикализованом значењу:

Мало даље вежбала се *момчад* у гађању стрелом; Било је велико уживање посматрати на који начин старији уче неспретне момчиће. Они су формирали и своје оружане формације, „*момчад*“ (Mannschaften), које су имале полицијску улогу (у манастиру Војловици близу Панчева); *Момчад* коју је саставио Катанец, квалитетнија је од математичког збира квалитета појединаца; Али шума избацује нову *момчад* која се баца у бој, која скаче и виче, или се немо батрга између оних који су испали из строја; Али, нитко није могао „свезати лопту за ногу“, предриблати цијелу *момчад* и забити гол.

Збирне именице које су мотивисане деминутивима који су настали од придевских и глаголских основа типа *бедничад*,⁴⁰ *брбљивчад*, *гладничад*, *голубрчад*, *голојричад*, *довочад*,⁴¹ *јадничад*, *мрџворођенчад*,

⁴⁰ У фусноти дајемо значења мање познатих лексема из РСАНУ и РМС, али модификована и прилагођена за потребе књиге, било да припадају стручној терминологији било да су део нестандардне или стилски маркиране лексике: покр. (=покрајинско), дијал. (=дијалекатско), разг. (=разговорно), индив. (=индивидуално), песн. (=песнички) и др.

⁴¹ У значењу: деца (обично мушка) брачног друга из његовог ранијег брака, пасторци“.

нејачад, *убошчад* употребљавају се тако што се њихово значење перципира као хипокористичност у смислу ублажавања, сажаљевања, самилости. „Сема ’мали’ обавезна је у сфери узраста, што у комбинацији са негативним значењем основе, развија деминуцију типа еуфемизације, а хипокористичност типа саосећања, солидарисања, покровитељства“ (Јовановић В. 2010: 84). Збирна именица употребљена на овакав начин има функцију исказивања појачане емпатије према садржају који се номинује, нарочито што је код већине именица то једини начин исказивања мноштва. Именице *бедниче*, *јаднице* и *нејаче* поред збирних образовања *бедничад*, *јадничад* и *нејачад* у речницима бележе и суплетивну множину *бедничихи*, *јадничихи* и *нејачихи*, али ни речничка грађа ни наше језичко искуство не потврђују учесталију употребу семантичке множине на *-ихи*, те сматрамо да предност свакако треба дати збирним именицама на *-ад*:

Не бојте се, момчади голобрчади! (Пав. 20, 193); Ако се удовац ожени а има дјецe па узме удовицу с дјецом ... зову се она дјецa ... њезина или његова која су дошла или доведена (довочад) (Куш. 1, 49); Па као да то не види нико и не окреће се на њега и његову јадничад (Кик. 2, 86); Пред очима јој се указа болесни муж, нејачад, кућа, комшилук (Лаз. Б. 1, 43); Повика убошчад (Крешић С.).

Поједине лексеме које су територијално и стилски раслојене маркиране су квалификаторима типа необ. (=необично), покр. (=покрајинско), лексикализовале су се и исказују извeстан степен оцене – позитивне или негативне, што је условљено мотивационом придевском основом:

малишад ж зб. покр. „мала деца, малишани“. – Малишад се готово у исти час сјатила око стола и уперила лакоме очице на преосталу танку кришцицу круха (Драж. 2, 159);

мравад ж зб. необ. „слаба чељад, људски ситнеж“. – И чини се, силна рeка ова [људи] | Да не тече са обична тeка, | Већ да пузи, гмизи, промиче се [...] | А та мравад свуда простире се (Прер. П. 2, 274);

неваљад ж 1. зб. (каткад и хип.) „неваљала деца, неваљалци“. – Док само цикне па шкрипне зубима: ха, неваљад једна, тако ли се учи, све ћу вас у хапс (Шапч. 7, 72); Неваљад [...] каже се више од милоште: „Дошла сам да видим ову неваљад“ (Змај 4); 2. „неваљала особа (обично дете)“. – Дигох се [...] па обливен сузама пођох на своје место. – У руку [пољуби], сеоска неваљад. Ваља да ми захвалиш што сам те накарао за твоју памет (Шапч. 11, 341).

Висок степен емпатије блискости нарочито је исказан код деминутива на *-е* и *-че* који означавају млада људска бића, а збирна образовања региструју скуп таквих јединки: *анђелчад*, *вилинчад*, *голуйчад*, *грличад*, *ланад*, *магарад*, *мачад*, *йилад*. Именице *анђелче* и *вилинче* по свом значењу припадају врсти заједничких именица иако је реч о бићима која нису опипљива, али преношењем номинације са једног појма на други, у секундарним значењима могу се односити на конкретне, људске јединке, односно на млада бића: Он имађаше петоро деце, пет анђелчади (Ат. Б. 3, 211). Збирном именицом уобличава се неопипљив појам који добија људске карактеристике, а деминутивни карактер мотивне именице исказује симпатију, нежност, наклоност и сл. према именованом ентитету, што је опет условљено високим степеном емпатије блискости. На исти начин понашају се и именице *голуйчад*, *грличад*, *јарад*, *ланад*, *магарад*, *мачад*, *йилад*, с тим што је у основи деминутивна именица која означава младунче животиње, а развија секундарно значење **метафоричким асоцијацијама заснованим на семама колективне експресије**: 'мало', 'умиљато', 'нејако', 'нежно': Не плаште се голупчади! Идем до оца (Драж. 3, 128); Хо'те, цуре, грличад, | пунаних недара! (Кост. Ј. 6, 198).

Збирне именице изведене од деминутива са значењем етничких, расних или територијалних представника као што су *Американчад*, *Арайчад*, *Арнаучад*, *Бугарчад*, *Буњевчад*, *Влашчад*, *Јеврејчад*, *Лайинчад*, *Мађарчад*, *мелешчад*, *Немчад*, *Српичад*, *Цинцарчад*, *ирнчад* означавају колективе младих људских бића и најчешће исказују одсуство емпатије блискости, те одражавају негативну пејоративну експресију у језику и доминирају компоненте 'непожељан', 'неадекватан', 'несимпатичан', што се уочава у примерима употребе у РСАНУ:

Нећу да знам за ту цинцарчад и за ту бугарчад (Рув. И. 3, 291); У троје сам допадала руке, | Ево данас, брате, у четврте, | Међ' дванаест браће Арапчади (НП Вук 2, 373); Откуда је то двоје Туради те сте ми их на дару довели? (Бег.).

Разлог томе треба тражити у друштвено-историјским и културним моментима друштва и у односима међу њима.

Другу велику скупину збирних именица на *-ад (-чад)* чине оне које означавају младунчад и скупове животиња у неодвојивом збиру, мноштву, колективу, о чему сведочи богата речничка грађа:

именице на *-ад*: *бибад*,⁴² *бравад*, *бучад*,⁴³ *вижлад*,⁴⁴ *вижљад*, *гу-дад*, *гурад*, *дивљад*, *ждребад*, *зверад*, *јагњад*, *јањад*, *јарад*, *јунад*, *кезмад*,⁴⁵ *кисад*,⁴⁶ *кизмад*,⁴⁷ *козлад*, *ланад*, *магарад*, *мечад*, *младад*, *мулад*, *мушад*,⁴⁸ *омад*,⁴⁹ *йилад*, *йрасад*, *йшелад*, *ћурад*, *шиљежад*,⁵⁰ *шйшенад*;
 именице на *-чад*: *алашчад*,⁵¹ *арсланчад*,⁵² *бийчад*,⁵³ *бирчад*,⁵⁴ *блашчад*,⁵⁵ *бравчад*, *вашчад*, *врайчад*, *вучад*, *говечад*, *голуйчад*, *грличад*, *гушчад*, *гушчарчад*, *живинчад*, *жушјокљунчад*, *зечад*, *зверчад*, *иманчад*, *имањчад*,⁵⁶ *јагањчад*, *јаловчад*,⁵⁷ *једногочад*,⁵⁸ *јесенчад*,⁵⁹ *камилчад*, *керчад*, *кленчад*, *кловашчад*,⁶⁰ *кокошчад*, *коњчад*, *крмчад*, *ласйавчад*, *ласйавичад*, *лавчад*, *лисичад*, *лишчад*, *мачад*, *мајмунчад*, *мангулчад*, *марвинчад*, *машчад*,⁶¹ *медвечад*, *мисирчад*, *мишчад*, *младунчад*, *назимчад*, *овнашчад*, *огарчад*,⁶² *озимчад*,⁶³ *йашчад*, *йилчад*, *свињчад*, *славујчад*, *слончад*, *сомчад*.

Примарна функција суфикса *-е* била је да означи нешто младо, типа *ждребе*, *јагње*, *јаре*, *лане*, *магаре*, *йиле* и сл., односно, наведени суфикс реализовао се у категорији људи и животиња, док збирна именица обједињује младе јединке у једну хомогену целину, нпр. *ждребад*, *јагњад*, *јарад*, *ланад*, *магарад*, *йилад*, *йрасад*, *йшелад*, *ћурад*, *шйшенад* и др. Према већини граматичара суфикс *-ад* има функцију граматичког суфикса и служи као облик за множину. Међутим, више пута смо нагласили да збирне именице са суфиксом за збирност искључиво посматрамо

⁴² У значењу: „назив за домаће животиње (младунчад): ћуре, гушче и паче“.

⁴³ У значењу: „ћурад“.

⁴⁴ У значењу: „мали пси, штенад“.

⁴⁵ У значењу: „једногодишња прасад, назимад“.

⁴⁶ У значењу: „прасад“.

⁴⁷ Исто.

⁴⁸ У значењу: „магарад“.

⁴⁹ У значењу: „ждребад у другој години живота, старија ждребад“.

⁵⁰ У значењу: „јагњад од годину дана“.

⁵¹ У значењу: „ждребад која се води у планину на испашу“.

⁵² У значењу: „младунчад лава“.

⁵³ Исто што и *бибе*.

⁵⁴ У значењу: „младунчад гуске“.

⁵⁵ У значењу: „живинчад“.

⁵⁶ Исто.

⁵⁷ У значењу: „женска телад која још сиса“.

⁵⁸ У значењу: „младунчад животиње од једне године“.

⁵⁹ У значењу: а. „јесења пилад“ и б. „јесења младунчад (јагње, јаре или прасе)“.

⁶⁰ У значењу: „прасад окоћена са великим очњацима“.

⁶¹ У значењу: „младунчад мазге“.

⁶² У значењу: „врста ловачких паса“.

⁶³ У значењу: „телад при крају прве године живота“.

као деривате који служе за исказивање мноштва оног што именица означава у једнини, те тако збирне именице на *-ад* имају и своје конкуренте оличене у множинским облицима на *-ићи*, а и једне и друге функционишу као творбени дублети: *јагње: јагњад – јагњићи; јаре: јарад – јарићи; магаре: магарад – магарићи; њиле: њилад – њилићи; њрасе: њрасад – њрасићи; њеле: њелад – њелићи; њуре: њурад – њурићи* и сл. Поставља се питање која именица је доминантнија и фреквентнија и због чега се јављају паралелно. Претпостављамо да је употреба збирне именице на *-ад* или множинског облика на *-ићи* условљена територијалном распрострањеношћу језичког подручја, те да поједини дијалекти имају искључиво збирну именицу на *-ад* (нпр. у говорима Црне Горе), а да други не познају други облик сем множинског облика на *-ићи* (нпр. козовско-ресавски) и сл. Погледали смо такође какву ситуацију одражава *Корџус савременог српскога језика* (СрпКор) и добили следеће резултате. Збирна именица *њилад* потврђена је у двадесетак примера употребе, док се множински облик *њилићи* јавља стотинак пута, што указује на чињеницу да у новије време облик *њилићи* потискује из говора збирну именицу *њилад*:

Његови политички противници су егоисти, каријеристи, удворице, пилад; Како ми љубили веселјак тако нам краве љубиле телад, овце јагњад, крмача прасад, квочка пилад; Зором би у велике врбове корпе и кошаре трпали зелениш, сир, јаја, пилад; Нарочито се не употребљава месо маторог петла, док се петлићи употребљавају као и остала пилад; Нежну пилад потура себи у недра, ту их греје и успављује и чини издалека прстом знак да нико не галами.

Онда је Ева помислила да мачка, као и кокош, носи јаја, из којих се излегу пилићи; Како су пилићи у Русији постали ђурке? Дресирани пилићи у рату против скакаваца; Пилићи су одмах по рођењу укључени у специјални програм увежбавања од 60 дана; Последњих година пилићи су крупнији а кокошке ситније; За време одрастања, пилићи се хране углавном инсектима, пауковима и пужевима; По играма које наши фудбалери пружају и резултатима које постижу, више би им одговарало тепање: пилићи; Нису већи од тебе а плачу као пилићи; Чујте, пилићи моји, рече им мајка, овако је то било; И пилићи које Ферера очекује биће већ кокоши, додаје шалећи се девојка; А кад пилићи изађу из љуске долазе у посебно дезинфиковану просторију.

Именички деривати *јарад*, *мачад* и др. у СрпКор-у посведочени су знатно мањим бројем потврда у односу на множинске облике на *-ићи*. Анкета одражава сличну ситуацију. У прилогу који се налази на крају књиге налазе се примери 1, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14 и

15 из анкете у оквиру првог налога. Код наведених примера множински облици односе превагу у односу на збирне именице. Изузетак чине збирне именице *одојчад* и *џелад*, које су сви испитаници подвукли уместо множинских облика *одојчићи* и *џелићи*, сматрајући их обичнијим и фреквентнијим. Примери 2 и 6 у оквиру првог налога из анкете посведочиће наведено стање. Као најјачи разлог за избор множинског облика уместо збирне именице испитаници истичу емоционални однос према младим бићима и младунцима животиња, те на њих гледају са извесном благонаклоношћу и нежношћу, док збирна именица по њиховом мишљењу носи формалну, неутралну информацију о јединственом скупу јединки, без посебног истицања:

Најмлађи од њих Јаков (негде се може наћи име Сава), био је задужен да чува јарад; И јарићи су врло умиљати; Јарићи су ми трчали у сусрет као да су куце; Као мекани гарави мачићи, прасци спавају матерама на стомаку.

Именице *јагњад*, *јунад*, *коњчад*, *џелад* одражавају другачију ситуацију у односу на претходне лексеме. СрпКор региструје чак по стотинак потврда збирних именица *јагњад* и *џелад*, а само по три потврде у множинском облику *јагњићи* и *џелићи*. Претпостављамо да природно окружење и начин живота јединки које су послужиле као мотивна реч у деривирању збирних именица условљавају контекстуалне употребе наведених лексема јер ове животиње најчешће иду у групи, у крду или стаду, те их и разумевамо као једну непрегледну целину. Чини се да је сема збирности код њих израженија:

Велики и слабо направљени тор, у коме су јагњад чекала да буду утоварена за Грчку, чувао је дежмекасти чичица; У Мрамору код Ниша откривено је неколико особа из најближе околине који су куповали ситну (прасиће и јагњад) и крупну стоку (телад, јунад, говеда и коње) за евре; Једном недељно једе усолјену свињетину, а на пијацу износи живину, јаја, јариће, телад, јагњад; Цар Душан је, како је забележено, јео само јагњад која је пасла у Гори; Говеда се ту и размножавају, краве се не музу а њихово млеко пију само телад; Зато имам стадо од 70–80 оваца, пет говеда и телад.

Са становишта семантике именички деривати на *-ад* представљају апстракцију збира оличену у једнини, односно представљају семантичку множину именица које су у облику граматичке једнине. Дакле, посматра се категорија датих појмова у целини.

Из наведеног корпуса уочава се да велики број збирних именица чини лексику из народних говора. То је условљено првенствено

мотивном именицом, односно природом суфикса *-че*, који има наглашену територијалну црту (в. Јовановић В. 2010: 70–81).⁶⁴ Такође, примећује се да је, као и код именица из категорије младих бића, знатно доминантнија употреба проширеног суфикса *-чад* у односу на његову основну варијанту *-ад*, а то је опет у вези са веома фреквентним и распрострањеним именицама на *-че*, нарочито у дијалекатској зони. Суфикс *-че* се издвојио као самосталан и учествовао је у творби именица са значењем младих бића, као што су *Арайче*, *госїодарче*, а потом се, у појединим говорима, знатно проширио и на именице које означавају предмете, нпр. *їрозорче* (Белић 2000: 116).

Збирне именице деривирание суфиксом *-ад* и његовом проширеном варијантом *-чад* као мотивну реч имају именице које означавају животињу, те се издваја неколико сема: сема 'мало', којом се марkira младунче, затим сема 'мали по величини, тежини' и сема 'узраста' као млада јединка животиње, и збирношћу се реализује укупан збир таквих јединки. Стога, ако основна именица означава животињу код које се може утврдити узраст, деминутивни суфикс *-че* у садржај основне именице унеће значење 'млад', а збирна именица марkira скуп јединки које повезује заједничка сема – сема 'узраста': *арсланчад*, *бирчад*, *једногочад*, *маишчад*, *озимчад*:

Излећеће из језера ... арслан, са ... троје арсланчади (НПр Чајк., 79); Уза њих маљава прокољчад, једногочад ... дрмуса (Цвијан. 1, 159).

Понекад се не може утврдити узраст код животиње, па се сема 'мало' реализује само као величина, нпр. *сомчад*.

Код појединих збирних именица неутралисана је функција којом се јединка издваја на основу узраста, величине или неке друге карактеристике. Такве су лексеме *блаишчад*, *бравчад*, *живинчад*, *иманчад*, *имањчад*, *марвинчад*. Мотивационе основе збирних именица попут *бравче*, *живинче*, *марвинче* имају сингулативно значење, те су им прави опоненти забележена збирна образовања. Наиме, из врло хомогеног скупа јединки може се издвојити представник, односно појединачни члан датог мноштва у поступку индивидуализације. Нпр. именица *живинчад* је у РСАНУ дефинисана као зб. им. од *живинче*, а именица *живинче* је дефинисана на следећи начин: *јединка живине*, *марвинче*, *живоїиња*.

Именица *говечад* као мотивациону основу има именицу *говече* у значењу врсте. И. Клајн (2003: 204) употребу именице *говече* уместо именице *говедо* да значи врсту објашњава погрдним призвучком који

⁶⁴ О пореклу деминутивног суфикса *-че* писао је Белић (в. Стакић 1988: 169).

поседује именица *говедо*. У Речнику САНУ именица *говедо* није експресивно маркирана. Примарно значење именице *говедо* упућује на именицу *говече* и њено примарно значење: 1. а. зоол. „домаћи шупљороги преживар *Bos taurus*, данас одгајен у великом броју раса“ и 1. б. „ограничена, глупа особа“, које је остварено метафоричким асоцијацијама заснованим на семама колективне експресије, односно преношењем особина са животиње на човека, чиме је наглашена негативна колективна експресија. „Неинтелигентни мушкарци [се] чешће поистовећују са крупним домаћим животињама“ (Новокмет 2020: 306). Узроци колективне експресије леже у перцепцији понашања појединих животиња у домаћој, српској култури. Домаће животиње које човек гаји и користи за сопствене потребе сматрају се глупим (во, говече, гуска, крава, овца, ћуран, ћурка и др.) (в. Новокмет 2020: 38, у напомени). С тим у вези, не бисмо се могли сложити са констатацијом коју износи И. Клајн.

Збирна именица *зверад* мотивисана је именицом *звере*. Негативна експресивна вредност збирне именице условљена је секундарним значењем мотивне именице *звере*: 2. фиг. „зао, свиреп човек, зликовац“, које је настало метафором према семи понашања, особине, изгледа. А. Ранђеловић (2012: 101) као доминантну духовну особину у зоонимској метафорици бележи злобу, тј. рђавост, а која је условљена самом природом дивљих, крволочних животиња, односно предатора и грабљивица којих се човек обично плаши.

Именица *дивљад* мотивисана је придевом *диваљ* (*дивљи*) и такође развија секундарно значење истим механизмом полисемије: 2. фиг. „свирепи људи, дивљаци“. – Са сусједом једне крви браћом, | Од које нас путо име лучи, | Зид големи прот дивљаци турској | Давно својом основасмо пути (Вежић В. ант., 144).

Именица *йерад* интересантна је по својој полисемантичкој структури. Примарно значење именице *йерад*, „домаће пернате животиње, живина; пернате животиње уопште“, лексикализовало се и осамосталило, односно изгубило мотивациону везу са основном речју у односу на секундарно значење „рожната цевчица која прелази у бадрлицу с чијама, а расте из коже птица и покрива им тело, супл. мн. од перо“. Именица *йерад* не асоцира првенствено на перо него на скуп пернатих животиња. Претпостављамо да су семе изгледа и облика поред сема збирности утицале на модификацију значења лексеме:

Била је то стара братова гуска, још једино што му је преостало од пераци (Лив. 1, 53); Најосетљивије су на зиму од све пераци ћурке (туке) (Вуков. А. 1, 40); Распитују за болести у народу, за број имена воћака, за врсте

оваца или перали (Андрић 7, 146); Али перад је уживала. Кокоши, патке и гуске ... чепркале по прашини и слами ... налазећи зрња у изобиљу (Кол. 5, 264); Сви тутори и главари разаслали су своје гониче да за опћу гозбу дотјерају чопоре јарчева и јаради ... перад, ћуктер, те друге ђаконије и дарове (Јелић В. 3, 48).

Посебну скупину чине лексеме мотивисане именицама женског или мушког рода које, осим значења збирности, реализују и експресивна значења. Код ових именица сама мотивациона основа није носилац експресивног значења, већ на њу утичу екстралингвистички фактори, па се ове именице могу поделити у две групе:

1) именице које означавају животиње и примери су експресивне употребе зарад афектизације садржаја, а чешће се јављају у западним крајевима штокавског дијалекта:

вранад ж зб. песн. „вране, вранови“. – К’о што гладна вранад врви, | Кад заљуши гдје год стрви (Шен. А. 11, 216);

2) именице које означавају животиње, а примери су неекспресивне употребе из народних говора:

козад ж зб. необ. „козе“. – Није обичај држати козад у нас (Далм., Мед. 7); Од 4. (године) до 6. чувао [сам] кокошке, од 6. до 9. јагњад и козад, од 9. до 12. шиљез и јарад (Врч., Србад. 1874, 284);

*овчад*⁶⁵ ж зб. покр. „овце“. – Овчад или козјад господарева остаје увик господару, а што се накоти, напридак (припаш), дили се на по с чобанон (Пољица, Иван. Ф., ЗНЖ 9, 294);

свињад ж зб. „свиње“. – У храстовим шумама има [...] припаше свињад (Павлин.); Свака кућа која убије и осуши прасе (свињу), чува вилицу, да је на спасовдан изију, зато да им сва свињад у будуће буду слаткорана, т. ј. да им прија све оно што по гори попасу (Врч. 4, 38).

„Употреба експресивних збирних именица, у ситуацијама кад постоје могућности употребе плурала, није условљено само лингвистичким факторима ни факторима објективне реалности, него субјективним факторима, и то пре свега оценом актуелне ситуације и мотивационо-прагматичким циљевима субјекта именовања/говора“ (Ристић С. 2004: 105).

⁶⁵ Именицу *овчад* наводи и Ристић О. 1970: 406.

Мањи део чине именице које означавају материјалне ентитете: *аковчад*,⁶⁶ *бреначад*,⁶⁷ *бурада*,⁶⁸ *гуњада*, *дугмада*, *ђинђувчад*, *ђубрада*, *ђулада*, *звончад*, *каменчад*, *кайџанчад*, *клинчад*, *клубада*,⁶⁹ *клуџчад*, *конойчад*, *џарчад*, *џрозорчад*, *стџаклада*, *џџанада*,⁷⁰ *ђебада*, *ђилимчада*, *ужада* и сл. Збирне именице из категорије предмета и ствари деривирани су од именица средњег рода на *-e/-eџа*, као и од именица које у основи имају именицу на *-че*, али продуктивност деминутивних значења у наведеној категорији није нарочито запажена. Све их повезује сема збирности јер оне маркирају скуп ентитета, мноштво реалија посматраних као једно. Веома ретко имају конкуренте у множинским облицима на *-ићи*: *ђуле*: *ђулада* – *ђулићи*, *каменче*: *каменчада* – *каменчићи*, *клинче*: *клинчада* – *клинчићи*, *клуџче*: *клуџчада* – *клуџчићи*, а многе од њих остварују и облике регуларне, системске множине: *аковче*: *аковчеџа*, *буре*: *буреџа*, *дугме*: *дугмеџа*, *ђуле*: *ђулеџа*, *звонце*: *звонца*, *уже*: *ужа* и *ужеџа*.

У РМС уз именицу *ђебе* стоје облици *ђебада* и *ђебеџа* као суплетивни облици множине. Сматрамо да је дошло до погрешке и неадекватног интерпретирања облика *ђебеџа*. Наведени облик представља системски плуралски облик именице *ђебе*: *ђебеџа*, као код именица типа *буре*: *буреџа*, *ђуле*: *ђулеџа* и сл. О томе сведочи и РСЈ – уз именицу *ђебе* у заглављу је дата збирна именица *ђебада* и системски плуралски облик *ђебеџа*.

Вредна помена је и именица *стџаклада*, која је мотивисана градивном именицом у основи, а дефинише се описно: 'стаклени предмети (чаше и др.)'. Значајнији број збирних именица мотивисаних градивном именицом бележимо деривирањем суфиксом *-џа*.⁷¹ Збирна именица *стџаклада* реализује неутрално збирно значење, о чему сведочи и грађа из РМС: Тресну о сто, на коме се превртоше неколико стаклади (Лаз. Л.); Са страшћу ... је испијао чаше и ломио стаклад по биртијама (Коз. И. 3).

⁶⁶ У значењу: „мере за запремину течности од 50 литара“.

⁶⁷ У значењу: „клатна код звона“.

⁶⁸ Веома је илустративан пример Г. Петровића (2022а: 11) из његовог најновијег романа: Изнад набреклих амбара и омашних буради плодне Кампаније, али и пуних једара лађа у пространству Медитерана, који се на истоку Левантом зове...

⁶⁹ У значењу: „крупчада“.

⁷⁰ У значењу: „пушчана или топовска зрна“.

⁷¹ О томе више речи у делу књиге који се бави тим именицама.

И међу именицама из категорије предмета и ствари има именица као што је *гуњад*. која је употребљена експресивно да би се истакао значај предмета на који је усмерена говорникова пажња:

гуњад ж зб. необ. „гуњеви“. – На црним плотовима задими окрпљена гуњад (Лоп. Н. 1, 73).

Као засебну скупину издвојили смо лексеме које нисмо поделили према значењу већ према мотивационој основи. На основу творбене мотивисаности не могу се довести у директну везу са неком именицом јер немају као мотивну реч именицу у једнини, већ је то често нека друга врста речи, нпр. глагол или придев који на посредан начин мотивише настанак нове речи:

гмизад ж зб. „животиње које гмижу, гамад“. – Љиљци тамане ноћу гмизад (Арс.);

даничад ж зб. (у народној песми) „мање звезде око Данице (Венере)“. – На истоку крвава даница | И око ње двоје даничади (НП Шаул. 4, 74);

крњад ж зб. „комађе, одломци, крњаци, остаци“. – За посјетиоца [...] је ова [...] црква веома занимљива стога, што се по раскривеним јој [...] основима могу јасно да виде остаци (крњад дорскијех стубова) (Цар 2, 123);

сувад ж зб. = сухад „суво грање“. – [Нађе] починка [...] гдје је досада [...] гњила сувад и јесење лишће (Назор); Беше зауставио једну бабу са бременим сувади на леђима (Глиш.);

убожад ж зб. „убоги људи, сиротиња“. – Ви дакле мислите [...] да је [...] ваш [...] кућегазда доброчинач убожади? (Шен. А.).

Њихова специфичност огледа се у томе што као деривирани лексичке јединице имају функцију означавања збирности датих јединки и реалија, те немају конкуренте у плуралској форми као што је иначе случај са великим бројем именица на *-ад*.

3.4. Закључна запажања о збирним именицама на *-ад* (и проширеној варијанти *-чад*)

Суфикс *-ад* (и проширена варијанта *-чад*) представља веома продуктиван модел за грађење збирних именица. Овај суфикс учествује у деривацији збирних именица у класи бића, најчешће младих колектива: *близнад*, *деришиџад*, *жгебад*, *којилад*, затим у класи животиња односно

младунчади: *јагњад*, *йшлад*, *йрасад*, *йшлад*, *шйенад* и у класи неживих ентитета: *бурад*, *ћебад*, *ужад*. Напоредо са њим, јавља се и суфикс *-чад* за грађење збирних именица на *-че*, односно деминутива у класи живог и неживог, нпр. *Арайчад*, *каменчад*, *конойчад*, *кумчад*, *момчад*, *йрозорчад*, *сирочад* и др. Функционише као проширена варијанта суфикса *-ад*. Из нашег корпуса се уочава да проширена варијанта на *-чад* представља фреквентнију и учесталију употребу у овој класи именица, те је његова доминантност превладала. Таква ситуација одраз је широке употребе суфикса *-че* у деривирању деминутивних именица у српском језику у односу на свог „историјског претходника – деминутивног суфикса *-е*“ (Јовановић В. 2010: 71). У категорији предмета и ствари запажа се нешто мања продуктивност у односу на претходне класе и она је занемарљива у односу на суфикс *-ад*. Намеће се закључак да оба суфикса учествују у деривацији наведених категорија с мањом или већом фреквентношћу и у погледу дистрибуције суфикса представљају развијене творбене моделе у српском језику.⁷²

Збирним именицама на *-ад* конкуришу и творбени деривати на *-ићи* да изразе множину јединки, али и облици системске множине, нпр. *јагње*: *јагњад* – *јагњићи*, *йрасе*: *йрасад* – *йрасићи*, али и *ћуле*: *ћулад* – *ћулеића*, *звонце*: *звонцад* – *звонца* и др. Међутим, ни ту није уједначена ситуација. Поједине збирне именице употребљавају се паралелно са плуралним облицима, тј. функционишу као синоними, о чему сведочи пример *йарче*: *йарчад* – *йарчићи*, затим, неке збирне именице понашају се као супститути множинских форми, нпр. *бурад*–*буреића*, *ћебад*–*ћебеића* и др., док је код неких збирних именица „сигнификативно значење збирности, тј. мноштва као целине, ослабљено, али не и сасвим изгубљено, што може бити и ствар језичког осећања у употреби тих облика, нпр. *пилићи*–*пилад*, *јарићи*–*јарад*“ (Пипер и др. 2005: 910).

Основна семантичка компонента која је уткана у садржај збирних именица јесте компонента ’младо’. Деривацијом се учвршћује значење збира као нерашчлањивог мноштва младих јединки. Са семантичког аспекта уочавају се и бројна стилска варирања. На плану хијерархије емпатије блискости региструју се додатне позитивне компоненте ’мио’, ’драг’, ’нежан’ или пак негативне ’непожељан’,

⁷² Требало би испитати каква је ситуација у дијалектима, јер нека истраживања (в. нпр. Младеновић 2011) указују на то да постоји тенденција елиминације збирних именица у појединим говорима и да се све више употребљавају плуралске форме за изражавање мноштва.

'неодговарајући' и сл. Експресивна функција збирних именица на *-ад* условљена је ситуацијом, друштвеним моментима, односом средине према појединцу, па се и присуство или одсуство емпатије блискости испољава на прагматичком нивоу исказивањем говорничког става према садржају који се исказује.

Код збирних именица на *-ад*, као и код других збирних именица, нпр. на *-ија*, *-ина*, позитивне или негативне компоненте значења различито се реализују. Код једног броја именица као позитивна квалификација истиче се то што су бића део колектива, скупа, збира, односно припадају групи која функционише као заједница, мноштво, док се код других уочава издвајање из тог мноштва, те се индивидуализација, различитост у односу на прототип процењују негативном оценом, осудом у оквиру система вредности друштвене и културне заједнице, нпр. *новорођенчад*, *одојчад*, *йрворођенчад* у односу на *балавчад*, *деришиџад*, *мрйворођенчад*, *недоношчад*, *йросјчад*.⁷³ Често исказивање позитивне или негативне оцене зависи од контекста, па иста лексема једном рефлектује позитивну квалификацију у виду благонаклоности, симпатије, нежности и сл., а у другој контекстуалној реализацији оцењује се као непожељна.

Сема 'мали' везује се за сферу узраста, те се за лексеме са наведеном компонентом значења редовно везују осећања драгости, нежности, симпатије, што се објашњава чињеницом да оно што је мало доживљавамо као нејако, слабо, безопасно, те се заузима заштитнички однос, саосећање, солидарисање. Збирна именица употребљена да означи такав скуп бића има функцију исказивања појачане емпатије према садржају који се номинује, нарочито што је код већине именица то једини начин исказивања мноштва: *гладничад*, *нејачад*, *убошчад*.

Однос суплетивних множинских облика на *-ићи* и збирне именице условљен је првенствено територијалном раслојеношћу, а потом и додатним екстралингвистичким факторима као што су друштвени, параметри, колективна експресија и др. Ако се истиче да је непожељно било какво издвајање из колектива, онда се ствара слика да индивидуализација доводи до ниподаштавања појединачних јединки из групе, те је збирна именица прикладна за ублажавање неповољних особина појединца.

⁷³ В. Цвијовић 2016б: 111–113.

3.5. Збирне именице на *-еж*⁷⁴

Суфикс *-еж* слабо је продуктиван у савременом српском језику, те се њиме деривира ограничен број именица, а о томе нас обавештава и домаћа граматичка литература. М. Стевановић (1986: 460–461) издваја именице женског рода са придевским делом у основи које означавају збир предмета, особина и сл., као што су *младаеж*, *йилеж*, *йлавезеж*, *сийнеж*, и наглашава пејоративну нијансу код појединих. И. Клајн (2003: 90) истиче да је суфикс *-еж* веома хетероген и неправилан, како по значењу тако и по граматичким особеностима, јер код великог броја изведеница постоји колебање у роду (мушком и женском). Најчешће долази са глаголским основама и означава радњу или стање, претежно у речима са пејоративним призвуком. У *Грамаџици српског језика* (Станојчић–Поповић 2014: 160) суфикс *-еж* наводи се као слабо продуктиван и најчешће служи за деривирање глаголских именица типа *грабеж*, *крјеж*, *йалеж*, *сврбеж* и сл., док се у *Нормативној грамаџици српског језика* (Пипер–Клајн 2014: 228) сврстава међу суфиксе са апстрактним и уопштеним значењем који служе за деривацију именица од глагола: *грабеж*, *дремеж*, *црџеж* и сл.

Као значајна особеност збирних образовања на *-еж* издваја се колебаљивост морфолошке категорије рода (мушког и женског). Група аутора (Barić i dr. 1999) истиче да су именице типа *живезеж*, *клаџеж*, *сийнеж*, *сийареж*, *йрулеж* мушког рода, једино се издваја именица *младаеж*, која је женског рода. С. Бабић (2002: 42–43, 360, 478) искључује могућност постојања колебања у роду код именица на *-еж*, већ наглашава да су углавном мушког рода када означавају радњу, стање или предмете и ствари, а женског су рода *клаџеж*, *младаеж*, *йилеж*. Примећује се да аутори нису потпуно усаглашени у вези са граматичком појавом о којој је реч, чиме се потврђује да поједине именице искачу из система.

Т. Бошњак (2005: 1–18) је разматрала граматичку и семантичку колебаљивост двосложних именица са суфиксом *-еж* у хрватском језику на основу материјала (око четрдесет именица мотивисаних углавном глаголом) из неколико различитих хрватских речника, те је покушала да на основу значења тих именица утврди оправданост бележења рода (мушког или женског или оба истовремено) уз њих. У закључку рада ауторка је дала препоруку за будућу лексикографску обраду дво-

⁷⁴ Део овог одељка који је у вези са двородном природом збирних именица на *-еж* настао је из нашег рада под насловом „О двородној природи појединих збирних именица на *-еж* у српском језику“, објављеном у часопису *Српски језик* XXII (2017): 457–469.

сложних именица на *-еж* у речницима хрватског језика, како би се избегле одређене неправилности и недоследности. Наведене препоруке огледају се у следећем: 1) забележити сва значења двосложних именица на *-еж* и 2) регистровати промену рода уз секундарно значење именице.

Рад ове ауторке послужио нам је као идеја да на основу семантике збирних именица на *-еж* које су се нашле у нашем корпусу сагледамо граматичку категорију рода код анализираних именица и утврдимо да ли код појединих именица које су збирне или им је неко од значења збирно обележје рода зависи од њиховог значења, па семантика утиче на промену морфолошке категорије рода, што доводи до двородности. Када примери употребе уз значења у РСАНУ и РМС нису били довољни као показатељи бележења рода уз именицу, консултовали смо и *Образложни речник српског језика* Мирослава Николића (даље ОРСЈ), као и контекстуалне реализације из различитих функционалних стилова и са интернета.

Како сведочи наша грађа, поједине именице се употребљавају као двородне или се предност даје једном роду, али се не искључује други род.⁷⁵ Уз поједине одреднице у РСАНУ и РМС стоји м и ж или ж и м, што указује на равноправну употребу рода, или м (ж) односно ж (м), што упућује да један од родова има предност, односно да је заступљенији у језичкој употреби. Наведена колебаљивост можда се може правдати слабом продуктивношћу суфикса *-еж*, као и ретком употребом наведених деривата јер се уместо њих често користе други (нпр. збирне именице на *-ад* или на *-ија*: *крњеж*: *крњад*, *ишлеж*: *ишлад*, *сићнеж*: *сићнурија*, *сићареж*: *сићарудија* и сл.).

Именички деривати са збирним значењем настају најчешће од придевске⁷⁶ или глаголске основе, ређе од именичке. Разврстаћемо их у групе на основу граматичког рода који је обележен уз њих у дескриптивним речницима, а потом ћемо прокоментарисати значењску вредност наведених лексема и илустровати примерима употребе.

Прву групу сачињавају именице које су у дескриптивним речницима српског језика обележене као именице мушког и женског рода = м и ж или ж и м, што значи да у употреби функционишу као двородне именице. Двородност се остварује на основу двају деклинационих типова (мушког и женског), односно на основу слагања са конгруентним

⁷⁵ Поред ових, регистроване су и збирне именице на *-еж* које имају само један род, нпр. *крњеж* /≠ж/, *крјеж* /≠м/, *мрвеж* /≠ж/, *ишљеж* /≠ж/, који је такође упитан.

⁷⁶ Симић (2007: 7) констатује да се именице на *-еж* са придевом у основи супротстављају поимениченом придеву: *младеж*: *млад–млади*, *сићнеж*: *сићан–сићни* и сл.

атрибутом. Дешава се да је због падежног синкретизма и непостојања конгруентног атрибута у контекстуалним реализацијама немогуће одредити род. Већина именица из ове групе збирно значење реализује у примарним значењима.

Примарна семантичка реализација именице *гладеж* односи се на збир бића, односно на већи број јединки које су повезане у целину: 1. а. зб. „они који гладују, гладнице, сиротиња“. Именица *квареж* на основу семе количине ’скуп’, ’гомила’ (чега) и семе квалитета ’кварљив’ остварује следеће збирно значење: 1. б. „покварена, кварна роба“. На овај начин изражава се непребројив збир предмета – производа који се поимају као једно, те се описује стање у којем се такав скуп налази. Именице *гњилеж* (1. „оно што гњили, што се распада, трулеж“) и *тпрулеж* (1. а. „оно што је труло, гњило; трули предмети“) у својим примарним семантичким реализацијама исказују одређен процес, стање, нерашчлањену масу гњилих, односно трулих објеката, те се у таквој целини поимају као именице са значењем хомогене материје. Веома је мали број примера у РСАНУ и РМС из којих се на основу деклинационог типа којем именица припада или на основу слагања са атрибутом уочава род:

Соба [је] заударала влагом и немилим гњилежем /=м/ (Турић 2, 32);
Изгрни тај гњилеж /=м/ из подрума (Бос. Грахово, Билб. 2); Гавранови ... чекају час да их смрт почасту трулежом /=м/ (Уск. 2).

На основу примера којима се илуструју секундарна значења настала полисемијом код именица *гладеж* (1. б. „гладница“, 3. „врста биљке“), *гњилеж* (2. а. „гњилење, труљење, распадање“ и б. фиг. „недостатак полета, учмалост, опадање, декаденција“), *квареж* (1. в. „загађивање, загађеност, зараженост“, 2. а. „исквареност, бестидност, порок, неморал“ и 2. б. „нарушавање исправности, добрих својстава, квалитета нечега, кварење“) и *тпрулеж* (2. а. „гњилење, труљење, распадање“ и б. „стање онога што је труло, трулост, гњилеж“, 3. фиг. „морални друштвени пад“) примећује се да постоји колебање у избору рода, чиме се региструје њихова двородна природа:

Јеси ли се најео крметине? Гладежи /=ж/! (Андрић 5, 422); Изјелице! Гладежу /=м/! – није имао других имена (Газ. 1, 9); Смрад од гњилежи /=ж/ старих крпа, гноја допираше до њега (Шег. 2, 161); Народ ... је ... оmlитавио и зачамио у гњилежу /=м/ (Ратн. 6, 609); А ту квареж /=ж/ ваздуха ваља предупредити и уклањати (Ђорђ. Вл. 5, 83); Какав је ударио квареж /=м/ у наше цуре (Скар. С. 1, 97); Не могаше ... очувати од кварежа /=м/ ни свој језик народни (Зеч. Мил. 3, 193); Они који пишу

... користе [се] ето кварежом језика /=м/ (Шимић С. 2, 61); Онда се из те нечистоће почну развијати гасови трулежи /=ж/ и гњиљења (Батут); Морско дно ... састављено [је] из слојева органских материја у стању трулежа /=м/ (Петр. Мих.); Садањи свијет са својом трулежи /=ж/ није за мене (Јурк. Ј.); Како стигнеш на све стране и сву гладеж /=ж/ цијелог свијета на'ранит (www.moforaja.com); Чиста гладеж /=ж/. Боже, како су то проклети? (<https://smiljanicagora.wordpress.com>); Почне цурити само (млеко), ал' малом гладежу /=м/ није доста (www.ringeraja.rs); Хоће ли му икад бити доста, гладежу /=м/? (www.rtvbn.com); Када иза овога не би стајао овај гњилеж /=м/ од човјека а који наводно заступа интерес „Војводине”, човјек би још и помислио да је у питању добронамјерна сугестија (srbin.info/2015/06/24/); Неки фитопатогени микроорганизми луче пектиназе, па изазивају меку гњилеж /=ж/ биљних ткива, посебно воћа и поврћа (www.medicinski-leksikon.info); Клањам се и крећем, опрезно, уназад, један по један степен док сасвим не сиђем на траг у житку гњилеж /=ж/ (<https://books.google.rs/books>); Општи је квареж /=м/ ... пољопривредно-прехранбених производа (<https://www.sanu.ac.rs/Izdanja/ElIzdanja/2014>); Ако се јело усоло, сачуваће се од кварежи /=ж/ (www.eparhija-prizren.org); Ново средство против кварежи /=ж/ сира, масла, млека, вина и воћа (www.leo.rs); Многи чиниоци утичу на појаву трулежи /=ж/ плода парадајза (www.poljosfera.rs); Новост у борби против трулежи /=ж/ грождја и воћака (www.agrochem-maks.com); Са спољне стране, ова огромна воћка личи на нешто из доба јуре и пушта сладак мирис, али са примесом трулежа /=м/ (www.telegraf.rs).

Именица *ситнеж* (1. а. „ситне ствари, ситни предмети“) и именица *ситареж* (1. „старе ствари, стари остаци нечега, старудија“) сведоче о већем скупу истоветних ентитета који се разумевају као нерашчлањива целина. Колебање у роду уочљиво је како се семантичко поље ових лексема шири. Када именица *ситнеж* означава људе или предмете, предност се даје мушком роду, а када именује младунчад животиње или животињске изнутрице, доминира женски род. Именица *ситареж* испољава колебање између мушког и женског рода када означава предмет:

Била су испечена три дивља прасета, па још, као надев, зачињена ситнеж /=ж/ од дивљег вепра (Богд. М.); Полагао је [Вукадин пријемни испит] с неким ситнежом /=м/, међу којима је изгледао као тучак међу кашикама (Срем.); Мама хеклује тепих од шареног старежа /=м/ (Срем.); Ту су биле штале и држале се каце, бурад и свакојака стареж /=ж/ (Андрић); Сакуписмо ону стареж /=ж/ у Милинковој авлији (Ненадић 2013: 136); Нека вам је на располагању цело пиле како би од пилеће ситнежи /=ж/ могли да скувате фину супу (nutricionista.nasezrno.co.rs); То је камена ситнеж /=ж/ или камено брашно (www.gradjevinarstvo.rs); Спаљивана су дрва, али и кућна стареж /=ж/ (опанци, старе гуме, непотребне ствари

и сл.) (etno-institut.co.rs); Једино је била тужна наша стареж /≠ж/ (www.cistavelika.com); Тамо се износи свакојака бакарна стареж /≠ж/ и док то калајџија стручно прегледа, Рожљика га пропитује гдје је све досад био, шта је видио, шта има ново (Ћопић 19).

Да бисмо одредили предност једног над другим родом, морамо узети у обзир и временску димензију примера којима илуструјемо наведену појаву. Уочава се да писци с краја 19. века и прве половине 20. века именице *сиџнеж* и *сишареж* употребљавају као именице мушког рода. Данас је ипак обичније да се користе као именице женског рода.

Именица *гадеж* у секундарној семантичкој реализацији остварује следеће збирно значење: 2. а. зб. „људи који заслужују презир, према којима се осећа мржња, одвратност, гадови“. Наведеним значењем исказује се негативан, погрдан став говорника према људским референтима, што сведочи о томе да се именица јавља у функцији оцене. У значењу 2. б. зб. „животиње (ређе поједина од њих) које код човека изазивају одвратност и гађење (црви, буве, ваши, мишеви, жабе, змије и сл.); гамад“ номинација се преноси на животиње које у човеку подстичу мучнину и одбојност:

Крвљу својом натапали [су] ... ову несретну земљу само да је ослободe од онога азијатскога гадежа /≠м/ (Самоупр. 1883, 10/1); Не може човек од те гадежи /≠ж/ (вашке, буве, стенице) да се одбрани (Крагујевац, Радој. Вл.).

Уочава се да је именица *гадеж* мушког рода када се односи на човека, а женског када се односи на животињу. Малобројни примери са интернета указују на тенденцију замене мушког рода женским:

Јер не трпи Спанце тешке ропске ланце, нити да га гази подла гадеж /≠ж/ свака (www.poezijasceg.com); Дуго сам живио, дуго гледао, дуго слушао, окружен више гадалином него сјајем људске душе, јер преда мном је свака и најогнојенија унутрашња гадеж /≠ж/ (https://pt.scribd.com/doc/125545698/IVAN-RAOS-Prosjac-i-Sinovi).

Именица *џилеж* у основи има животињу као мотивациону реч за настанак примарног збирног значења:⁷⁷ 1. зб. „пилад, пилићи“. На основу преноса сема 'мало', 'ситно', 'нејако' са примарног на секундарно значење добија се ново значење: 2. фиг. „много ситне, нејакe деце“, којим се износи и извесна субјективна оцена – позитивна, чиме говорник исказује емотиван однос према садржају који је предмет његове пажње. Двородна природа именице *џилеж* такође је условљена семан-

⁷⁷ Именици *џилеж* конкурише збирна именица *џилад*.

тиком. Именица је женског рода када именује животињу, а двородна је када се односи на човека:

Сад му се овај што долази учини као јастреб који се залеће у мирну и безбрижну пилеж /=ж/ (Ранк. С.); У јарку мртва пилеж /=ж/ (Радић Д.); Подвикну да се вас ратоборни и питоми пилеж /=м/ разлетио (Матош); Од жена у кући ... беху ... још две снаје ... оно остало беше сама пилеж /=ж/ (Весел.); За сектор крканлука у ланцу исхране одређени су Јаћо Пиле, испоручилац специјално товљене пилежи /=ж/ (Ненадић 2013: 104).

А. Пецо (1996: 271–272) не доводи у питање род код именице *џилеж*. Он сматра да су деривати на *-еж* попут *гареж*, *џилеж*, *срамеж* искључиво мушког рода: *гареж–гарежа*, *џилеж–џилежа*, *срамеж–срамежа*. Насупрот томе, уочили смо да контекстуалне реализације указују на другачију ситуацију.

Према квалификаторима којима је обележен род именица, другу групу чине именички деривати уз које у речницима стоји ознака за женски и мушки род = ж (м), али се предност даје женском роду, што значи да у употреби углавном функционишу као именице женског рода. Такве су именице *младаеж*, *мравеж* и сл.

Збирна именица *младаеж* у примарном значењу дефинише се на следећи начин: 1. а. „млади нараштај, младо поколење, младићи и девојке, омладина, млади“:

Она је говорила ... да су јој уста, на која гледајући тадашњи младаеж /=м/ све се облизивао, ама баш зато створена била, да изводе славуј-песме (Поп. Ђ. 1, 53); Међу младаежи /=ж/ није био обљубљен, јер је њеким презиром проматрао њихова прегнућа и њихове идеале (Кум. 1, 78); Не ваља младаежу /=м/ док се не уда или ожени лонац или лебац у ватру метати или вадити (Годечево, Цаг).

Колебање у избору рода уочава се у примарном значењу, док је у осталим значењима именица женског рода.⁷⁸ О доминацији женског над мушким родом сведоче и примери са интернета:

А ова данашња младаеж /=ж/, боље да не причам (vukajlija.com); Онаква каква је увек била младаеж /=ж/ (<https://books.google.rs/books>); За акустичну гитару данашња младаеж /=ж/ користи жаргонски универб акустара

⁷⁸ У РСАНУ стоји: 1. б. покр. „младе животиње (обично домаће), младунчад“: Здружила би неколико домаћина своју стоку, одвојили би музаре од младежи /=ж/ (Кар. 1899, 273) или у фразеологизму *злајна младаеж* „омладина која живи лаким, лагодним, разузданим животом“: Оне живе глупим животом београдске златне младежи /=ж/ ... пију коктеле и виски као морнари, играју до зоре и спавају до подне (Андрић 11, 368).

(<https://books.google.rs/books>); Мостарска младеж /⇒ж/ као амбасадори овога града (www.bljesak.info).

Именица *мравеж* означава збир, заједницу животиња са организованом поделом рада: Мравеж, црви и мушиње, | Сви гадови, све дивоте, | Сва три царства животиње, | Све се мразној зими оте! (Поп. А. 2, 11). Пример којим је илустровано значење наведене именице датира из друге половине 19. века, а услед падежног синкретизма и одсуства конгруентног атрибута немогуће је утврдити предност женског у односу на мушки род. Да бисмо утврдили каква је ситуација у језичкој пракси данас, проверили смо расположивост и фреквентност именице *мравеж* у СрпКор-у, али није регистрован ниједан пример употребе. Чини се да је у савременом српском језику множински облик *мрави* потиснуо из употребе збирну именицу *мравеж*.

У трећој групи нашле су се именице *живеж* и *клаијеж*, које су специфичне по томе што је промена рода условљена секундарним збирним значењима, за разлику од анализираних именичких деривата код којих се двородност испољава у свим значењима (и у примарним и у секундарним). То значи да је именица мушког рода у примарном значењу, а у секундарном значењу, поред мушког рода, регистровани су и примери у којима је именица женског рода. Тако нпр. именица *клаијеж* збирно значење остварује у секундарном значењу, а као мотиватор послужио је глагол у основи којим се исказује радња или стање онога ко је носилац те радње: м 1. „онај који се клатари, вуцара, скитница, пробисвет“ и 2. (и ж) зб. „скитнице, пробисвети“:

Иза њега [харамбаше Лазе] неколико година верало је се и додијавало је нешто ... зликоваца, клатежи /⇒ж/, одметника, „кокошара“ (Буд. 1, 27); То су вам ствари само за људе пуна трбуха, за путујућу клатеж /⇒ж/ (Кум. 3/1, 27); Понижавала [си се] пред којекаквим клатежом /⇒м/ (Бег. М., Виј. 3, 693); И с тим клатежом /⇒м/ хоће [цар] савладати турскога султана (Крањч. Стј. 1, 385); Има тога клатежа /⇒м/ доста по овом крају (Шен. А. 8, 108).

Дакле, реализацијом збирног значења именица постаје двородна.

Именица *живеж* је у примарном значењу женског рода: 1. ж „животне намирнице, храна, залиха хране, провијант; следовање (најчешће војничко)“, а у секундарном мушког: 2. м „живљење, живот, одржавање живота“. Ова именица је женског рода када развија збирно значење (у свим семантичким реализацијама које се односе на животиње):

Квочке ... закокоташе поплашено, а пилићи се само прибише уза њих ...
И сама живеж /⇒ж/ већ види, да се некака чудевенија збивају (Глиш. 9,

53); Кукуруз [дај] свињама; мекиње крвама или другој домаћој живежи /≠ж/: – па ето ти и добра хлеба и добра мрса (Батут 3, 24); Тачно је знао навике све морске живежи /≠ж/ (Јов. М. Ч. 1, 10).

Истакли смо да поједине збирне именице на *-еж* имају богату полисемантичку структуру. Именица *ситнеж* развија неколико секундарних значења која настају полисемијом. Секундарне семантичке реализације имају збирно значење, а повезује их сема величине 'ситан', док су остале семе дистинктивне: б. „унутрашњи органи и делови тела заклане животиње“. – Била су испечена три дивља прасета, па још, као надев, зачињена ситнеж од дивљег вепра (Богд. М.); в. „ситан новац, ситнина“. – Гурнуо [је] невидом домаћици неку крупну пару у руку, а деци нешто ситнежи (Радул. Ј.); г. „мала деца, животињска младунчад“. – Полагао је [Вукадин пријемни испит] с неким ситнежом, међу којима је изгледао као тучак међу кашикама (Срем.); Старе [гуске] су кључале по ситнежи, газиле и крале храну (Бен.). Као што се примећује, у значењу под г. на основу сема 'ситан' и 'мали' исказује се одређена симпатија и благонаклоност говорника према јединкама на које се односи, тј. издваја се нијанса субјективне оцене, експресивне обојености и то позитивне. Именица *ситареж* у РМС развија фигуративно значење 2. фиг. „старији свет, остарина“. – Сад видим да има само два света: младеж и старез (Црњ. 2) **понављањем истог модела морфолошко-семантичког варирања** јер је сваки пут спој творбене основе и суфикса давао независан резултат (попут именице *белка*, в. Гортан-Премк 1997: 64; Драгићевић 2007: 139–140).

Када исказују одређену особину, карактеристику јединке или кад означавају животињу, збирна образовања мотивисана придевом могу имати и погрдан карактер. Именица *гадеж* у секундарном значењу 2. а. остварује збирност која је садржана у погрдном именовану људи, која је настала метонимијским преносом путем модела: КОЛЕКТИВНА ОСОБИНА ИЛИ СТАЊЕ → ОСОБЕ КОЈЕ СУ НОСИОЦИ ТИХ ОСОБИНА: *гадеж* м и ж 1. а. „нечистоћа, прљавштина“ → зб. „људи који заслужују презир, према којима се осећа мржња, одвратност, гадови“. – Не може ти остати ни воћка ни бајама, у све дирне гадеж [деца] (Калев 6, 140); Крвљу својом натапали [су] ... ову несретну земљу само да је ослободе од онога азијатскога гадежа (Самоупр. 1883, 10/1), а у секундарном значењу 2. б. односи се на животиње које код човека изазивају одвратност и гађење, такође путем метонимијског преноса и модела: КОЛЕКТИВНА ОСОБИНА ИЛИ СТАЊЕ → ЖИВОТИЊЕ КОЈЕ СУ НОСИОЦИ ТИХ ОСОБИНА: *гадеж* м и ж 1. а. „нечистоћа, прљавштина“ → зб. „животиње (ређе поједина од њих) које код човека изазивају одвратност и

гађење (црви, буве, ваши, мишеви, жабе, змије и сл.); гамад“: Не може човек од те гадежи (вашке, буве, стенице) да се одбрани (Крагујевац, Радој. Вл.).

Именица *живеж* такође развија неколико секундарних значења: 2. м „живљење, живот, одржавање живота“. – Платја наимљених харамијах састајала је у готовом новцу, сукну, или других за живеж потребитих ствари (Ил. Л., Арк. 5, 107); 3. ж зб. а. „пернате домаће животиње (кокоши, патке, гуске, ћурке), перад“. – Квочке ... закокоташе поплашено, а пилићи се само прибише уза њих ... И сама живеж већ види да се некака чудевенија збивају (Глиш. 9, 53); б. „животиње уопште“. – Кукуруз [дај] свињама; мекиње кравама или другој домаћој живежи: – па ето ти и добра хлеба и добра мрса (Батут 3, 24); Тачно је знао навике све морске живежи (Јов. М. Ч. 1, 10). Збирно значење остварује се тек у секундарним семантичким реализацијама **понављањем истог модела морфолошко-семантичког варирања**.

Збирна именица *младеж* такође има развијену полисемантичку структуру. Секундарне семантичке реализације одлика су покрајинских говора и то 1. б. покр. „младе животиње (обично домаће), младунчад“. – У овакој појати има одељење за стоку и одељење за ситнеж, „младеж“ (Ник. В. 2, 74); Здружила би неколико домаћина своју стоку, одвојили би музаре од младежи (Кар. 1899, 273). Значење 1. б. резултат је симилисемије, односно реализована је равноправна особина људи и животиња, а то је да и једни и други могу бити млади. Значења под 2. покр. „млада и младожења, младенци“. – За све време док се венчање не отпочне, они носе ове венце на главама, а кад се венчање почне, узме им поп венце и венча са њима младенце („младеж“) (Петр. А. 1, 469) и 3. покр. „изданци, младице“ (Прањани, Г. Милановац, Симић С.) резултат су настанка секундарних значења **понављањем истог модела морфолошко-семантичког варирања**.

Именица *дробеж* у примарном значењу именује неодређену количину ситних делова, честица, дакле једну хомогену смесу: Аде и спрудови граде се у свима рекама при крају поводања ... Река их одадире на доњем крају па ову дробеж оставља у врх следеће низводне аде (Жуј. 5, 72), а на основу сема 'ситан', 'скупни', 'нерашчлањив' развија фигуративно значење преношењем особина са предмета на особу: б. фиг. „ситан свет, прост народ, пук“. – Послије ових асова и аристократије Коломне слиједи необични дробеж и ситнеж (Шов. 1, 715). Збирна именица *дробеж* такође показује колебање у роду јер у РСАНУ стоји м и ж

као обележје рода, о чему сведоче наведени примери употребе у анализираном речничком корпусу.

Именица *крњеж* је конкурентна збирној именици *крњад*, а дефинише се као „мноштво оштећених, окрњених предмета, крњад“. – Очи посматрача чекнуше: да се та слепа плоча [врата] заљуља, открије јаму пуну крњежи и кртога (Сек. 3, 64). За разлику од претходних, именица *крњеж* не показује колебање у роду јер је у РСАНУ маркирана ознаком ж за женски род. С обзиром на то да се веома ретко употребљава, наведена тврдња посведочена је само на основу једног примера употребе из књижевно-уметничког текста, али претпоставићемо и према аналогiji јер је именица *крњад* женског рода.

Именица *лијсеж* м (ж) мотивацију за развој секундарног значења збирног карактера остварује на основу покрајинског значења именице *лијса* ж покр. „липсавање, помор стоке услед какве заразне болести“. – Удри нека липса у стоку (ЦГ, Змај 4); Ако удари липса у стоку, он зове свештеника, те закрсти водицу (ЦГ, Медак. 1, 27), која је у основи деривата, те се тако бележи значење маркирано квалификатором неуоб. (=неуобичајено): 2. зб. неуоб. „липсале, угинуле животиње, цркотине, стрвине“. – Крај неме баре, | Жабокречине мртве пуне, | Где липсеж труне (Кош. 11, 65). На основу граматичког квалификатора којим се обележава род именице у РСАНУ, уз именицу *лијсеж* стоји ознака за мушки и женски род, али се предност даје мушком роду.

Именица *мрвеж* маркирана је квалификатором нераспр.(=нераспрострањено) као лексема ограничене употребе и дефинисана је као: „комађе, остаци нечега смрвљеног“. – Око тебе мрвеж, развалине, | Уђе, трупље, кости и стрвине, | А за тобом пепео сам и прах! (Прер. П. 2, 34). У саставу мотивационе именице доминирају семе 'ситан', 'мали делић чега', те се већим бројем таквих делова постиже скупност, чиме се изражава збирност појма који се именује. Уз именицу *мрвеж* у РСАНУ стоји ознака ж за женски род, па се чини да је недвосмислено женског рода. Из примера употребе које речник даје не може се са сигурношћу тврдити да је именица женског рода јер је у облику номинатива, а уз њу не стоји никакав конгруентни атрибут који би је оквалификовао као именицу женског или именицу мушког рода. Претпостављамо да је у овом случају по аналогiji именици додељен женски род јер је мотивна реч именица *мрва*, која је женског рода. Именица *сїрвеж* је збирна, а мотивисана је именицом *сїрвина* да значи човечји леш: Ту, где је скоро била борба љута ... оружје, стрвеж леже украј пута (Панд.). Код наведене именице нема колебања у роду, именица је женског рода.

М. Стевановић (1986: 460) још двома именицама на *-еж* приписује збирно значење и истиче да није потпуно јасна мотивација, односно да ли су настале од именичке или придевске основе или пак од глагола, па означавају стање онога што се означава глаголима који су послужили као мотивација за настанак збирних именица. То су именице *сврабеж* и *срамеж*. Аутор констатује да могу бити и женског и мушког рода, али РМС и ОРСЈ наводе ознаку само за мушки род, а и контекстуалне реализације потврђују стање из речника. Означавају исто што и мотивне речи: *сврабеж* м „свраб“. – Туђа рука сврабеж не напипа (РЈА) и *срамеж* м „срам, стид“. – С пољупца срамеж се рони (Камов 1). Збирни карактер им даје управо суфикс *-еж* јер не изражавају осећање свраба или срама у једној ситуацији, односно у једном тренутку, већ се такав осећај дуже задржава и траје. И семантика глагола *срамити се* и *сврбети* указује на понављање, односно на трајање одређене радње или стања, а то потврђује и глаголски вид наведених глагола – несвршен. Осећај који је изазван радњом глагола *срамити се* и *сврбети* траје у човеку дуже време. Код ових двеју именица, у ствари, врло је интересантан спој мотивне речи и суфикса јер имају исту функцију – да искажу процес или стање које се понавља у својој укупности;

Зашто се у неких трудница јавља јаки сврабеж и како се лијечи? С обзиром на то да су и буве чест узрок сврабежа, помешајте мало јабуковог или винског сирћета ... Ментални сврабеж народа; Поријекло мушког рода овога оронима може се доводити у везу са другим именицама тог рода, а које се завршавају на *-еж* као што су: *гареж* – *гарежа*, *пилеж* – *пилежа*, срамеж – срамежа, *бодеж* – *бодежа*.

3.6. Закључна запажања о збирним именицама на *-еж*

Именице деривирани суфиксом *-еж* не представљају продуктиван слој у језику. Веома је мали број именица које су збирне, односно оних код којих се збирност протеже и на примарно и на секундарно или на секундарна значења, али и оних које развијају збирно значење у неком од секундарних значења.

На основу нашег корпуса именице на *-еж* можемо разврстати на праве, типичне збирне именице и на збирне именице које збирност развијају у једном или више значења или су поред збирног значења маркиране различитим квалификаторима. Прву групу сачињавају збирне именице *дробеж*, *крњеж*, *младеж*, *мравеж*, *мрвеж*, *сирвеж*, *шилјеж*. Другу групу сачињавају именице *гадеж*, *гладеж*, *живеж*, *квареж*, *кла-*

ѿеж, крѿеж, лийсеж, ѿилеж, сврабеж, сийѿнеж, срамеж, сѿшареж, ѿрулеж. Невелик је број стилски маркираних лексема, а њихово присуство на неки начин сведочи о раслојености анализираних лексема у језику. Надаље, из наведене анализе уочава се да је већи број лексема које су полисемичне, било да је примарно значење збирно, па се из те збирности потом развијају нова значења било да збирно значење настаје секундарно. Да би било јасније о чему говоримо, илустроваћемо значењима лексема: *гладеж* ж и м 1. а. зб. „они који гладују, гладнице, сиротиња“. – Све што је *гладеж* и безгаћник, то сад тражи издржање (С. Заст. 1891, 2/2); б. „особа која има слабу, оскудну исхрану; пуки сиромас“. – Првих дана су их [турску сирочад] у чаршији дочекивала турска деца из грађанских кућа, подсмевала им се што ... једу каурску храну ... и довикивала им: „*Гладежи!* Тафире! Јеси ли се најео крметине? *Гладежи!*“ (Андрић 5, 422); Изјелице! *Гладежу!* – није имао других имена (Газ. 1, 9); 2. покр. „глад, гладовање“. – Спопала ме велика *гладеж* (Ускоци, Станић Мил.); 3. бот. покр. а. „зељасте жбунић вишегодишњег корена из ф. Papilionaceae, гладиш“ (СБ 1938, 6/15; Борј.; Сим. Д. 2); б. „врста јавора, грм или шумско дрво *Aser Tataricum* из ф. *Aseraceae*, жешља“ (Петр. П. Ж. 3; Сим. Д. 2); в. „врста биљке *Eringium amethystinum* из ф. *Umbelliferae*, котрљан“ (Борј.; Сим. Д. 2). Прво се развило збирно значење, а потом су се развила и секундарна, мање заступљена значења која су одлика нестандардне лексике. Обрнут случај јесте када се из општег, примарног значења развије збирно значење које настанком новог значења код појединих именица условљава и промену рода те именице: *клаѿеж* м 1. „онај који се клатари, вуцара, скитница, пробисвет“. – Неколико дангуба и ноћних *клатежа* пронашла је потребним, зијати у месту (Ковачић 1, 40); Има још других бекријах (скитницах, *клатежах*), који по ноћи ходају (Маж. М. 1, 22); Спокојним гласом прозбори онај *клатеж* (Вел. 1, 278); 2. (и ж) зб. „скитнице, пробисвети“. – Иза њега [харамбаше Лазе] неколико година верало се је и додијавало је нешто ... зликоваца, *клатежи*, одметника, „кокошара“ (Буд. 1, 27); Градска *клатеж* се лакше и брже подаје ... него сеоска (МПД 1912, 17); То су вам ствари само за људе пуна трбуха, за путујућу *клатеж* (Кум. 3/1, 27); Понижавала [си се] пред којекаквим *клатежом* (Бег. М., Виј. 3, 693); И с тим *клатежом* хоће [цар] савладати турскога султана (Крањч. Стј. 1, 385); Има тога *клатежа* доста по овом крају (Шен. А. 8, 108).

Суфиксом *-еж* најчешће се деривирају апстрактне именице од глаголских и именичких основа, типа *грабеж, мѿеж, дремеж, лавез, ѿалеж, сѿшалеж*, као и заједничке именице које означавају предмет: *бодеж*,

цр̄ѣж и сл., а поред наведених именица постоје и оне које реализују збирна значења и оне су биле интересантне за наше истраживање. Оне, уочили смо, чине невелику скупину, али су значајне по својим морфолошким и значењским карактеристикама. Посебно нас је интересовала њихова семантика. Приметили смо да имају склоност ка означавању негативних појава, односно да имају негативну конотацију. Запитали смо се због чега је то тако. Да ли суфикс *-еж* утиче на реализацију значења са негативном конотацијом код ових именица? Најчешће је нека физичка или духовна карактеристика предмет оцене (позитивне или негативне), или је пак покретач нека радња. Тако нпр. именица *гадеж* означавајући уопште нечистоћу и прљавштину реализује и збирно значење којим се обједињују особе које су „прљаве“, нечасне, које заслужују презир. Именица *дробеж* на основу семске структуре 'ситан', 'нерашчлањив', 'скупни' реализује збир, мноштво особа означених као таквих – ситан, прост, односно безначајан, обезличен свет, народ. На сличан начин можемо описати и реализацију збира у именици *кла̄ѣж*. Новово је збирно значење мотивисано значењем мотивне речи, односно глаголом *кла̄ӣӣӣ се*, те *кла̄ѣж* означава мноштво људи који се вуку, тумарају, лутају, скитају. У емоционалном говору, говорник се са пејоративним призвуком односи према објекту именовања, негативно оцењујући његово понашање, карактер, обезличавајући особу, одузимајући јој идентитет смештањем у безличну масу, групу која живи без икаквог смисла и циља.

Предмет негативне оцене⁷⁹ не чине само особе на основу свог понашања, статуса у друштву, духовних особина и сл. То могу бити и ентитети из других класа, нпр. из класе зоонима.⁸⁰ Пејорацији подлежу именице *лӣсеж* и *сӣрвеж*. У класи предмета и ствари издвајају се именице *квареж*, *кр̄еж*, *кр̄еж*, *сӣареж*. Побројане именице имају негативну семантику условљену мотивном речју, а суфикс *-еж* додатно појачава пејоративност и негативну конотацију. Субјективна (емотивна и вредносна) оцена исказана збирним значењем условљена је мотивном речју и суфиксом *-еж*, у коме је садржана експресивност, и то негативно исказана. Да је оцена негативна у највећем броју случајева, сведочи број анализираних лексема, али не мора увек бити тако. Издвајају се и збирна значења са позитивном конотацијом која је условљена семским саставом лексеме, односно полазним семама 'ситан', 'мали', 'нејак' у

⁷⁹ О пејорацији у српском језику детаљно је писала Ј. Јовановић у својој докторској дисертацији „Лексика погрдног значења у именовању човека у српском језику“ (2018).

⁸⁰ В. више у књизи „Називи животиња у српском језику (семантичка и лингвокултуролошка анализа)“ С. Новокмета (2020).

примарном значењу, а механизмима полисемије реализују се секундарна значења емоционално обојена (позитивно конотирана). Такве су лексеме *йилеж* и *сийнеж*.

Такође, приметили смо да збирним именицама на *-еж* конкуришу збирне именице на *-ад* или збирне именице на *-ија*: *живеж*: *живад*, *крњеж*: *крњад*, *йилеж*: *йилад*, *сийнеж*: *сийнурија*, *сйареж*: *сйарудија* и сл.

Са становишта категорије бројивости најзначајнија морфолошка особина збирних именица на *-еж* јесте одсуство множине. Наведене именице припадају класи *singularia tantum* и немају могућност изражавања у множини, једином исказују збирност односно скупност. Тај скуп је најчешће хомоген, о чему сведоче именице *гњилеж*, *дробеж*, *младеж*, *сийнеж*, *йрулеж* и др.

Као главна и карактеристична морфолошка особеност именица на *-еж* које реализују збирно значење издваја се колебање у роду, односно њихова двородна природа или варирање рода у оквиру семантичке структуре именице. Истраживање и анализа корпуса потврдили су колебање између мушког и женског рода код ових именица. Моносемичне речи имају једнозначан граматички опис, односно код њих нема дилеме у погледу рода. Код појединих именичких деривата обележје рода у дескриптивним речницима не поклапа се са примерима употребе у различитим функционалним стиловима јер речничка норма представља један ниво, а језичка пракса је сасвим други ниво и то треба имати у виду.⁸¹ Такве су нпр. *гадеж*, *сийнеж* и *сйареж*. „Dakle, živa upotreba roda omogućuje gramatičko razlikovanje uslijed značenjskih razlika, svojevrsno preoblikovanje koje vodi k nastanku novih riječi. Iz toga bi se mogao nazrijeti i jedan od uzroka jezičnih promjena općenito“ (Bošnjak 2005: 17).

Варирање и колебљивост у роду код именица на *-еж* представићемо табелом у којој се налазе анализиране именице из нашег корпуса. Из табеле се види да значајан број именица на *-еж* које су у РСАНУ и РМС представљене као двородне (мушког и женског рода), у ОРСЈ су обележене једном ознаком рода (мушким или женским), а у контекстуалним реализацијама из различитих функционалних стилова углавном се употребљавају као именице женског рода. То не значи да се у језичкој пракси не поштује норма већ да понекад, у недостатку примера којима

⁸¹ Примери потичу из различитих функционалних стилова који нису подложни строжој стандардизацији (нпр. разговорног преко друштвених, социјалних мрежа за комуникацију, дружење и забаву, поред публицистичког и књижевноуметничког стила, који одражавају нешто реалније стање).

би се илустровала одређена појава, као и услед веома ретке употребе појединих именица, није могуће понудити јасна решења, па се често посеже за оним обликом који највише одговара језичком осећању. Такође, ако сагледамо с временске дистанце, именица која је забележена код неког писца с краја 19. века и у првој половини 20. века има ознаку за један род, а у контекстуалним реализацијама забележеним на интернету, које припадају садашњем времену, иста именица има други род. Интересантно је и то што неке именице забележене у РСАНУ и РМС као двородне, у ОРСЈ имају обележје за један род, а у језичкој пракси ипак функционишу као двородне. Из табеле се уочава да су такве именице нпр. *гладеж* и *квареж*. С друге стране, уз именицу *младеж* у РСАНУ стоји ж (м), чиме се даје предност женском роду али се не искључује мушки род, док је у ОРСЈ обележена као једнородна, а то потврђује и језичка пракса. Тиме се намеће закључак да код именица на *-еж* ипак преовладава женски род тамо где речничка грађа указује на двородност.

Именица	Мушки род (РСАНУ, РМС)	Женски род (РСАНУ, РМС)	Мушки и женски род (РСАНУ, РМС)	(ОРСЈ)	Род (примери употребе у разл. функц. стило-вима)
гњилеж			ж и м	ж (м)	ж
трулеж			м и ж	ж и м	ж
дробеж			м и ж	м	м и ж
крњеж	/	ж	/	/	ж
ситнеж			м и ж	ж и м	ж
стареж			м и ж	ж и м	ж
гадеж			м и ж	ж (м)	м и ж
младеж			ж (м)	ж	ж
гладеж			ж и м	м	ж и м
клатеж	м	/	/	м и ж	м и ж
липсеж			м (ж)	м	м
квареж			м и ж	м	ж и ж
крпеж	м	/	/	м	м
живеж			ж и м	м и ж	ж и м
мравеж			ж (м)	/	ж
пилеж			м и ж	ж и м	м и ж
шиљеж	/	ж	/	ж	ж
мрвеж	/	ж	/	/	ж
стрвеж	/	ж	/	ж	ж

сврабеж	м	/	/	м	м
срамеж	м	/	/	м	м

Табела 3: Представљање рода збирних именица на *-еж* у дескриптивним речницима РСАНУ и РМС и у ОРСЈ, као и у контекстуалним реализацијама у оквиру различитих функционалних стилова

3.7. Збирне именице на *-ија* (и проширене варијанте *-адија*, *-арија*, *-ерија*, *-урија*)

Творбени тип коме припадају именице на *-ија* и његове проширене творбене варијанте на *-адија*, *-арија*, *-ерија*, *-урија* чине посебну скупину лексема које се по граматичкој литератури (Станојчић–Поповић 2014) не издвајају као засебне у оквиру именичке категорије збирних именица, као што се то чини са именицама на *-ад*, *-је* и *-сѿиво*. М. Стевановић (1986: 466) као подврсту именица образованих суфиксом *-ија* издваја и именице са збирним значењем (*арайија*, *брђанија*, *ѿаорија* и др.). С. Бабић (2002: 216) говорећи о суфиксу *-ија* који је веома продуктиван у језику, истиче да, ако је изведеница образована од именичке основе која означава особу, једно од значења изведенице јесте и збирно значење. И. Клајн (2003: 144–146) такође истиче продуктивност суфикса *-ија*, наводећи у којим се све сферама конкретно јавља, док се у осталој прегледаној граматичкој литератури о њему углавном говори уопштено. С. Ристић (2004: 95–105) анализирајући експресивну и стилску употребу збирних именица са суфиксом *-ија* издваја неколико типова именица, и то са значењем особе, животиње и ствари или предмета, а у оквиру њих дели на још неколико подтипова. Ауторка истиче да наведени тип експресивних именичких деривата са збирним суфиксом *-ија* реализује углавном негативне конотације, па наведени суфикс служи као стилско средство за експресивно маркирање садржаја. Она закључује да је употреба експресивних збирних именица условљена не само лингвистичким факторима, но и субјективним факторима и то оценом актуелне ситуације и мотивационо-прагматичким циљевима субјекта именованња/говора, чиме је оваква употреба збирних именица стилски маркирана.⁸²

⁸² Сличну појаву запазили смо и у другим словенским језицима. У бугарском језику нпр. именице субјективне оцене са збирним карактером захватају углавном категорију лица (према професији, друштвеном статусу, по полу, узрасту, етнониме и сл.: *буржоазия*, *влася*, *дечурлига*, *доктора*, *женория*, *сърбуля*, *турча*, *циганя*, али и не-

Мотивациона основа највећег броја именичких деривата на *-ија* јесте именица, а често је то већ деривирана збирна именица са суфиксом *-ад* или са проширеним варијантама, нпр. *-арија*, *-ерија*, *-урија*, који реализују експресивна пејоративна или погрдна значења. Дуплирањем суфикса збирног значења појачавају се додатни експресивни ефекти и стилска маркираност лексема. Поред именичке, као мотивациона основа за настанак збирних значења јавља се и придевска, а ређе и глаголска основа.

Збирне именице изведене суфиксом *-ија* (и проширеним варијантама *-адија*, *-арија*, *-ерија*, *-урија*) женског су рода и најчешће су у једнини и припадају класи *singularia tantum*.

Именичке деривате образоване наведеним суфиксима можемо разврстати у неколико група, а потом и у мање подгрупе: I) лексеме из семантичког поља „бића“; II) лексеме из семантичког поља „предмети, ствари“; III) лексеме из семантичког поља „воће и поврће“.

I) Лексеме из семантичког поља „бића“

Лексеме из ове семантичке групе посматраћемо у оквиру две оделите целине. Једну чине лексеме којима се именује биће/лице, а другу чине оне којима се именује биће/нелице, односно животиња.

I/1. Лексеме из семантичког поља „биће/лице“

Најбројнију скупину чине лексеме којима се именује особа **по друштвеном статусу, понашању, сталежу** и сл.: *бангалозија*, *бараберија*, *барабидија*, *бећарија*, *богаљија*, *боемија*, *варварија*, *гадија*, *гадурија*, *голадија*, *голодија*, *голоштурија*, *гомнадија*, *гуланферија*, *гурбеишија*, *жгадија*, *кајуишија*, *којишија*, *мангуиарија*, *муларија*, *незнанија*, *јоганија*, *јросијадија*, *скоишија*, *слейарија*, *стиуденциарија*, *ћифиарија*, *факинарија*, *фурешишија*, *хохишиаилерија*, *хуниуиарија*.

Издвојићемо три начина испољавања збирности. Код највећег броја именица на *-ија* збирност је одлика целе лексеме и то експресивно исказане. Суфикс *-ија* заступљен је и у оквиру периферних идиома лексичког система, па је веома раслојен.

лица, типа *биволя*, *книжа*, *нивя* и др. (Петров 2015: 315–324). У руском језику нпр. суфикс *-ство* поред збирног значења има и функцију оцене у значењу „важан, значајан“, односно позитивну или неутралну конотацију, нпр. *студенчество*, *учитељство*, док се издваја и значајан број оних које садрже негативну оцену али слабијег интензитета, нпр. *начальство*, *офицерня*, *ребятня*, *солдатня*, *татарва* (Иконникова 2007; Домрачева 2011).

Именице *бангалозија, бараберија, богаљија, голодија, голанферија, головерија, голодија, голоштурија, гомнадија, гуланферија, гурбештија, кайушашија, койлија, лојовија, њросијадија, скоштија, сшуденшарија, шифшарија, фурешштија* збирне су и по облику и по значењу, а суфикс *-ија* додатно појачава осећај колективизације и заједништва. На основу дефиниција из РСАНУ *бараберија* ж зб. „барабе“, *богаљија* ж зб. „богаљи, сиротиња“, *голодија* ж зб. „голаћи“, *гомнадија* ж зб. погрд. покр. „багра, неваљалци“, *гуланферија* ж зб. „гуланфери, пробисвети“, *гурбештија* ж зб. „циганија, пробисвети, гурбети“, *кайушашија* ж зб. пеј. „капуташи, грађани, господа; грађанство“, *койлија* ж зб. нераспр. пеј. „копилани, копилад“, *лојовија* ж зб. „лопови“, *сшуденшарија* ж зб. (са презривом нијансом) „студенти“ и др. уочава се да збирна образовања конкуришу множинским облицима *бараберија*: *барабе, богаљија*: *богаљи, сшуденшарија*: *сшуденши*, али са појачаном дозом експресивизације (пејоративне и погрдне нијансе значења) у односу на неутрални плуралски облик. Збирне именице уместо регуларних множинских облика употребљавају се управо да искажу и изразе извештан став учесника у комуникацији. Употребљене на овакав начин изражавају говорников став према појединцу у зависности од личних или друштвено-историјских околности у којима се налазе, те се тако исказује презир, нетрпељивост, неодобравање извесног понашања, статуса и др. „Са становишта говорне норме оваква употреба збирних именица уместо множинских облика за именовање скупине људских јединки у позицији „они“ интерпретира се као увредљив поступак обезличавања, дезиндивидуализације (аморфности)“ (Ристић С. 2004: 100). Наиме, у њима су садржане компоненте омаловажавања, ниподаштавања, оспоравања, непризнавања, потцењивања. Чини се као да се чланови групе намерно третирају само као група, и то као неодређен збир, чиме им се на неки начин одузима идентитет јер су само део обезличене масе. Уопште узев, наведене компоненте издвајају се и код других збирних именица, нпр. *бедничад, дершишад, дерлад, калуђершишина, койлад, мађаршишина, малограђаншишина, немшишина, никоговина, сшокуљевина* и сл.

Именички деривати који именују човека према друштвеном, социјалном статусу, положају, понашању углавном имају пејоративни или погрдни карактер. Негативна или позитивна квалификација се везује за оцену неке појаве као пожељне или непожељне. „Једнородност, свеукупност, недељивост мноштва људских јединки јесте квалитативна карактеристика која субјективно може бити оцењена као позитивна или негативна, што је у најопштијем смислу условљено емпатијом учесни-

ка у комуникацији“ (Ристић С. 2004: 100). Контекстуалне реализације таквих лексема су експресивно су обојене: Све ти је то гола раја и гуланферија (Маш. 4, 38); А бјеж’, вјеру ти голокраку ... бјелосветска гурбетија! – кликнуо Марко за њима (Ђукић Д. 1, 19); Науку слободе, заборављену у народу и попљувану у капуташији, бесједи ... пјева тек ... здрави склад хрватских крајева (Матош 2, 154); У вагонима се натрпали ... регрути, студентарија наша мршава (Ћос. Б. 3).

Поједине збирне именице развијају секундарна збирна значења полисемијом. Именица жгадија има богату полисемантичку структуру: ж зб. погрд. 1. „ситне животиње које у човеку изазивају одвратност, гађење (ваши, жабе, мишеви, змије и сл.), гамад“. – Подиже се ор’о као што је свик’о, | У висине горе, где не стиже нико; | Остави у низу сву жгадију слабу (Нен. Љ. 11, 120); Постаје [мачак] тром и лен ... према оној жгадији [мишевима] ради које је једино створен (Срем. 9, 25); Не само у пољима, него и у рекама и бунарима ова жгадија (мишеви) се налази (МЖ 1894, 166/3); Они зачују ... писку и цику, као да је кућа пуна змија, гуја и друге злочесте жгадије (Трав. 1, 34); 2. а. „они који изазивају презир и гађење, неваљалци, покварењаци, олош, шљам“. – Онакве жгадије нема нигде у свету (Мат. 15, 286); Стан’ једанпут, ти, жгадијо јадна, | Тол’ка хвала и мени је гадна (Митр. М. 1, 100); Ми бранимо село, али исто тако морамо настојат, да што више потаманимо ове жгадије (Барк. 1, 120); Дошао је ... газда и зеленаш, банкар и трговчић и остала којекаква жгадија (Симић Н. 2, 52); Доћи ће он на крај и ... с том жгадијом анти-државном (Донч. И. 3, 146); Сва ми се модерна жгадија гади (Уј. Т. 6, 185); б. „ситна деца, дечурлија“. – Марко је ударио једаред малим звоном – то је обичан позив за децу – па сад чека. – Жгадија једна! мумла он под нос (Ранк. С. 4, 169); Није те срамота да умреш пре него што си регулисао пензију, већ да ја сада храним твоју жгадију! (Јејо 1, 141); Навалила она жгадија, па ће пре времена да је отерају у гроб (Темнић, Миј. С. 1); в. „гладнице, изјелице“. – Кад навали жгадија, може да поједе пун казан (Краг. Јасеница, Павл. Јер. 1). Као и именица поганија ж зб. 1. „зли, опаки људи, људски олош“. – Поганија је све ово! (Цар Ем.); Да је онеме, јадно дете моје, не би вам то пало на памет, поганијо једна! (Дов. 1); 2. „гадне, одвратне животиње“. – Ко хоће да му сва кућа оживи којекаквом поганијом, онда само нека увече не пере судове (Ком.); 3. „нечистоћа, гад, гнус“. – Какву нечистоћу она не пипне, какву поганију длан не додирне! (Радић Д.). У именици жгадија значење се перципира преношењем карактеристичне особине, осећаја и сл. са животиње на особу, док у именици поганија иде обрнутим редоследом – карактеристике које се односе на човека путем

персонификовања могу се пренети и на животињу персонификовањем тих особина. У сваком случају, члановима групе приписује се негативна квалификација, чиме се третирају као маркирани чланови друштва.

Именице које само у примарним значењима исказују збирност јесу *баробија, бећарија, боемија, гадија, гадурија, мангуйарија, навалија, незнанија, хунциуџарија*. Примарна значења наведених лексема такође изражавају став говорника према садржају на који се односи, а који је најчешће негативан. Учесници у комуникацији према садржају који исказују односе се као према многобројној, нерашчлањеној, хомогеној целини која је окарактерисана као неприкладна, непожељна, неподесна по друштво. О томе сведоче контекстуалне реализације појединих лексема: Е код нас ти је сад дивно; ту ти се крије нека *бећарија*, канда ми отац лопове прекрива, а они му довлаче крађу (С. Зора 1877, 111); Било их је свуд наоколо ... и боси и обувени, и обријани, и брадати ... Права *гадија!* – Море мани се калуђера! (Рак. Мита 20, 8); А кад је дошла ова наша буна овако сам синове свјетовала: *гадурију* треба тући, забит им, сине, пасје кости у ову црну земљу (Приселац Б., Борба 1951, 287/5); Застајкује сваки час ... грди сељаке и *мангупарију* (Срем. 14, 153); Моје место није на ледини са чаршијском *мангупаријом* (Радић Д. 2, 122).

Трећу скупину чине лексеме које путем метонимијских преноса на основу карактеристичног метонимијског модела остварују збирно значење. Именице на *-ија* у односу на именице на *-ство* остварују веома мали број метонимијских преноса, што се вероватно може правдати њиховом примарном функцијом у језику, а то је да изразе експресију и извесну оцену учесника у комуникацији:

КОЛЕКТИВНО ДЕЛО, ЧИН, ПОСТУПАК → ОСОБЕ КОЈЕ ЧИНЕ ТО ДЕЛО:

варварија ж 1. „необразованост, грубост, суровост, нечовечност, дивљаштво“ → 2. зб. „варвари, варварски народи“. – Славенско се море | Кренуло са вали, | Да велико царство | *Варварије* свали (Поп. Мита 1, 85);

факинарија ж 1. „факинско дело, факински посао; неваљалство, мангуплук“ → 2. зб. „факини“;

хохшталперија ж 1. „хохштаплерај“ → 2. зб. „хохштаплери“. – Одсео господин у Гранд-хотелу ... сама *хохштаплерија* где год Се окренеш (Ћос. Б. 3).

Следећу већу групу именичких деривата чини **подела по узрасту**: *балавадија, балавандерија, балавардија, балавурдија, дерладија, дечија, дечурлија, ђеладија, клинчадија, клинчурдија, младарија, младија, млађарија, чедија, чељадија, џгадија*.

Именички деривати који именују особу према узрасту представљају богат слој лексике, како стандардне тако и нестандардне, такође експресивно употребљене. Експресија се изражава на релацији говорник – појам који је предмет говорниковог интересовања, односно изриче се негативан или позитиван говорников став према коме:

Мозак, браћо, да бирамо за посланика, а не сељачку *балавурдију!* (Радић Д. 4, 90); Тко сада иде на сијело? Момци су у рату. Зар је могуће она *балавандерија, дечурлија?* (Соф. 1, 77); Да ми не довукујеш ту *дечију* да ми се јуре по куће (Вучитрн, Ел. Г. 1); Оно истина, има стеница, али, брате, те *цгадије*⁸³ има свуда (Уск. 2). Не може да разуме нешто што сви они, *клинчурдија*, ђаци, знају (Конф. 4, 184).

Поједине збирне именице немају према себи одговарајући конкурентски множински облик, као што су нпр. *дечија, дечурлија, клинчурдија*, што их маркира као праве колективе, док поједине као што су *дерладија, клинчадија, чељадија* према себи имају једински и множински облик, али та множина функционише као суплетивна: *дерладија: дерле–дерлад, клинчадија: клинче–клинчад*.

Богатство појединих суфикса, а самим тим и њихова конкурентност играју значајну улогу у творби речи једнога језика. Присуство различитих творбених образовања исте лексеме, односно истог значења једне лексеме сведочи о богаћењу лексичког система језика варијантним облицима. Именица *деиџе* има неколико различитих творбених реализација са истим збирним значењем: *дерладија, дечија, деца, дечица, дечурага, дечурлија*; именица *клинче*: *клинчад*,⁸⁴ *клинчадија, клинчурдија* и именица *чељаде*: *чељад*,⁸⁵ *чељаца, чељадија*. Именице *балавац* и *балавандер* имају такође неколико различитих творбених реализација са истим збирним значењем: *балавадија, балавандерија, балавардија, балавурдија*, с тим што морамо напоменути да постоји и конкурентска именица *балавче*, која суплетивну множину изражава преко збирне именице *балавчад*, док именице *балавац* и *балавандер* имају регуларне множинске форме: *балавци* и *балавандери*. Именичка скупина *младарија, младија, млађарија* мотивацију за развој збирног значења проналази у придевској основи *млад*, а супротставља се поимениченом придеву у плуралу: *млађарија – млад – млади*. Исту позицију заузима нпр. и збирна именица *младеж*, формирана помоћу суфикса *-еж*.

⁸³ У погрдном значењу: „ситна деца, дечурлија“.

⁸⁴ Именицу *клинчад*, која иначе припада групи збирних именица на *-ад*, на овом месту наводимо само као илустрацију конкурентности појединих суфикса.

⁸⁵ Исто важи и за именицу *чељад*.

Аугментативима је својствена пејоративност, којом се изражава негативан став према појму на који се усмерава говорникова пажња у смислу ниподаштавања, потцењивања, одрицања вредности, те се збирно образовање *дечурлија* реализује као такво: Пратио га је поиздаље читав буљук *дјечурлије* (Њоп. 1, 20); *Дечурлија* већ отишла у школу, па нема ни њихове граје и вијања по сокаку (Ивак. 2, 3).

У основи именичких деривата типа *дерладија*, *клинчадија*, *чељадија* јављају се већ деривирани збирне именице суфиксом *-ад*, па се дуплирањем суфикса збирног значења остварују нарочити експресивни ефекти, и то најчешће благо иронични или шаљиви. Суфикс *-адија* у наредним примерима остварује позитиван однос говорника према садржају на који се односи:

У ... двориште уђоше та Јелина *дерладија*, два младића висока и угледна (Шапч. 7, 105); У колери му погибе толика *чељадија* да је после Аноку држао као мало воде на длану (Лаз. Л.).

Трећу групу именица чини подела **по полу**: *девојчетија*, *женскадија*, *женскија*, *мушкадија*.

Именички деривати којима се означавају особе по полу такође остварују експресивне како позитивне тако и негативне реализације у контексту, а поједина збирна образовања илуструју примере неекспресивне употребе. Именица *девојчетија* је маркирана квалификатором покр., што потврђује њену географску распрострањеност, именице *женскадија* и *мушкадија* маркиране су квалификатором фам.(=фамилијарно), што је у вези са блискошћу саговорника, док је именица *женскија* маркирана квалификатором индив.(=индивидуално) као специфична особеност писца:

Вриедна учитељица ... навела своје ученице да поздраве љубимца народа. Та десетогодишња *женскија*, пјева, краснослови ... усхитом невиних душа (Павлин. 5, 57); Младеж и *женскадија* се похватили у коло (Дач. Ж. 2, 86); Није искључено да се у ово мушко коло ухвати и која млада дјевојка, када хоће пред *мушкадијом* да покаже своју снагу и издржљивост (Умићевић Д., Разв. 1938, 76).

Четврту групу именичких деривата чини подела **по занимању**, **чину**; **присталице покрета**, **организација**, **партија** и сл.: *аргаиарија*, *аргаија*, *беамџерија*, *коњадија*, *морнарија*, *најредњарија*, *обршиарија*, *официрија*, *џракишканиџерија*, *радикалија*.

Збирне именице из ове лексичко-семантичке скупине нарочито исказују идеју јединства, заједништва, мноштва јединки повезаних чланством у некој организацији, припадношћу нечему. То се нарочито огледа у збирним образовањима која маркирају особе у саставу војних и

других регистара: *коњадија*, *морнарија*. Наведене именице изражавају, истичу колективизацију и јединство групе као такве. За разлику од збирних именица, код којих су чланови групе утопљени у масу и не признаје им се индивидуалност, овде је идеја јединства групе као такве додатно позитивно истакнута:

Аустрија је ... била апсолутистичка држава, а „крањска“ *беамтерија* политички бесправна класа људи (Матас. 1, 50); *Коњадија* састојала се од осам коња, натоварених реалима по 58 гроша (Скар. В. 1, 101); Ал навали силна *морнарија*, | Па ми стаде Петру одвраћати (Бот. 1, 338); Изображено грађанство, *официрија*, ту је лако немачки научити (Игњ. Ј. 10).

Збирне именице које означавају особу као присталицу покрета, политичке партије, у којима се такође осећа јака веза јединства и чији су чланови окупљени око заједничких идеја и мишљења, као што је *најредњарија*, може садржати одређену дозу ироније, па је и стилски маркирана: *најредњарија* ж зб. ир. „напредњаци“. – Смешно је било то журно чепркање наше учмале *напредњарије* (С. Нез. 1888, 30/2). С обзиром на то да збирност и плуралност стоје у опозитном односу, чини се да збирно образовање *најредњарија* искључиво служи у стилске сврхе, односно исказује експресивни ефекат, за разлику од регуларног множинског облика *најредњаци*, који означава системску множину од именице *најредњак* и бележи неекспресивно значење.

Пету групу именица чини подела **по етничкој или верској припадности**: *Арајија*, *Арбанија*, *Брђанија*, *Бугарија*, *Бугариија*, *Буњевадија*, *Влашадија*, *Влашчадија*, *Грчадија*, *иноверија*, *каурија*, *крањадија*, *крањчадија*, *Лайинија*, *лајинишија*, *Мађарија*, *Немадија*, *Немчарија*, *Србадија*, *Тајарија*, *Турадија*, *Турчија*, *Циганија*, *Чифуџарија*, *Чивуџарија*, *Шокадија*.⁸⁶

Наведени именички деривати номинују особу према етничкој или верској припадности, мотивисани како местом порекла, тако и другим особинама или својствима која се везују за дати етнос. Значајан број лексема исказује збирно пејоративно значење (о томе више у Ристић С. 2004) јер су у контекстуалним реализацијама експресивно употребљене. Изражена пејоративност везује се за одређене друштвено-историјске прилике и присуство или одсуство емпатије у датом временском тренутку на релацији говорник–појам на који се односи. Управо дуплирањем

⁸⁶ Део овог одељка односи се на експресиве који обележавају особу према етничкој, националној, верској припадности и настао је из нашег рада под насловом „О експресивној вредности збирних именица које означавају етничке, националне, верске скупине“, објављеном у часопису *Наш језик* L/2 (2019): 141–150.

збирног суфикса код појединих лексема постижу се одређени стилски ефекти. Како је приметила С. Ристић (2004: 100), именица *Србадија* интерпретира се позитивно, док се етник *Турадија* поима негативно: Русто паде – кликну *Србадија*, а уздахну листом *Турадија* (Радич. 2). И друге збирне именице образоване суфиксом *-адија* или *-ија*, *-арија*, *-урија* исказују пејоративност, иронију: А засједе силна Бугарија | Бугарија с оном *Влашчадијом* (Новић 5, 129); Све сама *Бугарштија* (КМ, Ел. Г. 1); Седео је матор Цига, поред њега стара дада, а око њих *Циганија*, женска, мушка, стара, млада (Змај 1); Викао [је] и хулио на Нијемце и на све своје земљаке из царства аустријскога, називајући их: Швабама и *Швабуријом* (Вук) или погрду, нпр. *Чифуџарија*, *Шокадија*. Употреба суфикса *-адија* не везује се искључиво за негативан контекст. Поједине лексичке јединице су неекспресивне, нпр. *Буњевадија*, *Грчадија*, *Немчадија*.

Као што се може приметити, суфикс *-ија* (и проширене творбене варијанте *-адија*, *-арија*, *-урија*, *-шџија*) најчешће имају експресивну функцију када се односе на лице, па збирне именице деривирани од њих исказују став говорника, и то најчешће негативан, чиме се додатно наглашава негативна семантика основне именице. Стиче се утисак да се збирна образовања из ове тематске скупине употребљавају уместо неутралних плуралских облика (Бугари, Власи, Мађари, Цигани и сл.) онда када говорник жели да исказе одређени емотивно-експресивни став, односно када жели да постигне појачан стилски ефекат у говору.

Највећи је број именица које су моносемичне и као такве носе искључиво збирно значење:

Арајија ж зб. „мноштво, гомила Арапа“. – Сад навали, љута *Арапијо!* | Нема оног страшнога јунака | На шарену коњу великоме (НП Вук 2, 366); Подиже се сила убојита, | *Арапије* дванајест стотина (НП Петран. Б. 3, 576); Је ли који чуо, ја видио: | Је ли прошла силна *Арапија* (НП, БВ 1914, 118);

Бугаршџија ж зб. пеј. „Бугари“. – Све сама *Бугарштија* (КМ, Ел. Г. 1);

Буњевадија ж зб. „Буњевци“. – Лип је то обичај, дапаче крипост, код наше *буњевадије* и шокадије: да је гостољубан и вазда дочекан (БШН 1870, 100);

Влашчадија ж зб. „Власи; млади Власи“. – А засједе силна Бугарија | Бугарија с оном *Влашчадијом* (Новић 5, 129);

Србадија ж „српски народ“. Русто паде – кликну *Србадија*, а уздахну листом *Турадија* (Радич. 2);

Турадија ж зб. „Турци“. – Русто паде – кликну Србадија, а уздахну листом Турадија (Радич. 2).

Збирне именице као што су *Бугарија*, *Мађарија*, *Немадија* и сл. настале су метонимијским преносом на основу метонимијског модела ДРЖАВА → НАРОД КОЈИ У ТОЈ ДРЖАВИ ЖИВИ:

Бугарија ж нар. заст. 1. „Бугарска“ → 2. зб. „Бугари“. – А засједе силна Бугарија, | Бугарија с оном Влашчадијом (Новић 5, 129);

Мађарија ж 1. покр. „Мађарска“ → 2. зб. нар. „мађарски народ, мађарски живаљ, Мађари“. – Ту се нађох међ самом Мађаријом (Змај 4);

Немадија ж заст. и нар. 1. „немачка земља, немачка држава, Немачка“ → 2. зб. а. „немачка младеж, омладина“ (Вук, Рј.); б. (и немадија, њемадија) „Немци, немачки војници; уопште туђинска војска“. – Ухватисмо тридест ђевојака, | Побро Осман ухвати Луцију. | Ће је срећа има и несреће. | Док пукоше на граду топови, | Док с’ одвали на граду капија, | А излеће многа Њемадија (НП Шаул. 1, 418).

Преко денотата збирног, пејоративног значења *Циганија* развило се секундарно значење *циганија*, а преко денотата збирног значења *Цинцарија* развило се секундарно значење *цинцарија* следећом метонимијском формулом:

НАРОД ЈЕДНЕ ДРЖАВЕ, ЕТНИЧКА СКУПИНА → КОЛЕКТИВНО ДЕЛО, ЧИН, ПОСТУПАК:

Циганија ж 1. зб. и пеј. „Цигани“ → 2. (циганија) фиг. „непоштен поступак или посао“. – Десет пута био је деградиран ради некакве циганије (Шен. А.);

Цинцарија ж 1. „цинцарски народ, Цинцарлук“ → 2. (цинцарија) „људи који раде или поступају као цинцари; ситничари, ћифте“. – Па мед таквом цинцаријом [трговцима] да још дуље ... дане губим ијед гутајући? (Корајац В. 1).

1/2. Лексеме из семантичког поља „биће/нелице/животиња“

Међу именичким дериватима са збирним значењем нашао се невелик број оних које означавају животињу. Лексеме из ове семантичке скупине углавном припадају слоју народне или покрајинске лексике и све су моносемичне: *волија*, *говедија*, *ждребадија*, *зверадија*, *јунадија*, *џиладија*. Именица *јунадија* садржи пејоративну нијансу значења, чиме се појачава експресиван набој говорника према јединки на коју се од-

носи: Ма да раним какво право благо, не би ни жалио, него некакву јунадију, која не ваљају оног што поију (РЈА).

Суфикс *-адија* учествује и у деривацији збирних именица са значењем животиње које имају неутралан статус, те су у контекстуалним реализацијама неекспресивно употребљене: Негдје у пећини био се разболио лав, цар од све звјерадије (НПр, Буковица, Ард., ЗНЖ 11, 132); Мој Шароња ... рогом закачи лиснату грану, повија је и снижава толико да је краве и јунадија могу језиком дотицати (Жуј., СКГл 26, 780); Видим пасе и чепрка ти боже знај колико пиладије (Вин. 2).

Именички деривати у којима мотивне именице не означавају особу знатно су ређи, а често се значењски подударају са изведеницама у којима мотивна реч обележава особу. Када је мотивна реч збирног образовања са значењем животиње, именички деривати са суфиксом *-адија* и сл. имају појачано презриво значење, нарочито ако се употребљавају да именују особу.

II) Лексеме из семантичког поља „предмети, ствари“

У оквиру семантичког поља „предмети, ствари“ издвајају се збирна образовања са значењем „предмети од метала/дрвета/стакла/глине“: *гвозденарија, гвоздија, гвожђарија, гвожђија, гвожђурија, грнчарија, грнечија, дрвенарија, железарија, железарија, кожарија, кристалерија, ливенарија, лончарија, сребрарија, сџакларија*. Именички деривати типа *гвозденарија, дрвенарија, кожарија, сребрарија* мотивисани су градивним именицама и реализују неутрална збирна значења „предмети израђени од гвожђа, дрвета, коже и сл.“ Међутим, „ако збирне именице наведеног типа ... актуелизују неку њихову квалитативну карактеристику, типа 'стар', 'неизгледан'⁸⁷ ... (која стимулише негативну емотивну реакцију), њихова употреба и у правом и у фигуративном значењу добија експресивни карактер“ (Ристић С. 2004: 103). М. Ивић (1980: 3) истиче да је појаве означене градивном именицом могуће мерити, а то мерење се своди на партикуларизовање, односно на издвајање једног дела те материје као појединачног ентитета и то партикуларизаторима квантификационог типа или уобличавањем. У нашем случају као партикуларизатор најчешће служи израз *комад*, који, „кад је употребљен уз градивну именицу, информише једино о томе да је у питању појединачан ентитет нечег чврстог што се може сећи, односно ломити“ (Ивић 1980: 4): *комад гвожђа, комад дрвеша, комад коже*,

⁸⁷ Као и семе 'израбљен', 'истрошен', 'отрцан', које додатно појачавају експресију лексема.

комад сѝакла. Чини се да у исте сврхе може послужити и партикуларизатор *ѝарче*: *ѝарче дрвѝа*, *ѝарче коже*, *ѝарче сѝакла*, чиме се у ствари сужава и издваја један део из те целине, па се добија информација о некаквој конкретној величини ентитета, односно „идентитет нечега што је по себи предмет подразумева и димензионалну одређеност“ (Ивић 1980: 10).

Наведени примери илуструју различите реализације суфикса. Суфикс *-арија* служи да обележи неутрално значење збирних образовања, док суфикс *-урија* има експресиван, пејоративан карактер (Ристић С. 2004: 103):

Гвозденарија [од железничких вагона] се мјестимице растргла (Бук. 1, 75); Осим столица израдим многе друге дрвенарије (Нен. Љ. 25, 62); Нико није у новинарским чланцима објављивао његову племенитост, нико му није давао сребрнарије (Кнеж. Б.); Војници су занијемјели око ... стола пуног стакларија и остатака од јела (Ћоп.). У мањој одаји било је огњиште ... нека изанђала гвожђурија (Ђорђ. Кон. 1, 88); Илија Корен ... опучи бесциљно кроз дворедове натоварених возова ... око њега је тек биједна гвожђурија (Цес. 3, 11),

с тим што је много већи број неутралних реализација збирног значења.

III) Лексеме из семантичког поља „воће и поврће“

Збирна образовања из овог семантичког поља углавном припадају територијално обележеној или стилски маркираној лексици као моносемичне лексеме: *босѝанија*, *воћарија*, *воћија*:

Ишао по њива, по питомина, по бостанија (КМ, Ел. Г. 3); Ту роди најлепша воћија (Змај 4).

3.8. Закључак о збирним именицама на *-ија* (и проширеним варијантама *-адија*, *-арија*, *-ерија*, *-урија*)

Наизглед неутралан суфикс *-ија* има изражену експресивну вредност, о чему сведочи богата речничка грађа. Код великог броја именица речи које су послужиле као мотивација за настанак збирних значења експресивне су семантике. Главна функција суфикса *-ија* јесте да изрази експресију и неке збирне именице формиране помоћу њега функционишу као именице субјективне оцене. Најчешће је та оцена негативна, чиме се изражава неповољност, непожељност, несимпатисање, неретко и згражавање, гађење, нетрпељивост, а у мањем броју случајева иска-

зана је позитивна оцена, и то симпатисање, благонаклоност, пожртвованост и сл. Пејорација се везује за негативне и непожељне човекове карактеристике или за особе које одликује непожељно, непримерено понашање (*гадија*, *балавурдија*, *мангуйарија*), а јавља се и у класи предмета за означавање старих, изанђалих, мање вредних предмета, ствари (*гвожђурија*) и сл. Негативна оцена је најчешће у вези са прекорачењем мере, „тј. одступањем од оних параметара и вредносних еталона (сензорних, естетичких, етичких и др.) који се, од стране субјекта оцене, схватају као пожељни или (опште) прихваћени“ (Вељковић Станковић 2011: 67). Наш корпус потврђује да именице најчешће попримају непожељну конотацију.

Збирна образовања формирана на овакав начин најчешће квалификују особу према некој карактеристичној особини која се испољава као доминантна или се особа оцењује и смешта на одређену лествицу у друштву према свом социјалном статусу, звању, сталежу и сл. Именице које означавају лице чине најбројнију скупину, док именице из осталих семантичких поља бележе знатно мањи број, што потврђује чињеницу да анализирани суфикс *-ија* (и проширене варијанте *-адија*, *-арија*, *-ерија*, *-урија*) првенствено служе у експресивне сврхе када се одnose на лице, с тим да и код њих пејоративност и негативна оцена често зависе од контекста, па се иста лексема у једном контексту употребљава неутрално, док у другом има експресивну функцију, нпр.: Дођу туна и старији људи да гледају, што млађарија чини (Јовић. 12, 303); Рекли су му да у њега нема ... истинољубља и да је гори од распојасане млађарије (Новак 1, 178). Нарочити стилски ефекат постиже се код именица које означавају особу према верској или етничкој припадности, нпр. *Араиџија*, *Влашадија*, *Бугарија*, *Србадија* и сл., где уместо регуларних плуралских форми *Араиџи*, *Бугари*, *Власи*, *Срби*, говорник у одређеној ситуацији у комуникацији употребљава управо збирне именице на *-ија*. Потом, додатни експресивни ефекти и стилска маркираност лексема постижу се и дуплирањем суфикса збирног значења, нпр. *дерладија*, *чељадија*. Такође, поједине именице са негативном експресијом код којих су доминантне значењске компоненте ниподаштавања, непризнавања и сл. служе да се чланови групе поимају у датом збиру без могућности издвајања јединке, чиме им се одриче појединачност, нпр. *богаљија*, *гуланферија*, *лојовија*, *џросијадија*, *скоиџија*, *стиуденијарија*, док се с друге стране, издвајају збирне именице с позитивном конотацијом, код којих је идеја јединства групе као такве доминантна, чиме се истиче постојаност те групе и осећај заједништва, нпр. *коњадија*, *морнарија*, *најредњарија*,

официрија, радикалија. Збирним именицама манифестују се различити видови изопштавања, дискриминације који су присутни у друштвеној заједници и друштву уопште. „Мноштво се, готово по правилу, омаловажава јер се људи претварају у немислећу масу без идентитета“ (Драгићевић 2016: 294).

Са значењског аспекта открили смо да је много више моносемичних од полисемичних лексема са збирним значењем, с назнаком да секундарна збирна значења углавном настају путем метонимијских преноса. Издвојила су се три типа именица према реализовању збирног значења: именице које су збирне и по облику и по значењу, нпр. *бараберија, богаљија, голоштурија, гомнадија, гуланферија, гурбеија, кайушашија, коишлија, лојовија, њросијадија, скоишија, сџуденџарија, ћифџарија, фурешишија*, потом именице које само у примарним значењима исказују збирност: *барабија, беџарија, боемија, гадија, гадурија, мангуџарија, навалија, незнанија* и трећи тип чине лексеме које путем метонимијских преноса на основу карактеристичног метонимијског модела остварују збирно значење: *варварија, слейарија, хохшиџаилерија*.

Са морфолошког становишта збирне именице на *-ија* су женског рода и већина познаје само облик једнине па се поимају као једна дифузна целина, као нерашчлањиво мноштво које функционише као јединствен збир.

3.9. Збирне именице на *-ина* (и проширене варијанте *-евина, -ишиина*)

Суфикс *-ина* свакако је најпродуктивнији у деривацији аугментативних именица, а нарочито са проширеним варијантама *-еишина, -уљина, -урина, -уишиина* (в. Стевановић 1986: 499–506; Јовановић В. 2010). Поред аугментативних и пејоративних именица њиме се деривирају именице из различитих семантичких категорија, те се тако у нашем корпусу издвојио низ именица са збирним значењем. Мотивациона основа највећег броја именичких деривата са суфиксом *-ина*⁸⁸ јесте именица, а може бити и придев или глагол. Најчешће реализују неутрална значења, с тим да поједине реализују пејоративна или погрдна значења, чиме се појачавају додатни експресивни ефекти и стилска маркираност лексе-

⁸⁸ О. Ристић (1970: 408) поред суфикса *-ина* (*дружина*) наводи и друге суфиксе који служе за означавање збира живих бића, не и предмета: *-ба* (*дружба*), *-ња* (*прашња*), *-иња/-ошња* (*сирошња*): Она истиче: „Суфикси *-ба, -ина, -иња* у вези су са акцијом која је својствена само живим бићима, док је наставак *-иња/-ошња* у вези са особином која карактерише такође само жива бића“ (Ристић О. 1970: 408, у напомени).

ма. Пејоративност се везује за саму природу суфикса *-ина*, који првенствено учествује у деривацији аугментатива од именичких основа.

Збирна образовања заступљена су у свим семантичким категоријама. У категорији бића/лица издвојићемо неколико група лексема.

Према сродству: *инокошићина*, *родбина*. Именички дериват *инокошићина* у својој секундарној семантичкој реализацији путем метонимијског преноса развија збирно значење на основу метонимијске формуле ОРГАНИЗОВАНИ ПОРОДИЧНИ КОЛЕКТИВ → ЧЛАНОВИ ТОГ КОЛЕКТИВА: 1. а. „мала породична заједница (обично родитељи и деца) која живи на заједничком имању и води заједничко домаћинство; оскудица у радној снази због малог броја чланова способних за рад“ → б. зб. „чланови овакве заједнице“. – Сиротиња и инокоштина ... и данас меље жито у жрвњу (Том. С. 4, 62). Именица *родбина* ж зб. „сва лица са којима се неко налази у међусобном сродству, рођаци, сродници, својбина“. – Очекивала је мајку, која се имала вратити из Граца од своје родбине (Шен. А.); Од остале своје родбине баш никакве фајде није видео, ни од браће ни од стричева (Срем.) мотивисана је именицом *род* и својим примарним семантичким садржајем обележава хомоген скуп јединки.

Према друштвеном, социјалном статусу, понашању, сталежу: *адрајовићина*, *гадина*, *госпоићина*, *дружина*, *калуђерићина*, *малограђанићина*, *несвојбина*, *никоговина*, *покваренићина*, *пиростићина*, *сиротиња*, *сирокуљевина*. Именице *адраповићина* *госпоићина* и *калуђерићина* су аугментативне именице са пејоративним збирним значењем које представљају израз негативног емотивног стања говорника према теми о којој се говори, о чему сведоче и контекстуалне реализације лексема:

То ти је све сама адраповићина (Банат, Лот.); Госпоштине што је у Крушевцу, | Досадише јутром и вечером | Молећи се силну Југ-Богдану (НП Вук 2, 264); Сомот – толико тежак да га одевају само они моћни или они који пред другима желе да се прикажу као такви, али се некако рано згуре, иду повијени под теретом сопственог иметка и госпоштине, па бива и да сасвим посрну, никада више не ставши на ноге... (Петровић 2022а: 16); Византијом владаше деморалисана калуђерићина; у њој није више било ни војничког духа, ни храбрости (Ђорђ. Вл. 12, 11); Све сама покваренићина! (Петк. В. 2, 93); Ово је можда сиротиња измислила да се утеши (Ненадић 2013: 135).

Суфикс *-ићина* није нарочито продуктиван у савременом књижевном језику, али оно што се запажа јесте изразито негативна оцена којом се исказује израз незадовољства према одређеном садржају.

Чини се да се неизмерна негација и отклон према појединим слојевима друштва посебно везује за прошла времена када су нарочито биле изражене класне и друштвене разлике међу појединим друштвеним групама.⁸⁹ О томе сведоче контекстуалне реализације сагледане с временске дистанце.

Именица *малограђаншићина* у својој секундарној семантичкој реализацији развија експресивно, пејоративно значење на основу метонимијског преноса и метонимијске формуле КОЛЕКТИВНО СТАЊЕ, ОСОБИНА → ОСОБЕ КОЈЕ ИСКАЗУЈУ ТО СТАЊЕ: *малограђаншићина* ж 1. „малограђански поглед на живот и свет, малограђанско схватање и поступање, малограђански дух и менталитет“ → 2. зб. пеј. „малограђани, малограђански сталез, малограђанство“. – Под том критиком избијале су маркантне црте гротескности или ништавила ... ситничарског и худог живота *малограђанштине* (КН 1948, 29/3); Горки је дубоко мрзео *малограђанштину* ... указујући на ругобу ... овог друштвеног слоја (Глиг., Књиж. 2, 401); *Малограђанштина* ужива у великим празним речима колико они у ракији (Давичо 2, 119); Њемачки социјализам све је више увиђао да је његов позив да буде надувени заступник ове *малограђанштине* (Прев. 8, 39); Његов се глас није чуо у хистеричном антикомунистичком погромашком расположењу које је захватило десницу и *малограђанштину* (Борба 1957, 32/4).

Ако упоредимо конкурентске збирне именице на *-сѣво*, нпр. *госѣодсѣво*, *калуђерсѣво*, *малограђансѣво* са наведеним именицама на *-шићина*, као што су *госѣошићина*, *калуђершићина*, *малограђаншићина*, уочавамо примарну функцију и природу коју испољавају наведени суфикси, те се на једној страни манифестује неутрално збирно својство суфикса *-сѣво* код наведених именица, а с друге стране, суфикс *-шићина* одражава изразито пејоративан и негативан карактер у анализираним примерима. Интересантно је колико су творбене могућности у једном језику изражене и како се посеже за једним или другим именичким дериватом у складу са одређеном ситуацијом и расположењем говорника према садржају који чини предмет његовог интересовања.

Именица *насеобина* реализује се као заједничка именица у неутралном значењу у својим примарним семантичким реализацијама, а у секундарним развија збирно значење и то путем метонимијског преноса на основу метонимијске формуле: НАСЕЉЕНО МЕСТО → СТАНОВНИЦИ

⁸⁹ Не мислимо да су данас мање изражене класне и друштвене разлике међу члановима заједнице већ да су се тада неговале другачије вредности, па је део престижа чинио припадност одређеном слоју друштва, док су се остали чланови сматрали недовољно добрим и неподесним.

ТОГ МЕСТА: *насеобина* 1. а. „место (обично мање) где се неко населио, настанио, насеље“ → б. зб. „досељеници, насељеници, живаљ скорије настањеног насеља“. – Немојте се чудити, – ове мале *насеобине*, браства, у овој пустињи, жељне су и најмање новости (Мат. 8, 114).

Збирно значење остварују и лексема *никоговина* и *сиокуљевина*, које су део покрајинских говора. Именица *сиокуљевина* је моносемична и остварује експресивно пејоративно значење – „људи скупљени са сто страна, збрда-здола“, мотивисано глаголом *скуљџаџи*: Нијесмо баш сасвим сложни били у колашинском затвору ... преплавила нас стихија и *стокупљевина* слабе крви (Лал.). Именица *никоговина* у свом примарном значењу развија пејоративно збирно значење: 1. а. зб. „људи неугледна рода, без значаја и угледа у друштву“. – Од тих сто 'иљада без уродице и *никоговине* не нађе се мајчин синак да постане министар или бригадир ка некада (Ђукић Д. 1, 24); Па ви овако у прикрајку без мајке, као каква *никоговина*, као да сам вас у увијанци из бијела свијета донијела вашем оцу (Бож. Г. 7, 99); *Никоговина* су они који нијесу никог знаменитог дали (Цетиње, Лоп. Ђ.). Обе именице имају негативну конотацију, односно представљају именице субјективне оцене. Додуше, у основи мотивне именице већ је садржана негативна квалификација која додавањем суфикса *-ина* додатно појачава негативну експресију.

У именици *несвојбина* не- као први део сложенице негира значење онога што означава други део сложенице: „лица која нису нечији сродници, нечија родбина, који некоме нису род; несвојта“. – Када црне земље допанете, | не ће ви се окаљат' јуначтво | но ће ријет' свијет и крајина, | ваша браћа и *несвојбина* | славни били, славно погинули (Мартић Г. 3, 147). И овде се додавањем првог дела сложенице на неутралну основу постиже негативан садржај, чиме лексема од неекспресивне постаје изразито експресивна.

Према узрасту: *дечаџина*, *дечина*, *дрчајина*, *дрчина*, *младина*, *млађешина*, *омладина*.

Именички деривати на *-ина* углавном су пејоративни аугментативи, а у нашем корпусу квалификују се и као део покрајинске лексике типа *дечаџина*, *дечина*, *дрчајина*, *дрчина*, *младина*, *млађешина*. Значење покрајински маркиране лексике је исто, те можемо говорити о варијацијама суфикса који именује идентичан скуп јединки – у једном случају дечурлију, а у другом младеж, омладину и, у зависности од контекста, та квалификација је или неутрална или негативна:

Искочи тада пратилац ... те полети за *дјечином*, али они прст о ледину па ко ће их стигнут? (Капић 1, 219); Обасула је *дрчајина*, има их деветоро

(Бос. Грахово, Билб. 2); Састала се дрчина, па се играју (Книн, Симић С.); Па и ова се младина нешто укуњила да још није ове пучњаве, не би се ни знало да је данас Божић (НПр, БВ 1906, 300); Стиже Лазар те избуди само старије, а нас децу и младину оставише да спавамо (Нуш. 14, 253); Након вечере млађешина разиђе се по сусједству, онђе да попјева, онђе да поигра (Водопић М.).

Претпостављамо да је именица *омладина* мотивисана придевом *млад*,⁹⁰ чије је примарно значење именовање особа које су у раном периоду живота и у фази развоја. Према именици *омладина* стоји именица истог корена која има и јединину и множину: *омладина*: *омладинац*–*омладинци*, што наводи на размишљање да, ако множина означава скуп више јединки, онда и збирна именица *омладина* именује скуп више јединки исте врсте јер су доминантне семе 'узраст' и 'млад':

омладина ж 1. зб. а. „млади нараштај, подмладак, младеж“. – Болест ... косила је као оштра коса и остарину и омладину (Весел.); Тријумфално [је] ношен на плећима ... народњачке омладине (Мар. Р.); б. „саставни део имена омладинских организација у прошлости и данас“. Уједињена омладина српска, Савез комунистичке омладине Југославије, Народна омладина Југославије и др.; 2. покр. „младе гране, младице, изданци“. – Омладина, гранчица, што из пања избија (Маринци, Срем, Хирц).

По полу: *жеништина*, *муштина*.

Као моносемична именица са збирним значењем у саставу покрајинских говора реализује се именица *муштина* у значењу „мушкарци, мушкиње“. У зависности од контекста, збирна именица *муштина* може садржати и изванредан негативан емоционални однос учесника у комуникацији поред уобичајених неекспресивних реализација:

Ама, знајеш, опет – вели Лесковчанка – муштина ти је ... Нема вере у њи! (Ђукић Т. 1, 114); Таква работа не прилега на жеништине, тој си је дадено на муштине (Момина Клисуре, Сим. Д. 1).

Именица *жеништина* је аугментативно-пејоративна именица, маркирана квалификатором заст. да означи застарелу употребу наведене лексеме, која је и покрајински обележена, а у секундарном значењу долази до семантичког померања, те се значење неутрализује и развија се збирно значење „женске особе једне породице, радне јединице, неког

⁹⁰ Остаје отворено питање да ли је именица *омладина* мотивисана придевом *млад* или придевом *омлад*, који је пак послужио као мотивација за настанак именице *омлад*, која у оквиру секундарних значења реализује следеће збирно значење: 2. зб. „подмладак, младеж, потомство“, па је одатле настала и именица *омладина*: *омлад* + *-ина*.

скупа и сл.; женске особе уопште“: Људи отишли по раду, а у селу остала само женштина (Параћин, В–С).

Према политичком или идеолошком опредељењу: *информбировшићина*, која је секундарно збирно значење развила путем метонимијских преноса и метонимијске формуле ПАРТИЈА, ПОКРЕТ → ЧЛАНОВИ ТЕ ПАРТИЈЕ:

информбировшићина ж 1. „политика и идеологија Информбироа“ → 2. зб. „информбировци“. – Клевете ... немоћна информбировштина неуморно просипа (Пиј. М. 5, 303).

Веома јак експресиван набој уноси проширени суфикс *-вићина* који додатно појачава презрив, ниподаштавајући став према садржају који је предмет говорникове пажње.

По етничкој припадности: *мађарићина*, *немичина*, *Циганићина*. Аугментативне именице збирног значења са суфиксом *-ићина* не представљају продуктиван творбени модел. Имају пејоративан карактер, те се употребљавају у експресивној функцији како би се исказао емотиван говорников став према садржају који се аугментира: Таково политично устроено народа тог сматрала е ... феудалистична Мађарштина као трњ у оку (Поз. 1849, 231); Међу Чесима [се] намножи доста немштине (Зеч. Мил. 2, 175); Понекад, пошто чују о којој већој победи, они [ратни забушанти] искупе свираче, па им она Циганштина по целе ноћи шкрипи и урличе (Вас. Д.). Тиме се чвршће потврђује гледиште да збирност овде функционише искључиво у функцији оцене, односно изрицања негативног става. Такође, уочава се да се збирна образовања из ове тематске скупине, као и именице на *-ија*, употребљавају уместо неутралних плуралских облика (*Бугари*, *Власи*, *Мађари*, *Цигани* и сл.) онда када говорник жели да искаже одређен емотивно-експресивни став, односно када жели да постигне појачан стилски ефекат у говору.

Преко денотата секундарног збирног, пејоративног значења *Циганићина* развило се фигуративно значење *циганићина*, према следећем метонимијском моделу:

НАЦИОНАЛНО ОРГАНИЗОВАНИ КОЛЕКТИВ → КОЛЕКТИВНИ НАЧИН ЖИВОТА, ПОГЛЕД НА СВЕТ:

Циганићина 2. ж зб. пеј. „Цигани“ → 3. ж (циганштина) фиг. „цигански, скитнички живот“. – Сваки час на другоме мјесту, ух – та наша чиновничка циганштина (Ђал.). Наведена лексема представља типичан

пример колективне експресије која је заснована на предрасудама које владају међу различитим народима.⁹¹

Иначе, појмови који се реализују преко збирних именица путем творбе могу варирати по квантитету (димензији, величини) или по квалитету и управо су те квантитативне и квалитативне компоненте значења подложне субјективној оцени, „па је то разлог због чега се и код њих реализују пејоративне/хипокористичне компоненте значења или други типови експресивне употребе“ (Ристић С. 2004: 104).

У категорији бића/нелица/животиње издвајамо неколико именица којима се означава животиња: *живина*, *јарина*, *мушина*, *обадовиштина*, *џуњевина*.

Именица *живина* има општи карактер да значи јединку животиње. Семантички садржај збирности исказује се у примарном значењу: 1. зб. а. (често са придевима: перната, домаћа) „пернате домаће животиње (кокоши, патке, гуске, ћурке), перад“. – А у хладовини, као смрзнута, бели се поклана, једра, пшеницом храњена *живина* (Сек. 2, 306); Пернате *живине* је доста на салашу (Игњ. Ј. 8, 255); Безбројни варијетети у бојама перја наше домаће *живине*, морали су имати сваки свој узрок (Рад. М. 3, 3); б. „пернате животиње уопште, птице“. – Имају некакве машине у којијем се људи возе и које лете брже нег икаква *живина* (Топ. 5, 86). Као што се може уочити из дефиниције, збирна именица *живина* често иде у споју са придевима *домаћа*, *јернаша*, остварујући на тај начин значајне колокацијске везе. Као синонимна варијанта именице *живина* у дефиницији је дата збирна именица *јерад*, чиме се још једном потврђује њен збирни карактер и статус који има у дескриптивном речнику. Именички дериват *обадовиштина* садржи пејоративну нијансу значења којом се појачава експресиван набој говорника према јединки на коју се односи: Не постоји народ који има толико много речи ... за све што је блиско ... домаћим животињама ... о балегању ... о сапима ... вашљивости и *обадовштину* (Јос.-Виш. М. 1, 39).

Именица *џуњевина* у свом секундарном значењу изражава збирност која се испољава путем *синегдохе*, односно, дошло је до преноса имена с једног појма на други на основу логичке везе део–целина.⁹² Примарно значење именице *џуњевина* је „месо туне“: Тко му је послао *туњевине*? (Бег. М.), а секундарно зб. „крупна морска риба селица

⁹¹ У бугарском језику етноним *Цигани* такође подлеже колективној експресији: *циганя*, *циганор(е)* и резултат је субјективне оцене.

⁹² В. о *синегдохе* у Горган-Премк 1997: 79–85; Драгићевић 2007: 175–180.

Thynnus thynnus тамноплаве боје, туњеви“: У марту ... рибари на туноловцу „Партизан“... уловили су осам вагона туњевине (Пол. 1950).

У категорији биљака и растиња у нашем корпусу регистровани смо неколико лексема: *врбовина*, *гњиладина*, *дрвуљина*, *дрвурина*, *дудовина*, *лежиковина*, *лисијина*, *младежина*, *овришина*.

Збирна образовања из ове лексичко-семантичке групе углавном припадају покрајинској лексици, а значајан број чине аугментативно-пејоративне изведенице. Експресивни набој исказују збирна образовања са пејоративним или аугментативним карактером: *дрвуљина*, *дрвурина*: Богме тај спајија има силну дрвуљину (Бачка, Радон. Н.); Дрвуљине су различите ствари од дрвета, понајвише измешана парчад од каквих старих кола, плугова, ступци, грање итд. (Банат, Лот.); Природом богата, ал' никад не рађена земља рађаће силну дрвурину (Кост. Л., Матица 1866, 986). Именица *лисијина* је по образовању пејоративни аугментатив, али у значењу под б. развија збирно значење „лишће, гомила сувог лишћа“. – Он дрекну, да све с горе попада лисијина (Нев., Дело 47, 383); Да се носе и поносе, као гора висином, орах лисијином ... зец пртином (Влаш. 1, 44).

Издавају се и именице као што су *врбовина* и *дудовина*, које збирно значење изражавају у секундарним семантичким реализацијама путем **синегдохе**, односно преношењем значења део – целина: *врбовина* ж 1. „врбово дрво (као грађа, материјал)“. – По кутовима лежале рпе жуте врбовине и ликовине (Ђал. 6, 297); 3. зб. „врбље, врбовље, врбиње“. – Поведу га ... на широке ливаде, испод којих тече рјечица Лашва, око које је уздуж врбовина (Церовић М., БВ 1903, 374) и *дудовина* ж 1. „дудово дрво (као грађа и гориво)“. – Пуно [гусала] виђевао [сам] и од врбовине, трешњевине и дудовине (НП Краус, 78); 2. зб. „дудово дрвеће, дудињак“. – За неколико дана разлистат ће се нам дудовина и свиларски посао започети ће код свих (ПП 1867, 38).

У оквиру семантичког поља „ситни делови, остаци, талог, мноштво таквих делова“ издвојило се неколико лексема: *гњиладина*, *дробина*, *здробина*, *кочевина*, *овришина*. Моносемичне су лексеме *здробина* ж зб. „здробљени материјал, иситњени делићи нечега, дробина“. – Ако је која планина од гранита, онда је у ње гребен врло зупчаст, стене одвећ стрме, и око њих има много здробине (Драг., ГлСУД 43, 263) и *кочевина* ж зб. „окруњени клипови кукуруза, окомци, кочањи“. – Ти биједници гладују непрекидно и трајно, хране се преко зиме кочевином кукурузном, кором букве (Крл. 6, 149), које исказују збирност која се, нарочито у лексеми *здробина*, концептуализује као хомогена целина истоврсних појмова.

Хомогеност се уочава и у именици *дробина*, којој је као мотивна реч послужила именица *дроб*. Именица *дроб* у једном од секундарних значења бележи застарело и покрајинско збирно значење: 3. зб. заст. и покр. а. „комађе, прах“. – Здробила се тврда стена, | Па у дробу сарањена (Драг. 1, 150); б. „јело од иситњене чвршће хране, обично помешане с течномшћу, дробљевина“ (Змај 4); в. „остаџи, талог, издробљена кашаста маса, дрожина“. – Кадъ, се улѣ исцеди изъ сусама семена, онда онај дробъ што остане иза нѣга зове се тахнѣ (Поп. Ђ. М. 1, 330); г. „ситнеж, ситнице, дробѣш“ (Парч. 1). Према значењу 3. в. развило се секундарно збирно значење именице *дробина*: 2. а. зб. „издробљени материјал, ситно комађе, маса ситних делића нечега“. – Гранулит ... ласно промрзне ... те се распада у пржину (дروبину, трошице, раздроб) и песак (Милут. Д. 1, 68); И у сувим пећинама има наноса ... Има камене дروبине, шљунка, муља и песка (Жуј. 3, 50); Лава се почне изливати обично када ослабе експлозије у кратеру и изметање дروبине (Жуј. 5, 10). Наведено значење има неекспресивну функцију и првенствено бележи недефинисан, нераздвојив збир, за разлику од примарног значења именице *дробина*, које је аугментативно-пејоративно и има експресиван карактер.

Семантичко поље „предмети, ствари“ обједињује лексеме збирног значења којима је мотивна реч градивна именица: *гвозденина*, *гвоздурина*, *глиненина*, *дрвовина*, *сребрнина*, а означавају предмете од метала/глине/дрвета/сребра.⁹³

Као што се експресијом постиже изражавање одређеног односа говорника према саговорнику, односно према бићима која су предмет говорникове пажње, тако се и према неживим ентитетима могу исказати одређени емоционални односи, тј. прибегава се језичким средствима за изрицање позитивних или негативних оцена.

3.10. Закључак о збирним именицама на *-ина* (и проширеним варијантама *-евина*, *-иџина*)

Збирне именице са суфиксом *-ина* (и проширене варијанте *-евина*, *-иџина*) не представљају продуктиван модел у савременом књижевном језику. То је и разумљиво с обзиром на то да се наведени суфикс првенствено користи код деривирања аугментативних именица (в. о томе у Јовановић В. 2010). Као и код аугментатива, главна функција збирних образовања јесте експресија, односно исказивање негативне или пози-

⁹³ С обзиром на то да се наведене именице понашају на исти начин као збирне именице на *-иџа* из исте тематске скупине, за више информација упућујемо на тачку 3.7.

тивне оцене учесника у комуникацији. Збирност се испољава у функцији оцене. Често оцена зависи од самог контекста, па једна иста лексема у једном контексту бива употребљена као негативна, у другом као позитивна, а у трећем лишена било какве оцене, нпр. именица *муштина*: Ама, знајеш, опет – вели Лесковчанка – *муштина* ти је ... Нема вере у њи! (Ђукић Т. 1, 114); Таква работа не прилега на женштине, тој си је дадено на *муштине* (Момина Клисура, Сим. Д. 1); Изиђите ви *муштине*, објаснићу ја господину насамо – наставила је торокуша (Радић Д. 2, 30).

Наш корпус показује да именице на *-ина* углавном имају експресивну функцију када се односе на лице, па збирне именице деривирание од њих исказују став говорника, и то најчешће негативан, чиме се додатно наглашава негативна семантика основне именице, нпр. *малограђаништина*, *никоговина* и сл. Именице које се односе на лице посматрале су се и на основу поларизације односа мушко-женско, типа *жеништина*, *муштина*, а као један од критеријума издвојио се критеријум старосне доби, односно компонента 'узраста' за коју се везује компонента оцене, тј. благо иронична или шаљива квалификација, нпр. *дечаштина*, *дечина*, *младина*, *млађешина*.

Несимпатисање, ниподаштавајући, омаловажавајући став нарочито се исказује код назива народа, односно етника као што су *мађарштина*, *немштина*, *Циганштина*. Као и код других збирних именица формираних суфиксима, нпр. на *-ија*: *Бугарија*, *Влашчадија*, *Мађарија*, *Србадија* или на *-штво*: *албанштво*, *бошњаштво*, *германштво*, *српштво* и др., појачан емотивни набој израз је карактеристичан за одређено раздобље и друштвено-историјске ситуације за које се везује дати етнос или конфесија и представља одраз колективне експресије. Погрдно и пејоративно значење етника проузроковано је семантичким трансформацијама које се заснивају на различитим ванјезичким чиниоцима – на објективном знању или пак на представама и уверењима које говорник има о именованим појмовима, односно условљен је његовим субјективним ставом, потом емотивним односом који испољава према датом појму или вредновањем особина које се приписују припадницима конкретних етничких скупина.

Приметно је и то колико је изражена веза између збирних именица и именица субјективне оцене, односно на који начин су повезане истим компонентама значења које имају заједничку функцију – исказивање експресије у језику која је условљена ванјезичком стварношћу (друштвено-историјским и временским оквирима, националном културом, међуљудским односима и др.), односно изражавање емотивног и

вредносног става говорног лица. Речима субјективне оцене наглашавају се емотивно обојени искази, којима доминирају осећања наклоности, нежности, љубави, саосећања, или пак несимпатисање, одбојност, небрига. Као главна компонента деминутива издваја се компонента 'мало', те се за њу везују осећања ганућа, симпатије, нежности, док компонента 'велико' код аугментатива имплицира наглашену одбојност, односно пејоративност. „Ово је последица доживљавања 'малог' као нејаког, безопасног, те потенцијално угроженог, што субјекту оцене дозвољава заузимање супериорне позиције и заштитничког односа, док 'велико' сигнализира могућу опасност, што изазива одбојан став и изазива низ негативних емоција“ (Вељковић Станковић 2011: 35, у напомени). Збирном именицом која као мотивну реч има деминутив или аугментатив обједињују се позитивне или негативне конотације у једну свеукупност и на тај начин се номинује мноштво којем се одриче могућност било какве индивидуализације.

3.11. Анализа збирних именица на *-је*

У савременом српском језику у оквиру збирних именица најбројнији творбени тип чине именице на *-је*. Именички деривати образовани уз помоћ суфикса *-је* најчешће носе збирно значење. Суфикс *-је*, као што смо већ истакли, општесловенског је карактера и својствен је свим словенским језицима, али је различито заступљен у њима. У македонском језику овај суфикс најпродуктивнији у грађењу збирних именица. И у бугарском језику овај суфикс је најпродуктивнији у класи збирних именица, али као део дијалекатског и разговорног језичког идиома. Нпр. учествује у деривацији збирних именица у класи лица, биљака/растиња и предмета, и то, када је реч о лицима, именице махом имају апстрактни карактер и чине најбројнију групу, затим оне које означавају биљке – растине имају паралелно и множинске облике и колебања у категоријама *nomina collectiva* и *nomina loci*, док оне које означавају предмете делом чине метонимијске збирне именице, а делом некњижевни језички слој (застарелу и дијалекатску лексику) и код њих је у књижевном језику изражена тенденција замене збирних именица множинским облицима.

Значајно је поменути и то да од јужнословенских језика старословенски, словеначки и бугарски имају само алтернације задњонепчаних сугласника испред овог суфикса, док се у српскохрватском језику и македонском (у мањем обиму) јавио низ алтернација на темељу новог

јотовања (Стакић 1988: 16). Процес новог јотовања условио је наста-
нак великог броја алтернација консонаната испред суфикса *-је* (<ъје).
Једино алтернације задњонепчаних сугласника нису овог типа, него су
резултат палатализације испред вокала предњег реда (испред *-ъ-*), што
потврђује присуство гласа *ј* иза *ч, ж, ш* (Стакић 1988: 17):

к – ч:⁹⁴ *бучје* (бук-ва) Ветрићак се шири! | По *бучју*, по јабучју (Кош. 5,
13); *јасичје* (јастук) Жена је стала да се гибље у сандуку, и чује шуштањ
папирнатог *јастучја* испуњеног пиловином (Крл. 11, 209); *клече* (клека)
Преко ријеке налази се Бреза са осам стотина партизанских гробова ...
растурених у *клечју* (Лал. 1, 179); *оџочје* (оток) Понијели су дах *оточја*
(Кост. Л.);

г – ж: *брежје* (брег) Њива над *брежјем* у Доници (СН 1861, 285); *врџложје*
(вртлог) Теби равне подржавам свагда, | И с' неба их у *врџложју* спахам
(Сар. 4, 116); *гложје* (глог) Још се имања ограничавају ... врљикама и
живом оградом (трњем, *гложјем* и багрењем) (Миј. С. 8, 123); *лужје* (луг)
Лужникове шуме, *лужја* расту по равницама, пљоштама и влажнијим
странама онијих брда (Ђорђ. К. 1, 22); *шипражје* (шипраг) Миришу ма-
лине као да је нетко ... газио кроз *шипражје* (Михал. С.); I парокон, *није*
se tu radilo o slobodi, već o maloj nadi da će izbjeći sudbinu mamca i žrtve,
i da će se bezglavom jurnjavom domoći spasa i sakriti u šipražju (Kekanović
2022: 34).

х – ш: *вршје* (врх) Ко је горе да се спусти ниже; | Ко је доле да на *вршје*
стиже (Вин. 5, 144); *грушје* (грух) Према величини и облику камена
разликујемо камење (*грушје*) и ситније камење (Ненад. 1, 204); *овршје*
(врх) Месечина се разлила *овршјем* умивених шумарака (Ђорђ. Кон. 1,
17);

ц(<к) – ч: *облачје*¹ (облак, облаци) Налегла згуснута ноћ на село ...
дрвеће замрљано сумаглицом, *облачје* размазано по ниском кукурузном
хоризонту (Ђоп. 15, 128); *йичје* (птица) Изнад Павла вије се јато врана,
чавки ... и друго *птичја* (Ђос. Д.).

Процес новог јотовања условио је настаanak великог броја
алтернација консонаната испред суфикса *-је* (<ъје):

н(тј) – њ: *гаврање* (гавран) Са грања крешти дерњаво *гаврање* (Кош.
1, 17); *грумење* (грумен) Удара батином по *грумењу* црне земље (Петр.
В. 4, 117); Имао је ... мегдан из кога ће златно *грумење* да вади, буде
ли прибран и сталожен и умедне ли да држи на кратком поводнику

⁹⁴ О консонантским алтернацијама на морфемском споју деривационе основе и
суфикса исцрпно је писао М. Стакић (1988). У делу књиге који се бави фонетским про-
менама преузели смо Стакићев модел, а илустровали смо га именицама и примерима
контекстуалне употребе из нашег корпуса.

своја осећања (Ненад. Д. 3, 91); *жбуње* (жбун) Уплашене кожунлије заустављале су се око вртача зараслих у *жбуње* и травуљину (Ћоп. 12, 550); *Џбуње* se stresalo, kiša ga је nemilosrdno bičevala (Arsić 2019: 14); Putanja od nepravilnog kamena vodila је do skupina sa tuјama i pegavim *џбуњем* (Arsić 2015: 22); *јаблање* (јаблан) Ја опет слазим у наручје твоје, | кроз густу шуму ... | и оно вито *јаблање* и врбе (Бег. М. 1, 75); *камење* (камен) Поред нас бацише млинско *камење* (Горан 1, 55); *кестење* (кестен) Многе посласнице, као *кестење*, пармезански сир ... долазили су из Фераре (Радон. Ј. 7, 135); *кремење* (кремен) Није л' мајка родила јунака ... | Пак да сиђе у Ајаз-Софију, | Да нам узме праха и олова, | И камења за пушке *кремења* (НП Петран. Б. 1, 583); *ремење* (ремен) Сав утегнут у мрко *ремење* и каише ... злобно ... одмјери стару жену (Ћоп.); *тпруње* (трун) Мршава брада професора веронауке пуна је ... *тпруња* од дувана (Пос. Б. 3);

л(+ј) – љ: *јеље* (јела) Од милиња устрептало | Саврх горе *јеље* (Кош. 5, 23); *криље* (крило) Кад то чула вила Равијола, | Бесидила Краљевићу Марку ... | Оздравит ћу побратима твога. | Ако ли ми вировати не ћеш, | Ево теби *криља* и окриља, | Док се вратим из Кунар-планине (НП Бос., 334); *топоље* (топола) Кроз *топоље* и бресте ... трепере звезде, честе (Кош.);

т(+ј) – ћ: *голеће* (голет) Храшће ново увија столеће | У широке лисне кабанице. | У брсјаке, папрат и *голеће* | Изјављују козе чобанице (Јелић М. 1, 6); *лишће* (лист) Mrgodni anđeli sa susednog slavoluka kamenim mašicama, arhitektonski veoma mudro izvedenim, čupkali su suvo *lišće* i precvetale glavice u žardinjerama (Arsić 2015: 12); Залазио је у шуму све дубље док нису утихнули сви звуци осим хуја поветарца високо горе на врховима дрвећа, шушкања опалог *лишћа* и крчкања сувих гранчица под његовим стопалима (Ненадић 2013: 202); *облуће* (облутак) Кућа ми је од љескова прућа, | У њој нема ништа до *облућа* (Вујач. 1, 83); *пруће* (прут) У тишини се чуло како се вода кида и расипа о врбово *пруће* (Андрић); *цветеће* (цвет) Nad *свећем* u sanducima nadvila se jedva vidljiva, prhtava magla (Arsić 2015: 11);

д(+ј) – ђ: *громађе* (громада) Тешко је и гломазно оно *громађе* – неће га проћи, стаће уза њ (Кост. Д., Борба 1951, 103/5); *комађе* (комад) Од мађарскога *комађа* за народ дошли су на српску позорницу још и ови (Грч. Ј., БК 1902, 1019); *ливађе* (ливада) Кроз *ливађа* и жита, лети, копитом сече, па једно класје кида (ЗК 7, 6); *наклађе* (наклад) Кадикад вихорина завитла прашином, изпреваљива сноплје, разкопа *наклађа* (Уј. И. 1, 159); *суђе* (суд) Добро чује како лупка *суђе* ... и закључује да су вечерале (Сиј. Ћ.); *свође* (свод) Под *свођем* је одјекивао урлик вјетра (Назор);

ст(+ј) – шћ: *брешће* (брест) Над гробом му бр'јешће посадише (Кост. Л. 6, 50); *лишће* (лист) Кад воћка порасте ... окити [се] лишћем и плодом (Сав. М. 2, 24); А ако спава у постељини од свиле оних буба које се хране само дудовим лишћем – није сигуран не само да ли је било чиме покривен већ и да ли ишта има испод себе... (Петровић 2022а: 16); *илашће* (пласт) Завуче се [дечко] међу плашће (Ранк. С.); *храшће* (храст) Под снажном његовом руком храшће је падало тада (Ил. В.);

зд(+ј) – жђ: *грожђе* (грозд) И на чокоту бјеху три лозе ... и грожђе на њему узре (Дан. Ђ. 12, 34); Преса је служила између осталог као справа за цеђење преврелог грожђа (Ненадић 2013: 197); *звезђе* (звезда) Отвори кућна врата и загледа се у звијежђе (Ћип. 5, 41);

п(+ј) – плъ: *клиље* (клип) На јесен меће се у њ клиплје кукуруза (Пољица, Иван. Ф., ЗНЖ 8, 272); *конојље* (коноп) Установиће се најподеснији реони за производњу ... коноплја, лана (Зб. зак. 19, 18); *снојље* (сноп) Наши млади официри гинули [су] и падали као сноплје (Нуш.); *тпрујље* (труп) Видио [сам] у блату трупља осрамоћених ... дјевојака (Кум.); *црејље* (цреп) Из овог цреплја читај одговор (Кост. Л.);

б(+ј) – блъ: *врбље* (врба) Жута им пјена прше преко згуреног врбља на обалама (Прибићевић М., БК 1901, 1583); *грабље* (граб) Виша је гора од горе, | Највиша Ловћен планина; | У њој је трње и грабље (НП Вук 1, 190); *гробље* (гроб) Гробља треба далеко изван вароши и села смештати (Пел. 1, 87); *дробље* (дроб) Ситно је камење, где бијаше стена, | Крваво црвено кроз многа времена. | У тој мркој крви, о то ситно дробље, | Оштриле се муње – о стенино гробље! (Драг. 1, 151); *дубље* (дуб) Плато је обрасло стољетнијем храстовима или дубљем, од чега су, по свој прилици, и назване: Дубраве (Дучић Н., НИ 1900, 11); *шибље* (шиб) Неко је трчао, запињући за шибље малињака (Ћил.); *šibljе* u školskom dvorištu, ukršteno poput helebardi neke dosadom umorene straže, nije dozvoljavalo kapima da slobodno padaju po staklu (Arsić 2019: 17); Milica je zurila kroz prozor prateći iza mokrog šibljа čamac sa kašljucavim „tomosom“, važnim amblemom prošlog leta (Arsić 2019: 19);

м(+ј) – мљъ: *алемље* (алем) Ја сам имо прости прстен, | На њему је алем био, | Тај је алем својим сјајем | Све алемље надмашио (Јер. 2, 34); *грмље* (грм) Грмље и шумарци су мењали боју (Андрић 5, 62); *хумље* (хум) Поглед ми гасне на винородном хумљу (Крл.);

в(+ј) – влъ: *бродовље* (брод) Сваким даном све већма чезне за приморјем, за зеленим морем, бродовљем (Шапч. 4, 47); *буковље* (буква) Десно се крило те увалине добрано залетило у шикарасту раван и надебље образло буковљем (Драж. 3, 115); *валовље* (вал) [Језеро] својим раскоканим

валовљем бућкаше о камените обале (Нев. 2, 29); глоговље (глог) У клисури ... је владао ... мирис трња и глоговља (Сек. 3, 22); громовље (гром) Громовље ће ушутит, | Да се може почути шапат слаби (Крањч. С. 3, 107); дрвље (дрво) На цвјетним обалама бијело пасе стадо, | Под сјенком густог дрвља (Шант. 7, 45); жаровље (жар) Гомиле жаровља тињају и разгарају се (Зог. 4, 70); копривље (коприва) Јуста ... кано да је пала из сна у копривље, кад ја тебе споменем (Ковачић 2, 217); коровље (коров) Около је трава и коровље изђикало (Ђур. 2, 290); роговље (рог) Води ме ... у собу закрчену роговљем (Пол. 1957).

Именичке деривате на *-је* можемо на основу лексичкосемантичких карактеристика класификовати у неколико група, а у оквиру њих извршити даљу класификацију на мање подгрупе: I) лексеме из семантичког поља „биљке, дрвеће, њихови делови и остаци – фитоними“; II) лексеме из семантичког поља „бића“; III) лексеме из семантичког поља „анатомски појмови и делови тела код људи и животиња“; IV) лексеме из семантичког поља „предмети, ствари“; V) лексеме из семантичког поља „воће и поврће“; VI) лексеме из семантичког поља „географски појмови“; VII) лексеме из семантичког поља „атмосферске појаве“; VIII) лексеме из семантичког поља „ситни делови, остаци, талог, мноштво таквих делова“; IX) лексеме из семантичког поља „комад, гомила, грумен нечега“; X) лексеме које означавају апстрактне појмове; XI) лексеме које означавају место, станиште.

I. Лексеме из семантичког поља „биљке, дрвеће, њихови делови и остаци – фитоними“

Пажњу лингвиста нарочито заокупља ова лексичка група именичких деривата, која је и најбројнија. Ж. Станојчић (1999: 57) истиче да поједини лингвисти збирна образовања из ове семантичке скупине сврставају у класу *nomina collectiva* и наводи примере из различитих словенских језика: стсл. *borije*, рус. *dub'ë*, чеш. *vrbí i vrboví*, слов. *breſtje i breſtovje*, буг. *grozde*. М. Стевановић (1986: 468) износи да је „наставак *-је* нарочито продуктиван у служби за грађење збирних именица“. С. Бабић (2002: 161) за суфикс *-је* наводи да се у збирном значењу јавља именица која означава нешто конкретно, односно бележи биљку или предмет. Мотивна именица у једном смислу већ има збирно значење, па се *-је* додаје као изразитије обележје тога значења: *зелење*, *шикарје*, *шипражје*. Ако мотивна именица означава дрвенасту биљку, изведеница може имати и месно значење: *брезје*, *церје*. Ж. Станојчић (1999: 55–61) у једном свом излагању велику пажњу посвећује збирним именицама на *-је* са значењем биљке и дрвета. Он наводи да се на основу следећих

дефиниција из РСАНУ: *брешиће* „зб. им. од брест“, *бресџик* „брестова шума“, *јасење* „зб. им. од јасен“, *јасеник* „јасенова шума“, *лешићар* „лескова шума“, *леиће* „зб. им. од леска“, суфикс *-је* изједначава са суфиксима *-ик* и *-ар*, који имају значење места, и „тимае, у датом моделу, заправо, суфикс *-је* излази из сфере функционалних суфикса, престаје да буде *морфолошка* морфема којом се обележава разлика у граматичком броју, а смешта се у сферу структурних суфикса, постајући на тај начин деривациона морфема којом се гради именица из семантичке категорије *nomina loci*“ (Станојчић 1999: 59). Наведене именице би примарно биле у категорији именица за означавање места, а тек би секундарно, унутрашњим развитком значења улазиле у категорију збирних именица. И. Клајн (2003: 118–119) истиче да суфикс *-је* углавном уз именичке основе има збирно значење. То су најчешће називи предмета из природе, из биљног света, из пољопривреде, а истиче да су ретки називи предмета направљени људском руком, као и са значењем људских бића.

Наш корпус потврђује велики број збирних именица на *-је*: *багремље*, *багрење*, *базовље*,⁹⁵ *баишавље*,⁹⁶ *белоборје*, *бодилје*, *бокореје*, *борје*, *боровље*, *босилје*, *брезје*, *брезовље*, *брешиће*, *брсје*,⁹⁷ *бриље*, *бриће*, *буковље*, *бучје*, *власје*, *влаићовље*, *влаће*,⁹⁸ *врбиње*, *врбље*, *врбовље*, *врежје*, *вресје*, *глогине*, *глоговље*, *гложђе*, *гложје*, *голојерје*,⁹⁹ *горуње*, *грабље*, *грабровље*, *грање*, *грбље*,¹⁰⁰ *грмаље*, *грмље*, *груње*,¹⁰¹ *дебаље*, *драчиње*, *драчеје*, *дреновље*, *дрење*, *дубље*, *дудиње*, *жбуње*, *жирје*, *иверје*, *ивље*, *игаље*,¹⁰² *игличје*,¹⁰³ *ишибље*, *јаблање*, *јаворје*, *јасење*, *јеловље*, *јеле*, *јесење*,¹⁰⁴ *јошије*,¹⁰⁵ *калојерје*, *каранфиље*, *кесићење*, *кладовље*, *клаће*, *класје*, *клење*, *клечје*,¹⁰⁶ *клићље*, *комушије*, *којривље*, *корене*,

⁹⁵ У значењу: „базово шибље, зова“.

⁹⁶ У значењу: „стабљике које носе цвет; струкови биљке“.

⁹⁷ У значењу: „млади изданци дрвећа које стока брсти“.

⁹⁸ У значењу: „стабљике, струкови (житних биљака, траве и сл.), сламке“.

⁹⁹ Или *калојер* под а. „украсна мирисна биљка, која се употребљава у медицини и као зачин“ и под б. „вишегодишња зељаста биљка која расте на каменитом тлу чије лишће садржи етерично уље које се употребљава у народном лекаству“.

¹⁰⁰ У значењу: „ниско, квргаво растиње“.

¹⁰¹ У значењу под а. „више плодова (вишње, трешње и др.) чије су петелке срасле за гранчицу на истом месту, грозд, гроња“ и под б. „цvasti дивљег кестена“.

¹⁰² У значењу: „иглице четинара“.

¹⁰³ У значењу: „иглице“.

¹⁰⁴ У значењу: „јасење“.

¹⁰⁵ У значењу: „јохова шума, јохов честар, јошик“.

¹⁰⁶ У значењу: „клеков шумарак“.

коровље, коцење,¹⁰⁷ кочање, кошље,¹⁰⁸ крече,¹⁰⁹ крљађе,¹¹⁰ ласџарје,¹¹¹ лекобиље, лесковље, леије, леиће, ливадђе, лијерје,¹¹² лисје, лисковиње, лишиће, ловорје, лозје, ложђе, лојурје, лојосје, лужје, маслиње, машичје, млазје,¹¹³ облиње,¹¹⁴ ограње, омарје,¹¹⁵ оруђе, оружје, њлође, њруђе, ракиће, раслиње, русје, свржје, семење, скосје,¹¹⁶ сџабаље, сџабарје, сџрње, суварје, џојоље, џрешииње, џрешиће,¹¹⁷ џрње, џрсје, џрсџије, џрусје, џриће, фрижје, хвоје,¹¹⁸ храсџовље, храиће, цвеће, церје, честарје, чечарје,¹¹⁹ чокоће, шеварје,¹²⁰ шибарје, шибље, шибљичје, шикарје, шиџражје, шушље, шушње.

Као општи, заједнички назив за биљку и за дрво, који се издваја као надређени члан осталим елементима скупа, забележили смо неколико лексема које припадају стандардном језичком идиому: *биље*, *дрвеће*, *дрвље*, *зеље*, и периферном идиому у лексичком систему (варв. (=варваризам), покр.): *билије*,¹²¹ *дрвеће*, *древје*.

Именица *дрво* има два регуларна множинска облика: *дрва* и *дрвеџа* и збирно образовање *дрвеће*. С обзиром на то како се испољава мноштво, с једне стране, и граматичка категорија броја, с друге стране,

¹⁰⁷ У значењу под а. „струкови (лозе), чокот“ и под б. „окомљени клипови кукуруза“.

¹⁰⁸ У значењу: „грање сасечено косиром, окресине“.

¹⁰⁹ У значењу: „подземни односно доњи делови стабла са жилама, корење, пањеви“.

¹¹⁰ У значењу: „одломљени комади дрвета“.

¹¹¹ У значењу: „изданци који избијају на растињу, обично на виновој лози, младице“.

¹¹² У значењу: „кринови“.

¹¹³ У значењу: „младице, летораст(и)“.

¹¹⁴ У значењу: „отпаци при обради дрвета, иверје“.

¹¹⁵ У значењу: „зимзелена шума (обично борова или смрекова); ситнија четинарска шума (уопште)“.

¹¹⁶ У значењу: „грање поткресано са стабла, окресине“.

¹¹⁷ У значењу: „треске, трешчице, иверје“.

¹¹⁸ У значењу под 1. „гране, младице на стаблу“ и под 2. „бели борови“.

¹¹⁹ Примери контекстуалних реализација из новије грађе РСАНУ: Удара му [сељаку] жила по слепоочници ... и леђа су му повинута: у трк канда ће нагнути, у најближе за умом чечарје, чим затрупће тамо неко и стражарским гласом, из тавног закутка историје, повиче: Држ'те сељака! (Марк. Б. Р. 1, 187); Сељак се пред страшилом, од силног страха, стао повлачити унатрашке, дигнутих руку, ка оном за умом чечарју, а и само страшило је, канда, посегло за бусом, због чега нема ни говора да се убудуће то страшило игде уписује с малим почетним словом (Марк. Б. Р. 1, 193).

¹²⁰ Пример контекстуалне реализације из новије грађе РСАНУ: Још његов напукли глас, прича старији свет, шашори шеварјем и ракитом, а у крошњама топола замрмори, и може га чути и разабрати онај ко са усана ветра чита знаке времена (Ануш. А. 1, 165).

¹²¹ У значењу: „биље“.

уочавају се појединачне карактеристике сваког од облика именице и начини њихове граматичке реализације:

дрво → облик једнине, нерашчлањиво, неодвојиво;

дрвеће → облик једнине, рашчлањиво, неодвојиво;

дрва → облик множине, рашчлањиво, неодвојиво;

дрвета → облик множине, рашчлањиво, одвојиво.¹²² Наиме, потврђује се да велика већина проучавалаца збирне именице посматра преко категорије броја и опозиције једнина/множина.

Збирне именице на *-је* углавном имају у основи именицу мушког рода, али означавају и скупове, мноштво јединки, предмета женског и средњег рода. Лексеме из наведеног семантичког поља разликују се од осталих збирних именица образованих овим суфиксом¹²³ по томе што се уз изведену збирну именицу паралелно јављају и регуларни множински облици: *биљка: биљке–биље, бреза: брезе–брезје, жир: жиреви–жирје, јасен: јасенови–јасење, јела: јеле–јеловље/јеље, клас: класови–класје, њруи: њруиови–њруће, цвети: цветиови–цвете*,¹²⁴ *цер: церови–церје, храси: храсиови–храсиовље–храшиће, шиираг: шиирази–шииражје* и сл. Регуларни множински облици означавају мноштво истоветних појмова који су количински пребројиви и који се један од другог раздвајају, док збирна именица обележава једну целину, већи број јединки које се утапају у мноштво и које се разумевају као нерашчлањиви делови тог мноштва (в. и Стевановић 1986: 183; Ивић 1995: 26–27; Симић 2007: 6). И множински облици и збирна образовања означавају скуп више предмета и сл., с тим што су множински облици пребројиви, рашчлањиви на појединачне ентитете, док је код збирне именице скуп неиздиференциран, самим тим и непребројив. Семантика збирних именица разликује се од значења множинских облика. Збир представља посебан вид множине бића или предмета, њихов јединствен скуп, свеобухватну целину, обједињено мноштво чега. Код

¹²² Схема је направљена по узору на модел из Х. Морк (1984: 273). Аутор ове студије осврће се на Исаченково гледиште, по коме је у оквиру граматичке опозиције једнина/множина, множина маркирани члан, а једнина немаркирани, на основу семантичког обележја рашчлањености. Х. Морк, поред обележја рашчлањености, уводи и семантичко обележје одвојености, по коме се денотат састоји из неколико елемената и сваки од њих се посматра као одвојен од осталих. Тада једнина постаје маркирани члан опозиције, јер означава неодвојеност, док је множина немаркирани члан јер је према том обележју индиферентна.

¹²³ То се свакако не односи на све именице на *-је*.

¹²⁴ „Именица *цвијеће* стоји као стварни колектив према именици *цвијећ* као јединки која има и облик *цвијећови* за означавање множине јединки. Према томе, овдје имамо и морфолошки и семантички задовољену језичку потребу“ (Пецо 1956: 236).

именица на *-је* доминира сема збирности, односно нераздвојиво мноштво (в. Супрунчук 2012: 71). Такође, особина збирних именица јесте и изрицање квантитативне вредности јер садрже и сему 'многo': нпр. *лишће, снойље, тирње* и др.¹²⁵

Говорници српског језика праве разлику између множинског облика именице и збирне именице, што смо потврдили анкетом.¹²⁶ Већина испитаника правилно уочава да регуларни множински облици означавају множину истоветних појмова који се могу избројати и раздвојити, тј. посматрати појединачно, док збирна именица обележава једну целину, скуп који се не може растављати на саставне делове.

На питање како виде разлику између именице у множини и збирне именице, испитаници су углавном одговорили на исти начин.

Навешћемо само неке од одговора:

- 1) „Када употребим именицу *борови*, тада мислим на неколико појединачних стабала, а када кажем *борје*, онда мислим на шумарак“;
- 2) „*Борови* су појединачна стабла, а *борје* је шума“;
- 3) „*Класови* су више класова, а *класје* је поље класова“;
- 4) „Именице у множини користим када се фокусирам на њихов број, а збирне именице када одређену појаву посматрам као једну целину“;
- 5) „Именица у множини ме асоцира на више комада на одређеном простору, а збирне именице ме асоцирају на више комада на гомили“;
- 6) „Именица у множини упућује на одређену количину која може да се изброји, а збирна именица на неодређену количину која не може да се изброји“.

Код појединих именица запажа се и конкурентност суфикса за исказивање збирности, у зависности од плуралске основе на *-и* или проширене варијанте на *-ов*, па издвајамо примере: *бор*: *борови* – *бори* – *борје* – *боровље*, *влаш*: *влашкови* – *влаши* – *влаће* – *влашовље*, али и код низа именица са једним множинским обликом: *бреза*: *брезе* – *брезје* – *брезовље*; *врба*: *врбе* – *врбиње* – *врбље* – *врбовље*; *глог*: *глогови* – *глогиње*

¹²⁵ Нпр., у украјинском језику, истиче Супрунчук (2012: 71), збирне именице су се углавном трансформисале у множинске облике, а слична ситуација је и у осталим словенским језицима: укр. *каменне* → *каменні*; *лісце* → *лісі*; *крылле* → *крыллі*. У савременом руском језику именице које означавају збирност нису продуктивне и веома ретко су у употреби (Супрунчук 2012: 72). У српском језику ситуација је нешто другачија. Збирне именице су у активној употреби и често се користе уместо регуларних множинских облика, те заузимају своје место у парадигми.

¹²⁶ В. други налог у оквиру анкете која се налази у прилогу на крају књиге.

– *глоговље* – *гложђе* – *гложје*; *дрен*: *дренови* – *дреновље* – *дрење*; *јела*: *јеле* – *јеловље* – *јеле*; *клада*: *кладе* – *кладовље* – *клађе*; *храсти*: *храстиови* – *храстиовље* – *храштиће* и др., код којих збирно образовање на *-овље* представља „појачану ознаку сингулативне множине у иначе збирној именици“ (Станојчић 1999а: 60), односно збирна образовања на *-овље* представљају збирну множину у којој се истиче сингулативно. Употреба збирних именица на *-овље* односи се на оне ситуације у којима је говорнику потребно да истакне рашчлањивост елемената скупа, „а под условом да граматички наставци за то нису довољни“ (Морк 1984: 273).

Именица *горуње* за мотивациону основу има именицу *горун* у значењу „храст“. Путем **метафоричких асоцијација по сличности** развија се фигуративно значење „висок, лепо развијен човек, ћида, делија“: Имао си две девојке к’ оно горуње, тј. здраве, развијене и вредне (Заглавак, Стеф. Ж.).

Поред типичних збирних именица на *-је* из овог семантичког поља бележимо и значајан број оних које су маркиране територијалним и стилским квалификаторима: покр.(=покрајинско), заст.(=застарело), нераспр.(=нераспрострањено), необ.(=необично), индив.(=индивидуално), песн.(=песнички) и др.: *бршље* с индив. „зб. им. од бршљан“; *влаштовље* с необ. „влаће“; *гложђе* с зб. заст. и покр. 1. „глоговље“; *грбље* с зб. неодом. „ниско, квргаво растиње“; *дебале* с зб. индив. „дебла, стабла“; *игале* с зб. нераспр. „иглице четинара“; *јасене* с 1. „зб. им. од јасен; јасенова шума, јасеник“; *лисје* с зб. (обично песн.) „лиштиће“; *илође* с песн. „зб. им. од плод“:

Три девојке цвеће посејале, | Брдом смиље, а долем босиље (НП Вук 1, 396); А бршље се пење још више дрвета (Змај 19, 152); Китите ме смиљем, каранфиљем (НП Андрић Н. 1, 285); Младе дјевојке ношаху кошеве с класјем жута плода (Ђал. 3, 59); Јуста ... кано да је пала из сна у копривље, кад ја тебе споменем (Ковачић 2, 217);

Мутна тече Тара валовита, | ... На њој нема брода ни ћуприје, | А око ње борје и мраморје (НП Вук 2, 105); У тресавама Скандинавије распознају се четири ... шумске формације: брезје, борје, лужје и јелашје (Жуј. 5, 217); Десно се крило те увалине доброно залетило у шикарасту раван и надебље обрасло буковљем (Драж. 3, 115); У хладу ретког дудиња и врба поточара овце се сабиле у гомилу (Купрешанин В., Борба 1947, 174/5); Покрај њега је сетно шумило јаблање (Топ. 6, 21); Занесе ме коњ зеленко, | Кроз некакво често борје, | Често борје и јаворје (НП Шаул. 3, 47); Под снажном његовом руком храштиће је падало тада (Ил. В.); Кроз шибље танано бљешти небо (Бег. М.);

Лежим на дебелом слоју сувог игличја, као на меком ћилиму (Чол. ЗБХ, 59); Виторог се месец заплео у грању | Старих кестенова (Дуч. Ј. 1, 50);

Једно жирје лагодно је на младницама висило и голицало је по власима (Ћип. 4, 215); Данило је ... превртао лишће једне књиге (Вул. С., БВ 1905, 164); Nova nastavnica biologije sa samouvereno raširenim rukama – belim krilima golubice primorane da sleti, spremne da prigrlí svu decu sveta zajedno sa pokislim, ožerupanim drvećem i gomilicama opalog lišća pored staze (Arsić 2019: 10); Sumnjičavo je gledala u kišu, kao da se odgovor možda nalazi u vodi koja pada s neba, u grozničavom nizanju bezbrojnih kapi po šiblju, a zatim njihovom pretvaranju u bare, utamnele ispod neprebrojivog lišća (Arsić 2019: 14); У тишини се чуло како се вода кида и расипа о врбово пруће (Андрић);

И валићи плускали о шаш и упијали слику тамнога влатовља (Драж. 3, 62); Ниже извора под гложђем ... сеђаху ... двоје младих (Шапч., Јавор 1874, 483); Дрвеће, већ и на овој малој висини нагиње животу и изразу жбуња, пањева, грбља и грмља (Црњ., СКГЛ НС 30, 84); Кад му очи падоше на дно шуме ... угледа на мјесецу, како се танко дебаље увија, прашти (Косор 3, 82); Црвену крку борова, хрпаву стару им кору | облише сузице смоле ... | Ничу из дебела сага игаља трулога гљиве (Трес. 3, 62); Тамо расло клење и јасење (НП Вук 3, 167); Лисје жути веће по дрвећу, | Лисје жуто доле веће пада (Радич. 1, 324); Таки је и живот човечји ... баш као ово лисје (Јакш. Ћ. 4, 122); С те утјехе родило ти плоће (Прер. П.).

II. Лексеме из семантичког поља „биће“

Лексеме које припадају овој семантичкој групи можемо поделити на две велике скупине. Једну чине оне које означавају биће/лице, а другу чине оне које означавају биће/нелице, односно зоониме. С. Бабић (2002: 161–162) истиче да се код збирних именица веома ретко као мотивна реч јавља именица која означава биће. И. Клајн (2003: 118) наводи само именице *робље* и *особље* са значењем људских бића, док зоониме уопште не спомиње. У нашем корпусу евидентиран је значајан број лексема са таквим значењем.

II/1. Лексеме из семантичког поља „биће/лице“

Групу именица која припада антрополошкој сфери и односи се на човека чине следећи именички деривати: *Влахиње, дворје, дроље*,¹²⁷ *дружбиње, женскадиње, женскиње, жењскиње, мајориње, мушкиње, нагрље, особље, робље, сирочење*. Лексеме из ове семантичке скупине углавном су фигуративно и експресивно употребљене. Већи број лексема се јавља у оквиру периферног идиома лексичког система и припада покрајинским говорима или су стилски маркиране квалификатором индив.(=индивидуално).

¹²⁷ У значењу: „олош, шљам“.

Именица са значењем особе – **по етничкој или верској припадности**: *Влахиње*. Етнос *Влахиње* припада слоју некњижевне, покрајинске лексике и пример је експресивне употребе са негативном конотацијом која се испољава у смислу ниподаштавања, омаловажавања, подсмевања и сл.: Како бисмо се ми хрвали, бона, с овим Влахињем и Шокчињем (Кулен. 2, 22). Конкурентне етносу *Влахиње* јесу доминантније и учесталије збирне именице на *-ад* и *-адија*: *Влашчад* и *Влашчадија*.

Именице са значењем особе – **по занимању, друштвеном статусу, животним околностима** и сл.: *дворје*, *дролје*, *дружбиње*, *нагрље*, *особље*, *робље*, *сирочење*. Лексема *дворје* је стилски обележена квалификатором индив. да означи скуп јединки окупљених на заједничком месту ради истих животних околности, потреба и живљења: Зачарано снива краљско дворје (Ујевић А., ХМЛ, 124). Именица *дролје* има негативну конотацију и означава лоше, неморалне особе, чиме појединац трпи осуду од стране друштва, те је лексема и експресивно обојена. Секундарна семантичка реализација лексеме *нагрље* под б. „они око којих се неко мора бринути, које треба издржавати (обично о ситној, нејакој, деци)“ има негативну конотацију: Шта се ландохани и беспослен скита окол, да му сестра ради и уздржава онолико нагрље (Нам. 1, 74). Лексеме *особље*, *робље* и *сирочење* у свом примарном значењу реализују неутрално значење које се односи на скуп, мноштво јединки, у првој окупљених због неког посла: Одгојио [је] потребан број стручног особља (Прикр. 2), док у другој и трећој под утицајем сурових, животних околности особа запада у тешку ситуацију: И једнога дана дићи ће се робље под заставом труда (Уј. Т.); Да вам бора, троје сирочења ... ја вас више хранити не могу (НП Андрић Н.). Именица *робље* у секундарном значењу реализује застарело значење 2. „жене и деца, нејач“: Чувамо да не би Турци у планину у робље ударили (Нен. М.), као сведочанство на некадашња мучна и ратна времена.

Именице са значењем особе: **по полу**: *женскадиње*, *женскиње*, *мушкиње*. Лексеме *женскадиње*, *женскиње*, *мушкиње* издвајају се са значењем по полу и представљају неекспресивну употребу у оквиру стандарног језичког идиома: Њих двојица ... отимали су се ... ко ће се боље допасти женскадињу (Кост. Т., БК 1906, 1413); У старо време, све се женскиње упрегне и преде (Ћос. Б. 3, 428); Свет улопан, на оделу и мушкињу и женскињу по више слојева блага (Нуш. 14, 139); Имали су добру земљу и било их је много мушкиња у кући (Андрић 7, 34); Не би нам пуцали дамари и кичма се под теретом угибала, не би нам ове јадне шаке пуцале ко растова кора но би нам дланови били меки па би и ми

могли да милкимо женскиње (Ненадић 2013: 59); Сви они су поштени, озбиљни и добри људи, устаоци и ранораниоци, прави домаћини, али ето, женскиње их није хтело (Ненадић 2013: 66); Кад је тако вријеме дошло да мушкиње сукње обуче, онда нека женскиње муда пришије и узме корбач у шаке (Ненадић 2013: 158). У култури друштва је уврежено мишљење да се улога мушкарца и жене различито перципира, те се у складу с тим користе и различита језичка средства за изрицање позитивне или негативне квалификације. За разлику од суфикса *-ија* и *-ина*, којима се именују збирне именице са веома фреквентном употребом у оцени учесника у комуникацији, код којих се на основу различитих параметара (по полу, узрасту, према професији, сталежу, социјалном статусу и сл.) вреднују особе, збирне именице типа *женскадиње*, *женскиње* и *мушкиње* сврставају се у неутралне лексеме лишене било какве оцене, већ служе као номинација истоврсне групе јединки.

Именице са значењем особе: **по узрасту** – *мајџориње*, која је у РСАНУ забележена као део покрајинских говора и може бити неутрално употребљена или са негативном конотацијом: Не знам ко им и ради, све само маториње по кући (Обади, Сребреница, Симић Мил. 1); Било нас је у кући доста, самог маториња седморо (Весел. 11, 68); Маториње је одрасла чељад у задрузи (Мачва, Вукић. М. 1). Када је наведена лексема употребљена са појачаном дозом експресије и то негативне, у ствари, сугерише се на емотиван (непожељан) став говорника према објекту именована јер се на старост и на немоћ оних који су у позним годинама живота, неспособни да се сами старају о себи, гледа са неодобравањем и негодовањем.

Лексеме из семантичког поља „биће/лице“ у српском језику део су и стандардних и нестандардних језичких идиома, о чему сведочи наш корпус. Такође, збирне именице из сфере „човек, особа“ условљене су и екстралингвистичким факторима који омогућавају неутралну или експресивну употребу у језику. „Једнородност, свеукупност, недељивост мноштва људских јединки јесте квалитативна карактеристика која субјективно може бити оцењена као позитивна или негативна, што је у најопштијем смислу условљено емпатијом учесника у комуникацији“ (Ристић С. 2004: 100). Анализа збирних именица са значењем особе истиче основне одлике типичних семантичких реализација збирности, скупности, мноштва. Семантика именичких деривата са збирним значењем одликује се и додатним семантичким компонентама које имају функцију исказивања одређеног става према говорнику, његовом понашању и сл.

Лексичко-семантичка група „биће/лице“	Експресивна (+) / (-)	Неутрална (0)	Неутрална (0) или експресивна (-)
Влахиње	√		
дроље	√		
нагрље	√		
робље	√		
сирочење	√		
дворје		√	
особље		√	
дружбиње		√	
женскадиње		√	
женскиње		√	
мушкиње		√	
маториње			√

Табела 4: Приказ експресивних и неутралних збирних именица на *-је* са значењем особе

II/2. Лексеме из семантичког поља „биће/нелице/животиња“

Велику групу именичких деривата из сфере „биће/нелице“ чине зооними: *врање*,¹²⁸ *гаврање*, *голубље*, *ждребоће*, *звериње*, *зверје*, *јаловиње*, *јарење*, *кокошчење*,¹²⁹ *кокошење*, *кравчење*,¹³⁰ *лабуђе*, *лейирје*, *мравиње*, *мравље*, *мрморје*,¹³¹ *мушиње*, *обадиње*, *обађе*, *овчиње*, *орлење*, *йсејшиње*, *ййишје*.

Као и у претходној групи, највећи број чине лексеме из периферних идиома лексичког система, па бележимо покрајинску, дијалекатску лексику, лексику маркирану квалификаторима необ.(=необично), нераспр.(=нераспрострањено) и сл. Већина именица мотивисана је именичким основама, док су поједине од неименичких врста речи:

Расла јабука Ранку пред двором: | ... По њој попало сиво голубље (НП Вук 1, 60); Она [девојка] се попе на једно дрво да преноћи, да је на земљи не би изело како звериње (НПр Вук, 168); Ево ово зверје [курјаци] само гњздо брани (Змај 1, 400); Изнад Павла вије се јато врана, чавки ... и другог птичја (Ћос. Д.);

¹²⁸ У значењу: „гаврани, гавранови“.

¹²⁹ У значењу: „живина, перад“.

¹³⁰ У значењу: „млада, ситна говеда (до године дана)“.

¹³¹ У значењу: „црви, ровци“.

А гдје си ме јадну оставио | У горици, води на студеној, | Да ме једе од горе звјерење! (НП Бос., 49); Јаловење под јеле зелене, | А музење у зелено горје (Бег. Н. 2, 61); Обично се јаловиње: двисци, овнови и овце јалове продају (Том. С. 1, 469); Трговао је јарењем (Соф. 1, 102); „Лако ћемо за јело, кад имамо кокошења доста, едну коку на паделу а другу на ражањ“ (Лика, Богдановић Ј., РЈА); Попут роја црног мравља | Свијет се згрће и уставља (Шен. А. 11, 182); Друге људе сматра као нешто ситно, као мравје (Јововић Л., БВ 1893, 182); Изби обадиње очи, има га ко пљеве (Љештанско, Тешић М. 1);

Са грања крешти дерњаво гаврање (Кош. 1, 17); Желудац ... има код кокошчења (перади), кô што су шкембе (велика дробина) код марве (БиХ, Зовко, ЗНЖ 1, 285); Смирује се сеоце, смирује ко лабуђе на језеру у оној дугој и широкој суморној равни (Коз. И. 2, 12); Шта је живот? часовно примирје | Међ силама бореће природе, | Цвијеће земно, небеско лепирје (Пуц., Хрв. ант., 129); Мили Боже, какав си нам Ти, кад си труње и мравиње оваком љепотом надарио (Павлин. 5, 51); Мравеж, црви и мушиње, | Сви гадови, све дивоте (Поп. А. 2, 11).

У процесу лексичке метафоризације¹³² настале су секундарне семантичке реализације појединих лексема: **метафоричким асоцијацијама заснованим на трансформацијама типа конкретно–апстрактно**: *голубље* индив. „живот, стање које подсећа на голубове; невиност, чедност“. – Од детињства, од једва-сећања, | У времену невина голубља (Змај 1, 601); **метафоричким трансформацијама заснованим на сеама колективне експресије**: *зверје* фиг. „сурови, свирепи људи, насилници“. – Они [Черкези] нису били овако зверје док су били на своме огњишту (Тод. П. 2, 80); **метафоричке асоцијације засноване по облику и сличности**: *мравље* фиг. „шаре сличне мравима“. – Тко ће знати, што је на том замазаном папиру, ишараном тим мрављем од ситних и дебелих квака (Ковачић 2, 341).

III. Лексеме које именују анатомске појмове и делове тела код људи и животиња

У нашем корпусу издваја се и група именица чији је семантички садржај тесно повезан са анатомијом бића, тј. са саставним деловима човековог, односно животињског организма и тела. Такве су следеће

¹³² О типовима лексичких метафора и метафоричким трансформацијама в. Гортан-Премк 1997: 85–109; Драгићевић 2007: 146–160.

именице: *власиње*,¹³³ *глобље*,¹³⁴ *живчевље*,¹³⁵ *костурје*, *кошће*, *криље*, *ласиње*,¹³⁶ *мадиње*,¹³⁷ *мишићје*, *обрвље*, *ѿерје*, *роговље*, *сӣаничје*,¹³⁸ *ѿруиље*, *уђе*.

Лексеме из ове семантичке скупине такође се одликују неодвојивошћу појединачних ентитета, те се и код њих као доминантне издвајају семе 'недељивости', 'скупности', 'збира'. Именица *костурје*, поред своје квалитативности, изражава и извесну квантитативност на унутрашњем плану јер се сам предмет састоји из више делова (в. и Вахрушева 1999). Именице *глобље*, *кошће*, *криље*, *мишићје*, *ѿерје* не могу се другачије посматрати до као скуп од више елемената, јер њихов семантички садржај изражава више од једног члана. Људско или животињско тело састоји се од великог броја костију, мишића, ткива и сл., те се ове лексеме тако и поимају у колективној свести говорника. Поред регуларних множинских облика *кост̄и*–*кост̄и*, *крило*–*крила*, *мишић*–*мишићи*, *ѿеро*–*ѿера*, збирна образовања из наше грађе указују на мноштво појединачних елемената, али посматраних као нерашчлањиво јединство.

Лексема *ѿерје* се у својим секундарним семантичким реализацијама лексикализовала. То значи да дериват у неким својим значењима може да развија идиоматичност, па долази до слабљења везе са мотивном речју и развија се ново лексичко значење (в. Јовановић В. 2010: 17). Тако се развило значење под 3. „одевни предмети (обично бољи), одело, одећа“. – Одлучили смо да променимо перје: да накупујемо нешто прња (Капор 2, 124); Еј, кево, видео сам једно много лепо перје. Знаш како би твом синчићу стојало? (Михаил. Д. 8, 208) као обележје жаргонских говора, док се под 5. „пруће на дрвеној дрљачи којим се уситњава и равна земља после орања“ развило значење у саставу покрајинских говора:

Торсо људских облика ... клате се о њима [вагонима] као костурје објешених (Цес. 3, 66); Рука му није више господарила пером, нити мишићје руком (Барт. 1, 256); Болесница је средњег стаса, њежног скелета, слабог мишићја (Фелдман М. 1, 144); Из покожице постају различити рожни органи: рожне крљушти рептила, перје птица и длаке сисара (Станк. С. 1, 42); На други начин настају рогови и роговље многих папкара (Финк Н. 1); Видио [сам] у блату трупља осрамоћених ...

¹³³ У значењу: „бадљи по кожи живине“.

¹³⁴ У значењу: „зглобови“.

¹³⁵ У значењу: „живци, живчани систем“.

¹³⁶ У значењу: „бадрљнице перја које остану у кожи перади после перушања“.

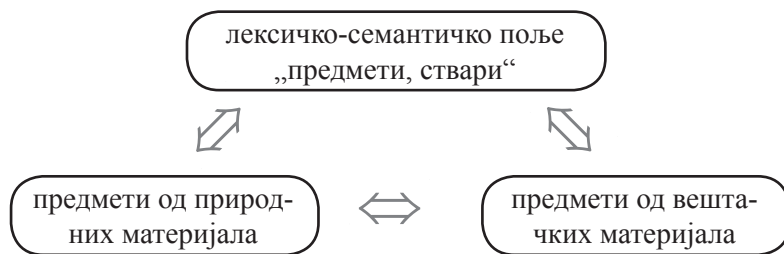
¹³⁷ У значењу: „мошнице, муда“.

¹³⁸ У значењу: „скуп станица, ћелија одређене функције, ткиво“.

дјевојака (Кум.); Око тебе мрвеж, развалине, уђе, трупље, кости (Прер. П.); Мучило га такођер, да је у прстима ... у опће на свим скрајним половима живчевља ћутио неко струјање и трзавицу (Ђал. 14, 94); Сваки сам дан стрпљиво ишчекивао, што ће се од стола вратити у кухињу ... Код меса сам се најчешће преварио. У кухињу се вратило кошће и маст (Киш 1, 39); Климкао је главом затворених очију уздигнутог обрвља (Божић 2, 275).

IV. Лексеме из семантичког поља „предмети, ствари“

На основу диференцијалних сема највишег ранга лексеме из овог семантичког поља можемо поделити у шест група са значењима: 1) предмета од камена, 2) предмета од дрвета, 3) делова покућства, окућнице, намештаја, предмета који се користе у домаћинству, 4) превозних средстава, 5) одеће и обуће и 6) геометријских облика.

Табела 5: Ужа подела збирних именица на *-је* у оквиру лексичко-семантичке групе „предмети, ствари“

IV/1. Именице са значењем предмета – камена

Велику скупину именичких деривата на *-је* са значењем збирности у сфери неживих ентитета чине лексеме из семантичког поља „предмети, ствари“ са архисемом ’камен’, при чему се из свег семног потенцијала активира и низ других сема, и то семе ’облика’, ’врсте’, ’квалитета’, односно ’каквоће’, ’сврхе’, ’намене’ и сл.:

Не бије мене торба, већ оно што је у торби. Казао некакав кога су тукли торбом, у којој је било камење (НПосл Вук); Они су се у тврдим ловачким ципелама тешко кретали по камењу (Калев б, 59); По своме саставу метеорити се деле на метеорско камење и метеорско гвожђе (Радив. Т. 3, 39); Пуни бродат – још и пунији ако је прожет срмом, а бивало је да у њега буду ушивени и бисери, горски кристали, полудраго или драго камење

(Петровић 2022а: 17); Радије би милушио какву живу ма и ружнију женску него да пиљим и буљим у ромејско камење (Ненад. Д. 3, 36).

Лексема камење посведочена је и у осталим словенским језицима са збирним значењем „мноштво каменова“: мак. *камење* (камења), буг. *каменје*, *камъне*, рус. *каменіе*, *каменье*, белорус. *каменне* и др.

Именице се могу поделити у неколико скупина:

1. а. по врсти камена, минерала: *мраморје*: Мутна тече Тара валовита ... | На њој нема брода ни ћуприје, | А око ње борје и мраморје (НП Вук 2, 105).

Секундарна семантичка реализација лексеме *мраморје* доноси ново значење путем метонимије – обележје за обележено место: „камен на месту нечије погибије; надгробни камен, камени споменик на нечијем гробу“: Сва Васојевићка Нахија осута је мраморјем, простим камењем без натписа, „и за сваки мрамор зна се коме је пободен“ (Ђорђ. Т. 11, 115); Мраморје и мрамор је општи назив у овом крају [Драгачеву] за управљене надгробне каменове (Ерд. 1, 76).

1. б. фино избрушен, блистав камен, издваја се према облику, лепоти, квалитету, вредности, обради: *алемље*,¹³⁹ *бисерје*: Ја сам имо прости прстен, | На њему је алем био, | Тај је алем својим сјајем | Све алемље надмашио (Јер. 2, 34); У твојој коси | Горе корали, сија се бисерје (Јакш. М. 1, 33).

1. в. као необрађен, сиров предмет који има различите намене и сврху: *буље*,¹⁴⁰ *жрневље*,¹⁴¹ *жрње*, *кремење*, *кремовље*: Ако неко постави унаоколо ледине клаком (кречом) обијељено камење, знак је да је ту забрањено пасти стоку. То обиљежено камење у неким селима зову „буље“ (Мићевић Љ. 1, 223); Није л’ мајка родила јунака ... | Пак да сиђе у Ајаз-Софију, | Да нам узме праха и олова, | И камења за пушке кремења (НП Петран. Б. 1, 583).

1. г. на чије обликовање су деловале природне силе: *ваљовање*,¹⁴² *валуће*,¹⁴³ *коћуриње*, *облуће*: Избацује редом ваљовање (Левач, Буш. 1); За мекотом навали онамо кршје ... облуће и валуће, те заплави долине (Шул. 3, 65); Котуриње [је] већином равно, на угловима од текућих вода

¹³⁹ У значењу: „драго камење, дијаманти“.

¹⁴⁰ У значењу: „окречено камење којим се ограђује ледина“.

¹⁴¹ У значењу: „жрвњи, млинско камење“.

¹⁴² У значењу: „камење из калдрме, облуди“.

¹⁴³ У значењу: „ситније камење које се ваљањем заоблило; крупан шљунак“.

и леда заобљено и изгребено камено кршје (Минерва); Валови су се пењали по облућу све до мојих ногу (Уј. Т. 3, 42).

1. д. предмети од камена направљени људском руком: *киѿовље*, *сиѿеиѿе*, *сиѿубље*, *сиѿубовље*, *сиѿуѿовље*, *храмовље*: Калуђер црни озбиљним кроком ... се пење уз трошно степење (Кост. Л.); Двориште ... самостана с тријемовима, којима су уочено закорачили готски лукови са ступовљем (Батуш.); Из незграпне материје жилама и ерозијама издртог камења историјских података уобликује и ствара киповље, ступовље, храмовље (ХР 1928).

Са творбеног аспекта значајно је прокоментарисати конкурентност суфикса код појединих именичких деривата, типа *жрневље* – *жрње*, *кремење* – *кремовље*, *сиѿубље* – *сиѿубовље* – *сиѿуѿовље*. Као и код именичких деривата из семантичког поља „биљка, дрво, њихови делови и остаци“, реч је о множинском наставку *-и* и његовој проширеној варијанти *-ови*, па имамо *жрвањ*: *жрвњи* – *жрвњеви* – *жрње* – *жрневље*; *кремен*: *кмени* – *кременови* – *кремење* – *кремовље*; *сиѿуб* – *сиѿуѿ*: *сиѿуби* – *сиѿубови* – *сиѿубље* – *сиѿубовље* – *сиѿуѿовље*. Увиђамо да су оба суфикса подједнако у употреби, о чему нас обавештава и речничка грађа и примери контекстуалних реализација:

Мићо навалио, па само стеже ... пуцају кошчице ко зрно међ’ жрневљем (Ранк. С. 4, 78); Када грми, не смије се мљети пшеницу у жрње (Вул. В. 1, 52); Овде смо добили доста оружја, барута, олова, кремења и хаљина (Мил. М. Ћ. 29, 27); Могу и Катунјани набављати храну, со, пушке, барут и кремење (Ђорђ. Вл. 15, 37); Тражим да ми Сињорија пошље: праха, олова, кремовља, сабаља и осталог (Пав. 19, 61); Достина су вршили греби-во оштрим „кремовјем“ од пушака ... а ђеко и парчетом ластре (Дуч. С. 1, 250); Сводови [палате] као у највишој спили ... стубље јеловито (Љуб.); Двориште ... самостана с тријемовима, којима су уочено закорачили готски лукови са ступовљем (Батуш.).

IV/2. Именице са значењем предмета – од дрвета

Наредну групу сачињавају именице из семантичког поља „предмети, ствари“, које означавају ентитете од дрвета, односно у фокусу је ’дрво као материјал за грађу, као грађевински материјал’: *брвање*, *гређе*, *дривље*, *кочје*, *коље*, *лемеђе*, *лемејзе*¹⁴⁴, *лемежђе* и *лемежје*, *проиће*.¹⁴⁵ Лексеме

¹⁴⁴ У значењу: „дугачке дашчице, гредице, мотке и сл. које се стављају унакрст преко сламног крова или пласта сена и при врху спајају, увезују“.

¹⁴⁵ У значењу: „узани, с једног краја заострени ко(л)ци (најчешће као део ограде, плота)“: Ваљда му неће пасти на памет да опкорачује проиће (Петровић 2022б: 8).

дривље, лемеђе, лемежђе и лемежје део су покрајинских говора и не налазе се у активном језичком фонду говорника српског језика, већ представљају специфичан слој лексике који се везује за одређену средину:

На катунима ... где изјављују стоку ... њих [колибе] граде на подини, у облику гувна од рогоца, које заплету прућем, сламом ... покрију а лемеђем притисну (Трој., СКГл 19, 743); Због ... [ветра] на сена међу дебело и тешко лемежђе (Мићић Љ. 1, 404); Лемежје је у Ускоцима збирна именица од лемез (Ускоци, Станић Мил.).

Необичне су и именице *брвање* и *гређе*, које представљају збирна образовања од *брвно* и *греда*, али у свести говорника чешћи су плуралски облици мотивних именица *брвна* и *греде*:

Куће [су] и даље грађене од дрвета с брвањем (Марков. 1, 26); Од крова ни трага; само гдјегдје из зида вире црни угарци гређа (Драж. 2, 39);

У дну воћњака ... има једна зграда, начињена од јаких растових брвана (Глиш. 7, 365); Ту је била и старинска црква од брвана (Радив. Т. 1, 145); Нешто је гребло по брвнима споља (Лал. 4, 85); Тако сазида ... и покри дом гредама и даскама кедровијем (Дан. Ђ. 12, 281); Ено и пламен канда продира | Кроз суве греде старе колибе (Јакш. Ђ. 10, 197); Пуцају рогови и греде, већ је и таван дохватило (Лаз. Л. 1, 140).

Стиче се утисак да именице које припадају овом лексичком слоју, с обзиром на то да се чешће употребљавају плуралски облици, губе полако своја збирна својства, а све се више препознаје појединачност и рашчлањивост датих ентитета. Лексема *коље* и даље чува своју збирну семантику и перципира се као скуп истородних предмета, те то можемо потврдити и примерима употребе из корпуса:

За све оне обвезнике, који буду доцније дошли од прозива, наређује: да се ставе у пољски затвор од коља (Јок. 1, 13); Ограда од коља бјеше ниска (Крешћ С. 1, 91); Зашкиљи отац на расклимани плетер од врбовог коља (Павич. 2, 145).

Лексема *коље* у секундарној семантичкој реализацији остварује следеће покрајинско значење: „врста дечје игре“: Скупили се на меко утапкано блато, па се играју коља (Срем. 11, 250). Секундарно значење лексеме *коље* настало је **понављањем истог модела морфолошко-семантичког варирања** (Гортан-Премк 1997: 64; Драгићевић 2007: 139–140) независно од примарног значења, те нису ни у каквој вези.

Предмети од дрвета	Немаркиране зб. именице	Маркиране зб. именице
брвање	√	
гређе		√ необ.(=необично)
кочје	√	
коље	√	
лемезје	√	
лемеђе/лемежје		√ покр.(=покрајинско)
прошће	√	

Табела 6: Приказ маркираних и немаркираних збирних именица на *-је* са значењем предмета од дрвета

Наведеној скупини збирних именица можемо додати и лексему *суварје*, која нема у основи 'дрво као материјал за грађу, као грађевински материјал' већ је њена примарна сврха да означи скуп, гомилу ентитета (у овом случају сувог грања): Испентравала [сам] се ... по изломљеном *суварју*, по чворноватом корењу, пропадајући у шикару (Гриц. 1, 239), а које може послужити и за огрев: Прибраше већ *суварја* ... те наложише ватру (Ковачић).

IV/3. Именице из семантичког поља „предмети, ствари“ које означавају делове покућства, окућницу, намештај, предмете који се користе у домаћинству

Ову групу чине следећи именички деривати: *бљуише*,¹⁴⁶ *бурење*, *буриње*, *завесје*, *јастучје*, *кајтарје*,¹⁴⁷ *клиње*, *косјерје*,¹⁴⁸ *луковље*,¹⁴⁹ *луминарје*,¹⁵⁰ *мобиље*, *оборје*, *јосуђе*, *јрозорје*, *сџаклиње*, *суђе*, *цревље*,¹⁵¹ *црейље*, *црейовље*, *чадорје*, *шајорје*.

Лексичке јединице из ове лексичко-семантичке групе именују реалије материјалне културе из сфере куће и окућнице, као и домаћинства. Као што се на основу грађе може уочити, и ова лексичка скупина сачињена је највећим делом од покрајинске лексике, као и стилски маркиране лексике квалификатором *необ.*(=необично). На

¹⁴⁶ У значењу: „посуђе“.

¹⁴⁷ У значењу: „покривачи начињени од сламе, рогоза, шеvara, коре дрвета и сл. који се стављају на кошницу да се пчеле заштите од велике хладноће, врућине или кише“.

¹⁴⁸ У значењу: „алатке са српастим сечивом за сасецање грана, жбунова, лозе и сл.“

¹⁴⁹ У значењу: „куполе, кубета“.

¹⁵⁰ У значењу: „прозори на крову“.

¹⁵¹ У значењу: „цевџи“.

тај начин, издвајају се као јединице нижег реда у односу на јединице језичког стандарда, али то не умањује њихову вредност и употребу. Територијално обележене лексеме квалификатором покр. *бурење*, *буриње*, *мобиље*, *оборје* илуструју како богатство граматичког и творбеног израза тако и језичког, стилског богаћења језика. Уз системски множински облик *буреџа*, као и суплетивни облик *бурад*, јављају се и покрајинска образовања *бурење* и *буриње*, додуше у ограниченој употреби сведеној на одређени језички ареал:

Нуз сваку дуљину (пивнице) поредано је *бурење* (Варош, Лукић Л., ЗНЖ 24, 57); Ко има пивницу копа је ... а држи у њој: *буриње* за пиће (Оток, Ловрет., ЗНЖ 2, 124).

Именице *завесе* и *јасџучје* обележене су као збирне у ограниченом броју примера употребе у РСАНУ (код писаца са хрватског подручја), те сматрамо да су плуралски облици *завесе* и *јасџуци* обичнији и чешће у употреби. Збирна образовања у овом случају представљају првенствено пишчеву слободу изражавања и маркирана су у језику:

О проспи божанске дуге | да се ко чудесни мост, | напну на *завесју* неба (Крл. 16, 23); Жена је стала да се гибље у сандуку, и чује шуштањ папирнатог *јастучја* испуњеног пиловином (Крл. 11, 209).

Именички деривати *ѝрозорје*, *сџаклиње*, *црејље*, *црејовље*, *чадорје*, *шаџорје* изражавају регуларну збирност, засновану на скупности истородних ентитета.

Ти се скочи на ноге лагане па провири на *прозорје* куле (НП Андрић Н.); Заигра [сунце] по *стаклињу* на ормару (Горан); Из овог *црепља* читај одговор (Кост. Л.); Видје стару кућицу покривену *цреповљем* (Коз. И. 3); Посријед поља попео *чадорје*, пак растури харачлије љуте (Маж. И. 3); На будимској страни *шаторје* се бели (Змај 1).

Запажа се конкурентност суфикса код именица *црејље* и *црејовље*, о чему смо већ писали у оквиру претходних лексичко-семантичких група.¹⁵² Именица *цреј* развија и секундарне семантичке реализације, па издвајамо значење под 3. „разбијени делић, комадић нечега, крхотина, рбина“, које је посведочено и у збирној именици *црејовље*: Адам нагне се и купи *цреповље* [разбијене чутуре] (Крањч. С.). Наведено збирно значење резултат је *синегдохе*. Према М. Ковачевићу (1999: 188–197), који издваја неколико модела синегдохе ДЕО–ЦЕЛИНА, секун-

¹⁵² В. лексеме из семантичког поља „биљке, дрвеће, њихови делови и остаци – фитоними“.

дарно значење именице *црејовље* настало је путем модела ДЕО ПРЕДМЕТА → ПРЕДМЕТ У ЦЕЛИНИ:

цреј 1. „плосната танка опека којом се покривају зграде“ → 3. „разбијени делић, комадић нечега, крхотина, рбина“.

Именице *бљушће*, *ѿосуће*, *суће* односе се на предмете различитог облика, величине, материјала, а служе за припрему или послуживање хране и део су основног инвентара у покућству. Именица *бљушће* припада покрајинском слоју лексике, док су именице *ѿосуће* и *суће* типични представници збирних именица и конкурентни су са плуралским облицима *ѿосуде* и *судови*: И угледаше рибе билице, | И угледаше и уфатише, | И метнуше их у златно бљушће (НП, ЗНЖ 29/II, 219); Спремала [се] да пође у кухињу и опере чајно суће (Торб. Ј. 1).

Лексема *ѿосуће* у споју са другим лексемама остварује и бројне колокацијске везе: *кухињско ѿосуће*, *сребрно ѿосуће*, *дрвено ѿосуће* и сл. Колокацијске везе у које ступа дата лексема у овом случају најбоље исказују особину нерашчлањивости и нераздвојивости ентитета који служе у исте сврхе.

Именице које означавају врсту алата у домаћинству јесу *клиње*, *косјерје* и *цревље*. *Косјерје* и *цревље* су стилски маркиране квалификатором песн.(=песнички). Такође, именица *косјерје* је у примеру у облику номинатива множине, што сведочи о парадигматичности нетипичној за збирне именице: Свака мишка машаше се једра оружја често к’о косјерја силна (Кор. 2, 174); Шапат овај букти у цријевљу и рокти басом (Камов 1).

IV/4. Именице које означавају превозна средства и њихове делове

Ову скупину чине следеће лексеме: *бродовље*, *возовље*, *жабовље*, *јамборје*,¹⁵³ *јарбоље*, *једриље*, *колесје*,¹⁵⁴ *конојље*, *сїлавље*. Као општи збирни назив за превозна средства издвајају се лексеме *бродовље*, *возовље*, *једриље* (2. „једрењаци“), *сїлавље*, а као саставни делови појединих превозних средстава *јарбоље* и *једриље* (1. „једро“):

Сваким даном све већма чезне за приморјем, за зеленим морем, бродовљем (Шапч. 4, 47); Дубровачко бродовље ... сад се опет снажно диже (Мил. М. Ђ. 21, 118); Једриље б’јело усидрено чека, | Да вјетар дуне и талас се пропне (Назор 4, 12); Моравом чун. Дрином сплавље (НИН 1959); Крижеви, безбројни ... накосише се, оживјеше, заљуљаше

¹⁵³ У значењу: „јарболи и њихови делови на једрењаку“.

¹⁵⁴ У значењу: „кола, колеса“.

као препуштено јарбоље (Божић 2, 418); На далекој пучини разабирало [се] једриље неке лађе (Адум 1, 134).

Бележимо и поморски термин *жабовље* у значењу „систем чекрка за померање ужета на броду“, чиме се присуство збирних именица потврђује и у оквиру специјалне, термилошке лексике. Застарели збирни облик именице *колесје* сведочи о некадашњем поимању наведене именице као нерашчлањивог збира предмета, док савремено стање у језику потврђује чешћу употребу множинског облика *коло–кола*, ређе *колеса*, па самим тим и збирне именице *колесје*: Позорница је потпуно мрачна. Чује се само ударање возног колесја (Бег. М. 4, 84). Именица *конойље* у својој секундарној семантичкој реализацији развија збирно значење „конопци, ужад“, на основу **метафоричких асоцијација према облику**: Два Циганина ... са конопљем на грудима, покушаваху да оглођу неколико ... папака (Црњ. 2, 14); Кроз конопље бродова фијукне удар ветра (Тип. 5, 105).

IV/5. Одевни предмети

У оквиру семантичког поља „предмети, ствари“ нашле су се именице *облачје* у значењу „одевни предмети, одећа“ и именица *натикавље* у значењу „општи назив за сву обућу“: Натикавље се зове једним именом оно што се обува на ногу испод колена (Банија, Шкар. 1), у оквиру не-стандардног идиома (маркиране квалификатором покр.). Као општи назив за одећу и обућу, јавља се и низ других лексема којима је заједничка архисема ’одећа’: *џрсџење*, *ремење*, *рубље*, *скуџје*, *џракиџерје*. Према томе, поједине означавају саставне делове одевних предмета, нпр. *скуџје*, *рубље*, или додатне делове у виду накита, направљене људском руком, нпр. *ордење*, *џрсџење*, *ремење*, *џракиџерје*:

Модернизован је ... сервис за прање и пеглање рубља (Пол. 1958); Ево с неба сам почео да гледам | очи лудака да прероним дубље | да чистијег сна свему се не предам | изнутра бељен као споља рубље (Макс. Мир. 1, 7); Ја не гледам у скутје кошуље (НП Андрић Н.); Продају [народ] ... само да звоне цекини и ордење (Крл.); Гледајте јој руке како су начичкане прстењем! (Вел.); Сав утегнут у мрко ремење и каише ... злобно ... одмјери стару жену (Топ.).

Именица *џракиџерје*¹⁵⁵ носи квалификатор заст. у значењу „врста накита у народној ношњи“: Све му пала пера низ рамена, кад с’ окрене Цмиљанић сердару, стоји звука тракиперја златна (НП Вук), као доказ

¹⁵⁵ Наведена именица настала је у процесу сложено-суфиксалне творбе: *џрака+џерје*.

некадашњег времена, друштвено-историјских околности и културе у којој је народна ношња била симбол народности, јунаштва и српства уопште. Именица *дроње* у свом примарном значењу под а. означава „похабан, подеран, поцепан део одеће“, Обуче [се] у чисто и понећ своје пресвучено *дроње* изиђе (Крст. А. 2, 455); док у секундарном значењу путем **метафоричких трансформација конкретно-апстрактно** развија експресивно значење б. „гадови, олош“: Големи број усташа стално је врвио око столачке тврђаве и добацивао аустријској посади: „Излази, *дроње*, из царева града!“ (Гујић К., ХК 18, 193).

IV/6. Геометријски облици

Забележили смо и неколико именица које означавају предмете који подсећају на геометријске облике: *кошурје*, *обручје*, *крижевље*, *крижје*. Лексеме *крижевље* и *крижје* одлика су западних крајева нашег језичког подручја, док су *кошурје* и *обручје* део стандардног језичког идиома српског језика: У луци усидрени бродови ко да спавају. Бијели им се *крижевље* и шартитје (Јер. 1, 38); Јелена [се] попела на велику кацу ... ноге утврдила на дебело дрвено *обручје*, па главу оборила на једну страну да се једва види (Шапч. 13, 116).

V. Лексеме из семантичког поља „воће и поврће“

У овој групи су именице чији се семантички садржај реализује у оквиру архисеме 'воће' или архисеме 'поврће'. И сама именица *йоврће* припада групи збирних именица изведених суфиксом *-је*. И. Клајн (2003: 1049) износи тезу о могућем постанку наведене именице, истичући да је можда настала од основе која се само јотована јавља у именици поврће<поврт-је или аналогитом са *вршар* или *йовршњак*. Иначе, тематској скупини воћа припадају *грожђе*, *јагуриње*, док се остале квалификују као поврће: *гомоље*, *облиће*, *шемарје*.¹⁵⁶

Примери употребе збирних именица као део стандардног језичког идиома: Остала страна остане здрава, нити ће се ожити здраво *гомоље* (крумпир) (ПП 1868, 185); Спремала су се ова јела: грах, пржена риба, риблиа чорба или чорба од „*јагуриња*“ (зелено грожђе) (Фил. М., ГЛЕМ 1931, 19), а издвојила се лексема *облиће* у значењу „грашак“, стилски маркирана квалификатором необ. као показатељем ограничене употребе у језику: Невина јој браћа из забаве суште | Сад *облиће* зрело, сада пасуљ љуште (Поп. Мита 1, 92).

¹⁵⁶ У значењу: „већа количина младог кеља или купуса који се још није увио у главице“.

Извесне семантичке измене запажамо код именице *грожђе*, али не по значењу већ према облику, јер мотивациона основа јесте именица *грозд*, али се мноштво гроздова не разумева као целина у склопу дате лексеме, него се именички дериват дефинише као *ѝлод винове лозе* „у коме се не аперцепира множина гроздова“ (Вуксановић 2008: 127): И на чокоту бјеху три лозе ... и грожђе на њему узре (Дан. Ђ. 12, 34); Тамо расте виново чокоће, | из чокоћа винова лозица, | из лозице од грожђа евењке | а из *грожђа* рујно тече вино (Кост. Ј. 6, 56). М. Ивић (1995: 17, у напомени) истиче да је именица *грожђе* збирно образовање са лексичким кореном као у речи *грозд*, која спада у заједничке именице: *грозд: гроздови*. *Грожђе* се узима као опште име врсте, док је *грозд* увек назив за својеврсно уобличен, појединачан примерак појаве *грожђе*, па имамо: *Он радо једе грожђе*, а никако **Он радо једе гроздове*, али с друге стране: *Појео је два грозда*. Гроздови овде служе за пребројавање, односно када треба изразити количину.

VI. Лексеме из семантичког поља „географски појмови“

Оне имају просторно значење и служе за означавање места или предела. Такве су следеће именице: *брежје*, *брђе*, *ваље*,¹⁵⁷ *висје*, *височје*, *врховље*, *врије*, *врѝложје*, *голеће*,¹⁵⁸ *горје*, *горовје*, *гребење*, *грѝчје*,¹⁵⁹ *гроће*,¹⁶⁰ *грухље* и *груије*,¹⁶¹ *доље*, *захриће*, *језерје*, *клицје*,¹⁶² *клицурје*, *ливаће*, *осѝрвље*, *оврије*, *осѝровље*, *оѝочје*, *ѝонорје*, *ѝруће*, *рудогорје*, *сѝење*, *хриће*, *хумље*.

Код збирних именица из ове групе значење појачане кумулације нарочито је изражено. Иако им конкуришу системски множински облици, ови именички деривати се употребљавају, а осећај целине и нерашчлањивости датих реалија веома је јак у свести говорника. Дакле, говорник српског језика перципира ове именице као збирне управо због тога што оне означавају појмове у природи као скуп, мноштво датих реалија које се ретко посматрају као издвојене или изоловане. Нпр. именице *висје*, *врховље*, *горје*, *гребење*, *клицурје*, *сѝење* никада не поимамо као појединачне облике, јер је у нашој свести меморисана слика која обухвата скуп датих појмова:

¹⁵⁷ У значењу: „стене, блокови“.

¹⁵⁸ У значењу: „голети“.

¹⁵⁹ У значењу: „стрма каменита брда, врлети; каменит предео“.

¹⁶⁰ У значењу: „камењар“.

¹⁶¹ У значењу: „кршевито земљиште, камењар“.

¹⁶² У значењу: „гребена“.

Ми смо као стадо: | по ваздан лута брђем и побрђем (Бег. М. 3, 89); Нема страха, да се из валовља помоли хитра ускочка лађа пуна љутих врагова (Новак Вј. 3, 33); Крш је мјесто пуно камења ... Валовље је мјесто гдје су велики кршеви (Ковачевић С., НЈ 6, 116); Да л' ће гора да окити висје ...? (Јелић М. 1, 65); Крај мене дршће њежно врховље мирисног босиљка (Драж. 2, 114); Ко је горе да се спусти ниже; | Ко је доле да на вршје стиже (Вин. 5, 144); У средишту српских земаља, опасана са свих страна високим горјем и кланцима ... та је земља била настањена ... од чисто славенског елемента (Ђор. В. 3, 12); Брда ... својим ... кршевитим гребењем ... висину гребу (Нев. 2, 207); Сад се пјениш, шумиш, плускаш, | Ко да желиш надвладати | То клисурје, силну гору (Фран. 1, 161); Кроз ливађа и жита, лети, копитом сече, па једро класје кида (ЗК 7, 6); Први зрак, просувши се преко овршја најближих, врло ситних јела ... затрепта на лицима деце (Прев. 6, 329); У понорју тамном између клисура алпских шири се краљевски кондор (Бег. М.); [Очи су] изгледале сиве и хладне као челик и стење код мора (Јанк. Мил. 1); Хриђе, дрвље, равнице и горе ... пјевају (Прер. П.).

VII. Лексеме из семантичког поља „атмосферска појава“

Невелику скупину лексема које се односе на атмосферске појаве, као и на појаве у природи, а перципирају се као једна целина, носе следећи именички деривати: *вирје*,¹⁶³ *громовље*, *облачје*. Лексема *облачје* попут оних које означавају географске појмове, нпр. *хриђе*, се концептуализује се као сабијено мноштво, као јединствена неразлучна група нечега те је значење збира врло наглашено. У својој секундарној семантичкој реализацији лексема *облачје* путем **метафоричких асоцијација конкретно-апстрактно** развија и следеће значење: „оно што представља нешто неповољно, непријатно, што одражава неко тешко, мучно стање, невоља, неприлика“: Ти растављаш све облачје оно, | Што се купи изнад наших глава (Прер. П. 2, 56); Има и на моме небу дана облачја, али се враћају дани радости и пјесама (Крл. 11, 8); У самој тој далекој Русији скупља се црно тешко облачје, што навешта буру (Крл. 2, 47). Овде бисмо припојили и две лексеме из сфере небеских тела: *звезђе* и *маглозвиежђе*.¹⁶⁴ Именица *маглозвиежђе* представља индивидуалну, песничку творевину, те је у РСАНУ маркирана квалификаторима индив. и песн.: Свуда мравад насусрет им хити ... | К небу [се] диже и ту се разлиева, | Маглозвиежђу слична у ситноћи (Прер. П. 2, 276).

¹⁶³ У значењу: „вихори“.

¹⁶⁴ У значењу: „скупина, рој звезда које се не могу јасно распознати“.

VIII. Лексеме из семантичког поља „ситни делови, остаци, талог, мноштво таквих делова“

Ову лексичку групу сачињава велики број лексема које означавају мноштво, збир ситних делова, отпадака, остатака, чврстог материјала, талог. То су следеће именице: *врџиље*,¹⁶⁵ *вршиње*,¹⁶⁶ *глојиње*,¹⁶⁷ *дробље*,¹⁶⁸ *дробљење*,¹⁶⁹ *дроиње*,¹⁷⁰ *дроишиње*,¹⁷¹ *дрожђе*,¹⁷² *жарје*, *жаровље*, *жеравље*, *огризоће*, *окрње*, *џруње*, *угљење*, *угљевље*.¹⁷³ С обзиром на то да је реч о већем броју ситних, малих честица, па се као такви појединачни елементи скупа не могу издвојити јер су непробројиви, понашају се слично као градивне именице типа *џесак*,¹⁷⁴ односно као *mass nouns*¹⁷⁵ у енглеском језику. Поред именица које су из сфере стандардног језичког идиома, типа *џруње*, *угљевље*, *угљење*, именице *дробље*, *дроиње*, *дрожђе*, *жарје*, *жаровље* углавном су саставни део покрајинских говора или су део нераспрострањене лексике у језику и концептуализују се као једна хомогена, компактна маса, у виду ситних честица материјала, те се лишавају рашчлањивости: Ситно је камење, где бијаше стена, | Крваво црвено кроз многа времена. | У тој мркој крви, о то ситно дробље, | Оштриле се муње – о стенино гробље! (Драг. 1, 151); Под „винском стељом“ (талог, дрожђе) подразумева се талог, који при отакању вина остаје на дну бурета (Ранк. Б. 1, 92); Домаћин узима из ватре живо угљевље („жарје“) и ... меће их на раонике (Петр. А. 1, 440); Гомиле жаровља тињају и разгарају се (Зог. 4, 70); Мршава брада професора веронауке пуна је ... труња од дувана (Ћос. Б. 3).

¹⁶⁵ У значењу: „отпаци који се добијају при врћењу, бушењу, сврдлању; опиљци, пилотина“.

¹⁶⁶ У значењу: „сасечене границе“.

¹⁶⁷ У значењу: „отпаци, нечистоћа, ђубре“.

¹⁶⁸ У значењу: „издробљени материјал, ситно комађе, маса ситних делића нечега“.

¹⁶⁹ У значењу: „комадићи удробљене, иситњене хране“.

¹⁷⁰ У значењу: „чврсти делови измуљаног грожђа (грожђаног кљука), комина; остатак од самлевених и исцеђених маслина“.

¹⁷¹ У значењу: „честице нечег иситњеног, мрве, трунке“.

¹⁷² У значењу: „оно што се сталожиле на дну суда при преради, цеђењу, одливању, откувавању (талог, комина, восковарина и сл.); издробљена, кашаста маса“.

¹⁷³ У значењу: „жар у ватри, у пећи, разгорели дрвени угалј или дрво“: Мама би баба-Велику молила да ми баца угљевље (Михаил. Д. 5, 25).

¹⁷⁴ В. Ивић 1995: 15.

¹⁷⁵ „Mass nouns“ за денотат имају хомоген скуп без имплицитних граница (Вјежбицка 1988: 506).

С друге стране, именице типа *врѝлиње*, *вршиње*, *глоѝиње*, *облиње*, *чајурје* перципирају се као скупне, али код којих се скуп у појединим сегментима може рашчланити на саставне делове: Кад се дрва исеку, онда гранчице што остану зову се врждак или вршиње и служи за потпалу (Пирот, Пеј. С.); И срдито повлачи ногу по иверју и глоѝињу (Коз. И. 2, 134); И данас, ето, скупише сувади и чапурја ... и вечера се спреми (Кош.).

Лексемама из ове тематске скупине заједничко је то што садрже исту полазну сему која се издваја из семског састава наведених именичких деривата, а то је сема 'резидуалности', која се односи на остатак, на преостали део чега, на оно што је преостало, заостало иза чега.

IX. Лексеме из семантичког поља „комад, део, грумен нечега, гомила“

Ова лексичка група именица састоји се из именичких деривата којима се означава гомила, камара крупнијих, већих предмета. Такве су следеће именице: *бремење*, *бусење*, *бусје*, *грамађе*, *громађе*, *груђе*,¹⁷⁶ *грумење*, *груневље*,¹⁷⁷ *груновље*,¹⁷⁸ *груње*, *комађе*, *наклађе*, *плашиће*. Лексеме највећим делом припадају активном речничком фонду, и код њих, за разлику од именица из претходне скупине, доминира велики скуп састављен од појединачних реалија, који се поима као једно цело, односно као једна целина:

Са бремењем оружја упаде [Липовац] из Бугарске у Србију (Мат. 11, 197); Дућан ... постаје ружна ... мајсторија од камичака, бусења и комадића цријепа (Поп. 5, 13); Колико сам пута ... веселио се гледећи ... зелено травно бусје како се лелуја (Нов. 4, 146); Удара батином по грумењу црне земље (Петр. В. 4, 117); На осталим се кулама види одваљено веће или мање комађе под утицајем последњих сеизмичких удара (Мих. Ј. 1, 9); Слушам ... доста често позоришна комађа (Вуч. 1, 245); Кадикад вихорина завитла прашином, изпреваљива снопље, разкопа наклађа (Уј. И. 1, 159); Завуче се [дечко] међу плашиће (Ранк. С.); Наши млади официри гинули [су] и падали као снопље (Нуш.).

X. Лексеме које означавају апстрактне појмове

Међу збирним именицама са суфиксом *-је* нашло се и неколико именица са апстрактним значењем. Оне су посебно интересантне јер

¹⁷⁶ У значењу: „грудве“.

¹⁷⁷ У значењу: „грумење“.

¹⁷⁸ Исто.

нису својствене овој именичкој врсти речи. У нашем корпусу забележене су следеће апстрактне именице са збирним значењем: *гласје*,¹⁷⁹ *гласовље*, *даворје*, *дење*,¹⁸⁰ *звуковље*, *милодарје*,¹⁸¹ *мирисаље*, *мирисје*, *називље*, *ѿоломље*,¹⁸² *ѿодгласје*, *разногласје*, *ѿворје*.¹⁸³ Поједина збирна образовања су посебно необична и везују се за песнички израз. О. Цвијић (1966: 290–291) истиче да је суфикс *-је* био нарочито омиљен у доба романтизма у поезији и да су песници желели да прикажу нерашчлањене, компактне, тесно повезане целине, па су помоћу овог суфикса стварали такве облике којима је тешко приписати значење колектива. Наиме, сама семантика збирних именица разликује се од значења множинских облика: збир представља посебан вид множине бића или предмета, њихов јединствен скуп, јединствену, свеобухватну целину, количину, сједињено мноштво чега, како примећује ауторка. Због тога је несумњиво да су збирне именице, односно њихова значења послужила романтичарима као семантички снажнија уз метрику и гласовно подударане него што би то били множински облици именица:

Вишњи дигне благословну руку, | Валови се гласја поутаже | И изумру у послушном муку (Прер. П. 2, 263); Спојила се душа ноћи | Спојила се с душом дања (Змај 1, 601); Слатка је машта кад сам себе варам | о будућему дању и уздању (Уј. Т. 1, 47); Шуми борје поноћно даворје, | Ој давори, моје село равно! | ... Синоћ си ми допануло рана (Петр. Мил. 1, 48); Звуковље [звона] сребрно и тешко плови уздухом (Божић 3, 233); Преко леје мирисаље веје, | под мирисом полегла је трава (Кост. Л. 10, 38); У подгласју, ипак чудни тонови | Што веома личе на завијање вукова (Млад. Т. 2, 43); Бакља гори, лучи блиједе, расвјетљује те просторије, бјељим чини бијело творје (Прер. П.).

Уз регуларне плуралске форме именица *назив–називи* и *ѿолом–ѿоломи*, речничка грађа сведочи и о збирним образовањима *називље* и *ѿоломље*: Остадоше [нам] очувани и у везовима некоји узорци и њихово називље још и из митолошког доба (Бел. 1, 20); У називљу за вјетрове Хекторовић је доста сиромашан у овом идиличком спјеву (Скок 1, 84); Биће много јада и поломља (Кош.).

Лексеме *милодарје* и *разногласје* сведоче о широкој употреби суфикса *-је*, који учествује и у образовању сложеница са збирним

¹⁷⁹ У значењу: „гласови, звуци“.

¹⁸⁰ У значењу: „дани“.

¹⁸¹ У значењу: „поклони или помоћ из милосрђа, милостиња“.

¹⁸² У значењу: „убиство, покољ“.

¹⁸³ У значењу: „творевине, радови“.

значањем, иако са истим основама постоји и придев на *-ан*: Брзо је спућкао Перкино милодарје (Божих 2, 50); Јека [се] одбијаше од зидина школских у шареном разногласју (Јурк. Ј.). И. Клајн наводи да овакве сложенице не треба изводити од придева, већ да се од истих двеју основа с једне стране развила именица, а с друге стране придев (Клајн 2003: 119). И заиста, за именицу *милодарје* у РСАНУ стоји да је то збирна именица од именице *милодар* која се дефинише на следећи начин: „поклон или помоћ из милосрђа, милостиња; оно што се поклања ради помагања некога или нечега, добровољан прилог“.

XI. Лексеме са значењем места, станишта

Ж. Станојчић (1999б: 79–85) нарочиту пажњу посвећује анализи именице *грожђе* с унутарјезичког аспекта и са аспекта прагматичких односа. Аутор на основу грађе из РСАНУ успоставља следећу схему: *гроб* (сингулатив) : *гробови* (сингулативни плурал) : *гробље* (сингулатив) : *гробовље* (колективни плурал), позивајући се на старословенски језик, који нам сведочи да су се именице градиле од просте основе и од основе са плуралско-дуалским *-ов*, а што је својствено свим словенским језицима. Додуше, у српском језику је највише именица изведено од просте основе, док је нпр. у словеначком језику чешћа употреба плуралско-дуалских проширења творбене основе. Када је реч о раширености употребе облика *гробље* и *гробовље*, о томе најбоље сведочи наш корпус. Под лексемом *гробље* наилазимо на примере који имају књижевнојезички карактер: Оде у гроб нејачак Јоване | ... Чекала га [сестрица Јелица] па га потражила | Ал' код цркве много ново гробље (НП Вук 2, 42); Долазе и читаве фамилије на гробље, гдје донесу ручак, те ручају ... на зеленој трави између гробља (Кар. 1903, 170), а лексема *гробовље* свој семантички садржај изражава преко именице *гробље*, тј. такође има збирно значење: Свака је стопа земљишта ... гробовље ових сиротих ускока (Шоб. С. 2, 22), те увиђамо да обе подједнако припадају систему савременог српског језика. М. Стевановић (1986: 183) наводи да, када именица означава више целина различите врсте, онда се употребљава и у множини. Тако се према збирној именици *гробље* употребљава и плуралски облик *гробља* да значи више по нечему различитих објеката који се означавају збирном именицом на *-је*: француско, јеврејско, старо, централно *гробље*. Међутим, овако употребљене немају службу збирних већ заједничких именица да искажу просторно значење, односно имају месни карактер.

3.12. Закључак о прототипичним збирним именицама на *-је*

Богат корпус илуструје значајан број лексема које припадају општем лексичком фонду, као и велики број оних које чине нестандартну лексику (најчешће покрајинску, дијалекатску, варваризме, жаргонизме и др.), затим стилски маркирану лексику која је представљена стилским квалификаторима неуоб., индив., песн., заст. и сл.). Најбројније су изведенице чијим се мотивационим основама именује растиње уопште, затим велику скупину чине лексеме у категорији природних и вештачких предмета, а нешто мање групе чине географски појмови, односно појмови из природе, референти из категорије бића и друго.

Лексичко-семантичке групе	Укупан број забележених збирних именица на <i>-је</i> у РСАНУ и РМС
биљке, дрвеће, њихови делови и остаци – фитоними	146
материјалне реалије: природни и вештачки предмети	73
географски појмови	31
биће/нелице/животиња	23
ситни делови, остаци, талог и сл.	16
биће/лице	14
делови тела код људи и животиња	15
комад, део нечега, грумен, гомила	13
нематеријалне реалије	13
атмосферске и небеске појаве	6
воће и поврће	6
место, станиште	1

Табела 7: Бројчани приказ збирних именица на *-је* према лексичко-семантичким групама

Као што смо већ запазили, главна одлика збирних именица на *-је* јесте перцепција мноштва, скупа великог броја јединки, ентитета и сл. и јединства тог скупа. Збирност је садржана у самом суфиксу који учествује у образовању збирне именице. Богатство збирних образовања огледа се и у њиховој способности да развијају секундарна значења путем метонимијских преноса и метафоричких асоцијација, те тиме доприносе богаћењу језика и језичког израза уопште.

Збирне именице на <i>-је</i>	Моносемичне	Вишезначне
357	314	43

Табела 8: Бројчани приказ моносемичних и вишесемичних збирних именица на *-је*

Запажа се и то да су у српском језику поједини именички деривати са збирним значењем образовани суфиксом *-је* преузели примат у односу на множинске форме, али треба истаћи да је код њих и даље доминантна сема збирности, односно нерашчлањеног мноштва. Такве су нпр. збирне именице *грмље*, *жбуње*, *камење*, *йруће*, *цвеће* и сл.

У односу на друге јужнословенске језике увиђа се распрострањеност суфикса *-је* у српском језику и лексичко богатство посведочено речничком грађом.

Када говоримо о семантици збирних именица, односно о именичким дериватима на *-је* са збирним значењем, као прототипични семантички елементи издвајају се семе које су садржане у суфиксу: 'мноштво', 'збир', 'скупност', 'нераздељивост', 'компактност'. Семантички садржај појединих збирних именица на *-је* (нпр. из категорије лица) састоји се из додатних семантичких компоненти које доприносе појачаној експресији лексема исказивањем одређеног става говорника према објекту који је предмет његове пажње (нпр. социјални статус, положај, примерено или непримерено понашање и сл.). Исказивање пожељне, односно непожељне квалификације није толико заступљено код збирних именица на *-је* као што је то случај код осталих збирних именица. Позитивну оцену нпр. има именица *горуње* у својој секундарној семантичкој квалификацији када се односи на човека у значењу „висок, леп мушкарац“. Са непожељном квалификацијом је више именица: *Влахиње*, *дроље*, *мајориње*, *нагрље*, *сирочење*, док су нпр. именице *женскадиње*, *женскиње*, *мушкиње* неутралне. Стиче се општи утисак да збирне именице на *-је* немају као једну од примарних функција наглашавање експресије за разлику од осталих збирних именица. Збирне именице на *-је* су углавном неекспресивне и неутралне. Оне најмање од осталих збирних именица бележе референте из категорије живог, односно лица, па је самим тим и мање извесно да ће садржати наглашену дозу пејорације. Прототипичне збирне именице деривиране суфиксом *-је* јесу оне које означавају растиње (биљке, дрвеће и сл.). Спровели смо малу анкету и од испитаника тражили да нам наброје типичне збирне именице из ове групе. Анкета је показала да се као типичне збирне именице на *-је* издвајају следеће именице: *грање*, *дрвеће*,

жбуње, камење, класје, цвеће. Побројане именице се углавном јављају у функцији збира, бележећи компактну и нерашчлањиву скупину ентитета. Веома ретко испољавају експресивни карактер, нпр. именица *цвеће* у значењу „драга, мила, врло лепа особа“: Ти си моје цвеће. Пожељне карактеристике које се наглашавају овом семантичком реализацијом именице доводе се у везу са значењем појма који је означен збирном именицом. Нпр. *цвети* се одликује лепим, веселим, шареним бојама, има примамљив, опијајући мирис, фин облик латице и сл.

Семантичка структура збирних именица уопште састоји се од прототипичног елемента са значењем збирности, а потом се деловањем метафоричких процеса, метонимијских преноса и сл. развијају нова значења.

Збирна образовања на *-је* нарочито су била популарна у поетском стваралаштву из доба романтизма, те су се издвојиле индивидуалне песничке творевине типа *гласје, дање, дavorје, звуковље, мирисаље, облачје, иворје, уђе, хриђе*, за које се уочава да на основу семантичких карактеристика нису опредмећене нити голим оком опипљиве, али је у свести говорника присутна представа о њима као о извесној нерашчлањеној групи, компактној, тесно повезаној целини.

3.13. Анализа збирних именица на *-сѣво (-шѣво)*

М. Стевановић (1986: 184) у делу о врстама именица према значењу посебну пажњу посвећује збирним именицама на *-сѣво*. Аутор наводи да су збирне именице на *-сѣво* праве колективне именице јер означавају скупове бића, односно колективе, нпр. *раднишѣво, сељашѣво* и др. Као такве оне немају облике множине већ се искључиво јављају у јединском облику и средњег су рода. Збирне именице на *-сѣво*, нагласили смо већ, припадају категорији именица *singularia tantum*. Као још једну особеност овог творбеног типа именица аутор истиче да се у њиховој служби употребљавају и облици регуларне множине именица у основи. У примеру: *Сељаци су грцали њод шерѣом силних дугова*, множински облик именице *сељаци* употребљен је у значењу збирне именице *сељашѣво*. Као према збирним именицама на *-је*, и према збирним именицама на *-сѣво* често стоје именице исте основе које имају и једину и множину: *монашѣво: монах – монаси, њошомсѣво: њошомак – њошомци, раднишѣво: радник – радници* и сл. Ако једнина обележава појединачно биће или предмет, а множина скуп више њих, проистиче да и збирна именица означава скуп више јединки дате врсте, док за разлику од мно-

жине, код збирних именица ентитети у скупу су утопљени у масу и скуп је неиздиференциран (в. Симић 2007: 6).

Суфикс *-сѝво* има општесловенски карактер јер је заступљен у већини словенских језика. Од јужнословенских језика у македонском је веома продуктиван и учествује у означавању колектива лица именованих основом: мак. *монашиѝво*, *селансѝво*, *сѝуденѝсѝво* или има значење позива, занимања и сл.: мак. *офицерсѝво*, *членсѝво*, а употребљава се и да означи двозначност: мак. *учиѝелсѝво* у значењу *учиѝељска ѝрофесија* и *учиѝељски колекѝив* (в. Конески К. 2003: 61–63). Б. Марков (1973: 399–400) такође истиче значај суфикса *-сѝво* у процесу стварања како нових речи збирног карактера у македонском језику, што га разликује од осталих суфикса. Продуктивност овог суфикса у бугарском језику такође је велика. В. Петров (2015: 264) наводи читав спектар значења која се остварују деривацијом именица помоћу наведеног суфикса. Аутор издваја следеће групе именица: морално-филозофски аспект (буг. *духовенство*, *монашество*, *христијанство*); социјални статус (буг. *бедњачество*, *братство*, *студенство*), професија (буг. *учителство*), порекло (буг. *славјанство*, *еврејство*), еволуциони стадијум развика (буг. *човечество*). У савременом словачком језику, који припада групи западнословенских језика, нпр. постоји тенденција употребе множинских форми уместо збирних именица, а значајан број збирних именица на *-сѝво* припада застарелом слоју лексице, те је јасно због чега су потиснуте. Збирне именице у словачком језику уступају место заједничким именицама у множини: словач. *banictvo–banici*; *obciansstvo–obcania*; *studentstvo–studenti*; *ucitelstvo–ucitelia*; *ziactvo–ziaci* (в. Нилабович 2013). У руском језику суфикс *-сѝво* учествује у деривацији апстрактних и збирних именица од придевске и именичке основе: рус. *хозяйство*, *боярство* (Калинина 2009: 249–253, према Петров 2015: 341). У пољском језику једна од главних особености суфикса *-сѝво* јесте збирност која обухвата и лица и предмете, а из те збирности се развио велики број апстрактних значења, пољ. *profesorstwo*, *konsulstwo* (в. Петров 2015: 341).¹⁸⁴

У савременом српском језику суфикс *-сѝво* веома је продуктиван и њиме се именице деривирају не само од придевске, именичке већ и од глаголске основе. И. Клајн (2003: 146) напомиње да услед палатализације суфикс *-сѝво* често прелази у *-шиѝво*, а међу многобројним значењима

¹⁸⁴ С обзиром на то да суфикс *-сѝво* има општесловенски карактер, сматрали смо да је значајно направити осврт на ситуацију у појединим словенским језицима.

која се издвајају, значајну групу представља и значење колектива, односно збира.

Именичке деривате на *-сѣво* са значењем збира на основу лексичко-семантичких карактеристика можемо поделити у неколико група: I) лексеме из семантичког поља „бића“; II) лексеме из семантичког поља „биљке“; III) лексеме из семантичког поља „институција, државно тело и сл.“

I) Лексеме из семантичког поља „биће“

Лексеме које припадају семантичком пољу „биће“ деле се на оне које се односе на лице и на оне које се односе на нелице, односно на животињу.

I/1. Највећу скупину именичких деривата из семантичког поља „биће/лице“ чине лексеме којима се именује особа.

По сродству: *брајсѣво*. Именица *брајсѣво* има богату полисемантичку структуру, а поред апстрактног значења, нека од значења су и збирна. Примарно значење 1. „сродство између браће, међу браћом и сестрама; осећање које проистиче из таквог сродства“. – А братство? ... – Зар ти је брат? (Јакш. Ћ. 9, 49); Бедном је срцу њином | До лажног бисера стало; | А прави бисер: братство | У море њима је пало (Грч.-Мил., БК 1905, 760); Брат му рано оде у Америку, али њихово братство не ослаби ни време ни даљина (Ред.) означава однос који према некоме или нечему има биће означено мотивном именицом, тј. братско осећање, чиме се исказује значење колектива употребљено апстрактно. У једном од секундарних значења именица *брајсѣво* такође развија збирно значење, односно именује колектив: 5. „заједница коју чини више породица истог презимена, везаних пореклом од истог претка; део племена“. – Седмо бјеше попе из Медуна, | ... Од славнога братства Поповића (НП Вук 5, 236); Људи од једнога братства имају једно презиме и славе једно крсно име, и тако су сви као од једнога рода: Јако братство брзо заплеће (ЦГ, Вук, Рј.); Овако село, насељено домовима сродним по крви, сматрало се као једно братство (К–Ј 1, 24); У племену Љуботин је село Зачир, које се дијели на четири братства (Миљ. 1, 58); Цура, о којој говораху, бијаше од чувенога братства Радовића, из Бјелопавлића (Мат. 15, 225); У цијелој плавско-гусињској области има свега 18 братстава са 63 куће непозната поријекла (Јовић. 4, 492), а под колективом се подразумевају и припадници свештеничких редова, као и монаси манастира, што је исказано такође секундарним значењем именице *брајсѣво*: 6. „калуђери истог манастира или истог калуђерског

реда, манастирска браћа, братија“ – Цвјетао је манастир Ротац богатством ... и братством побожнијем и ученијем (Љуб. 1, 67); После његове смрти објавило је братство манастира Гргетега „Споменицу ... Илариону Руварцу“ (Радојч., Рув. И. 3, IV); Н.ц.к. Величество благоволило є заключити ... да се установи братство редемпториста (НСД 1821, 1/1); Бенедикто, пошто постаде опатом (старешином) многобројнога калуђерског братства, написа ... правилник ... за своје калуђере (Р–А 1, 20). Примећује се да се секундарне семантичке реализације заснивају активирањем заједничких сема ’сродство’, ’веза’, ’заједница’, којима се постиже компактност и недељивост чланова заједнице, те се јединство колектива као таквог сматра нерашчлањивим и целовитим.

Према социјалном и друштвеном статусу, сталежу, припадности одређеној партији, странци, покрету, неком удружењу и сл. издваја се значајан број именичких деривата.

Лексеме које припадају наведеној лексичко-семантичкој скупини можемо посматрати са становишта остварљивости збирног значења у оквиру њихове полисемантичке структуре, те тако можемо издвојити три начина реализације збира, колективности, односно мноштва.

1) Прву скупину чине моносемичне лексеме које су збирне и по облику (суфикс *-сїво* додатно појачава збирно значење ових лексема) и по значењу: *дворансїво, жиїељсїво, маломешїансїво, ѿїомсїво, раднишїво, слушаїељсїво, сїановнишїво, чиїалашїво, чиїаїељсїво, човечансїво*. Именице *дворансїво, жиїељсїво* и *чиїаїељсїво* припадају застарелом слоју лексике, те се чини да су облици именица у множини *дворани, жиїељи, чиїаоци*, као и збирна именица *чиїалашїво* данас обичнији. То потврђује и СрпКор, у коме није посведочена употреба лексема из слоја застареле лексике, а лексема *чиїалашїво* забележена је у више различитих контекстуалних реализација:

Стил и начин приповедања, које прате врцави коментари приповедача, што књигу чини пријемчивом за читалаштво различитог узраста; Пулицерове награде, најзад, подсећају читалаштво сваке године колико је песништво на цени у Америци.

Именице као што су *ѿїомсїво, раднишїво, слушаїељсїво, сїановнишїво, човечансїво* имају значење целине, односно мноштва као истоврсних и јединствених ентитета са денотативним значењем нејединичности, и као такве неке од њих имају могућност да се употребљавају у опозицији према множини: *ѿїомсїво: ѿїомак* –

йошомци, раднишиво: радник – радници, сѿановнишиво: сѿановник – сѿановници:

Религиозном узроку је подлога веровање да је сваки човек дужан да се постара да остави потомство (Ђорђ. Т. 6); Лењин [је] поставио тезу о стварању револуционарно-демократске диктатуре радништва и сељаштва (Ант. 1); Зато је Кватерник имао најбоље своје слушатељство у младежи (Нех.); Вођење рата захтијева сурадњу свих слојева становништва (Јонке); Данас се ОУН сматра широм организацијом мирољубивог и напредног човјечанства (Калм. Р. 1).

У сложеници *маломешиансѿиво* први део сложенице сугерише садржај другог дела у значењу 'мали по величини': „становништво, становници малих места; маловарошани, малограђани, малограђанство“. – Почео се прилагођивати. Зар има веће литерарне трагедије? Врхлицки као бранич медијокритетства, као одвјетник чешког маломјештанства ...? (Виенац 1903, 195).

2) Именице које у примарним семантичким реализацијама остварују збирност: *градсѿиво, грађансѿиво, малограђансѿиво, моћнишиво, нашинсѿиво*,¹⁸⁵ *укућансѿиво*, а полисемијом се развијају секундарна значења која немају збирни карактер:

Пред Божић ојутрише једнога јутра у селској варошици, гдјено живахан промет, и – душе ми – баш пред Божић читаво градство (Драж. 2, 33); Позориште је спуштало свој културни ниво ... не обнављајући репертоар из прошлог века за заостало малограђанство (Глиг. 1, 6); Та култура [треба да] ... буде јасно дефинисана ... а не [да] ... у својим задимљеним концепцијама скрива ... каква чудовишта, и ко зна какву потајну вољу моћништва (Књиж. 4, 82).

Као што се може приметити на основу дефиниције из РСАНУ, лексема *грађансѿиво* у свом примарном значењу под а. развија збирно значење којим се именује група, скуп, мотивисано именицом *грађанин*, да би се из тог значења развило још једно збирно значење под б. **синегдохом** по моделу ИМЕ ГРУПЕ ЛИЦА → ПОЈЕДИНАЦ ИЗ ТЕ ГРУПЕ:

грађансѿиво с 1. зб. а. „становништво града, грађани“. – За вароши са нагомиланим грађанством ... била је та установа [употреба коњског меса] од особите користи (Јовановић М., Вила 1867, 571); Грађанство Букурешта подноси кнезу адресу са 2256 потписа (Ђорђ. Вл. 14, 218); Може ли то издржати овдашње ... грађанство ... Може ли ова бедна варошица да издржи два друштва (Срем. 10, 76); Мора [се] за то предавање заинтересовати мјесна интелигенција као и шири кругови грађанства

¹⁸⁵ У збирном значењу: „наш народ, наши сународници“.

(Кол. 1, 139); Грађанство је ... куповало слике (Батуш. 3, 334); б. „становништво уопште, народ“. – Грађанство не би никада било изложено оскудици у води (Јовановић М., Вила 1867, 715); Власти опште управе дужне су путем плаката обавестити ... грађанство о значају цепљења (Зб. зак. 26, 267); Један [списак] се шаље односним општинским старешинама ради објаве грађанству (Зб. зак. 3, 4).

3) Именице које у секундарним значењима реализују значење скупа, колектива: *газдашићво, госпарсћво, господсћво, заробљенишићво, избеглишићво, исељенишићво, јункерсћво, калуђерсћво, кмејсћво, кнешићво, мађаронсћво, малойоседнишићво, монашићво, надсћвојнишићво, најредњашићво, најпражњашићво, ойишићинсћво, йлемсћво, йоданишићво, йодансћво, ренегатисћво, свешћенсћво, сћвручњашићво, суседсћво, фрамасонсћво, чејинишићво, чиновнишићво, члансћво.*

Најбројнију скупину свакако представљају лексеме које у секундарним семантичким реализацијама механизмима полисемије¹⁸⁶ (најпре метонимијом) остварују збирна значења. Могу се издвојити и најчешћи модели.

Метонимијски модели

КОЛЕКТИВНА ОСОБИНА → ОСОБЕ КОЈЕ РЕПРЕЗЕНТУЈУ ТУ ОСОБИНУ:

госпарсћво с 1. „особина онога што је госпарско, достојанственост“ → 2. зб. необ. „госпари“. – Уђ’те овде, нек’ сте добро дошли, | Витезови, преведро госпарство (Вин. 5, 137);

јункерсћво с 1. „скуп особина карактеристичних за јункере; политика, политички програм јункера“ → 2. зб. „јункери, јункерски сталеж“. – Јункерство не може игнорисати интересе крупног капитала (Кић. 1, 30);

сћвручњашићво с 1. „особина стручњака“ → 2. зб. „стручњаци“;

КОЛЕКТИВНО СТАЊЕ, ПОЛОЖАЈ, СТАТУС, СТАЛЕЖ → ОСОБЕ КОЈЕ СЕ НАЛАЗЕ У ТАКВОМ СТАЊУ, ПОЛОЖАЈУ, СТАТУСУ:

заробљенишићво с 1. „стање, положај у коме се налази заробљеник, живот заробљеника; време које неко проведе као заробљеник“ → 2. зб. необ. „заробљеници“. – Људи који су дошли из Хармакија сматрају се за интернирце, а ми смо ратно заробљеништво, дакле ипак нешто виша класа (Јал. 4, 202);

¹⁸⁶ Више о полисемији у Гортан-Премк 1997, Драгићевић 2007: 129–186, а о механизмима полисемије, односно о метонимији и синегдохи погледати и Ковачевић 1999: 171–203.

избеглишићиво с 1. а. „пребивање ван земље или у земљи ван места сталног боравка до кога је дошло услед склањања испред какве опасности“ → 2. зб. „групе избеглица, избеглице“. – У општем метежу повратка хитале су армије, избеглиштво, читав један народ (Радић Д. 2, 55);

исељенишићиво с 1. „дуже или трајно пребивање ван домовине, обично из економских разлога (као социјална појава или као стање исељеника), исељенички живот“ → 2. зб. „групе исељеника, исељеници“. – Ослободилачка борба ... имала је необично јак утицај на југословенско исељеништво у Сједињеним Америчким Државама (КН 1948, 20/3);

малопоседнишићиво с 1. „положај, статус, стање малопоседника, поседовање мањих имања“ → 2. зб. „ситни поседници, малопоседници, малопоседнички сталеж“. – Кроз низ последњих година по равнатељима друштва енергично [је] подржавана малопоседништва тенденција у управи друштва (Демокр. 1919, 60/1);

илемсћиво с а. „привилеговани сталеж из феудалног друштвеног уређења који своје привилегије заснива на пореклу“ → б. зб. „племићи“. – Био је сакупљен цвијет племства (Франгеш И. 1);

їоданишићиво с 1. „поданички однос, потчињеност, покорност“ → 3. зб. „поданички народ, поданици“. – Аустриски цар је желео ... да своме поробљеном подаништву ... стави у изглед наду на извесно побољшање ... режима (СН 1917, 66/2);

рenegајсћиво с 1. „рenegатски поступак, отпадништво, издајство“ → 2. зб. „рenegати“. – Пуцајте, истребљујте ово умундирено рenegатство! (Сек.). Поред збирног значења које се развија у секундарној семантичкој реализацији, именица садржи и извесну оцену говорника према садржају на који се односи и употребљена је експресивно како би се изнео негативан став, отпор, ниподаштавање, па отуда пејоративни карактер;

свешћенсћиво с 1. „свештенички чин, свештеничко достојанство“ → 2. „свештенички сталеж; свештеници, клер“. – То су државни послови, у које се свештенство не мијеша (Ћор. С.);

четњинишићиво с 1. „својство или стање четника, четничка припадност“ → 2. зб. „четници“. – Четништво се и даље осипало (Лал.);

КОЛЕКТИВНИ ПОЗИВ, ЗВАЊЕ, СЛУЖБА, ЧИН → ОСОБЕ КОЈЕ РЕПРЕЗЕНТУЈУ ТАКАВ ПОЗИВ:

калуђерсћиво с 1. а. „калуђерски живот, статус, позив“ → 2. „у зб. значењу: калуђери“. – Свештенство у његово [Доситејево] доба ... нарочито калуђерство ... заслуживало је најоштрију критику (Прод.);

кметсћиво с 1. „положај, звање и служба кмета; време проведено у тој служби, кметовање“ → 2. ист. б. зб. „кметови“. – Једна од значајних ...

црта у овој приповијести ... је пишчев поглед на друштвене одношаје у Хрватској прије ослобођења кметства (Бар. 4, 64);

кнешиџво с 1. „кнежева служба, кнежевско достојанство, кнежевска власт“ → 2. зб. „кнежеви“. – Божичку Боже, три столице златне | Божичку Боже, и на њима сједе, | Божичку Боже, свега збора кнештво (Влаш. 1, 38);

монашиџво с 1. „монашки однос према животу, монашки начин живота; стварање монашких заједница; монашки ред и учење“ → 2. „у зб. значењу: монаси“. – И монаштво је требало да послужи тој сврси (Пауш П. 1, 327);

надстојнишиџво с 1. а. „положај и звање надстојника“ → б. зб. „скуп, колегијум надстојника“;

чиновнишиџво с 1. „чиновничка служба“ → 2. зб. „чиновнички сталеж, чиновници“. – Баш кад је чиновништво среско излазило из канцеларије, појавише се ... на улазу у варош нека кола (Срем.).

КОЛЕКТИВНА ИДЕОЛОГИЈА, ПОКРЕТ → ОСОБЕ КОЈЕ ЗАСТУПАЈУ ТЕ ИДЕЈЕ, КОЈЕ ПРИПАДАЈУ ОДРЕЂЕНОМ ПОКРЕТУ:

мађароншиџво с ист. пеј. 1. „мађаронски политички став; мађаронска политика“ → 2. зб. „припадници Хрватско-угарске странке, основане 1841. године, која је настојала да своје политичке циљеве постигне наслањањем на мађарске феудалне кругове и потчињавањем Хрватске Угарској (противници Илирске странке); уопште следбеници промађарске политике“. – Обје опозиције сложиле су се ... Мађаронство постаје све дрзовитије и огавније (Јаг. 3, 195);

Именица *мађароншиџво* је пејоративна, а њена експресивна употреба са негативном конотацијом читава се и у контекстуалним реализацијама из различитих извора са интернета: Шта би ти, да негујемо мађаронство? Многи су вјеровали како ће увидјети социјалну ситуацију, закржљало мађаронство; Ми бисмо поздравили и то југословенство Муслимана рађе, него ли њихово „мађаронство“;

напредњашиџво с 1. „напредњачка политика, идеологија, свест, напредњачки дух, напредњачко схватање, напредњачке тежње“ → 2. зб. „напредњаци, напредњачка странка“. – Напредњаштво је уводило сељаштво у политички живот не као социјалну класу, него као демократичан елемент (Марј. М. 1, 354);

напџражњашиџво с 1. „назадна схватања и назадна делатност, назаднаштво, реакционарство, конзерватизам“ → 2. зб. „друштвени слој који се супротставља напредним политичким и друштвеним тежњама,

назадњаци, реакционари, реакција“ – Нас презире сав свијет, и не види у нама него слијепо оруђе натражњаштва и барбарства (Ђал. 12, 64);

фрамасонство с а. „покрет и организација масона, масонство“ → б. зб. „фрамасони“;

чланство с 1. „припадање неком друштву или организацији у својству члана“ → 2. „скуп чланова једнога друштва“. – Раде ... увек у присном договору са чланством (Пол. 1951).

Лексема *чланство* у свом секундарном значењу није обележена граматичким квалификатором зб., којим би се регистровала збирност, али је из дефиниције и контекстуалне реализације очито да се путем метонимије развило ново, збирно значење.

Према занимању, професији, ангажовању и учествовању у неком послу – именице из ове скупине можемо такође разврстати у три групе.

1) Збирне именице по облику и по значењу: *бираштво*, *земљаштво*, *изасланство*, *одасланство*, *часништво*.

Именица *бираштво* маркирана је квалификатором индив. да означи ограничену употребну вредност лексеме и њену слабу распрострањеност. Именице *бираштво*, *земљаштво*, *изасланство*, *одасланство* именују скуп јединки са денотативним значењем нејединичности, и као поједине именице из претходне лексичко-семантичке скупине имају могућност да се употребљавају у опозицији према множини: *бираштво*: *бирач* – *бирачи*, *земљаштво*: *земљорадник* – *земљорадници*, *изасланство*: *изасланик* – *изасланици*, *одасланство*: *одасланик* – *одасланици*, с тим да су множински облици много заступљенији од наведених збирних именица које се ређе употребљавају. Ширу употребу остварује именица *часништво* с зб. 1. „управни одбор; председништво каквог збора, конгреса и сл.“ – У Орловици постоји леп и мирољубив обичај: часништво општинско кад одступа откупљује се новом часништву добром гозбом (Ранк. С.); Стигосмо на збор, где је већ отпочет избор часништва зборског (Доман.); 2. „скуп часника, официрски кор, збор, официри“. – Немачки у Кракову знаду само у неким локалима камо редовно залази часништво (Бен.); 3. „чиновници, чиновништво“ (Р–К 2).

Наведена именица има развијену полисемантичку структуру – и примарно и секундарна значења остварују се као збирна. Одвајање секундарних збирних значења остварено је метонимијским преносом преко метонимијског модела колективни позив, звање, служба → ОСОБЕ КОЈЕ РЕПРЕЗЕНТУЈУ ТАКАВ ПОЗИВ.

2) Именице чије је примарно значење збирно – *ђаштџво*, *стџуденџсџво*:

ђаштџво с 1. зб. „скуп ђака, ђаци“. – Успео је да стекне неподељене симпатије, тада још неподељеног *ђаштџва* (Новак В. 1, 12); Влада је отпустила универзитетске професоре, на што је свеукупно *ђаштџво* Загребачког универзитета ... напустило универзитет (Марј. М. 1, 331); Поставши средишњом точком, око које се је окретало готово цијело универзитетско *ђаштџво* ... бијах постао и репрезентантом народне омладине (Кошћ. 1, 178); 2. „ђаковање, ђачки живот“. – Морао сам јој готово све згоде и цртице из његова дјетињства и ђаштџва приповиједати (Тал. 10, 110); И ако спасеш миље девојаштџва | ... Зарадити ћеш цену свога ђаштџва (Уј. Т. 2, 101);

стџуденџсџво с 1. зб. „студенти“; 2. „време студирања, студентовање“ (Р–К 2).

Као што се из наведених дефиниција уочава, обе именице збирно значење остварују у виду концепта збира, непрегледног мноштва, хомогеног скупа, при чему збирна образовања стоје у опозицији према множинским облицима: *ђаштџво*: *ђак* – *ђаци*, *стџуденџсџво*: *стџуденџ* – *стџуденџи*. Секундарна значења наведених лексема развијају се полисемијом.

3) Именице које у секундарном значењу остварују збирност: *водсџво*, *вођсџво*, *глумсџво*, *државнишџво*, *кијарсџво*, *научнишџво*, *обрџиннишџво*, *одборнишџво*, *одвейнишџво*, *јојарнишџво*, *јослансџво*, *јравнишџво*, *руководсџво*.

Збирност која се реализује у секундарним значењима побројаних именица настаје према концепту апстрактно–конкретно. Међутим, не можемо тврдити да је апстрактно значење примарно и по старини:

ЗАНИМАЊЕ, ПРОФЕСИЈА, ГРАНА УМЕТНОСТИ → ОСОБЕ КОЈЕ ИМАЈУ ТО ЗАНИМАЊЕ:

глумсџво с заст. 1. „глумачка делатност, глумачки позив“ → 2. зб. „глумци, глумачко особље“. – И практично *глумсџво* ваља да има своје „часове одмора“ ... да би се прибрало (Позор. 1872, 126);

кијарсџво с 1. „уметност вајања, клесања кипова, вајарство“ → 2. зб. необ. „кипари“. – „Све умјеће домаће – пише Шеноа – глзба, пјесништво, *кипарсџво*, скупило се да прослави Станка [Врза]“ (Борба 1951, 124/3);

научнишџво с 1. „учење, изучавање неке научне области, бављење науком, научна делатност“ → 2. зб. „они који се баве науком, научници, знанственици“;

обр̄ѣнишӣтво с 1. а. „обављање обрта, заната, делатност коју обављају обртници, занатлије, занатство“ → 2. зб. „они који се баве обртом, занатом, обртници, занатлије“. – Ту је мајдан шијачког обртништва (Ковачић 6, 85);

одборнишӣтво с 1. „вршење дужности одборника, одборничка делатност“ → 2. зб. „чланови одбора, одборници, одбор“. – Чекао велечасни заједно са црквеним одборништвом новог колатора, и било им некако неудобно мислећи на Јудине сребрнике (Горан 3, 134);

одвеӣнишӣтво с 1. „одвеӣнички њосао, одвеӣничка служба, одвеӣничко занимање, адвокатӣура“ → 2. зб. „одветници, адвокати“. – И аристократија ... и висока бирократија ... и одвјетништво ... нађе се потпуно на забави (Ђал.);

пожарнишӣтво с 1. вој. „дужност коју обавља пожарни у војним јединицама или установама, служба пожарнога, пожарство“ → 2. зб. „пожарници, ватрогасци“;

послансӣтво с 1. „порука, задатак, мисија“ → 3. „скуп људи, послан с каквим задатком“. – [Хрвати] нису баш задовољни с тиме како је посланство састављено (Новак Вј.);

правнишӣтво с 1. „правна наука, наука о праву“ → 2. зб. „правници“;

СПОСОБНОСТ, ОРГАНИЗАЦИЈА ВОЂЕЊА, УПРАВЉАЊА ЧИМЕ → ОСОБЕ КОЈЕ ПОСЕДУЈУ ТУ СПОСОБНОСТ:

вођсӣтво = *водсӣтво* с 1. „вођење; предвођење, руковођење; предводништво, старешинство“ → 2. зб. „скуп оних који управљају нечим, руководство; управа“. – Више верски опредељени, без снажног вођства и јасно одређеног циља, много су [католици] мирнији од православних (Чубр. В. 1, 406);

државнишӣтво с 1. „схватање значаја државе и смисао за државничке послове; руковођење државом“ → 2. зб. „државници; дипломатија“. – Првенствена брига државништва данас [је] везана за регулисање оних односа који су ... названи односима Исток–Запад (Пол. 1958, 16337/2);

руководсӣтво с 1. „руковођење, предвођење, управљање ким или чим; предводништво“ → 2. зб. „скуп оних који руководе, управљају ким или чим, руководиоци, руководеће тело, вођство“. – Руководство котарског одбора сачињава најмање осам чланова (Андрашић Д. 1).

На основу анализе лексичко-семантичких група увидели смо да се у полисемантичкој структури датих именица збирност испољава на различитим нивоима. Типичне збирне именице јесу оне које својим обликом (карактеристичним суфиксом *-сӣтво*) и семантичком структуром и

значањем исказују одређени скуп јединки, ентитета у непребројивом мноштву и ту спадају једнозначне именице из група 2 и 3 под а. Бројчано их је најмање. Највећу групу сачињавају именице из групе 2 и 3 под в. Оне су нарочито интересантне јер код њих долази до померања значења на скали конкретно–апстрактно и настајања новог, секундарног значења – збирног значења које представља обележје конкретизације апстрактног појма, о чему сведоче бројне лексеме које смо анализирали. Прелазак са апстрактне на конкретну реализацију значења, у овом случају, остварује се различитим механизмима полисемије, у првом реду метонимијом и карактеристичним метонимијским формулама. Пажњу побуђују и именице из групе 2 и 3 под б јер код њих именица има примарно збирно значење, а потом се из тог збирног значења полисемијом развијају нова секундарна значења. Суфикс *-сѝво* веома је продуктиван у деривирању збирних именица, нарочито у класи људи. Њиме се најчешће номинује заједница људи у виду целине коју разумевамо као нерашчлањиво мноштво референата, односно збирном именицом се постиже жељено јединство.

По етничкој или верској припадности: *албансѝво, бошњашиѝво, германсѝво, кавурсѝво, католичансѝво, латиинсѝво, Лаѝинсѝво, муслимансѝво, немсѝво, словенсѝво, Словенсѝво, срѝсѝво, Срѝсѝво, хришћансѝво, хрвајсѝво, Хрвајсѝво, црногорсѝво, шийѝарсѝво.*

Именице којима се именује припадност одређеној нацији, нпр. *срѝсѝво* у значењу под б. „(Српство) српски народ, сви Срби“. – Или је то зар зла судба раздробљенога Српства да кроз сузе само ... манифестује своју заједницу осећања (БК 1906) реализују збирно значење јер се њиме подразумева читав колектив, збир јединки које су повезане у једно националном припадношћу, односно јединке су спојене у целину и репрезентују скуп припадника одређеној нацији. На исти начин се понашају и именице *Лаѝинсѝво, Словенсѝво, Хрвајсѝво* и др.:

Главни дакле садржај ... јест ... непрестани дотицај и борба Славенства с Латинством и Нијемством (Радић С. 2, 7); Код Хрвата и Словенаца ... је католичко хришћанство значило уједно и политичку власт Немства (Ћор. В. 3, 13); Услијед провале Турака остало је Хрватство без ... своје природне географске подлоге (Крл.); Сав културни свет и све Српство упрло [је] очи у Црну Гору; А где је Српство, ту су и Свети Сава и светосавље и круна и олтар; Ово исто могли би и Хрвати рећи за Хрватство, и Словенци за Словенство; Посебно великом притиску изложено је Словенство.

Насупрот томе, када изражавају извесно национално осећање, дух, онда се збирне именице на *-сѝво* понашају као апстрактне именице, па имамо *албансѝво*, *бошњаашѝво*, *германсѝво*, *лајѝинсѝво*, *мађарсѝво*, *немсѝво*, *словенсѝво*, *срѝсѝво*, *хрвајсѝво*, *црногорсѝво*, нпр. *срѝсѝво* с а. „карактеристичне особине српског народа“. – У чистом српству овог села још су се разазнавале Србија, Лика и Босна по презименима (Поп. Ј.). Збирне именице употребљене на овакав начин су именице субјективне оцене, тј. експресивно су употребљене. Према лексемама које су се нашле у грађи јасно се може сагледати друштвено-историјски аспект и политичко-идеолошке прилике које се везују за одређени временски период. Тако се идеја словенства везује за нека прошла времена, па употреба и значење ове збирне именице полако слаби и новијим генерацијама вероватно није позната, док се именице као што су *албансѝво*, *бошњаашѝво*, *хрвајсѝво*, *црногорсѝво*, *шијѝпарсѝво*,¹⁸⁷ а неке од њих су се нарочито активирале у последње време у складу са политичким превирањима, идеолошким и верским приликама, често се употребљавају с експресивном вредношћу пејоративно обојене, дакле испољавају веома изражену експресију и негативан став говорника према свему што је албанско, бошњачко, хрватско. Ове именице имају негативну конотацију која се рефлектује кроз ситуације наглашене дистанце, нетрпељивости и нетолерантности, индикативне за одређени временски оквир и историјско-друштвене односе:

Тако је нпр. албанство дефинисано као надрелигијска категорија, која обједињује католике, муслимане и православце изреком: Вера Албанца је албанство; Брковић истиче како албанство или црногорство не значи антисрпство и са тим се Срби морају помирити; Ви сте били приморани да напустите албанске земље али никада нисте напустили албанство; Бошњаштво је највеће зло које је икад погодило Босанске Муслимане; Најбучнији у свему су они појединци чије је бошњаштво веома крхко или га понеки немају; Не значи то да је црногорство комплекс једноставан и једнострук, нити да се црногорство може носити само на један начин, Уз оправдане сумње да је Ћосић мислио на „црногорство“ али да су га у „Политици“ погрешно разумели – преносимо и прве реакције на ово откриће; Штавише, били су поносни на своје шиптарство; Једина њихова вера је шиптарство – то их уједињује, а конфесија је небитна; Шиптарство ти је у крви тако да се не требаш трудити порицати да си иридентиста; Да уопште схватите корене и почетак наше пропасти, захваљујући куги, која се зове хрваштина и словенштина, а онда шиптарство.

¹⁸⁷ Именица *шијѝпарсѝво* је део разговорног језика и има погрдан и пејоративан призив.

Експресивни набој поред регуларних неутралних контекстуалних реализација имају и именице које означавају верску припадност: *кавурсџиво*, *каџоличансџиво*, *муслимансџиво*, *хришћансџиво*. Збирна именица *кавурсџиво* с зб. покр. „каурски свет, каури“. – Он ћ’ у море потопит кауре, ... | То кавурство и тог ђавур?¹⁸⁸ краља (Њег. 6, 68) исказује погрдан, подсмешљив став према онима који не верују у Алаха, према немуслиманима:

Горски Вијенац ... је морално правдање уопште борбе права против тираније, крста против полумјесеца, српства против муслиманства (Дивац Н., СКГл НС 16, 554); [Сава] иде у Никеју и [излаже] политичке и верске разлоге, који га нагоне, да буде против католичанства (Ћор. В. 3, 16).

За разлику од ових, именица *хришћансџиво* има позитивну конотацију, а секундарно збирно значење остварује се метонимијом, преношењем номинације са апстрактног појма на конкретну јединку:

РЕЛИГИОЗНОСТ, ВЕРА → ОСОБЕ КОЈЕ ПРИПАДАЈУ ТОЈ ВЕРИ:

хришћансџиво с 1. „једнобожачка вера која је настала у првом столећу н. е. и која се оснива на култу Исуса Христа као богочовека“ → 2. зб. „хришћани, хришћански свет, заједница хришћана“.

1/2. Лексеме из семантичког поља „биће/нелице/животиња“:

живоџињсџиво, *зверсџиво*.

Именице *живоџињсџиво* и *зверсџиво* образоване су према истом моделу, па у секундарном значењу остварују збирност обележавајући конкретан скуп, мноштво јединки на основу метонимијског преноса са апстрактног обележја на конкретан појам.

КОЛЕКТИВНО СВОЈСТВО, ОСОБИНА → ЖИВОТИЊЕ КОЈЕ ГА ИСКАЗУЈУ:

живоџињсџиво с 1. „својство онога што је животињско, нагонско, суровост, грубост, нечовечност“ → 2. зб. „животињски свет, животиње“. – У соби за природопис тумачио ми животињство, пратећи своја разлагања бројним боцама с гуштерицама, кукцима, змијама (Горан 3, 10);

зверсџиво с 1. „свирепост, округлост, дивљаштво; зверски нагон; зверски поступци“ → 2. зб. индив. „звери, зверад“. – Човек који је за ово кратко време био за мене што и отац ... остао је на друму Африке, усред огромне прашуме пуне ... птица, ноћи и зверства, а мене наговорио да продужим ... у змије и у саване! (Петр. Р. 2, 59).

¹⁸⁸ Пример је у РСАНУ на овај начин забележен.

II) Лексеме из семантичког поља „биљке, дрвеће, њихови делови и остаци – фитоними“

Лексема *билинстїво* збирност остварује у примарној семантичкој реализацији као израз општег, скупног, свеобухватног назива за биљну врсту: а. зб. „биљни свет, биљке“. – За то је требао ... овај мали музеј, гдје се наша чудно испремијешана збирка животињства, билинства и рудства (Леск. 1, 37); У билинству све излази из сјемена (Вулич. 1, 60); Турашинова је књига „Из билинскога свијета“ опћи дио науке о билинству (Лорковић И., БК 1898, 121).

Лексема *градинарсїво* секундарно значење остварује у оквиру метонимијске формуле: РАД, БАВЉЕЊЕ КАКВИМ ПОСЛОМ → ПРОИЗВОД ТОГ РАДА:

градинарсїво с 1. „вртарство“ → 2. зб. нераспр. „пољопривредни производи који се добијају из врта, градине, поврће“. – Јер срамна је она кућа сеоска која купује градинарство и воће из вароши (Пел. 2, 547).

III) Лексеме из семантичког поља „институција, установа, државно тело и сл.“

Именице попут *ваздухойловстїво*, *издавалашїво*, *судсїво*, *уреднишїво*¹⁸⁹ исказују збирност у различитим семантичким реализацијама. Именица *ваздухойловстїво* остварује секундарно збирно значење преношењем номинације са апстрактног на конкретни ентитет путем метонимијске формуле ВЕШТИНА, СПОСОБНОСТ, КАРАКТЕРИСТИКА → ПРЕДМЕТИ КОЈИ ПОСЕДУЈУ ТУ КАРАКТЕРИСТИКУ: *ваздухойловстїво* с аер. 1. „вештина летења по ваздуху; наука о томе, аеронаутика“ → 2. а. зб. „авиони и ваздухоплови уопште“. – У тим ће пословима [научним проучавањима у поларним крајевима] имати ... велику улогу ваздухопловство (Петр. Мих. 2, 86). Именица *издавалашїво* је моносемична и значи „издавачко тело (које издаје неку публикацију), издавачка кућа“. – У Николину писму пасус о томе, како сам напустио Јавор, односи се на изјаву власништва, издавалаштва и уредништва у 20. броју те године (Грч. Ј. 3, 194). Именица *уреднишїво* именује скуп јединки повезаних у једну целину ради истих интереса и циљева и то мноштво бележи у примарној семантичкој реализацији: 1. „група људи који врше уређивање новина, часописа, редакцијски колегијум; просторије где се то врши, редакција“. – После се потуцао по уредништвима ... паланачких листова (Петр. В.).

¹⁸⁹ Можда је њихов број већи, но ми смо издвојили само неке.

Полемике у вези са тим да ли именица *судсѝво* и њој сличне (*здравсѝво*, *школсѝво* и др.) имају збирно значење датирају из времена М. Стевановића. Поменути граматичар је међу колективне именице сврстао и именицу *судсѝво* (Стевановић 1986: 512), наглашавајући да именица *судсѝво* има збирно значење када означава колектив судија и да друго значење у нашем језику нема. Такође, наглашава да су именице *здравсѝво* и *школсѝво* врло сличне другим именицама на *-сѝво* јер означавају читав здравствени и школски систем са све људством које је запослено у таквим институцијама, међутим, истиче аутор, погрешно је посматрати их као збирне именице јер именице на *-сѝво* имају збирно значење само када се односе на колективе бића. С друге стране, И. Клајн (2003: 147) сматра да метонимијским преносом настају збирне именице које означавају установе као што су *засѝуйнишѝво*, *минисѝарсѝво*, *надлешѝво*, *начелсѝво*, *оѝйравнишѝво*, *ѝравобранилашѝво*, *ѝредседнишѝво*, *ѝредсѝавнишѝво*, *ѝужилашѝво* и др. наводећи да је Стевановић из пуристичких разлога заступао наведени став, али, наводи Клајн, језичка пракса није подржала овакве забране.

Д. Гортан-Премк (1997: 73) истиче да постоје лексеме са различитим метонимијским дисперзијама, што се и уочава из анализе грађе. Један тип развијања метонимијске полисемије остварује се у именици *ѝоглаварсѝво*, који наводи ауторка: *чин ѝоглавара* → *дужносѝ ѝоглавара*, *власѝ ѝоглавара* → *ѝоглавар са својим сарадницима* → *зграда где се налази ѝоглавар са својим сарадницима*. Као један од модела у оквиру ког се могу посматрати поједине именице које наводи Клајн издвојио би се метонимијски модел УСТАНОВА, ИНСТИТУЦИЈА У КОЈОЈ СЕ ОБАВЉА ОДРЕЂЕНИ ПОСАО → ОСОБЕ КОЈЕ РЕАЛИЗУЈУ ТАКАВ ПОСАО, чиме бисмо могли посведочити збирни карактер наведених лексема, који се остварује у процесу метонимије:

надлешѝво с а. „организациона јединица (установа, институција) у којој се обављају одређени јавни послови, орган јавне управе, уред; зграда, део зграде у којем се налази таква јединица“ → б. „особље такве установе“. – То је ... говорио и својој војсци а и свима својим подручним надлештвима и органима (Ђурић Д. 1, 351).

Именица *судсѝво* значење колектива могла би да изрази у примарној семантичкој реализацији обухваћеној метајезичком константом исказаном у делу дефиниције 'сви', која може бити сигнализатор збирности: 1. „правосудна служба, сви судови“. – У доба бановања Ивана Мажуранића уклоњени су феудални остаци у управи и судству (Ђуран. Ш.); Организација судства биће уређена посебним прописима (Пол. 1944);

Влада је била мјешовита, полиција такођер, па и судство (ВУС 1970); 2. „врховна власт“. – Само се чувај да се не помешаш с којим краљем, ако си рад да твоје [Милоша Обреновића] судство и господство над свом земљом стане (Вук). На овај начин именицу *судсѝво* могли бисмо посматрати као збирну именицу и сложити се са Стевановићем да у делу дефиниције у речи 'сви' осим институције коју именује, константа 'сви' подразумева и колектив, збир особа које су део те институције.

IV) Именице које имају апстрактно значење

Ову скупину чине лексема које свој семантички садржај испољавају кроз апстрактност означавајући збирне ентитете. Апстрактност се овде односи на уметност, умеће или вештину, а кроз збирност се та вештина испољава као јединствен појам, скуп свих особености појма и производа као резултата дате вештине којим је означена именица. Такве су именице *йеснишиѝво*, *сѝваралашѝво*:

йеснишиѝво с 1. „песничка уметност, поезија“; 2. „сва песничка дела једног народа, једног времена, једног песника или групе песника“. – Само антологије могу дати читаоцу добро песништво (Поп. Б. 1);

сѝваралашѝво с „способност човека управљена на стварање културних, духовних и материјалних вредности; резултати такве делатности, оно што је створено“. – Тамо нема слободе мисли и стваралаштва (Ант. 1).

Наведене лексеме у делу дефиниције који се односи на резултат дате уметности, вештине и сл. појачан метајезичком константом 'сав' (сва песничка дела, сва уметничка дела, све стваралаштво) уноси збирно значење у семантички садржај лексеме и као такве могу се сматрати збирним.

3.14. Закључак о збирним именицама на *-сѝво (-шиѝво)*

Именице деривирани су суфиксом *-сѝво (-шиѝво)* са збирним значењем, било у примарним семантичким реализацијама било у секундарним, представљају богат слој лексике у савременом српском језику. За разлику од нпр. именица на *-је*, које у великом броју обухватају и нестандартну лексику, именице на *-сѝво (-шиѝво)* су углавном део стандардне лексике. Најбројније су именице које означавају особу према друштвеним, етничким, верским квалификацијама, те се на основу одређених особина издвајају карактеристични скупови јединки чинећи јединство. Општи утисак јесте да суфикс *-сѝво (-шиѝво)* номинује јединке у њиховој укуп-

ности, као нерашчлањиве делове скупа, чинећи на тај начин јединство, било да се односе на људе било на ситуације, појаве, стања која су у тесној вези са друштвом и друштвеном заједницом (најчешће у вези са социјалним статусом, положајем, занимањем, административним пословима, припадношћу одређеној политичкој партији, покрету и др.). У супротном, јединке се не распознају као део колектива, заједништва и сл.

Следећа особеност именица на *-сѣво* (*-шѣво*) садржана је у степену испољавања збирности, те смо тако издвојили збирне именице које су моносемичне, нпр. *йоѣомсѣво*, *сѣановнишѣво*, *часнишѣво*, *човечансѣво*, затим именице које у примарном значењу испољавају збирност, а полисемјом развијају секундарна значења која нису збирна, као што су *грађансѣво*, *сѣуденѣсѣво*, и именице које збирност развијају у секундарним семантичким реализацијама метонимијским преносима на основу карактеристичних метонимијских модела, нпр. *заробљенишѣво*, *калуђерсѣво*, *ѣлемсѣво*, *руководсѣво*. Последња скупина је најбројнија и најзанимљивија јер се могу сагледати различите могућности лексема које у својој полисемантичкој структури путем одређених формула остварују нова значења. Примећује се да збирне именице на *-сѣво* у односу на остале збирне именице реализују највише семантичких померања и нових значења путем метонимијских формула. Код њих је веза између збирности и метонимије веома јака и изражена. Семантички садржај примарних значења погодан је за ширење и пренос датих садржаја у секундарним значењима, нпр. *ѣлемсѣво* с а. „привилеговани сталеж из феудалног друштвеног уређења који своје привилегије заснива на пореклу“ → б. зб. „племићи“.

Збирне именице на <i>-сѣво</i>	Моносемичне	Вишесемичне
91	26	65

Табела 9: Бројчани приказ моносемичних и вишесемичних збирних именица на *-сѣво*

Збирне именице на *-сѣво* припадају неутралном слоју лексике. Веома ретко испољавају експресивни карактер. Употребљавају се као именице субјективне оцене у именовању етничких, расних, верских, територијалних скупина. Само у ретким примерима оцена је позитивна: *срѣсѣво*, *хришћансѣво* и сл. У осталим случајевима изражавају веома висок степен одсуства емпатије блискости, односно испољавају појачану дозу пејоративности или погрдности, нарочито када се везују за одређене друштвено-историјске околности, те је наглашена нега-

тивност одраз стања у датом временском тренутку, нпр. *албансѝво*, *бошњашѝво*, *мађаронсѝво*, *хрвајсѝво* и др.

Што се тиче морфолошког понашања збирних именица формираних суфиксом *-сѝво* (*-шѝво*), нагласили смо већ да су средњег рода и да су у једнини, а да се наспрам њих јављају и множински облици именица са истом мотивном основом: *ѝоѝомсѝво*: *ѝоѝомак* – *ѝоѝомици*, *раднѝшѝво*: *радник* – *радници*, *сѝановнѝшѝво*: *сѝановник* – *сѝановници* и др.

Збирне именице на *-сѝво* (*-шѝво*) можемо представити формулом: скуп особа означених са $X \rightarrow$ скуп $X \rightarrow$ сви X , нпр. *људсѝво*: скуп свих људи; *сѝуденѝсѝво*: скуп свих студената, чиме се потврђује да именице на *-сѝво* исказују хомогену целину.

3.15. Анализа збирних именица са мање заступљеним суфиксима у овој именичкој категорији (*-аѝ*, *-ација*, *-иња*, *-ишѝе*, *-ја*, *-лук*, *-остѝ* и др.)

У овом делу истраживања представићемо слабо продуктивне суфиксе којима се деривирају збирне именице у савременом српском језику или су одлика народних говора.

-аѝ: Свега неколико именица са збирним значењем деривираних суфиксом *-аѝ*¹⁹⁰ регистровано је у нашем корпусу: *беговаѝ*, *ејискојаѝ*, *лаикаѝ*, *махлукаѝ*, *ѝаѝтрицијаѝ*. Именице *лаикаѝ* и *ѝаѝтрицијаѝ* маркиране су квалификатором ист. да укажу на временску распрострањеност датих лексема. Именица *лаикаѝ* остварује два збирна значења: а. ист. „лица која су ван свештеничког сталежа, која не спадају у клер“. – Заснован је тај ... сан о споју вјере и знаности ... свећенства и лаиката (Марјановић М., БВ 1910, 181) и б. цркв. кат. „непосвећена, нурукоположена свештена лица, редовници, монаси, калуђери“. – Сав се рад тог добронамерног и несамосталног лаиката имао по одлукама конгреса подредити епископату (Новак В. 1, 150). Именица *ѝаѝтрицијаѝ* збирност остварује у семантичком садржају: „највиши и најбогатији друштвени слој у староме Риму и у градовима средњег века, патрицији“. – Обртници [су] готово у свим градовима водили жилаве борбе са патрицијатом (Баб. В. 1). Историзам представља и именица *беговаѝ*, која збирност исказује у примарном значењу: „беговски сталеж, бегови“. – Царска војска и беговат сједе, а никшићки бјегунци ... тутње и халачу по Сарајеву (Андрић 6, 132). Именица *ејискојаѝ* припада специјалној

¹⁹⁰ Нас првенствено интересују збирна значења, па се нећемо детаљније бавити анализом наведених суфикса и њиховом продуктивношћу у другим класама речи.

терминолошкој лексици – црквеном слоју лексике. У полисемантичкој структури једно од секундарних значења је збирно које је настало у процесу метонимије, те се може издвојити одређени метонимијски модел.

ОРГАНИЗОВАНИ КОЛЕКТИВ → ЧЛАНОВИ ТОГ КОЛЕКТИВА:

ејискојаѿ м а. в. епископија → в. зб. „сви епископи једне цркве“. – Краљ Томислав ... пристајао је на тежње латинскога епископата (Шишић Ф. 1, 50).

Анализиране именице припадају категорији лица, док именица *махлукѿ* из народних говора припада класи животиња: „животиње, животињски свет, живина“. – То [је] госпоја управитељка извадила из каке зоологије или ти науке о махлукату (Скар. С., Шкаљ. А. 2).

Уочава се да суфикс *-ѿ* учествује у деривирању именица са збирним значењем али уопште није продуктиван у наведеној категорији. Збирна значења припадају или специјалној лексици (црквеној) или старијем слоју лексике који је временски омеђен (историзми). У савременом српском језику употреба ових лексема је ограничена, а збирни карактер појединих значења сведочи о поимању јединства и нераздвојивог скупа у свим сферама живота.

-иња: Именице *богаѿиња*, *нејакиња*, *сироѿиња* деривирани су од придевске основе и најчешће означавају појам који карактерише особина која се изражава мотивним придевом. Деривацијом смо добили збирне именице којима се бележе колективи јединки по некој карактеристичној, заједничкој квалификацији. Наведеним именицама је заједничко то што су део покрајинских говора.

Именице *богаѿиња* и *сироѿиња* збирност остварују у секундарном значењу метонимијским преносом и карактеристичном метонимијском формулом: ДРУШТВЕНИ СТАТУС, ПОЛОЖАЈ → ОСОБЕ КОЈЕ ИМАЈУ ТАКАВ СТАТУС:

богаѿиња ж покр. 1. „стање, особина онога који је богат, богатство“ → 2. зб. „богаташи“. – Сиротиња се упиње изједначити себе са богатињом (Коз. И. 2, 224).

-ишѿе: Аугментативно-пејоративни суфикс *-ишѿе* у савременом српском књижевном језику није нарочито продуктиван, али се његова појачана дистрибуција огледа у народним говорима. Наш корпус региструје неколико лексема из народних говора које исказују збирни садржај: *дрвишѿе*, *машишѿе*.¹⁹¹

Нема огњиште ни дрвиште (Деб. 1, 216).

¹⁹¹ У значењу 1. бот. „маховина, односно растиње које прекрива камење на влажним местима, кору дрвета и др.“; 2. а. „отпаци (длачице) при ткању“; б. „ситни отпаци од кучине“.

-ја: Именице из ове скупине припадају категорији бића према сродству: *браћа*, *инобраћа*,¹⁹² *небраћа*, *полубраћа*, *сабраћа*. Постале су додавањем суфикса *-ја* на основу *браћ* и у процесу јотовања добијено је неколико изведеница. О именици *браћа* било је доста речи у претходним поглављима. Предмет је готово свих лингвистичких расправа које се тичу збирних именица. И. Клајн (2003: 40) наводи да се у описним речницима именица *браћа* означава као збирна именица женског рода, али он сматра да то није изведени већ флективни облик, будући да по функцији и по значењу представља множину од именице *браћ*. Подсећања ради, у руском језику именица *браћа* одавно је добила множинску парадигму: рус. *братя*, *братев*, док се у српском језику збирно значење именице *браћа* остварује у виду јединске промене: срп. *браћа*, *браће*...

Припадност застарелом и покрајинском слоју лексике испољава именица *инобраћа*. У сложеној именици *сабраћа* први део *са-* у служби префикса означава онога који припада истој заједници, који живи у исто време или је у чему једнак с ким: *сабраћа* ж „зб. им. од сабрат“; *сабраћ* м „друг по звању, сталежу, занимању“. – Напусти [редовник] ... сабраћу с којом је остарео (Андрић); Немилице бије свог сабрата (Десн. 5).

-лук: Као најпродуктивнији творбени тип издвојиле су се именице са суфиксом *-лук*, који води порекло од неколико различитих суфикса турског порекла. Именице из ове творбене скупине полако излазе из употребе и осећају се застарелим. М. Стевановић (1986: 493) приликом описивања суфикса *-лук* као засебну групу издваја именице које именују колектив и истиче да оне означавају земљу, област или крај заједно са становништвом које их насељава. Такве су следеће именице из нашег корпуса: *Арнаућлук*, *Влахалук*, *Лайћинлук* (и *лајћинлук*), *лацманлук* (*Лацманлук*). Наведеном списку може се придодати неколико именица које означавају конфесију: *ђаурлук*, *крисићјанлук*, *хришићанлук*, као и именице којима се особе именују према некој карактеристици, особености и сл.: *гурбејлук*, *дуњалук*, *комишлук*. Осим збирног карактера и представљања свеобухватног јединства колектива, одликују се и експресивним призвуком (изузев именице *хришићанлук* и њене варијанте из народних говора *крисићјанлук* и именице *комишлук*). Код већине именица садржај је маркиран негативном оценом говорника у смислу ниподаштавања, погрде, омаловажавања и непризнавања. Уз сему збирности присутне су и додатне негативне компоненте које су условљене одређеним друштвено-историјским околностима, верским опредељењем и др., али треба напоменути да је погрдна

¹⁹² У значењу: „браћа по маћехи или очуху из претходног брака, тј. полубраћа“.

оцена уткана у садржај мотивне именице, те није нужно суфикс *-лук* утицао на експресивност. „Познато је да и сами Албанци сматрају погрдним назив Арнаут/Арнаути^н, а припадници нашег народа нарочито су под погрдним подразумевали назив Латин којим су именовали оне који нису били храбри и човечни“ (Стевановић 1986: 493).

Поједине именице збирно значење остварују тек у секундарном значењу метонимијским преносом путем метонимијских формула:

НАСЕЉЕНО МЕСТО, КРАЈ → ОРГАНИЗОВАНИ КОЛЕКТИВ КОЈИ НАСТАЊУЈЕ ТО МЕСТО:

Арнауџилук м 1. „крај насељен Арнаутима“ → 2. зб. „Арнаути“. – Многи су увјеравали, да је било турске војске регулаша и народне, босанске, херцеговачке и арнаутлука од 60 до 70 хиљада (Врч., Дубр. 1870, 116);

ОРГАНИЗОВАНЕ СТАМБЕНЕ ЈЕДИНИЦЕ → СТАНОВНИЦИ ТИХ ЈЕДИНИЦА:

комшилук м 1. а. „суседне, оближње куће, суседство“ → б. „комшије, суседи“. – Слуша, што комшилук и што жене веле (Вел. 2, 43);

СВЕТ, ЗЕМЉА → СТАНОВНИЦИ СВЕТА:

дуњаалук м 1. а. „земља, свет“ → б. зб. „људи, народ, свет“. – Виђи данашњи дуњаалук ... Виђи ти њега: на вересију! ... А ... вересија је одавно умрла (Бож. Г. 7, 37).

Именице формиране суфиксом *-лук* које остварују збирно значење имају своје конкуренте у именицама на *-адија*, *-ија*, *-сџиво*, које су, чини се, у савременом српском језику распрострањеније и њихова употреба је чешћа иако у дескриптивним речницима понеке имају равноправан статус: *Арнауџилук*–*Арнауџија*, *Влахалук*–*Влашчадија*, *гурбеџилук*–*гурбеџија*, *ђаурлук*–*ђаурија*, *Лайинлук*–*Лайинија*–*Лайинчад*, *хришћанлук*–*хришћансџиво*, *циганлук*–*циганија*.

-осџи: Малобројну групу чине именице са суфиксом *-осџи* које у неком од својих секундарних значења развијају збирност: *званичносџи*, *имућносџи*, *младосџи*, *националносџи*, *сџаросџи*. Као основна семантичка компонента код њих се издваја апстрактност. Према томе, значењски припадају скупини апстрактних именица, а могу се представити метонимијским моделима с обзиром на то да у својој полисемантичкој структури секундарно збирно значење остварују путем метонимијског преноса:

КОЛЕКТИВНА ОСОБИНА, СТАЊЕ → ОСОБЕ КОЈЕ РЕПРЕЗЕНТУЈУ ТУ ОСОБИНУ:

званичносџи ж 1. „особина, својство онога који је званичан, онога што је званично; уздржаност, хладноћа“ → 2. зб. необ. „званичници, званични

представници“. – Сви [he], и „заслужени тридесетогодишњи“, и почасни одбор, и јавност, и званичност, добити што им се има одмерити (Богд. М. 2, 149);

имућносѝ ж 1. „стање онога који је имућан, онога што је имућно, богатство, благостање“ → 3. зб. заст. „имућан свет, богаташи“. – На забавна и политичка посела у дому богатирица Мише ... се скупљао избор београдске учености, имућности и властности (Груј. Ј. 2, 35);

младосѝ ж 1. „младо доба, узраст од детињства до зрелих година, млади дани, младе године живота“ → 3. зб. „младеж, омладина“. – Зимус, кад се комшинска младост набациваше каменом, надбацио је над све остале (Ћип. 8, 351);

сѝтаросѝ ж а. „стање и особина онога који је стар, остарео; одмакле године живота, старачко доба“ → в. „стар човек, стари људи“. – Њену младост ... нежност и ... умиљатост ... ни сама старост није могла равнодушно погледати (Вучић Р. 1);

ОРГАНИЗОВАНИ НАЦИОНАЛНИ КОЛЕКТИВ → ОСОБЕ КОЈЕ ПРИПАДАЈУ НАЦИОНАЛНОМ КОЛЕКТИВУ:

националносѝ ж 1. „припадност одређеној нацији; свест о припадности одређеној нацији, особине, својства карактеристична за припаднике одређене нације“ → 2. зб. „припадници једне нације, народ, нација; народност“. – Треба се трудити да литература појединих република припада свима националностима (Књиж. 3, 485).

Као што се из наведених модела уочава, збирна образовања дефинисана су описно или синонимима који, у ствари, представљају њихове конкуренте у множинској форми или у облику поимениченог придева: *званичносѝ*: *званичници*, *имућносѝ*: *имућни*, *сѝтаросѝ*: *сѝтари*, што сведочи о њиховој функционалној употреби, која је, чини се, ограничена и неубичајена.

4. ЗБИРНЕ ИМЕНИЦЕ СА ФУНКЦИЈОМ СУПЛЕТИВНЕ МНОЖИНЕ ПРЕМА ИСТОКОРЕНСКИМ ОБЛИЦИМА ЈЕДНИНЕ

Велики број домаћих лингвиста у српском језику збирне именице анализира према суфиксу којим се исказује збирност. При таквој подели, и у домаћој лингвистици, а и шире (махом у кroatистичкој литератури), уз суфиксе се сврстава и падежни наставак *-а*, а нигде се посебно не истиче да је реч о падежном наставку. На такве формулације смо наилазили код следећих аутора: Стевановић (1986: 183), Симић (2007: 6), Белај–Фалетар (2014: 72). Сматрамо да је потребно, када се даје класификација суфикса којима се граде збирне именице, нарочито нагласити да постоји неколико збирних именица на *-а* које су деклинационог типа, односно да је *-а* падежни наставак и да је реч о именицама женског рода на *-а*. Такве именице су *власиџела*, *госиџода*, *деца*. Оне означавају скуп појединаца мушког рода (*власиџела*, *госиџода*) или средњег рода (*деца*). Збирним именицама које су деривирани суфиксима за збирност заједничко је то што имају истокоренске облике једнине, а то их уједно разликује од осталих именица на *-а* које лексички испољавају збирност (нпр. *раја*, *руља*, *свиџа* и сл.) и код којих се углавном не издваја појединачан члан скупа, односно не испољавају јединичност. У граматичкој литератури се истиче да су то именице женског рода у једнини и да се уместо регуларних множинских облика употребљава збирна именица изведена од основе тих именица јер им се регуларна множина изобличила. М. Стевановић (1986: 184) констатује да нпр. именица *деца* нема значење целине, већ да увек сугерише мношину јединки. Р. Симић (2007: 7) закључује да нпр. именице *деца* или *браћа* не доживљавамо као неиздиференциран скуп или недефинисано мноштво јер се може уочити индивидуалност сваког појединачног члана скупа. Сличан став износе Пипер и др. (2005: 906) констатујући да су то именице које су по облику збирне, али са ослабљеним или чак изгубљеним значењем збирности, а функционишу као плуралски облици. У РСАНУ именица *деца* дефинише се као „зб. им. од дете“, те

обликом једнине означава множину. Дакле, именица *деца* је по облику збирна именица која има функцију суплетивне множине: У Рисну кажу да *дјецу* не ваља бити по полатима, јер онда не ће расти (Вук, Рј., под полат); „*Деца*“ су лица која нису навршила 14 година (Зб. зак. 32, 4); Проговорише прије но друга *дјеча* (Назор 14, 261).

Именице *влас̄тѣла* и *гос̄иода* представљају се на исти начин у РСАНУ – као збирне именице које обликом једнине обележавају множину:

влас̄тѣла ж „зб. им. од властелин“. – И побиге на дуждево море | Да га бране *Властела* Млетачка (Кач. 2, 98); У Србији се више племство (*властела*) образовало у доцнијем средњем веку од сродника владалаца, племенских поглавица и владалачких чиновника (Радон. Ј. 1, 127); Због чега је *властела* незадовољна? (Нуш. 8, 79); Умна су *властела* ударила у сађење шумах (Шул. 3, 44); Гогољ ... је ... открио цијело мноштво типова нарочито међу ладањском *властелом* (Прох. 1, 4);

гос̄иода ж „зб. им. од господин“. – У парку, гдје се *господа* шета, | На клупи сједи убога жена (Шант. 2, 188); Али – сви ми умремо, срце моје! Простаца и *господа*! (Тадиј. 1, 7); У трави лежи неколико огромних напуштених стећака, можда гробови какве патаренске *госпоре* (Дуч. Ј. 2, 22); А није зарађивао много јер се ретко прихватао римованих лаудација које су наручивали племићи и *господа* (Петровић 2022а: 9).

Творбена категорија збирности у српском језику на нивоу морфологије збирно значење реализује у оквиру јединске парадигме што показују наведене именице, а које имају и допунску функцију суплетивне множине. У том погледу српски језик се разликује од других словенских језика, нпр. од руског језика, у коме се збирне именице повлаче пред плуралским облицима.

Бележимо и сложенице у чијој су основи именице *влас̄тѣла* и *гос̄иода*. Семантички садржај првог дела сложенице *назови-* у сложеници *назовигос̄иода* казује да оно што означава основна реч јесте лажно, самозвано, привидно, тобожње, те се појачава експресивни набој ових збирних образовања у контекстуалним реализацијама: *назовигос̄иода* ж зб. „лажна, тобожња господа“. – Пре тога коло су играли само наши простаца, господа и *назовигоспода* не би се ни за живу главу толико понизили (Ат. Б. 3, 176). У именици *невлас̄тѣла*, *не-* као први део сложенице негира значење онога што означава други део сложенице: *невлас̄тѣла* ж „зб. им. од невластелин“. – У правном погледу нестало је разлике између *властеле* и *невластеле* (Синд. 1, 76).

Парадигматско окружење именица *власиџела* и *господа*, као и именице *браћа* која се на исти начин понаша као претходне, такво је да су са граматичког становишта женског рода у једнини, а по значењу мушког рода у множини, док је именица *деца* са граматичког становишта женског рода у једнини, а по значењу и женског и мушког рода у множини. „Pridjev uz te imenice stoji u ženskom rodu sing. od pamtivijeka, na pr. mila braća, mala djeca; glagol ponajviše stoji u plur., na pr. braća govore, djeca se igraju, sasma rijetko u sing., na pr. neki od braće, koja bješe u Jopi, pođoše s njim ...; sva gospoda podrani u crkvu...” (Maretić 1963: 376).

5. АНАЛИЗА ЗБИРНИХ ИМЕНИЦА БЕЗ СУФИКСА КОЈИ УКАЗУЈЕ НА ЗБИРНОСТ

5.1. Теоријска разматрања о лексичкој збирности

Многи проучаваоци у домаћој и иностраној лингвистичкој литератури (Braun 1930; Панфилов 1976; Виноградов 1986; Ивић 1995; Peti 2001; Буров 2004; Симић 2007; Петров 2015 и др.) указали су на то да поред именица са суфиксом за збирност постоје и именице које самим значењем, лексички исказују збирност, без постојања творбеног обележја са том функцијом. А. Вебер за именице које познају искључиво лексичку збирност употребљава назив „скупне“ (Tafta 2005: 71, у напомени). В. Петров (2015) употребљава термин „свеукупне именице“ (имена на сџвкупности). Истакли смо да се у домаћој лингвистици тек узгред спомињу лексичке збирне именице, те је намера и циљ да у овом поглављу књиге дамо темељнији приказ наведене групе именица у српском језику. Традиционални приступ збирним именицама темељи се искључиво на граматичком понашању које се узима као пресудан критеријум приликом одређивања онога што се подразумева под збирном именицом. У том смислу, В. Ломпар (2016: 75) истиче да „чак и ако се ради о именицама које би семантички спадале у исту групу са збирним именицама, то што имају множину [међусобно] их разликује“. Ауторка се позива и на Стевановићево гледиште, чиме потврђује да се држи традиционалног принципа, односно горенаведеног граматичког критеријума: „... за разлику од свих збирних именица: *бригада, војска, дружина, четира*, а затим: *народ, јатио, крдо, рој, сџадо, чојор* и сличне именице које означавају скупине од већег броја живих бића – употребљавају се и у множини ... Према томе, ове именице и не можемо убрајати у колективне и поред тога што се њима стварно означавају збирне скупине јединки, тј. колективи“ (Стевановић 1986: 184–185).

Лексички начин изражавања збирности очитује се у томе да је збирност садржана у семантичкој структури саме именице (*војска, народ, џлеме*) – истичу неки аутори (Peti 2001: 219). У ствари, долази до преноса значења с онога што је појединачно на оно што је опште и

обратно. Наиме, реч је о дискрепанцији између сингуларног облика и плуралног значења (Lohmann 1931: 43, према Peti 2001: 212).

У лексичком изражавању збирност је садржана у семантичкој структури саме именице (*војска, народ, њлеме, слама* и сл.), а у морфолошком се изражава у оквиру творбене категорије путем суфикса (*грање, лишће, младеж, њилад, њелад* и др.). Сматра се да је „морфемски изражена збирност у изравнијој релацији према категорији броја“ (Прањковић 1984: 171) од лексички изражене збирности. „Збирне именице означавају појмове, који нису строго одређени управо зато, што се не помишља ни на број ни на квалитету чланова или предмета, који скуп или гомилу чине“ (Brabec-Hraste-Živković 1954: 34, према Peti 2001: 224). Код именица које збирност изражавају лексички збирна интерпретација мноштва јавља се као обавезна компонента лексичког значења, нпр. *армија, војска, оркестар, стадо* и др. Ако значење имплицира кохерентну, организовану целину коју поимамо као нешто појединачно и избројиво, именица може остварити и наспрамну плуралску парадигму: *армија–армије, бригада–бригаде, војска–војске, одред–одреди, оркестар–оркестри, стадо–стада, чета–чете* и сл. Међутим, ако је реч о једној дифузној целини чији чланови не подлежу бројивости и пребројавању, именици је ускраћена могућност исказивања множине: *клер* и др. (в. Ивић 1995: 13).

Могу се регистровати два типа именица код којих се реализује лексичка збирност. У први тип убрајају се именице које чине скуп иначе различитих појава које се на основу неког важног, а заједничког им својства обједињују у јединствену укупност, нпр. *намешић*¹⁹³ представља скуп ентитета којима се опрема стан – кревет, ормар, сто, столица, фотеља, под именицом *одећа* подразумева се скуп свих ствари за одевање: капут, панталоне, сукња, хаљина, џемпер, именица *накић* обједињује минђуше, огрлицу, прстен, наруквицу и сл. Реч је о једном хетерогеном скупу ентитета. У други тип убрајају се именице које чине хомоген скуп, о чему сведоче именице *армија, бајшаљон, бригада, војска* и др. које означавају мноштво јединки и поимају се као целовит скуп истоврсних референата. Поставља се питање да ли су именице из друге групе изгубиле збирну компоненту или је она ослабљена, с обзиром на

¹⁹³ Томић (2019: 65) на основу Лејкокове поделе на „атомску семантичку структуру“ (састоје се из јединица које нису дељиве на мање јединице) и „партикуларну семантичку структуру“ (састоје се од појединачних честица (зрна, комадића и сл.)) истиче да се први тип у српском језику може применити на лексичке збирне именице јер „код именице *намештај*, можемо да претпоставимо да се ради о столу, столица, кревету, али не знамо шта је то тачно“.

то да на формалном плану могу да изразе множину, односно познају и плуралске форме, те се осећају као засебне јединке¹⁹⁴. Међутим, на семантичком плану главни показатељ њиховог значења јесте управо компонента збирности коју поседују, те је у том смислу семантички критеријум пресудан за њихово распознавање и регистравање. То нас је и нагнало да испитамо да ли оне заиста на било који начин изражавају збирност и шта заправо оне обележавају или означавају. Каква је и колика скупина јединки, материјалних или нематеријалних ентитета? Да ли су то најобичније заједничке именице или су поједине градивне или чак прелазне збирно-градивне? Евидентно је да се размимоилазе мишљења различитих аутора, нарочито оних привржених традиционалној граматици и оних наклоњенијих семантичким проматрањима. Нпр. збирне именице као што су *армија*, *баишаљон*, *бригада* означавају множину појмова преко једнине и немају могућност издвајања појединачног ентитета, односно не исказују јединичност, док нпр. именице *грање*, *лишће*, *цвете* и сл. имају – грана, лист, цвет и сл. Бабић и др. (2007: 463) констатују да лексичке збирне именице „по својим обилјежјима могу бити подврсте и збирних и појединачних именица, јер означају skup бића или предмета што чине cjelinu према некој srodnosti, али се у том skupu не pomišlja на njezine članove као у збирним imenicama (braća – појединачни član брат) нити се razabire од којих се појединца или примјерака састоји: rod, rodbina, narod, porodica, obitelj, puk, publika, rulja, jato, roj, gaj, šuma, šikara“. Наведене именице немају сингулатив и то их разликује од збирних именица дери-вираних суфиксима за збирност.

Именице без суфикса за збирност јављају се у свим категоријама: у категорији бића, животиња, биљака и у категорији предмета и ствари и имају збирни карактер у неком од својих примарних или секундарних значења. Оне значе много, а то много се концептуализује као цело. Именице које остварују збирно значење исказано јединским обликом односе се на групу јединки, ентитета и сл., а не на појединачне референте. Нпр. именица *јородица* се односи на групу људи, а не на појединачно лице, под именицом *јајто* подразумева се више птица и сл. (Bloom-Kelemen 1995: 10). Дакле, у семантички садржај саме именице уткано је збирно значење које именици даје збирни карактер.

За разлику од збирних именица са граматичким обележјем збирности код којих је првенствено суфикс показатељ збирног значења, код

¹⁹⁴ Уочили смо да традиционалисти именице из друге групе, нпр. *армија*, *баишаљон*, *војска* и сл., ни на који начин не сврставају у збирне именице руководећи се искључиво граматичким критеријумом, с назнаком да оне заиста значе скуп, збир, мноштво јединки или ентитета.

именица које лексички исказују збирност то се чини метајезичким путем. На збирно значење уопште поред граматичких и творбених показатеља указују и семе скупности, мноштва, збира, привидно неограниченог мноштва, те се у полисемантичкој структури именице збирност може испољити и метајезичким константама¹⁹⁵ 'велики број', 'група', 'скуп', 'мноштво', 'маса чега' и сл. Као што смо у претходном поглављу представили збирне именице са суфиксом за збирност које имају развијену полисемију и остварују шири семантички дијапазон уз преносе значења путем метонимије и метафоре (ретко синегдохом), тако ћемо и у овом поглављу анализирати семантичка померања и варирања код именица које било у примарном било у секундарним значењима реализују збир. Најчешћи начин настајања секундарних збирних значења јесте преношењем сема величине/интезитета на циљни појам, односно метафором, или као резултат персонификације архисеме, тј. метонимијом (в. и Ивановић Н. 2013: 287) и ређе синегдохом.

Као једна од битних одлика ове скупине именица издваја се то што једна иста лексема у једном значењу може бити бројива, а у другом небројива. „Именица постаје бројива ако се опредмети“ (Ивић 1983: 18). Процес преласка именице из небројиве у бројиву треба посматрати на основу полисемантичке структуре датих именица јер се такви прелази догађају приликом семантичке деривације од апстрактног према конкретном значењу, од примарног према секундарном значењу, при метонимијском и метафоричком развоју значења, као и при преносу назива с хиперонима на хипоним (в. Гортан-Премк 1997).

На основу лексичко-семантичких и граматичких карактеристика, именице без суфикса који указује на збирност поделићемо у неколико група: 1) лексеме из семантичког поља „бића/лица“; 2) лексеме из семантичког поља „бића/нелица – животиње“; 3) лексеме из семантичког поља „биљке, дрвеће, њихови делови и остаци – фитоними“; 4) лексеме из семантичког поља „предмети, ствари“; 5) лексеме из семантичког поља „ситни делови, остаци, талог, мноштво таквих делова“; 6) лексеме из семантичког поља „гомила, камара чега“.

Затим, у оквиру ових група именице ћемо даље груписати у подгрупе према значењу или по томе да ли поред једнине имају и множину или само једнинску форму. Такође, потребно је посебно раздвојити лексеме које збирност исказују у примарном значењу од оних које у секундарном значењу путем метонимијских и метафоричких преноса или синегдохом остварују збирно значење.

¹⁹⁵ Термин смо преузели из Ивановић Н. 2013: 285–287.

5.2. Лексеме из семантичког поља „бића/лица“

Међу лексичким збирним именицама најбројнију скупину чине именице које означавају особу према социјалној, професионалној или политичкој црти којом се лица обједињују у једну целину, нпр. иста професија, исти социјални статус, културни, политички интереси, породични односи и сл.

Према професионалној оријентацији: *актив, ансамбл, армија, аџиџија, баџаџон, бирократија, бригада, војска, гарда, гарнизон, гарниџура, делегација, деџиџација, еџеџиџија, еџба, еџба, еџиџа, еџба, јединица, клака, лоби, логор, милиџија, одбор, одред, оркестар, џороџа, џосада, џослуга, џоџера, џраџиџа, раџиџа, резерва, свиџа, џеваџија, џруџа, чариџија, чеџа.*

Лексичке збирне именице можемо посматрати са становишта концептуализације збирног значења у оквиру њихове полисемантичке структуре, те тако можемо издвојити два начина реализације збира, односно мноштва.

Прву групу сачињавају именице које збирност исказују у примарним семантичким реализацијама, а код којих се као показатељи збирности издвајају семе скупности, мноштва, збира, чиме се указује на постојање затворене целине, односно групе. Семантичку кохезију међу овим лексемама чини семантичка константа 'већи број', 'група'. Именица на тај начин у примарном значењу исказује лексичку збирност, док у секундарним семантичким реализацијама развија регуларна значења својствена заједничким именицама.

Именице *актив, ансамбл, одбор, оркестар, свиџа* у својим примарним семантичким реализацијама дефинишу такав затворени скуп јединки, али који је пребројив јер на формалном плану имају и регуларне множинске облике:

актив м 1. „радна група неке организације (политичке, научне, уметничке и др.) за одређени посао“. – Друг Тито [је] дефинисао [задаће] овако: ... мобилизирати читав партиски актив против сваког покушаја групашења и фракционисања (Пол. 1950, 13692/1); Прерађивање наше културне историје ... не може се замислити без организованог актива научних радника (Чалдаровић М., Прегл. 1948, 257); У раду стручних актива ... има много недостатака (НМ 1948, 9); То је била кућа секретара скојевског актива у селу (Ћос. Д. 1, 313);

ансамбл м (фр. ensemble) 1. „уметничка група као целина“. – Ти велики ансамбли од три стотине извођача је моја слабост (Ћос. Б. 1, 7); Три ансамбла „Сеоског позоришта“ дала су ... 2035 претстава у 669 села (КН

1949, 4/2); Наш млади балетски ансамбл извео је [балет] са вољом, полетом и успехом (Ђурић-Клајн С., Књиж. 6, 68);

одбор м 1. „група изабраних или наименованих лица која представља орган власти или званично тело при каквом удружењу, организацији, странци и сл. са одређеним задужењима и правима у обављању каквих функција, послова и др.: анкетни ~, верификациони ~, извршни ~, надзорни ~, обласни ~, редакциони ~, управни ~ и сл.“ – Састављен је дакле главни одбор и неколико пододбора (Драг. 2, 342);

оркестар м грч. а. „група свирача који на различитим инструментима заједно изводе музичко дело“: дувачки ~, гудачки ~, симфонијски ~;

свиџа ж фр. 1. „људи који прате какву угледну особу, пратиоци“ – Помешавши се у свиту митрополитову, поносито [би] излазио из цркве (Срем.).

Код именица са конкретним значењем у секундарним семантичким реализацијама јавља се ознака збирности путем метонимијских преноса и метафоричких трансформација на основу метајезичких константи 'велики број', 'група', 'скуп', 'мноштво' и сл. Можемо издвојити следеће метонимијске формуле:

БОРАВИШТЕ (ОРГАНИЗАЦИЈА) → ОНИ КОЈИ ТУ ПРЕБИВАЈУ (РАДЕ):

логор м 1. а. „војни објекат (шатори, бараке, земунице или зграде, касарне) у којем војска борави привремено (за време војне обуке, војних вежби, на одмору и сл.) или стално“ → 2. зб. „људи у логору“ – Логор је будан; борци се спремају за покрет (Чол. 5, 103);

милиција ж „наоружане јединице које имају задатак да одржавају јавни ред и мир и штите друштвену и личну имовину“ → зб. „припадници таквих јединица, милиционари“: Милиција је трагала дуж обале (Андрић И. 12, 168);

НАСЕЉЕНО МЕСТО → ОНИ КОЈИ ТУ БОРАВЕ → ПРИПАДНОСТ ОДРЕЂЕНОМ ДРУШТВЕНОМ СТАЛЕЖУ:

чаршија ж тур. 1. „део насеља где се развио трг, пословни део града; трговачка четврт“ → 2. зб. а. „становници чаршије, трговци и занатлије чије су радње, дућани на тргу, пословни свет“ – Сва чаршија гледа за њом, и мимопролазећи и они што седе на ћепенцима (Срем., РМС) → б. „грађанско друштво са својим друштвено-политичким назорима, малограђани, малограђанство“ – Радознала се чаршија скупљала (Козарч. 2);

КОЛЕКТИВНИ ПОЗИВ, СЛУЖБА → ОНИ КОЈИ ОБАВЉАЈУ ТУ СЛУЖБУ, ИЗВРШИОЦИ ПОСЛА:

егзекуција ж (лат. *executio*) 1. а. „извршавање судске или административне одлуке принудним мерама (присилна наплата дуга, заплена имовине задуженог и сл.“ → б. зб. нар. заст. „они што спроводе такав поступак, егзекутори“. – Дође у Перину кућу егзекуција и плени му најбољег коња (Игњ. Ј. 10, 116);

ѝослуга ж 1. „служба, послуживање, дворба“ → 2. зб. а. „најмљено помоћно, послужитељско особље у кући, хотелу, кафани и сл.“ – У тој кући превише се често послуга мијењала (Симић Н.); б. „помоћно особље какве установе или надлештва“. – Велику муку имађаше среска послуга док уведе кола [са мртвим хајдуком] у среско двориште (Ранк. С.); → 3. војн. зб. „људство запослено око артиљеријског оруђа (топа, минобачача, митраљеза)“. – Да се коњи не би много умарали, послуга је ишла пречице поред топова (Јак. С.).

Запажа се да именица *ѝослуга* има неколико значења и да семантички потенцијал именице задире у различите сфере, нпр. једно од секундарних збирних значења је из војног регистра;

НАЧИН, СИСТЕМ УПРАВЉАЊА, ИЗВОЂЕЊА → ОСОБЕ КОЈЕ ПРИМЕЊУЈУ ТАКАВ СИСТЕМ:

бирокраѝија ж вар. 1. „бирокарски систем управљања“ → 2. зб. „биро-крати“. – Задар ситне бирокраѝије и гиздавих гризета ... у десет часова повлачи [се] кући (Цар 5, 150).

Поред метонимијских модела као један од начина реализације секундарних значења која имају збирни карактер издвајају се **метафоричке трансформације по величини/интензитету**.

Именица *армија* у својој примарној семантичкој реализацији путем семантичких константи типа 'целокупна јединица', 'велика јединица' на семантичком плану указује на затворену целину коју чини скуп једнаких референата: 1. а. „целокупне оружане снаге једне државе, војска“; б. „велика оперативна војна јединица копнене војске или авијације која делује на посебном бојишту“. Путем метафоричких трансформација заснованих на величини, интензитету, сличности остварује се збирно значење 2. фиг. „велики број људи уједињених у некој борби, акцији; велико мноштво, маса људи“: ~ незапослених.

На сличан начин, тј. одређеним семантичким константама типа 'војна јединица', 'скупина', 'група људи', 'мања скупина' и др. на семантичком нивоу збирност испољавају и именице *баѝаљон*, *бригада*, *гарда*, *јединица*, *одред*, које припадају војном регистру. Наведене именице и поред тога што на формалном плану имају множинске облике,

једнином значе множину, односно скуп јединки. У ствари, оне према себи немају као мотивну реч именицу у једнини као што је то случај са именицама које помоћу суфикса граде збирно значење, а које су мотивисане управо именицом у једнини. Именицама које лексички испољавају збирно значење та могућност је ускраћена.

У домаћој граматичкој литератури, аутори (нпр. Ломпар 2016: 75) остају доследни традиционалном посматрању збирних именица првенствено са граматичког/морфолошког аспекта, позивајући се на мишљење М. Стевановића (1986: 183–184): „Збирне, колективне именице означавају више предмета или бића узетих скупа у неком неодређеном збиру, у колективу, који се узима као једна целина“. Према овом становишту формални критеријум јесте полазна основа за идентификацију збирног значења. Поставља се питање да ли онда уопште можемо рећи да наведене именице исказују збирно значење. Да ли су изгубиле збирност будући да са морфолошког аспекта могу да изразе множину, нпр. *бригада*–*бригаде*, *одред*–*одреди* и др.? Претпостављамо да пресудну улогу тада има значење јер именице типа *армија*, *бајталон*, *војска*, *одред*¹⁹⁶ и др. исказују збирност семантичким садржајем који репрезентују на основу сема скупности, мноштва, збира и сл. М. Стевановић пак сматра да „скупине множине бића које се овим именицама означавају чине увек јединице према другим таквим скуповима који се, ако их је више, означавају облицима множине дотичних именица“ (Стевановић 1986: 184–185). Према томе, слажемо се да према својим особинама ове именице спадају у заједничке у својим примарним значењима, али ширењем и преношењем номинације у секундарним значењима путем различитих семантичких компоненти реализују збир:

бајталон м (фр. bataillon) а. вој. „војна јединица састављена од две до четири чете“; пешадијски ~, возарски ~, допунски ~ итд.; б. фиг. „скупина“. – Та генерација седамдесетих и осамдесетих година остала је празна и јалова, али она је ипак полагала своје испите и стала у бирократске батаљоне, па се од регрута протукла до некога вишега ранга (Крл. 1, 23);

бригада ж фр. 1. вој. „велика војна јединица састављена обично од два или три пука“; 2. „организована радна јединица за извршење неког посла састављена од већег броја радника“: радна ~, омладинска ~;

гарда ж фр. 1. а. „елитне војне јединице које обављају почасне функције и брину се за личну сигурност шефа државе или владара; лична телесна стража владара или шефа државе“; б. „војска; род војске“: грађанска ~,

¹⁹⁶ О српској војној лексици и војној терминологији в. Јовановић В. 2016.

мобилна ~, народна ~, коњичка ~, пешачка ~; 2. фиг. „нараштај, поколење, плејада; група, скуп личности“: нова ~ филозофа;

одред м а. вој. „мања јединица обично са одређеним задатком“: јуришни ~, извиђачки ~; б. „уопште мања скупина, група људи организована с одређеним циљем“: пионирски ~, казнени ~;

йосада ж 1. а. „војна јединица, распоређена стално или повремено у насељеном месту или у тврђави; гарнизон“. – Провидуру ... писах нека истарске посаде за сада не дирају у царско земљиште (Шен. А.); Почела је зима, прва зима за сремске партизане. Били су сабијени на малом, голом простору, пуном фашистичких посада (Поп. Ј.); б. „момчад, људство брода, тенка, авиона и сл. потребно за управљање и руковање“. – Савезници су ... за заједничку морнарицу давали бродове и посаду (Пауш П. 1);

џруџа ж 1. „већа војна јединица, војска“. – Цијело су јутро марширале трупe (Крл.); Јанко Кагић поћи ће са својом трупом навише ... и ту ће причекати силу турску (Весел.); 2. „друштво, колектив, дружина уметника, обично глумаца (често путујућих), односно циркуских артиста“. – Трупа Осјечког народног позоришта ... дала је у протеклој сезони 260 уметничких приредби (Пол. 1950);

чеџа ж 1. вој. „основна војна јединица која улази у састав батаљона“: почасна ~; 2. „већи број, мноштво људи окупљених заједно, група“: ~ сватова, ~ момака.

Именице типа *армија, батљљон, бригада, гарда, одред, йосада, џруџа, чеџа* својим примарним семантичким реализацијама чине део специјалне, војне лексике, а из примарног значења посебним метајезичким константама путем **метафоричких трансформација по величини/интензитету** или **сличности** развија се ново значење које обележава мноштво јединки, односно људи уопште. Уочава се да код именица типа *батљљон, бригада, гарда, одред, йосада, џруџа, чеџа* у примарном значењу доминира семантичка компонента 'војна јединица' која се концептуализује као једна целина јер се односи на више јединки које чине скуп, те може имати и плуралску форму: ном. јд. војна јединица – ном. мн. војне јединице:

јединица ж 1. а. „назив цифре 1, знак којим се обележава број један; бројна вредност означена том цифром“; 5. а. „засебни део неке целине (територијалне, административне, управне, организационе и сл.) који има одређену самосталност“: административна ~, изборна ~, организациона ~, партијска ~, политичка ~, привредна ~, радна ~, територијална ~, управна ~ итд.; б. вој. „део оружаних снага организован у једну цели-

ну, мања или већа војна формација (нпр. чета, батаљон, бригада и сл.)“.
– Негде са стране пута логоровала је нека војна јединица (Јак. С. 5, 27).

Именица *резерва* у збирном значењу се лексикализовала.¹⁹⁷ Примарно значење наведене именице је 1. а. „задржана, сачувана количина нечега за каснију употребу, залиха“ и под б. „количина нечега што се негде налази или што остане после редовне, нормалне експлоатације (обично о рудама)“. Секундарна семантичка реализација дате лексеме исказује ново лексичко значење у оквиру војног регистра: 2. а. зб. „војни обвезници који су одслужили стални кадар или они који су били у активној војној служби, а позивају се у службу по потреби“. – Моја дика није солдат прави, већ резерва, само кад устреба (Јесковац М. 1); Ја сам официр у резерви (Матош).

Међу збирним именицама у нашем корпусу нашле су се и именице преузете из других језика, па поред претходно анализираних лексема пореклом из француског језика, бележимо и нарочито из турског, нпр. турцизам *атлија* који збирно значење развија путем *синегдохе*, односно преношењем номинације са дела на целину: 1. заст. „коњаник“ → 2. зб. „коњица“. – За мноме је каурска атлија, | Да бјежимо на нашу Крајину (НП Херм. 2, 114).

Из турског језика преузели смо именицу *едба*, која је моносемична и значи „пратња, свита; присталице, следбеници“. – Ага пође, а паша остаде; | Отпрати га едба и кавази (НП, БВ 1902, 77), као и именицу *шевабија*, која поред примарног значења а. „пратња, свита; дружина“. – Питао се ... где је везир пронашао ову необичну тевабију (Андрић); Хотелска послуга и остала тевабија опколила ме је са свих страна (Пол. 1972) развија секундарно значење које поред збира изражава и негативну оцену говорника према садржају на који се односи, односно има експресивни карактер: б. ир. „једномишљеници, следбеници, присталице“. – Да живи ... и сва друга теоријска и активна тевабија (Матош). „Када се стране речи ’увозе’ у језик оне често иду ка експресивности, односно развијају нова, експресивна значења која не постоје у језику даваоцу. Ова особина позајмљене лексике врло је изражена код турцизама у српском језику“ (Ђинђић–Петровић 2013: 411).

Семантичке константе које указују на збирност проналазимо и код именица из других несловенских језика, те тако у нашем корпусу региструјемо још једну лексему из француског језика: *клака* ж „група

¹⁹⁷ Део одељака који је у вези са лексичком збирношћу именица из војног регистра настао је из нашег рада под насловом „Лексичка збирност у српском војном регистру“, објављеног у часопису *Преводилац* 3–4 (84) (2020): 15–23.

људи најмљена, потплаћена да пљеска, аплаудира (обично неком глумцу, представи у позоришту и сл.)“ – Њихов је задатак био да на владине предлоге узвикују: „тако је!“ и „прима се“, – и они су, као клака, повлачили целу Скупштину за собом (Јов. С. 8, 79).

Наш корпус сачињавају и именице страног порекла са збирним значењем којима се номинују особе које у оквиру колектива обављају неки заједнички посао, нпр. *групација* ж 1. „група, скуп (обично већи, од више лица односно предмета или од више мањих група)“ – Прекинута је главна магистрала ... од животног значаја за немачку јужну групацију „Херес група Е“ (Борба 1947, 5/252) и сл., као и именице које означавају збирно значење које се односи на предмете: *механизација*, *мотиоризација* (в. Вabić 2002: 220; Клајн 2003: 179–180). Именице *механизација* и *мотиоризација* у својим секундарним семантичким реализацијама остварују збирно значење метонимијским преносом:

УВОЂЕЊЕ, СПРОВОЂЕЊЕ ОДРЕЂЕНОГ ПРОЦЕСА, ПРОИЗВОДЊЕ → РЕЗУЛТАТ ТОГ ПРОЦЕСА (СКУП ПРЕДМЕТА):

механизација ж 1. „увођење машина, стројева у производњу, у неку грану производње, чиме се смањује, замењује људски или животињски рад, побољшава, убрзава процес производње“ → 2. зб. „машине, стројеви; скуп машина, стројева потребних за извођење неког рада; машинерија“. – Пробијање тунела споро напредује због недостатка механизације и радне снаге (Пол. 1951, 13903/2);

мотиоризација ж 1. а. (некога, нечега) „увођење моторних возила (у употребу, у саобраћај)“ → 2. зб. „скуп моторних возила којима неко располаже“. – Првих дана последице капитулације, кад се у варош насукла њемачка моторизација, њих двојица повоздан су чучали пред неком кафаном (Пол. 12, 37).

На основу анализе именица према професионалној оријентацији, уочава се да највећи број чине именице које су део војног регистра. Најчешће се примарно значење односи на војну тематику, а потом се метонимијским преносима и метафоричким трансформацијама реализују секундарна збирна значења. Наведене збирне именице нису стилски обележене и њихов главни задатак јесте изражавање, истицање колективизације и јединства групе као такве. Као полазни критеријум у одређивању лексичке збирности издвајају се семантичке константе типа 'група' (људи), 'велика група', 'мноштво' (људи), 'скупина', 'маса' (људи) и др.

Према друштвеном, социјалном сталежу: *багра, банда, бераја, елиџа, емиграција, еснаф, ешкија, згонија, изрод, имиграција, инџелигенција, јабана, јоменрија, клер, колонија, мейшош, милеџ, надриинџелигенција, олош, џук, раја, сџалеж, улема, хезела.*

Ову лексичко-семантичку групу сачињавају именице које поред изражавања збирног значења исказују и одређену врсту експресивизације која је изражена емотивним односом говорника према објекту на који је усмерена његова пажња. У одређеној мери условљене су друштвеним, социјалним и другим класним параметрима који утичу на статус јединке у датој средини. На основу тих параметара долази до богаћења лексичког система новим значењима и новим лексемама. О културолошким елементима који понекад представљају део колективне експресије, а одражавају се на значење лексема, веома опсежно писала је Р. Драгићевић у књизи „Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу“ (2010). Ауторка истиче да је приметан утицај културолошких сегмената на значење лексема и да наведени елемент представља семантичку компоненту или сему у примарном значењу лексеме, те да та сема може бити активна у формирању једног или већег броја секундарних семантичких реализација (Драгићевић 2010: 17). Једна лексема нпр. реализује примарно значење које је неутрално, док су нека секундарна значења експресивна. „У том случају се мера експресивности одређује на основу семантичке конфронтације са примарним значењем те лексеме“ (Драгићевић 2010: 56).

Према Д. Гортан-Премк (1997: 85) поједине именице секундарне семантичке реализације развијају преко **синегдохе**, односно употребљава се **име какве групе лица за лице из те групе**, нпр. *банда* 1. а. „група разбојника; разбојничка, лоповска дружина“ → в. фиг. (обично у вок. при обраћању) „појединац из такве групе, бандит“. – Мандићко, спреми дјецу у кревет и не дери се! ... Коју смо ми то жену убили! ... Шта, бандо, дјецу плашиш? (Барк. 1, 134). На основу семантичке константе 'група' у оквиру примарног значења реализује се ново значење: 4. „већи број, група“, те на основу датих семантичких компоненти лексема остварује и збирни карактер.

Именица *багра* у оквиру семантичког садржаја на основу метајезичких константи типа *група*, *људи* испољава експресиван, односно пејоративан однос говорника према садржају на који се односи: в. погрд. „људи који заслужују презрење, олош“. – Осетио је тога човека себи много ближим од осталих пацијената, простака и багре (Крл., КР 1924, 1/10); Све напоље, – багру мукташку! (Наст. 3, 155); Куш, багру

прљава! (Ћос. Б. 3, 144); Ја ћу вас све, читаву *багру*, изјурити из куће (Горјан 1, 86). Именице *олош* и *шљам* у свом семском саставу садрже компоненту скупности негативно изражену кроз значење „најгори слој друштва“, те наведене именице осећамо као експресивне, о чему нас обавештавају и примери употребе: – Видио је сав *олош* који се скупио око господских столова туђинаца (Бар.); По варошима се мобилиса казнена војска састављена од нерадника и другог *шљама* (Јал.). Негативну конотацију има и именица *изрод*. Наведена лексема преношењем номинације са дела на целину путем *синегдохе* део–целина, односно појединац из групе – име групе лица остварује збирно значење: 1. а. „онај који је изневерио свој род, који је осрамотио претке, отпадник, одрод; издајник, издајница“ → б. зб. „људи који се издвајају из своје средине негативним особинама, лошим поступцима и сл., олош“. – Ви спадате међу најгори *изрод* на земљи (Таб. 1, 30).

Друштвени контекст, историјски и временски оквир знатно утичу на поимање појединца у заједници и његовог смештања на друштвену скалу. Лексеме *багра*, *изрод*, *олош*, *шљам* својим садржајем представљају нерепрезентативан слој друштва, истичући у први план негативне црте личности и карактер појединца.

Именице *елиџа*, *еснаф*, *интелигенција*, *сџалеж* у својој полисемантичкој структури садрже позитивну квалификацију истичући добре, примерене карактеристике пожељне у друштвеној заједници. Наведене лексеме углавном потичу из других језика и то из француског, турског или латинског. Именице *еснаф* и *сџалеж* збирно значење остварују путем метонимијског преноса и метонимијске формуле ОРГАНИЗАЦИЈА, УДРУЖЕЊЕ, ДРУШТВЕНА КЛАСА → ПРИПАДНИЦИ ОРГАНИЗАЦИЈЕ, КЛАСЕ И СЛ.:

еснаф м 1. ист. „организација, удружење“ → 3. фиг. зб. „људи истог занимања, истог друштвеног реда“;

сџалеж м а. „друштвена класа“: аристократски ~, племићки ~ и др. → б. „скуп људи истог занимања“: чиновнички ~, војнички ~, земљораднички ~ и сл. – Они *сталежи* који су јако изложени ветру и непогодама често болују (Батут).

Именица *интелигенција* сврстава се у апстрактне, а путем метонимијског преноса развија секундарно збирно значење на основу метонимијске формуле СПОСОБНОСТ, УМЕЊЕ РАЗУМЕВАЊА, РАСУЂИВАЊА → ОСОБЕ КОЈЕ РЕПРЕЗЕНТУЈУ ТАКВЕ СПОСОБНОСТИ:

интелигенција ж (лат. *intelligentia*) 1. „способност брзог, правилног схватања и разумевања ствари и појава у природи и друштву, умна обдареност, бистрина, разум, ум; оштроумност, проницљивост; образованост, ученост“ → 2. зб. „људи, социјални слој у чијој професији преовлађује умни рад над физичким; образовани, учени људи, интелектуалци“. – Ту и тамо, алејом, сретао [је] Ранко варошку *интелигенцију* (Петр. П. 2, 86).

Првим делом *надри-* у сложеници *надриинтелигенција* казује се да је оно што значи основна реч лажно, самозвано, нестручно, те именица *надриинтелигенција* у значењу „људи чије је образовање површно, непотпуно, полуинтелигенција, самозвани интелектуалци“. – Тако су исто и канцеларије ... као и „совет“ у „духу народном“, благодарећи бирократском васпитању наше *надри-интелигенције* (Марк. Св. 7, 78) реализује збирно значење путем семантичке константе ’људи’ јер је њоме обухваћен већи број, мноштво јединки.

Као што се уочава из анализираних грађе, знатно је већи број лексема које имају негативну конотацију, односно непожељно значење. В. Ружић констатовала је да је „вредност оно што је необележено на скали друштвеног вредновања, а оно што није прихваћено, што одступа од тога, то се посебно веома нијансирано квалификује“ (2008: 314). Ако се појединац истиче на основу пожељних квалификација, он неће бити маркиран у друштву, док се свака „аномалија“ негативно оцењује и додатно наглашава.

Припадност одређеној друштвеној или каквој сличној групици, заједници, покрету, уопште чинити скуп: *вашар, врева, гомила, груја, дружина, заједница, збор, збрка, колектив, комјанија, њасиња, њијаца, њублика, руља, сабор, шабор, тим, улица, хорда, школа.*

Именице *вашар, врева, гунгула, збрка, хорда* збирно значење реализују преношењем сема на жељени појам путем **метафоричких асоцијација према величини/интензитету:**

вашар м мађ. 1. „скуп великог броја продаваца и купаца у неком месту (обично у вароши(ца)ма), који се одржава повремено, у одређене дане у години, ради трговања, сајам“ → 2. фиг. „мноштво, маса људи на једном месту, гунгула, гужва“;

врева ж 1. „бука, граја, галама, вика, жагор“ → 5. а. „мноштво, гомила (о људима) (врева гледалаца)“;

гунгула ж (тур. *gulgule*) а. „гужва, метеж“ → б. „гомиле, мноштво“. – У томе стиже и *гунгула*, и стаде баш пред управников стан (Срем. 10, 78);

збрка ж 1. а. „већи број ствари натрпаних у неред у на једном месту, хрпа; предмети стиснути, згурани једни поред других“ → 3. „већи број лица на окупу, скуп, гомила“. – А ово ... | Ништа! Збрка жутокљунца. | Сјели на власт | и даве | за ситницу! (Кост. Д. 1, 88).

Лексеме *гомила*, *група*, *хорда* имају исту улогу као именице *јајто*, *крдо*, *рој*, *стадо*, *чојор* и др., односно функционишу као партикуларизатори-уобличивачи да сузе непрегледно мноштво у мању целину и да их приближно бројчано одреде. Уобличивачи типа *јајто*, *крдо*, *рој* и др. специјализовани су првенствено за животињске врсте у примарним значењима, а потом долази до семантичког померања и значење се преноси на људе и материјалне ентитете, док се уобличивачима *гомила*, *група*, *хорда* остварују номинације са предметних референата на људске јединке или са бића (животињских врста и људи) на друге, мање или уже специјализоване заједнице људи, које често попримају пејоративност:

гомила ж 1. „већа количина неког материјала или предмета натрпаних или сложених на једном месту, хрпа“: ~ песка, ~ камења, ~ дрва, ~ књига → 2. а. „већи број лица на окупу, велика група, скуп, маса“: ~ света, ~ жена, ~ деце → б. „широке народне масе, народ“ → в. пеј. „руља, светина“;

група ж фр. 1. а. „више лица, животиња или предмета окупљених на једном месту, скуп, скупина, гомила“: ~ деце, ~ студената, ~ паса, ~ кућа → б. „више лица које везује заједничко политичко, идеолошко, научно, уметничко и др. убеђење или заједнички друштвени, професионални и сл. интерес, односно исти циљ, задатак и сл.“: политичка ~, партијска ~, студијска ~, ~ научника, читалачка ~, позоришна ~ → в. „скуп сродних бића или предмета који чине једну целину“: етничка ~, народносне групе, педагошка ~ предмета, посебна ~ минерала, ~ гуштера, сврстати у исту групу;

хорда ж 1. „гомила освајача који пљачкају и уништавају“ → 2. „гомила, мноштво; руља“. – То је била читава мала хорда [деце] што се отимала о поклоне (Андрић).

Илустрацијом значења из дескриптивних речника (РСАНУ и РМС) примећује се да наведене именице најчешће не функционишу самостално већ имају партитивну допуну, најчешће у генитиву множине и заједно чине партитивну синтагму. О томе сведоче и примери контекстуалне употребе из СрпКор-а: То је техника коју користимо у борби против организованих криминалних група; Прихватила га је група бескућника; Око клупе се тиска гомила дечака и дечурлије; Једна гомила грања налазила се позади; Непрегледна хорда црвено-жутих навијача

одушевљено је клицала; Чинило се да је хорда гоблина већ надамак њих с друге стране.

Именице *збор*, *јублика*, *руља*, *сабор*, *џим* у примарном значењу обележавају скуп људи, мноштво света обједињених у једну целину, те на тај начин сугеришу на збирно, колективно значење путем метајезичких константи типа *маса људи*, *гомила*, *мноштво*:

збор м 1. а. „већа група људи (или бића којима се приписују људске особине) скупљених на једном месту“. – Цео мали збор упр’о је очи у њега (Шапч. 7, 46);

јублика ж лат. 1. „мањи или већи скуп људи (жена, деце) који се негде налазе као посетиоци, гледаоци, слушаоци“. – Дижу руке из публике, циче гласови: Молим реч! (Дом.);

руља ж 1. а. „неуређена, неорганизована, недисциплинована маса људи, гомила, светина“. – Бијесна руља урла да се Јоси кожа јежи (Матош); Сва та руља војника и сељака бегала је као без главе (Јов. С.);

сабор м 1. а. „скуп већег броја људи на једном месту, збор“;

џим м енгл.¹⁹⁸ спорт. „група играча која наступа као целина, момчад; екипа, дружина“: фудбалски ~, кошаркашки ~, одбојкашки ~.

Именице *џијаца*, *џабор*, *улица*, *школа* реализују се као заједничке именице у неутралном значењу у својим примарним семантичким реализацијама, а у секундарним развијају збирна значења и то путем метонимијских преноса на основу различитих метонимијских формула:

ПРОСТОР, МЕСТО У ГРАДУ → ЉУДИ КОЈИ СЕ НАЛАЗЕ НА ТОМ ПРОСТОРУ:
џијаца ж тал. 1. „слободан простор у граду, окружен обично зградама, трг“ → 2. а. „место где се на мало продају и купују животне намирнице и друга роба, тржница“ → б. фиг. зб. „људи који се налазе на пијаци“.
– Скупи се сав џијаци, навали народ ка’ на мечку (Радић Д.) и *џабор* м тур. 1. а. „место са разапетим шаторима за боравак људи (обично привремен)“ → б. зб. „људи који бораве на тако уређеном месту, логор“: козачки ~, цигански ~;

НАСЕЉЕНО МЕСТО → СТАНОВНИЦИ ТОГ МЕСТА: у именици *улица* поред збирног остварује се и експресивно значење са негативном конотацијом:

¹⁹⁸ У енглеском језику именица *team* (тим) има статус лексичке збирне именице остварујући и множинску парадигму – састоји се од неодређеног броја делова, те постоји колебање између једине и множине, а такве именице припадају групи тзв. *aggregate nouns* (агрегатне именице): *Team is/are ...* (Greenbaum-Quirk 2007, према Вишелић 2015: 24). У истом језику много је већи број лексичких збирних именица чији је заједнички назив *агрегативне* или *скујне* (*group nouns*) именице.

1. а. „пут кроз насељено место с кућама с обе стране; становништво тих кућа“: главна ~, споредна ~ → б. „свет који иде улицом, пролазници; маса окупљена на улици“ → 2. зб. „беспослен и морално лабилан свет који велики део времена проводи на улици, беспризорни, уличари, уличарке“. – Жаргони ... носе на себи воњ сиротиње, акцент улице, опорост простаклука (Бег. М.).

Именица *школа* путем метонимијског преноса на основу метонимијске формуле УСТАНОВА, ЗГРАДА → људи у њој остварује збирно значење: 1. а. „установа за васпитање и образовање деце и одраслих, у којој се изграђује морална и друштвена личност ученика и стиче основна писменост и основна знања из разних наука и вештина, односно у којој се стичу знања из одређене струке; зграда у којој се таква установа налази“: средња ~, виша ~, стручна ~, бродарска ~, пољопривредна ~, рударска ~ и др. → 2. в. зб. „ученици и наставници школе“. – *Школа* се крену. Напред иђаше Љубица са својом децом (Ранк. С.). Полисемантичка структура наведених лексема састоји се из семантичких реализација које у основи имају исту архисему и исте семе.

Према Д. Н. Шмељову (1982) регуларно се јавља таква многозначност код које је секундарно значење речи које улази у одређени лексичко-семантички ред одређено општом семантичком карактеристиком целог датог реда, тј. примарним значењима одговарајућих лексичких јединица. Под оваквом лексичко-семантичком групом Шмељов подразумева речи са значењем „насељено место, насељени пункт, као град, село, улица и сл.“ која регуларно развија и семантичку реализацију „становници датог насељеног места, насељеног пункта“, нпр. *Цео град га је дочекао са усхићењем*. Секундарне услове за овакву регуларност реализације примарног и секундарног значења Шмељов види у томе што је компонента 'становници, људи' потенцијално присутна у примарном значењу „насељени пункт“. Овим лексичко-семантичким групама речи заједничка је могућност метонимијског ширења од примарног ка секундарном према метонимијској формули чије је дејство у преносу номинације са основне семе, архисеме на пратећи елемент њеног смисла, на потенцијал архисеме (Гортан-Премк 1997: 69–70).

Према сродству, потомству: *евлад, задруга, обийељ, ѿлеме, ѿородица, род, својша, фамилија*.

Именице из ове лексичко-семантичке скупине на семантичком плану не разликују се од претходних, тј. реализују збирна значења којима се обједињују особе према сродству чинећи једну хомогену целину. Наведене именице које реализују одређена збирна значења посматрају

се као једна затворена целина, док оне иначе функционишу као регуларне заједничке именице с могућношћу издвајања појединачних чланова из датог скупа, те остварују и системске плуралске форме: задруга–задруге, обитељ–обитељи, племе–племена, породица–породице, фамилија–фамилије.¹⁹⁹

У примарном значењу именица *фамилија* реализује значење збирног карактера 1. „породица, обитељ“. – Та има у нашем селу људи те каквих газда и од какве фамилије, па у њих има девојака! (Јакш. Ћ.); Зар баш цијела наша фамилија мора да има црва у глави? (Матош), док у секундарном долази до семантичког померања и регистравања значења које припада термиолошкој лексици (зоологији и ботаници): 2. биол. „скуп сродних биљних или животињских врста, породица“. – Највећи део разних жита рачуна се у ботаничку фамилију тзв. травака (Батут).

Збирно значење у оквиру метонимијске формуле заједница, друштво → чланови тог друштва посведочена је у именици *задруга* у оквиру секундарне семантичке реализације: 2. а. „већа породична заједница (обично браћа са својим породицама), чији чланови живе на заједничком имању и воде заједничко домаћинство“ → б. зб. покр. „чланови овакве заједнице“. – Кад сам била доведена у ову кућу ... беше она пуна задруге (Весел. 11, 25).

Могућност метонимијског ширења остварују и именице *џлеме* и *џпородица* путем метонимијске формуле КОЛЕКТИВ, ЗАЈЕДНИЦА СРОДНИКА → ОСОБЕ КОЈЕ ПРИПАДАЈУ СРОДНИЧКОЈ ЗАЈЕДНИЦИ → ОСОБЕ КОЈЕ ЧИНЕ ОДРЕЂЕНУ ЗАЈЕДНИЦУ:

џлеме с 1. „заједница људи у првобитном, преткласном друштвеном уређењу повезаних родовским везама, заједничким језиком и територијом“ → 3. (обично у јд.) „лоза, род (узети заједно с прецима и потомцима)“. – Не угаси, ћери, старо племе наше! (Змај 1) → 5. а. „група, скупина људи повезаних нечим заједничким (занимањем, интересима, идеологијом и др.)“. – Отпочео је страшни суд том племену злочинаца (Дед. В.);

џпородица ж 1. „заједница коју чине родитељи, њихова деца и блиски сродници који с њима живе, обитељ“ → 2. фиг. „круг, скуп људи које веже заједно исти или сличан циљ, мисао, рад и сл.“ – Станковић при-

¹⁹⁹ Иконикова (2007) констатује да у енглеском језику именице типа *band* (бенд), *family* (породица), *group* (група), *team* (тим) функционишу као лексичке збирне именице које имају регуларне множинске облике и са предикатом се слажу и у једини и у множини: *Family is/are...* У руском језику лексичке збирне именице чине именице типа *семья* (породица), *народ* (људи, народ) и др.

пада породици песника у којих је извесно расположење стално по својој природи (Прод. 3); Шта је заборавио или није – ко га је створио, одакле је, из којег рода и породице потиче... (Петровић 2022а: 11); Међутим, изблиза, у многобројној сеоској породици то је значило разочарање – најмлађе дете ће мучније живети од дедова, родитеља, сестара, браће... (Петровић 2022б: 7).

Према узрасту: *деликанлија, згонија.*

Семантичко варирање уочава се у турцизму *деликанлија*. У секундарном значењу развија се збирно значење путем **синегдохе** део–целина: *деликанлија* (тур. delikanlı, младић) покр. 1. м „бујан, снажан младић, момак“ → 2. ж зб. „обесна, весела младеж“. – Деликанлија „младеж луде крви“ (Мостар, Скок 2, 341).

Примарна и секундарна семантичка реализација лексеме *згонија* збирног је карактера: „мноштво света, светина“. – Скупила се, брате, она згонија са свије страна (Дробњак, Том. М.); погрд. „мангупарија, дечурлија“. – Поганој и поквареној дјечи рећи ће се: поганче, циганче ... згонија (Јовић. 10, 52). Лексема је део покрајинске лексике и експресивно је обојена. Уз семе скупности којима се експлицира збир, мноштво јединки, често се налазе и експресивни елементи чиме лексема добија статус маркиране лексеме, те се на тај начин изриче и позитивна, односно негативна оцена говорника у одређеном комуникативном чину. У лексеми *згонија* та квалификација је негативна, односно погрдна.

Према општем називу за људе, народ, свет: *ехалија, живоџи, месо, народ, њлебс.*

Метонимијским процесом захваћена је лексема *живоџи*, те у секундарном значењу реализује збирно значење путем метонимијске формуле ПОЈАМ ИЛИ КОНЦЕПТ → ОСОБЕ КОЈЕ ГА РЕПРЕЗЕНТУЈУ:²⁰⁰

живоџи м 1. а. „посебан облик кретања материје настао на одређеној етапи њеног развитака; облик постојања везан за индивидуализовану, високо организовану материју“ → б. зб. „људи, живи створови уопште“. – Убрзо се приближи гомили избеглица. У младој боровој шуми ... скупио се и ту застао остатак живота из неколико села (Ћос. Д. 1, 147).

Могућност трансформације којој је у основи синегдохе остварује именица *месо*. По свом значењу припада групи градивних именица, али се остварују секундарне семантичке реализације збирног значења као резултат употребе имена дела какве целине за саму целину:

²⁰⁰ Метонимијски модел је преузет из Ивановић Н. 2013.

месо с л. б. „тело живог бића, човека“ → в. „у зб. значењу: људи, народ“.
– У јами сам – том ждријелу нашег *меса*; | Ко мртве рибе студена тјелеса (Горан 4, 25) → ђ. фиг. „у зб. значењу: мртва тела, изгинули људи, лешеви“.
– Грдни рат већ грми, грува ... | Свуда скоро бит ће *меса* (Шимић А. 1, 161).

Именица *народ* такође је резултат **синегдохе**, с тим што је реч о употреби имена једног појма и за шири и за ужи појам, те се реализује у више значења која су међу собом у односу шири појам ↔ појам ↔ ужи појам; то су значења нација; етничка група; становништво; људи на нижим степенима имовинске и друштвене хијерархије, људство уопште; мноштво особа; породица, укућани; пород, потомство (в. Горган-Премк 1997: 85). Према томе, именица *народ* нема множину када се употребљава у збирном значењу, док је у другим значењима заједничка именица која остварује и регуларну множинску парадигму. У односу на збирне именице деривирание суфиксом, именица *народ* нема сингулатив иако се састоји од скупа јединки које чине целину према некој сродности. Разлог томе може бити тај што се у семском саставу именице *народ* не распознају ентитети појединачна од којих је сачињен скуп исказан у садржају ове речи:

Уморан *народ* завлачио се под шаторе (Јак. С. 1, 32); Немој млађи *народ* да плашиш (Петк. В. 2, 25); Давил је сада опет био збуњен ... свечаном пажњом којом га је дочекивао читав један *народ* ичоглана и достојанственика у Конаку (Андрић 5, 32).

Именице које на лексичком плану функционишу као збирне било у примарном било у неком од секундарних значења, са морфолошког аспекта разликују се и у погледу изрицања граматичке категорије броја. Већи део именица из лексичко-семантичке групе којом се именују људи поред јединске имају и регуларне множинске облике јер оне формално припадају групи заједничких именица, без обзира на специфичности у погледу збирности на семантичком плану. Такве су именице *ансамбл–ансамбли*, *армија–армије*, *багра–багре*, *банда–банде*, *бајџаљон–бајџаљони*, *бригада–бригаде*, *вашар–вашари*, *војска–војске*, *гарда–гарде*, *гарнизон–гарнизони*, *гомила–гомиле*, *група–групе*, *група–групе*, *група–групе*, *династија–династије*, *дружина–дружине*, *друштво–друштва*, *екипа–екипе*, *заједница–заједнице*, *збор–зборови*, *народ–народи*, *обилазак–обилазаци*, *одбор–одбори*, *одред–одреди*, *оркестар–оркестри*, *илеме–илемени*, *породица–породице*, *посада–посаде*, *пук–пукови*, *сабор–сабори*, *свиња–свиње*, *шабор–шабори*, *штим–штимови*, *штрупа–штрупе*, *фамилија–фамилије*, *хорда–хорде*, *чепа–чепе* и сл.

Другу групу чине именице које се на семантичком нивоу не разликују од претходних, али се на граматичком плану разликују по томе што познају само јединску форму: *клер*, *ѿлебс*, *ѿублика*, *руља* и сл.

5.3. Лексеме из семантичког поља „бића/нелица – животиње“

У нашем корпусу нашао се и невелики број лексема којима се у примарном или у секундарним значењима именују групе животиња, нпр. *гмаз*, *марва*, *ѿелагијал*, *сѿока*, односно именице *марва* и *сѿока* које представљају хиперонимне називе животиња. Забележили смо и именице које имају функцију **партикуларизатора**²⁰¹ типа *ергела*, *јаѿо*, *крдо*, *рој*, *сѿадо*, *чојор*.

Именица *гмаз* припада класи зоонима и њена специфичност огледа се у томе што у секундарном значењу реализује збирно значење и тиме именица постаје двородна, те је именица, када је употребљена у збирном значењу, женског уместо мушког рода: *гмаз* м (мн. гмазови) зоол. 2. (и ж) зб. „гмизавци и друге животиње које гмижу; гамад“.

Са становишта употребне вредности када је реч о збирном значењу, уочава се да се много чешће употребљава збирна именица на *-ад*: *гамад* у истом значењу или множинска форма *гмизавци*. Као илустрација послужиће *Елекѿронски корѿус срѿског језика* (СрпКор), који бележи свега три потврде употребе лексеме *гмаз*, 30 пута употребљена је збирна именица *гамад*, а 38 пута забележен је множински облик *гмизавци*.

Анализирајући збирне именице са суфиксом за збирност, као и именице без суфикса, примећује се да често збирно значење у секундарним семантичким реализацијама повлачи за собом и промену рода дате именице. Та особеност именица са збирним карактером могла би

²⁰¹ В. Петров (2015: 74) се служи термином **класификатор** да у бугарском језику означи именице које именују читаву класу, скуп животиња исте врсте, нпр. говеда, птице, инсекте, рибе и сл., као и термином **нумератив** који функционише као количински показатељ. Сматрамо да именице као што су *јаѿо*, *крдо*, *сѿадо*, *рој*, *чојор* нису класификатори јер, да би реч функционисала као јединица вишег реда, мора се по својим карактеристикама издвојити од других јединица, односно од јединица нижег реда. Нпр. именица *цвей* функционише као надређени члан именицама *лала*, *нарѿис*, *орхидеја*, *ружа* јер све ове именице јесу врста цвета, док нпр. именица *сѿадо* у примеру *сѿадо оваца* партикуларизује, уобличава, сужава мноштво животиња у мању целину (о хиперонимима и хипонимима в. Гортан-Премк 1997: 65–66, 82–84, 136). Ми ћемо се у анализи користити терминима као што су **партикуларизатор**, **партикуларизатор-уобличивач** (Ивић 1980: 3–4; Драгићевећ 2003: 137) јер сматрамо да су именице типа *јаѿо*, *крдо*, *сѿадо*, *рој*, *чојор* најприближније по функцији партикуларизаторима. О партикуларизаторима уопште в. тачку 2.4.

се издвојити као константа, а притом указује на то колики је утицај семантике на морфолошко понашање именице.

Примарна семантичка реализација именице *марва* јесте 1. а. зб. „четвороножне домаће животиње (овце, козе, говеда, коњи), стока; ретко појединачно сточно грло, марвинче“. – Горштаци подижу марву овцу и козју (Љуб. 6, 6); Дотерала марву с паше из аде (Ад. 1, 92); Звонар и звонарица ујармили марву (Горан 1, 40); И људе и марву треба именовати тек када се види у шта ће да израсту... (Петровић 2022б: 11), док се у оквиру секундарне семантичке реализације **метафоричким асоцијацијама заснованим на семама колективне експресије** развило погрдно значење б. фиг. погрд. „недисциплинована, неуређена, некултурна маса људи, руља“. – Ова марва, ови урођеници, не знају што је то осећање захвалности (Рад. А. 1, 633); Ђокић грми: – Мир, стоко балканска! Марво једна, кад ли ћеш се култури научити (Аз. 1, 81); Грађани Блитве су марва (Крл. 17, 49). Према денотату збирног значења развило се секундарно експресивно значење које носи квалификацију непожељности, непослушности, недоличног понашања, који крши уобичајене друштвене норме. Значење под 2. зб. заст. „све пчеле из једне кошнице, рој“. – Марва, све пчеле у кошници скупа (Јавор 1877, 1210), такође је збирно, али маркирано квалификатором заст. према учесталости употребе. Ј. Вуковић (1935: 26) констатује да „речи марва и хајван ... могу поред значења колективне именице имати и обично значење заједничке именице животиња. Ово значење је, свакако, примарно, а као секундарно је дошло значење колективне именице“. Не можемо се сложити са овом Вуковићевом констатацијом јер именица *марва* првобитно означава четвороножну домаћу животињу која се има као део колектива, нерашчлањене групе, ретко одвојено, односно као појединачно сточно грло, те никад не означава множину јединки узетих одвојено (в. и Стевановић 1986: 184).

Именица *стиока* у својој секундарној семантичкој реализацији такође функционише као именица субјективне оцене. На основу **метафоричких асоцијација заснованих на семама колективне експресије** остварује следеће значење: б. фиг. пеј. „припроста, некултурна, глупа особа; недисциплинована, неуређена, некултурна маса људи, руља“. Поставља се питање шта је друштвени колектив мотивисало да групу људи именује називом за животиње и каква веза постоји између човека и ове врсте животиња. Подсетимо се да је примарно значење именица *марва* и *стиока* „четвороножне домаће животиње (овце, козе, говеда, коњи)“. Природно станиште и начин живота наведене групе животиња

такво је да асоцира на неуређену, необуздану, недовољно припитомљену, затим слободом ограничену скупину, те се номинација са животиње пренела на човека. Експресивна вредност наведених лексема додатно је појачана емотивним набојем говорника који исказује презрив и погрдан однос према објекту именовања. „Повезивање и поистовећивање крупних домаћих животиња из категорије стоке са особинама невоспитаности, некултуре, простаклука и примитивизма у вези је, пре свега, са садејством компонената њиховог изгледа, кретања и станишта, али и колективном представом о томе како је рад и живот са животињама у вези са руралном, сеоском, заосталом, неразвијеном и, из аспекта урбанизованог друштва, некултурном средином. Комбинација својстава из ове три категорије показује нам да се у српској култури најнегативније перципира особа која је интелектуално ограничена, некултурна (примитивна), рђава и злобна“ (Новокмет 2020: 306).

5.4. Лексеме са функцијом партикуларизатора-уобличивача²⁰²

Лексеме попут *ергела*, *јајџо*, *крдо*, *рој*, *стадо*, *чојор* припадају групи именица које су по својој функцији најприближније партикуларизаторима-уобличивачима. За разлику од партикуларизатора-уобличивача који се употребљавају како би се материја или предмети исказани партитивном допуном (нпр. *брамен косе*, *грудва снега*, *грумен земље*, *стаог сена* и др.) уобличили и постали бројиви, односно како би се издвојио један део материје или предмета, код именица које именују велике скупине, у конкретном случају – скупове животиња (*јајџо њишца*, *крдо говеда*, *рој њчела*, *стадо оваца*, *чојор вукова*), не долази до издвајања појединачних чланова колектива, већ се њима постиже сужавање тог непрегледног мноштва, издвајањем једне мање целине, која је такође на неки начин уобличена (в. и Ивић 1980: 8). Плуралски облици заједничких именица у генитиву *њишца*, *говеда*, *њчела*, *оваца*, *вукова* не могу стајати самостално већ се употребљавају у облику партитивног генитива и чине партитивну синтагму. Затим, оне не дају никакву информацију о броју јединки од којих је састављено дато мноштво, те се оно разумева као неограничено, дифузно. Из тих разлога, истиче М. Ивић (1980: 8), речи попут *рој*, *стадо* и сл. јесу сродни партикуларизаторима. Џ. Лајонс (1977: 316) констатује да у енглеском

²⁰² Део ове целине настао је из нашег рада под насловом „О лексичким јединицама са партикуларизаторском службом типа јато, крдо, рој, стадо, чопор“, *Наш језик* XLVII/ 3–4, 2016, 73–88.

језику колективна именица попут *flock* (стадо) има исту функцију као именице *pool* (локва) у нпр. *локва крви* и *round* (фунта) у синтагми *фун-џа квасца*. Међутим, Т. А. Тулина (1962: 9, према Ивић 1980: 8) истиче да именице *куча* (гомила, хрпа) и *стая* (јато) не означавају конкретне предмете већ имају функцију исказивања свеукупности неименованих предмета, те да због тога не можемо рећи *я вижу кучу* (видим гомилу) или *я вижу стаю* (видим јато). Из тога произлази да овакви изрази који имају партикуларизаторску функцију, односно могућност уобличавања мноштва, имају непотпуну лексичку садржину и тек у споју са другом именицом функционишу као семантички потпуно оформљене језичке јединице (Ивић 1980: 8).

М. Ивић (1980: 9) примећује да у српском језику ниједна лексичка јединица не покрива толику разноврсност животињских врста какву покривају именице из других словенских језика, нпр. рус. *стадо* (стадо коров, уток, рыб); пољ. *stado* (*stado owiec, wilków, gołębi*), словач. *krdeľ* (*krdeľ lastovičiek, oviec*). У бугарском језику такође постоји значајан број именица које означавају различите класе зоонима, нпр. буг. *ято* (птици, рыби), *орляк* (птици, животны), *рой* (пчели, комари, птици), *стадо* (овце, говеда, свине) и др.

Именице из нашег корпуса показују извесне специфичности на граматичком и семантичком нивоу, односно исказују специфично граматичко понашање, што је у супротности са њиховим значењем, тако да првобитно треба сагледати значењску припадност именица *јајџо*, *крдо*, *рој*, *сиџадо*, *чојор*. М. Стевановић (1986: 184–185) констатује да наведене именице остварују и плуралску форму *јајџа*, *крда*, *ројеви*, *сиџада*, *чојори*, те без обзира на то што заиста означавају збирне скупине јединки, из горенаведеног разлога, не можемо их припојити збирним именицама. То је са морфолошког аспекта. Са становишта семантике уочава се да у полисемантичкој структури секундарна значења исказују збирни карактер, те да их у том смислу можемо третирати као лексичке збирне именице. Основни показатељ збирности јесу семе интензитета/величине, као и семе скупности, мноштва, збира, које наведене лексеме садрже у свом семском саставу.

Р. Драгићевић (2003: 137–146) анализирао је партитивне синтагме са уобличивачима типа *грудва снега*, *грумен земље*, *млаз воде*, *џрамен косе*, *сиџог сена* кроз призму инкапсулације. Под термином инкапсулација подразумева се да је значење једног члана колокације понекад утиснуто или допуњено у значење другог члана. На основу колокацијских веза може се установити „какав и колики семантички

утицај могу имати лексеме у контакту једна на другу“ (Драгићевић 2003: 138).

Раније смо истакли да су именице *ја̄ӣо*, *крдо*, *рој*, *стадо*, *чо̄јор* део двочланих синтагми: *ја̄ӣо њӣӣца*, *крдо говеда*, *рој њчела*, *стадо оваца*, *чо̄јор вукова* и да представљају центар синтагме исказујући количину која се конкретизује тек помоћу њихових појавних облика, док зависни чланови синтагме представљају целину коју треба схватити у облику који изриче главни члан синтагме, односно партикуларизатор-уобличивач (више у Ивић 1980; Гортан-Премк 1997; Драгићевић 2000; Драгићевић 2003; Пипер 2005; Купа 2008 и др.). Улога наведених партикуларизатора јесте у томе да означе целину и да организују референте унутар те целине, а као референти јављају се најчешће бића (животиње, а потом и људи), ређе предмети и ствари.

Ако желимо утврдити да ли именица *ја̄ӣо* утиче на значење именице *њӣӣца* у синтагми *ја̄ӣо њӣӣца*, морамо погледати значења наведених уобличивача, односно њихову полисемантичку структуру. Р. Драгићевић (2003: 139) констатује да је нпр. *грудву*, *јрамен*, *стаог*, *свежањ* тешко замислити без помоћи материје од које су саздани, што на језичком плану говори о снажној узајамној повезаности чланова оваквих партитивних синтагми, као и о немогућности партикуларизатора-уобличивача да самостално означавају материју, предмете или појаве. Тек у споју са другом лексемом уобличивач се конкретизује, партитивна допуна коју обично сачињава нека небројива збирна или градивна именица добија форму и опредељује се (Ивић 1980: 4; Драгићевић 2003: 139), а синтагма постаје јединствена семантички неразложива двочлана јединица која означава један недељив предмет или појаву (Драгићевић 2003: 140).

Именице *ја̄ӣо*, *крдо*, *рој*, *стадо*, *чо̄јор* поседују богату полисемантичку структуру и, у мањој или већој мери, означавају широк дијапазон објеката – животиње, људе и предмете.

Примарне семантичке реализације наведених лексема односе се на различите животињске врсте. Именица *ја̄ӣо* с 1. а. „већи број птица у скупу, које лете заједно“: ~ врана, ~ голубова; б. „рој инсеката“; в. „скупина риба које пливају заједно“; г. „стадо, чопор“: ~ коња, ~ јаради, као што се уочава из дефиниције, означава многобројне врсте зоонима, што сведочи о дистрибутивном богатству наведене лексеме. Именица *крдо* не поседује тако богат дистрибутивни потенцијал. Примарно значење наведене лексеме означава 1. „већи број животиња, стоке (обично исте врсте: оваца, коза, говеда, свиња) која заједно пасе, креће се, пребива

и др., стадо“.²⁰³ Лексема *рој* у свом примарном значењу односи се на тачно одређену врсту инсекта, чиме се конкретизује и ближе одређује посебна, затворена целина, а о чему нас обавештава семантичка компонента *скуј*: 1. „скуп пчела које су се излегле од једне матице у истој кошници и чине посебну заједницу“. Именица *стадо* поседује највећи дистрибутивни потенцијал и највише могућности да се као партикуларизатор-уобличивач веже за именице које означавају различите зоониме. Примарна семантичка реализација наведене лексеме односи се прво на скуп домаћих животиња исте врсте (овце, козе и сл.), а потом и на скуп дивљих животиња исте врсте (нпр. дивље свиње) и на крају на *рој* пчела. Примарним значењем обухваћени су скупови различитих животињских врста које чине једну заједницу. Именица *чојор* у свом примарном значењу 1. „скуп животиња, крдо“ обележава непрегледну, расуту гомилу животиња чији број не можемо да разазнамо, те је потребно на основу партитивног дела синтагме исказати, односно сузити многобројан скуп у организованију целину.

Из речничких дефиниција уочава се да су значења лексема условљена семантиком друге лексеме и тек у споју са другом именицом, односно са њеним партитивним делом, именице *јајто*, *крдо*, *чојор* и др. добијају потпуно значење. У колокацијским везама овог типа други део синтагме најчешће је у генитиву множине. Дакле, у свести говорника, нпр. уз именицу *јајто* подразумева се допуна која је у генитиву множине: Угледала сам јато птица на небу или Јато риба пливало је у реци.

именица + Г мн.:

Отуд лети јато соколова (НП Вук 1, 162); Над њим [морем] круже јата галебова (Мат. 6, 5); Налеће једно јато чела, па све притиште оне букве и јеле (НПр Вук, 209); И скаваца мину јато (Дуч. Ј. 1, 101); Јато рибица пред њим хитро шмугну у мрак (Давичо 2, 346); Нашео би на путу читаво јато волова или оваца (НПр Босна, 105); Утерали у град јата јарића (Ђур. 4, 8); Кад вук упане у крдо коза, па их неколико измрцвари ... друге

²⁰³ Као конститутивни члан уз описну дефиницију јавља се и синоним *стадо*, што говори о међусобној семантичкој повезаности самих уобличивача и њиховој замени, односно о могућности употребе једне лексеме уместо друге. Треба нагласити да је међузаменљивост веома ограничена јер колокације, односно уобичајено појављивање једне речи са другом у оквиру неке синтагме или реченице представљају устаљене спојеве речи. Тако се код назива за групе животиња најчешће јављају спојеви речи као што су *ергела* (коња), *јајто* (*јишица*, *риба*), *крдо* (*говед*, *слонова*), *рој* (*ичела*, *комараца*, *мува*), *стадо* (*оваца*, *коза*), *чојор* (*вукова*, *лисица*, *йаса*), али не очекујемо нпр. *рој говед* или *крдо јишица* и сл. Што је ограниченија заменљивост једне лексеме другом, односно њен дистрибутивни опсег, то је јача веза и чвршћа колокабилност између партикуларизатора-уобличивача и партитивног дела синтагме (в. и Прћић 1999: 14–20).

козе, од страха, нагну за вуком (Ћип. 7, 556); Догодило се више пута, да је ... обијесно крдо дупина, сврнуло на проласку у залив (Назор 24, 221); Буди ме страшна рика. Као да је читаво крдо јелена под самим прозорима (Пол. 1957, 15943/7); По пашњацима пасијаше ергела коња и читави чопори говеда (Весел. 8, 2); Овдје-ондје пландовали ... чопори свиња ... стада оваца (Коз. Ј.); Видео сам чопор керова (Пол. 1973).

Забележили смо и друге конструкције у којима се јављају партикуларизатори из нашег корпуса:

– предлошко-падежна конструкција *од* + Г:²⁰⁴ Зелене ливаде и жутобојни сазрели усеви изгледали су ми као зеленожућкаста вода морска, а бела крда од стоке као пена њина (Рув. К. 1, 319);

– именица + Г јд.: Крдо Илије Пејовића, по ливади се ширило, пасло густу и меку траву (Ђур. 1, 39);

– предлошко-падежна конструкција *од* + кардинални број²⁰⁵ + Г мн.: Брзо [се] смањило и нестало његово јато од 5. 000 гусака (СрпКор); Седео сам у ципу док је испред мене пролазило крдо од 50 слонова (СрпКор); У околини Сењског рудника гром убио чобанина и стадо од 30 оваца (СрпКор); По том пространству покривеном жбуњем и спрженом травом луњало је стадо од 7000 грла (СрпКор); Вратио је у отаџбину чопор од 200 паса (СрпКор);

– предлошко-падежна конструкција *од* + апроксимативни број на *-ак* + Г мн.: На оближњем вештачком језеру јато од петнаестак великих вранаца што као да намерава да остане (СрпКор); Поред места за храњење, може да се сними крдо од тридесетак дивљих свиња са немирним, шареним прасићима и поноситим вепровима (СрпКор); У кориту једне бујице, где је заостало још неколико барица, гасило је жеђ стадо од десетак антилопа (СрпКор); Тек, заједно смо наишли на стадо од двадесетак оваца без овна предводника (СрпКор); Отприлике на две миље десно од каравана указао се чопор од двадесетак преживара (СрпКор).

У конструкцијама са кардиналним бројевима исказане су прецизне квантификације (в. и Зељић 2016: 91, 208), док се апроксимативним бројевима исказује приближна квантификација, с тим да бројеви из обе групе са именицом у генитиву множине имају исту функцију – функцију допуне, односно означавају оно што се броји. У наведеним примерима

²⁰⁴ У овој позицији могу се наћи и друге именице збирног значења за означавање предметних референата или за људе, нпр. *крш од ствари, шљам од људи, олош од човека* (в. и Марковић 2016: 218).

²⁰⁵ О кардиналним и апроксимативним бројевима в. Зељић 2016.

неодређен, већи број животиња путем броја добија своју приближну или тачну бројчану вредност.

Именице *јајџо*, *крдо*, *рој*, *сџадо* могу се употребити и без партитивне допуне: Јаго је још увек летело горе међу планинама (СрпКор); Има да се све претворите у јаго и одлетите (СрпКор); Говедар га је тукао, кад није могао да потрчи за растрканим крдом (Горан 1, 79); Полетјеше три роја из ваших кошница (Косор); Рој полети одмах онде где има грана и цвећа (Весел.); Ту ... проведоше детињство момче и девојче чувајући стада (Доман.); Испочетка је устајао у предјутарје ... и бжежао је као урекнут да гледа како се долови и обронци осипају стадима (Горан).

Наведени примери показују да понекад партикуларизатор може заменити двочлану синтагму, односно да је у семантику партикуларизатора уткано значење именице која се везује за њега, те се партикуларизатор на неки начин осамосталио, али је неопходан контекст који то потврђује. Дакле, партитивна допуна се увек реконструише било у реченичном, било у надреченичном контексту јер се наведене речи не могу употребити а да се не зна на које се јаго, крдо и сл. мисли.

Код секундарних значења лексема *јајџо*, *крдо*, *рој*, *сџадо*, *чојор* долази до семантичког померања и премештања номинације са животиње на човека, а потом код неких именица на неживе ентитете или на апстрактне појмове. Семантички садржај сваког појединачног значења односи се на скуп, мноштво јединки и ентитета и индукован је метафором помоћу метафоричких асоцијација заснованих на сличности и величини/интензитету.

Именица *јајџо* реализује следећа значења: 2. а. „група, гомила људи“: ~ сватова, ~ девојака и б. „скуп ствари, предмета исте врсте“: ~ кућа, ~ лађа.

Секундарна семантичка реализација именице *крдо* експресивно је маркирана. Према денотату примарног значења који номинује већу скупину животиња која пребива и креће се заједно, у истој групи, развило се секундарно погрдно значење којим се обележава неуређена, неконтролисана група људи, светина: 2. погрд. а. „већи, обично неорганизовани скуп људи, гомила, руља“, као и непрегледан, необухватан скуп предмета: б. „велик број, множина, мноштво“:

ЧОВЕК: Та мрачна лица учењачке послуге и крдо препокорних климаваца постала су мотивом његове сатире (Крл., Реп. 1957, 7–8/24); Гостионичар је имао читаво крдо дјец (Донч. И. 3, 299); Артаксеркс ... влада над белом и црним крдом четири стотине својих жена (Богд. Мил. 3, 240);

ПРЕДМЕТ: Као да му и овог раног јутра иду поново у сусрет сва она крда тамних облака (Бар.).

Путем сема које се тичу облика и форме развија се секундарно значење именице *рој*: 2. „гомила, мноштво инсеката у лету“. – Ту смо ... наишли на ројеве комараца (Петр. Мих.); За време сна рој бесних мува слеће (Чипл.). На основу структуре партикуларизатора може се издвојити сема 'оно што се састоји из делова'²⁰⁶ која представља дистинктивну црту у анализираним примерима из грађе. А затим попут именица *јајто* и *крдо*, и именица *рој* у неким од секундарних значења номинацију преноси са животињске врсте на човека и на апстрактне појмове: 3. фиг. „гомила, група; мноштво“:

ЧОВЕК: Пред дућанима стоје ројеви жена (Бен.);

АПСТРАКТНИ ПОЈМОВИ: Ври у глави рој мисли (Глиг. 2).

Код именице *стадо* такође долази до семантичког варирања у секундарним значењима. Најпре је регистровано значење 2. фиг. а. „скуп верника једне цркве или једне црквене организације“ и б. „скуп људи повезаних међу собом пореклом, везама народности, државне припадности, занимања“, значење маркирано негативном оценом в. (обично са пејоративном нијансом) „велика, неорганизована група људи, гомила, маса“, а потом и значење којим се номинују предмети: г. „скуп истоврсних предмета, гомила“. Значење 2. а. чини га синонимом са примарним збирним значењем именице *пастива* ж цркв. 1. зб. „верници у односу на своје црквене старешине, стадо“. Секундарно фигуративно значење именице *стадо* маркирано је квалификатором цркв., као лексема која припада црквеној (сакралној) лексици, чија је употреба везана за одређени функционални стил српског језика. У том значењу *стадо* је заправо збирна именица фигуративног значења лексеме *овца*: 3. „човек одан богу, верник“. Мотивација за наведена значења потиче из библијског текста, а познато је да језик Библије обилује сликовитим описима, алегоријским причама, параболама и сл. књижевним врстама, које обично преносе какав морално-дидактички садржај. На више места (нарочито у Старом завету) Бог је представљен као Пастир, а народ као његово стадо (нпр. Пс. 22: 1), док се и у Новом завету наводе свештеници као пастири којима је Бог поверио своје стадо на чување и старање, уп. нпр. поуку намењену свештеницима (презвитерима):

²⁰⁶ Р. Драгићевић (2003: 143) издваја семску дистинкцију за коју се потврде проналазе у полисемији и у вези је са структуром уобличивача: „оно што се састоји из делова – оно што је један од неколико истоврсних делова једне целине“, нпр. *грудва, грумен, гомила* наспрам *влаш, гронуљица, зрно, кай*.

„Чувајте стадо Божије, које вам је повјерено, и надгледајте га, не принудно, него добровољно, и по Богу, не због нечасног добитка, него од срца“ (Посл. Петр. 1, 5: 2). Дакле, пастир може бити Бог, Христос, па затим и свештеник, а стадо је народ о којем треба водити рачуна и бринути се за духовни живот. Уп. „Христос ... гледајући људе сажали му се, јер бијаху сметени и напуштени као овце без пастира“ (Мат. 9: 36). Потичући из Светог писма, касније је ово значење остало у црквеном (теолошком) стилу. Секундарно значење лексеме *стадо* повезано је са значењем библизма²⁰⁷ *изгубљена овца* „особа која је пошла погрешним животним путем“:

ЧОВЕК: Духовник се снебио што један од стада његова не долази у цркву (Горан); Живели су они врло лепо, као што ... и приличи поповским кућама које треба да послуже као пример осталом стаду и парохијанима (Срем.).

Наиме, у оба примера значење је метафоричком трансформацијом пренето са основног значења лексеме *овца*, односно *стадо* на нов денотат: човек, тј. скуп људи (заједница).

Семантичко померање и стилско варирање исказано пејорацијом у секундарном фигуративном значењу 2. в. условљено је друштвеним, историјско-културним или ситуационим контекстом на релацији говорник – објекат који је предмет пажње:

ЧОВЕК: Ови ... секу све што је самосталније, живље, што на било који начин стрчи из једнолике масе друштвеног стада (Ћос. Б. 3); Маса, двопапкарско стадо ... носи човјека у тријумфу, оно се зове бакљада (Крл.).

Значење 2. г. резултат је преноса номинације на нов денотат: предмет, односно на скуп, мноштво ентитета који чине једну несагледиву целину:

ПРЕДМЕТ: Стадо облака клизило је по небу (Моск.); Све је небо мирно, мирна су му стада, само једна звезда преко неба пада (Кост. Л.); На којим су острвима остали моји дани и векови? У коме стаду дрвећа? (Вучо 1); Видело [се] мрко стадо градских кућа (Ћил.).

Именица *чојор* такође бележи семантичке промене, те се у секундарном значењу као и код претходних лексема номинација преноси са

²⁰⁷ „Под термином библизам подразумевају се различите структурно-семантичке језичке творевине, устаљени изрази, фразеолошке јединице, термилошке синтагме и сл., који могу бити преузети директно као готове форме из Библије или могу посредно настати“ (Вуловић 2015: 34–35).

животиње на човека или на неживи ентитет како би се истакао недефинисан, неорганизован скуп: 2. фиг. „велики број, мноштво, гомила“:

ЧОВЕК: Цео чопор деце уђе под ниски свод (Тос. Б. 3);

ПРЕДМЕТ: Откле се све то више, све то хрлије ... нагањају свеђ нови чопори облака (Војн. И.).

На основу анализе лексема из наше грађе уочава се да партикуларизатори-уобличивачи на основу примарних значења путем метафоре развијају секундарна значења која код појединих лексема имају експресивну вредност, односно садрже негативан став говорника према садржају на који се односи у одређеној комуникативној ситуацији. Експресија је у вези са колективним предрасудама које постоје у народу према појединим животињским врстама, а која се преноси и на човека, па на интернету проналазимо исказе као што су: Као да ће сваког тренутка да упадне читав чопор филмских звезда (СрпКор); Крдо – распуштена гомила људи без икакве контроле (СрпКор).

Семантичку вредност којом се исказује збир, већи број јединки и ентитета који чине дифузну, непрегледну целину, лексеме *јајџо*, *крдо*, *рој*, *стадо*, *чојор* описујемо метајезичким константама 'скуп људи', 'гомила', 'маса', 'неорганизовано мноштво', 'велика група'²⁰⁸ и сл. Секундарна значења наведених лексема имају искључиво функцију истицања мноштва, велике скупине, несагледиве групе јединки, или пак предмета.

Претпостављамо да је употребна вредност секундарних значења која се односе на људе или на предметне референте (за пример смо узели именицу *јајџо*) мање фреквентна у односу на примарно значење којим се означава животињска врста. *Елекџронски корџус срџског језика* (СрпКор) послужио је да потврдимо наведену претпоставку. И заиста, од 360 примера који садрже лексему *јајџо*, два-три се односе на животињу, првенствено на птицу, а затим и на рибу, тек потом следе примери који се односе на човека, различите предметне референте и сл.:

животиња: Једно јато галебова диже се нагло са њиве и у таквој журби полете на југ; Недалеко је узлетело јато голубова; То је велико јато делфина; Изађе, рецимо, на воду и расплашим јато кленова које се излежава на сунцу; Григорије опази недалеко од острва велико јато лабудова; Музика се уздиже увис као јато љупких птица; У први мах смо помислили да је посреди јато риба;

²⁰⁸ В. и Ивановић Н. 2013: 287.

ЧОВЕК: Изненада би под прозором у дворишту загаламило јато деце; У рукама је носио трофеј Светског првенства, које је јато шпанских новинара желело да додирне; Сигурно је да је у читавом столећу постојало тихо јато тајних песникових пријатеља;

ПРЕДМЕТ: Данас ћу вам растумачити јато небеских кола; Врло је карактеристично и јато Плејада.

Партикуларизатори-убличивачи који се односе на живо, тј. примарне семантичке реализације означавају животињске врсте, а секундарне људске референте и ређе неживе ентитете. Када се у оквиру секундарних значења номинација преноси са животиње на човека, људска јединка поприма животињске карактеристике: *јајџо девојака*, *рој људи*, *чојор деце* и обрнуто, животињама се приписују људске карактеристике: *армија мрава*, *чејџа*²⁰⁹ *буба* и сл. Номинација се може пренети и на предмет, па имамо *јајџо њахуљица*, *сџадо облака* или на апстрактне појмове типа *рој мисли*. Пренос номинације са једног појма на други, односно секундарне семантичке реализације добијене су метафоричком дисперзијом на основу сема сличности и величине/интензитета.

Одређивање структуре, облика, величине ентитета с обележјем живо на примеру именица које обележавају животиње остварљиво је путем издвајања јединице из мноштва упућујући на однос део – целина, на релацији небројиво мноштво → бројиве јединице: *јајџо њџица*, *крдо говеда*, *рој њчела*, *сџадо оваца*, *чојор вукова* и др. И као што смо већ нагласили, убличивач често излази из класе именица коју примарно одређује, те у секундарним реализацијама остварује нове релације: *јато риба* → *јато девојака* → *јато звезда*, *крдо слонова* → *крдо деце* и сл.

Поједини партикуларизатори могу се употребљавати и без паритивне допуне – самостално. Р. Драгићевић (2003: 145) констатује да томе доприноси инкапсулација која се уплиће у партикуларизацију и тиме партикуларизатор постаје стваран. У примеру *Чобанин је на-*

²⁰⁹ И поједине именице из војног регистра могу остварити партикуларизаторску функцију: нпр. *армија војника* у примарном значењу и *армија ходочасника*, *бајџаљон људи*, *чејџа ђака* и сл. у секундарним семантичким реализацијама, као и именице типа *гомила*, *груја*, *хорда* и многе друге у *гомила људи*, *књига*, *џроблема*, *груја деце*, *хорда сџуденаџа* и сл., које су се такође нашле у нашем корпусу. Н. Миланов (2021: 323–324) анализира полисемантичке именице типа *гомила*, *збор*, *киџа* и сл. истичући да именују збир истородних појмова повезаних неком заједничком карактеристиком, нпр. *збор* „већа група људи или бића којима се приписују људске особине скупљених на једном месту“ или *гомила* „на једном месту натрпана већа количина каквог материјала и предмета исте врсте, хрпа“ закључујући да је обележје примарног значења лексема овог типа недовољно одређен семантички садржај.

йасао своја сѿада оваца, изостављањем партитивног дела синтагме и трансформацијом реченице у *Чобанин је најасао своја сѿада* не мења се значење и примаоцу информације исказ би и даље био разумљив и јасан, али је неопходан контекст који то потврђује.

5.5. Лексеме из семантичког поља „предмети, ствари“

Лексеме које означавају неживе ентитете посматраћемо са становишта остварљивости збирног значења у оквиру њихове полисемантичке структуре, те тако можемо издвојити три начина реализације збира, колективности, односно мноштва. У прву групу спадају лексеме које су моносемичне, односно по значењу су збирне именице, потом у другој скупини су лексеме код којих се збирно значење реализује у оквиру примарног значења, а трећу групу сачињавају именице код којих се збирно значење остварује у неком од секундарних значења.

Моносемичне збирне именице

Веома је мали број моносемичних именица из нашег корпуса које означавају материјални ентитет, што значи да највећи број лексема поседује потенцијал у стварању нових значења, па је таквих лексема знатно више. Именица *есцајг* потиче из немачког језика у значењу „прибор за јело (кашике, виљушке и ножеви)“. А. Вјежбицка (1988: 512) сматра да за разлику од именица које обједињују класе птица или класе дрвећа и које се састоје од истих референата, кашике, виљушке и ножеви обухваћени су збирном именицом, тзв. суперкатегијом у енглеском језику = *cutlery* (прибор за јело), те их концептуализујемо као различите предмете који могу бити употребљени заједно јер имају исту намену:

На *есцајг* се много не пази. Главно је, да људи имаје жлице (Лукић Л., ЗНЖ 25/II, 114); Тај орман има ладицу за ... *есцајг* (Лукић Л., ЗНЖ 24, 45).

Именице *лова* и *мебл* маркиране су у језику. Именица *лова* део је маргиналне лексике, односно одлика је тзв. шатровачког говора у оквиру жаргона: Огромна *лова*, бате, (СрпКор); Толико *лове* Дуда има на рачуну. – Немој да причаш! Је л' знаш ти која је то *лова*? (СрпКор). Веома је фреквентна у неформалном говору и затворенијим друштвеним групама. Граматичко понашање именице *лова* недвосмислено указује на збирну природу јер има само једински облик којим означава мноштво истоврсних ентитета и не јавља се у плуралу: А кад бих ти дао точак,

би ли имао лове? (Давичо 3, 188); Онда, колико има лове у благајни (ВУС 1960, 23. VI, 13). У лексичком систему српског језика као стандардна функционише лексема *новац*. Именица *новац* је интересантна по томе што постоји колебање у вези са тим да ли се употребљава у множини или не. Иначе, лексема има богату полисемантичку структуру, а збирно значење остварује се у примарним²¹⁰ семантичким реализацијама. Тумачења неких хрватских лингвиста указују на то да је веома необично правити множински облик од именице *новац*–*новци* и да то нарочито није својствено именицама које означавају некакву масу, супстанцу и сл. (в. Zergollern-Miletić 2008 и сл.). Пронашли смо потврде у језику српских писаца који користе множински облик именице *новац*, о чему сведоче и примери из РСАНУ: Новци су у твојим рукама, па кад ти нестане, а ти кажи! (Лаз. Л. 1, 70); Страсно [је] сабирао свакакав алат, трошећи на њега манастирске новце (Андрић 9, 5). Такви примери су ретки, а језичка пракса показује да је именицу *новац* обичније употребљавати као збирну, односно у јединском облику за обележавање мноштва. Укуцавањем именице *новац* у претраживач СрпКор-а добили смо 23 421 потврду, док је укуцавањем плуралског облика *новци* (ном. мн.) изашло свега 56 потврда. На основу овакве статистике долази се до закључка да именица *новац* има улогу да обележи једну целину, скуп, гомилу нематеријалних истоврсних ентитета:

Многи од њих су му дуговали новац; Сад ћете право кући, а новац да покажете мами; Трећи је с подигнутом секиром тражио од домаћина сав новац; То је мрља велика као већи новац; Он подиже новац и приђе у мрак.

Именица *мебл* потиче из француског или из немачког језика и представља варваризам у српском језику. Очито је да се страна реч није довољно одомаћила код говорника српског језика, што је проузроковало нејасно тумачење значења. Према дефиницији која стоји у РСАНУ, чини се да јој је по значењу веома блиска именица *намештај*, која је домаћег порекла, те је због тога данас вероватно обичнија. Затим, на основу мале анкете коју смо спровели увиђамо да је значење именице *мебл* „собни намештај, покућство; гарнитура намештаја“ из садашње перспективе застарело, а да *мебл* код корисника српског језика у ствари значи што и именица *меблшиоф*: „тканина за тапацирање, пресвлачење намештаја“. Контекстуалне реализације у РСАНУ, с друге стране, указују на семантичку блискост између именица *мебл* и *намештај* и тиме је, у ствари,

²¹⁰ Именица *новац* тематски припада другој групи лексема у оквиру наше анализе, али примарно значење је исто као код лексеме *лова*, те смо сматрали за сходно да је анализирамо на овом месту.

наведена именица добила статус збирне именице: Подобијаше убрзо један за другим сви указе, а њега назваше „канцеларијским меблом“ (Срем. 4, 125); Отишле су да гледају неки старински мебл (Бег. М. 7, 221); Једне вечери, седе госпа Нола и Јулица на малим сељачким столицама – „мебл“ који је донела Станојка Перчинова (Сек. 10, 113). Реч је о већем броју разноврсних материјалних ентитета који се поимају у једном збиру. Претпостављамо да је у одређеном временском периоду, прецизније крајем 19. и у првој половини 20. века, именица *мебл* заиста означавала хетероген скуп предмета, а да је касније значење застарело и именица *мебл* је преузела значење које данас има именица *меблшиоф*, односно функционише као скраћена варијанта наведене именице.

Именице које збирност реализују у примарном значењу

Поједине именице које у примарним семантичким реализацијама означавају скуп, мноштво ентитета потичу из других језика, као што су *алаи* (из турског језика), *бижутерија* (из француског), *козметика* (из грчког), *роба* (из италијанског), а остале су домаћег порекла, нпр. *накии*, *намештај*, *обућа*, *џециво* и сл. Именицама из ове групе заједничко је и то што означавају хетероген скуп. На основу речничких дефиниција именица из корпуса *алаи* м 1. „сва ручна оруђа, алатке које служе у једном занату“, *бижутерија* ж а. „јувелирска роба, накит“, *гарнитура* ж а. „скуп предмета (посуђа, намештаја, справа, рубља и др.) исте врсте, облика, стила и сл. који чине целину, комплет“, *козметика* ж 1. „разна средства (помаде, лосиони, пудери, шминка, зубне пасте и др.) која служе за негу и улепшавање тела, лица, косе, у хигијенске сврхе, као и за отклањање естетских недостатака“, *накии* м 1. а. „украси (огрлице, наруквице, прстење, минђуше и др.), начињени обично од племенитих метала, драгог камења, бисера и сл., који најчешће носе жене“, *намештај* м 1. а. „крупнији покретни предмети којима се опремају просторије у којима се живи, борави или ради (стан, канцеларија и сл.), покућство“, *обућа* ж 1. „општи назив за предмете који се носе на ногама (ципеле, чизме, опанке, папуче и сл.)“, *џециво* с 1. „ситни пекарски производи од финог белог брашна“, *роба* ж 1. „материјални производ људског рада намењен тржишту, предмет трговине“: метарска ~, сухомесната ~, текстилна ~ уочава се да повезују разноврсне, разнородне материјалне ентитете у једну целину која им даје обележје збирности. Лексема *бижутерија* обједињује разне врсте предмета од материјала који нема велику вредност који се употребљавају као накит, нпр. минђуша, наруквица, прстен и др., у *козметику* спада и кремица и лосион за тело и па-

ста за зубе, *накиий* подразумева огрлицу, наруквицу, прстен, *наmeshиј* сто, столицу, кревет, комоду, фотељу и сл.:

Задатак је ветеринарске струке: ... снабдевање војске ... поткивачким алатом (Зб. зак. 23, 35); На сваку пионирску чету [потребна су] по 1 кола за копачки алат (Груј. С. 1, 99); Види [се] побачан мајсторски алат (Радул. Ј. 4, 20); Није куповао ни гвожђарију, ни галантерију, ни бижутерију (Комар. 1, 108); Та је шалица била једна од оних шест, што сачињавају – гарнитуру (Киш 1, 43); Када би човјек збројио све фунте, што годишње падају за њене ... корзете и козметику, могао би да нахрани све сиромаче (Крл. 3, 70); Највише се троши ... у индустрији папира, текстила, боја, козметике (Тућ. 3, 81); У овој кући издаје се удобан стан са наmeshтајем и услугом (Доман. 5, 26); Његовом канцелариском наmeshтају посвећена је пажња (Кецм. 3, 20); Жена се диже и принесе му обућу. Он се обу брзо ... па изађе (Весел. 10, 148); Кад стане вода дерати ... и плавити ... онда ми мушкарци скидамо обућу ... па жене на грбачу! (Сек. 5, 70); Прво је устајао Мустафа ... лупао тешком обућом по каменом поду у приземљу, ударао вратима, излазио у башчу и узимао абдест (Селим. 5, 58); Кад вас ... подворе ... кавицом и свјежим печивом, одмах ћете се удобровољити (Павич. 2); Сад би могао ... показати са ког рафа му је скинуо робу (Андрић).

Наведене именице реализују збирно значење у примарним значењима, док на основу секундарних значења функционишу углавном као заједничке именице и познају и множинске облике. Тако наилазимо на примере као што су: У Србији се земља ради најгрубљим алатима (Марк. Св. 2, 66) или Гости [се] накlope на разна масна печива (Глиш.).

Интересантно је семантичко варирање које постоји између лексема *обућа* и *одећа*. Именица *одећа* представља скуп различитих ентитета који се на основу неког важног им и заједничког својства обједињују у јединствену укупност = сукња, џемпер, капут и сл., док лексема *обућа* обједињује референте који служе да се покрије исти део тела за разлику од елемената који сачињавају одећу, а који су намењени различитим деловима тела. Оно што је заједничко обема лексемама јесте намена коју имају сви појединачни делови, а који су обједињени њима: Дудова свила – толико лагана да ако човек зажмури, није сигуран да ли одећу од те свиле уопште носи... (Петровић 2022а: 16); Да, Марија је поправљала и одећу обичног народа, ону од не тако племенитих тканина (Петровић 2022а: 20); Да би онда нагло устао, посео племенитог коња и у галопу, у великашкој одећи што се за њим опет развила, отишао одакле је и дошао, незнано куд (Петровић 2022б: 17).

Именица *роба* поред примарног збирног значења остварује још једну збирну реализацију у оквиру секундарног значења: 2. а. „одећа, одело, рубље“. – Официрска *роба* на њему, звијезда на капи, а револвер у руци (Ћоп.); Знало се једино да жандарима пере *робу* (Божић). Наведена именица не исказује могућност употребе у множини јер множину означава обликом једнине.

О поимању именица типа *наmeshīaj* као о хетерогеном скупу који обједињује већи број разноврсних референата, чиме такве именице остварују збирни карактер, сведоче и тумачења страних аутора који су се бавили овим типом лексике у другим језицима. А. Вјежбицка (1988: 513) истиче да је именица *наmeshīaj* једна од многобројних колективних именица која је састављена од различитих предмета чинећи тако хетерогени скуп који има исту намену и сврху и констатује да је то разликује од таксонима типа *īīiшце*, *дрвеће* или *рибе*, који се састоје од истих референата. Ауторка прави разлику између таксонима и именице *наmeshīaj* и на синтаксичком плану, нпр. таксоним *īīiшце* слаже се са бројем: *īīри īīишце*, *īēīī īīишца*, али именица *наmeshīaj* не остварује ту могућност: **īīри наmeshīaja*, **īēīī наmeshīaja*. Д. Болинцер (1992: 112) сматра да је то због тога што именица *наmeshīaj* припада категорији *mass noun*, односно сврстава се у небројиве именице. Међутим, А. Вјежбицка (1992: 121) одговара на Болинцерову констатацију питајући се због чега би се именица *наmeshīaj* уопште убрајала у *mass noun*. Јасно је да се именица као што је *вода* сврстава у наведену категорију јер се не састоји од засебних јединица које су бројиве, самим тим нису ни опредељене, док се *наmeshīaj* састоји од засебних јединица, али не и од јединица које се могу бројати заједно јер се о њима мисли као о различитим ентитетима, односно сачињавају хетерогену целину за разлику од именице *вода*, чији је садржај врло хомоген и компактан. Она истиче и то да је веома важан граматички аспект приликом концептуализације одређених именица. Сматрамо да се именица *наmeshīaj* концептуализује као један хетерогени скуп материјалних ентитета који, када се посматрају у таквој целини, имају карактер мноштва, односно збира. А да је могуће именицу *наmeshīaj* употребити и у множинској форми, посведочиће пример контекстуалне употребе у РСАНУ: Ја вас нећу сад водити од куће до куће, да се уверите какви су наmeshīаји (Шапч. 11, 28).

Именице које остварују збирни карактер у неком од секундарних значења

На основу грађе којом располажемо може се извршити даља класификација именица на подгрупе, те тако издвајамо неколико именица које припадају збирно-градивним образовањима означавајући скуп предмета сачињених од неког градивног материјала, метала, масе и сл. Заједничко им је то што збирност реализују у неком од секундарних значења путем метонимијских преноса и карактеристичних метонимијских формула:

ХЕМИЈСКИ ЕЛЕМЕНТ, МЕТАЛ → ПРЕДМЕТИ ОД ТОГ МАТЕРИЈАЛА:

бакар м 1. „метал тамноцрвене боје, сиргум, Cu“ → 2. а. „бакарни новац“. – Бреее! узвикнуо би скоро свако вече чича-Јордан кад би ради пребрајања пазара извукао чекмеце пуно пунцато бакра (Срем. 13, 109) → б. „разни предмети од бакра; посуђе од бакра“. – Из једног рачуна ... видимо да је трошак крагујевачког муселима ... на оправку, простирку и бакар износио 675 гр. које је народ платио (Гавр. М. 2, 297);

злато с 1. а. „хемијски елемент Au, скупочени метал жуте боје, сјајан, мекан (који се употребљава као мерило вредности)“ → б. зб. „предмети начињени од таквог метала (новац, накит, украси, златни конач и сл.)“;

сребро с 1. „хемијски елемент Ag, племенити метал сјајне сивкастобеле боје, употребљава се за ковање новца, за израду накита, украсних предмета и посуђа“ → 2. а. зб. „предмети од тога метала“. – Задихане бабе вукле су са собом куфериће са сребром (Мил. В.);

челик м тур. 1. „гвожђе, железно велике тврдоће која се постиже додавањем нешто угљеника, сумпора и фосфора, надо, оцал“ → 2. зб. „пушчана и топовска танад“. – Читав оркан челика сручи се у непријатељске ровове (Јак. С.).

Остале именице из корпуса секундарна значења такође развијају путем метонимије:

ВРСТА ГРАНАТЕ → ДЕО ПРОИЗВОДА ИЗ ТЕ ГРАНАТЕ:

картеч м (нем. Kartatsch од тал. cartoccio) а. „врста гранате за блиско дејство, пуњене куглицама, која се при испаливању распрскава ширећи разорно дејство“ → б. зб. „куглице, зрна из такве гранате“. – Деца из оних села где су се водиле борбе вадиле су из зидова картеч, рила земљу тражећи парчад (Моск. 3, 271);

ЗАНИМАЊЕ, ЗАНАТ → ПРОИЗВОД ТОГ ЗАНАТА:

керамика ж (према грч. κεραμεία) а. „израда посуђа и других предмета од печене глине, керамички, грнчарски занат“ → б. зб. „керамичко, грнчарско посуђе, предмети, украси“. – У њему [Бутмиру] развила [се] читава индустрија каменог оруђа и керамике (Ћор. В. 5, 12);

ПРОСТОРИЈА, МЕСТО ЗА ОДЛАГАЊЕ ОДРЕЂЕНИХ ПРЕДМЕТА → ТИ ПРЕДМЕТИ:

гардероба ж фр. 1. а. „просторија, место у позоришту, биоскопу и јавним локалима за одлагање и чување капута, огртача, шешира и кишобрана“ → 2. „одећа и обућа којом неко располаже; костими“: летња ~, зимска ~.

Као што се из наведених метонимијских модела уочава, секундарна збирна значења у свом семском саставу поседују семе којима се означава мноштво, скуп, цео збир предмета. И ова група именица карактеристична је по томе што на основу примарних значења функционишу као стандардне заједничке именице које остварују и регуларне плуралске облике у односу на секундарна значења којима се исказује збирни карактер наведених именица.

Именице са семантичким константама типа 'скуп', 'збирка' (аката, списка, докумената, књига)

У оквиру скупине именица којима се означавају предметни референти нашло се и неколико лексема које обједињују збирку, скуп аката, списка, докумената, књига, те их можемо издвојити у посебну подгрупу јер се концептуализују као мноштво таквих опредељених ентитета.

Именица *периодика* је једнозначна и дефинише се као „штампана гласила која излазе повремено или у правилним временским размацима“: У њој је чувана периодика Библиотеке шабачке (СрпКор); Биће представљена нова дела наших писаца и периодика (СрпКор); Још више о томе сведочи црквена периодика (СрпКор), те је реч о скупини истозначних референата који чине мноштво.

Именице *архив* и *библиотека* у свом семском саставу садрже семантичке константе типа 'збирка', чиме упућују на више истоврсних ентитета повезаних у целину:

архив м 1. а. „збирка повеља, аката, докумената, писама и других списка од опште вредности“. – Академија [ме је] умолила, да саставим што опширнију автобиографију, која би се чувала у академијином архиву (Јаг. 2, 1) и 2. „збирка породичних или личних докумената, списка, писама и

сл.“ – У негдашњем личном архиву краља Николе, наишао сам и на те-стаменат Његошевог оца (Драгићев. 1, 11);

библиотека ж 1. „књижница, збирка књига“. – За време мојих гимназијских дана на Цетињу, његова ће библиотека, чији су цвет били лексикони и енциклопедије, бити за мене извором бодлеровских сањарија (СрпКор); Очева библиотека чије су полице биле оивичене зеленом чојом, мајкина одећа (Мулиш, СрпКор).

Именице *лиџераџура* и *шџамџа* у својим секундарним семантичким реализацијама означавају скупину различитих врста референата којима се исказује збир, мноштво:

лиџераџура ж 2. а. (у зб. значењу) „стручна, научна писана, штампана дела, радови, чланци и сл. из области какве науке, уметности, струке и др.“ – Приступио [је] студији литературе и извора за историју српскога права (Радон. Ј. 7, 504);

шџамџа ж 2. „заједнички, општи назив за све дневне и периодичне листове; све оно што се штампа“. – Борбу је требало отпочети оштрим нападом у штампи (Десн. 5).

5.6. Лексеме из семантичког поља „биљке, дрвеће, њихови делови и остаци – фитоними“

Именице које збирно значење остварују у некој од семантичких реализација (било примарној било секундарној или читава лексема има збирно значење) јесу *воће*, *гариг*, *ђулистан*, *зелен*, *зеље*. Именица *воће* у свим својим семантичким реализацијама носи значење збирности (1. „плодови (обично сочни) дрвенастих и неких зељастих биљака, који се најчешће могу јести и непрерађени“; 2. „воћке, воћне биљке“; 3. „воћњак“).

Уочава се и богатство лексике из других језика са значењем збира, па се у Речнику САНУ изваја *гариг* у значењу „ретко ниско грмље које расте на обалама Средоземног мора, на сувом каменитом тлу“ (из француског језика) као пример моносемичности, као и именица *ђулистан* (из турског језика) која збирно значење реализује у оквиру секундарне семантичке реализације путем синегдохе, односно издвајањем дела из целине: 1. а. „врт са ружама, ружичњак“ → б. зб. „руже“. – Ја га послах у бостан, | Да узбере ђулистан (Миодр. 4, 269); Дај ђевојко киту ђулистана | Из братова зелена бостана! (НП, БВ 1911, 269); А коса јој прамен ноћи црне, | Када заогрне | Ђулистану мирисаво цвеће (Драг. 1, 112).

Поједини аутори нпр. у кроатистици не убрајају биљке међу лексичке збирне именице јер под њима подразумевају само живе ентитете (људе или животиње), истичући да су припадници скупова лексичких збирних именица мислеће или агентивне јединке, а као посебну подскупину збирних именица издвајају лексеме типа *накиш*, *џрџаг* и сл. (Бушељич 2015: 40). Ауторка констатује и то да, ако именице *гај*, *шипраг*, *шума* и сл. посматрамо као збирне, онда бисмо и именицу *књига* или било коју другу могли да сагледамо на тај начин, с обзиром на то да се њихови референти састоје од истоврсних делова (Бушељич 2015: 40, према Бабић и др. 2007). Б. Куна (2008: 39) такође сматра да је непотребно међу збирне именице сврставати и оне именице код којих се читава заједница или скупина схватају као једно, па се не помишља на њихове чланове и, између осталих, наводи и именицу *шума*. Да ли то онда значи да именице попут *гај*, *густџиш*, *честар*, *шипраг*, *шума*, *шумарак* и сл. не можемо сматрати збирним, нарочито јер са морфолошког аспекта остварују и множинске облике: *гај-гајеви*, *густџиш-густџиши*, *шума-шуме*, *шумарак-шумарци*? Ако погледамо примарна значења побројаних именица, искључићемо их из категорије збирности, али на основу сема скупности у оквиру појединих секундарних значења можемо им приписати карактер збирности. Наиме, према примарним значењима која се односе на биљну врсту, на основу сема величине и интензитета и метајезичких константи 'маса', 'мноштво', 'гомила', реализују се секундарна значења која обележавају непрегледан скуп јединки или ентитета:

густџиш м 1. а. „густо израсле биљке, густа млада шума, честар, шипраг“ → 1. в. „маса, мноштво, гомила“. – Кроз тај густџиш бајонета, људи и возила могла би се пробити само игла (Лал. 1, 189); Знам добро ... да густџиш, гомила, народ неће лако улетети у нову ватру (Тод. П. 1, 117);

шума ж 1. а. „биљна заједница на већем терену којој дрвеће даје основно обележје, мноштво дрвећа на већем терену; земљиште обрасло високим дрвећем“: букова ~, четинарска ~ → 3. фиг. „непрегледна маса, мноштво“. – Револуцију је замишљао као усковитлану шуму песница и пушака која се тиска по градским улицама (Ћос. Д.); Шума глава у капелици једнолично се таласа (Павич. 2).

Увиђамо да промишљања у вези са збирношћу појединих именица нису неоснована јер на плану значења оне заиста исказују скупност и збир у појединим семантичким реализацијама.

5.7. Збирно-градивна образовања

Именице *зелен* и *зеље*²¹¹ припадају скупини збирно-градивних образовања и издвајају се по томе што не подлежу плурализовању као ни остале именице тог типа:

Врло је добро помијешати неколико сосова, али само без капра и *зелени* (Шов. 1, 803); У поврћу, то јест у разној *зелени* ... нема много хранећих градива (Пел. 1, 53); Кад се интимно, понизно, готово клања ... *зељу*, риби, цвијету ... онда је Медовић заправо сликарски велик (Пеић М., Реп. 1959, 10/7); Он не види ни за толико да бере *зеље* крај самог пута, камоли по шумама да сакупља гљиве (Петровић 2022б: 7).

Именица *кукуруз* такође испољава збирно-градивни карактер, што се види на основу семантике лексеме. Када се мисли на клип са зрневљем или на стабљику са лишћем и клипом, онда се именица *кукуруз* концептуализује као мноштво, као збирна именица, нпр. *Данас смо истаоварали кукуруз*. Када је реч о окомљеном кукурузу, тј. о зрневљу кукуруза, онда се именица понаша као и остале градивне именице типа *овас*, *ширинач*, *ишеница*, *раж* и сл. Стога, у зависности од тога у ком значењу се именица употребљава, условљена је и припадност збирним или градивним именицама.

М. Ивић (1995: 16) истиче да се између појма збирног и појма градивног не поставља нека чврста семантичка граница. Таква је нпр. именица *слама*. С једне стране, *слама* је нека врста неуобличене масе, слично *блајти* или *брашну* (*Све је ујрљано од сламе/Све је ујрљано од блајта* или *Слама се њросула/Брашно се њросуло* и сл.). С друге стра-

²¹¹ М. Ивић (1995: 16–17) истиче да већина назива за поврће испољава граматичко понашање градивних, односно збирно-градивних именица, тј. не подлеже плурализовању: *џершун*–*сјанаћ*, *кујус*, *зелена салаја*, *лук*, *јасуљ*. У осталим случајевима дати назив понаша се као заједничка именица – остварује и регуларни плурал: *џиквица*–*џиквице*, *кромјир*–*кромјири*, *цвекла*–*цвекле*, *јајлициан*–*јајлициани*. Најчешће је могуће сингуларску форму употребити и у збирно-градивном значењу, те ауторка као пример наводи *Ask for more potato* (= тражи још кромпира) из колоквијалног енглеског језика, где је облик *potato* управо та карактеристична збирно-градивна јединина. И у следећим примерима уочава се исто: *Колико сје љајили за овај кромјир?* поред *Колико сје љајили за ове кромјире?*, мада се то не односи на све именице из ове групе: *Колико сје љајили за ове џиквице?* али не и *Колико сје љајили за ову џиквицу?* За разлику од назива за поврће, називи за воће се сврставају у заједничке именице и код њих не постоји могућност исказивања збирно-градивног значења сингуларском парадигмом: *јабука*–*јабуке*, *крушка*–*крушке*, *вишња*–*вишње*, *орас*–*ораси* и сл. Изузетно, догађа се да облици једине добију, уз нормалну сингуларску, и збирно-градивну интерпретацију, нпр. *лимун*–*лимунови*: *Колико сје љајили за овај лимун?* поред *Колико сје љајили за ове лимунове?* (в. Ивић 1982: 209–211 и Гортан-Премк 1997: 43).

не, за разлику од *блаиџа* и *брашна*, *слама* је ипак и својеврстан скуп уочљивих појединачних ентитета за које постоји и посебан назив: *сламка*. У односу на збирно-градивну именицу *слама*, *сламка* представља сингулативно образовање које је од лексичког корена *слам-* изведено додавањем одговарајућег суфикса *-ка*. Понашајући се као и већина осталих заједничких именица, *сламка* облички разликује једину од множине. С обзиром на то да именице *џрава* и *сено* припадају истој скупуни као именица *слама*, запитали смо се да ли и њих можемо на исти начин тумачити. Именица *џрава* има сингулативну лексичку верзију: *џравка/џравке*, а *сено* нема. Овакве класе именица семантички су условљене, те разлике у граматичком понашању одражавају разлике у значењу.

Такође, међу језичким проучаваоцима постоји и колебање у вези са тим да ли поједине именице припадају категорији *singularia tantum* или пак *pluralia tantum*. Познато је да значајан број збирних именица припада класи *singularia tantum* јер познају само јединске облике којима се обележава већи скуп. Именице *џљевина*, *џлева*, *сџругоџина* у оквиру подгрупе „ситни делови, остаци, талог, мноштво таквих делова“ предмет су таквих разматрања. Љ. Суботић (1999: 91, у фусноти) сматра да се именица *џлева* јавља у виду *singularia tantum* и у осталим значењима, а не само у оквиру секундарног фигуративног значења „мноштво чега“: Бјеж’те ... ето Турчина џлева и мрав, има га на милијуне (Ћоп.) и да се, сходно томе не јавља са бројевима или са квантификатором *неколико*. Подсећа такође да се именице *џљевина* и *сџругоџина* поред форме *pluralia tantum* јављају и у виду *singularia tantum* јер „колебање у форми може бити и знак колебања односно промене у концептуализацији ентитета као делова који сачињавају мноштво“ (Суботић 1999: 94, у напомени). Нарочити успех постигли су стручњаци у искоришћавању отпадака са пилана и струготине (Пол. 1950).

5.8. Лексеме из семантичког поља „гомила, камара чега“

За разлику од лексема код којих се као доминантне семе издвајају семе ’ситан’, ’мали’, код именица типа *ђубре*, *оџиџад*, *смеће* издвајају се семе којима се означава велико, нагомилано, натрпано – ’гомила’, ’камара разноврсних ентитета’. Путем метафоричких асоцијација према сличности и према вредносној оцени индукована су семантичким компонентама секундарна фигуративна значења са збирним карактером. Вредносна оцена проузрокована је полазном семом која је експресивна

и негативна, те и садржај који се описује има негативну оцену, а метафоричком дисперзијом пејоративност се преноси и на човека, односно не само на човека већ и на остале материјалне ентитете:

Ћубре с 1. „смеће, нечистоћа, отпаци“: сандук за ~, избацити → 4. (и зб.) фиг. пеј. а. (зб. *Ћубрад*) „рђава, неморална особа, односно рђаве, неморалне особе, олош“: белосветско ~, *Ћубрад* једна! → б. „безначајна, безвредна ствар (нпр. лоша књига, слаба, некавалитетна храна и сл.)“;

отїїад м 1. у зб. значењу: а. „отпаци, смеће“ → б. фиг. „најгори друштвени слој, олош, шљам“: ~ друштва;

смеће с 1. „разни отпаци који се накупе у кући, на улици и сл., којима је што покривено (под, асфалт и др.), отпаци уопште“ → 2. фиг. „нешто рђаво, слабо, нешто што је без вредности“. – Тога смећа има око њега на хиљаде (Крл.).

5.9. О именицама *азбука*, *аїллейїка* и др.²¹²

Поједини лингвисти међу лексичке збирне именице убрајају и именице попут *азбука*, *аїллейїка*, *морфологија*, *фонейїка* и сл. В. Петров (2015: 58–59) именице типа *азбука*, *аїллейїка*, *галакїїка*, *ономасїїка*, *фонейїка* сврстава у скупину лексичких збирних именица у бугарском језику. Аутор наглашава да су то периферне²¹³ збирне именице, те при класификацији прави разлику између именица типа *азбука*, *галакїїка* и сл., које означавају предмете и имају и јединску и множинску форму, од именице *аїллейїка*, која такође означава предмете, али има само једински облик, или од именице *їериодика*, која је део терминолошког система. Потом, именице *анїїройонимика*, *симболика* и сл. сврстава у апстрактно-збирне именице, које се препознају по томе што у свом саставу садрже мноштво, збир, масу чега (Петров 2015: 384–385). Као што се уочава, аутор укршта морфолошки и семантички критеријум при анализи лексичке збирности у бугарском језику. Именице *азбука*, *аїллейїка*, *миїологија*, *номенклаїїура* нису опредељене у српском језику, те се не могу третирати као лексичке збирне именице јер би се по том критеријуму свака именица која обележава већи скуп или мноштво мог-

²¹² Део ове целине настао је из нашег рада под насловом „О збирности именица типа *азбука*, *аїллейїка*, *номенклаїїура*, *ономасїїка* и сл. у српском језику“, објављеном у часопису *Наш језик* XLVIII/3–4 (2017): 230–238.

²¹³ В. Петров (2015) спроводи анализу збирних именица у бугарском језику на основу лексичко-семантичких и граматичких карактеристика, а његова основна подела збирних именица односи се на прототипичне и периферне збирне именице.

ла прогласити збирном. Нпр. именица *азбука* дефинише се на следећи начин: 1. „утврђени ред слова гласовног система једног језика“, и заиста, азбука се састоји од 30 слова, али ту постоји уређен систем према коме се тај ред слова ниже, а да би именица била збирна, потребно је да тај скуп буде несамерљив и опредмећен што слова азбуке нису. То је главни предуслов за остваривање збирног значења. На сличан начин можемо сагледати и именицу *аџилеџика*, која се у РСАНУ дефинише као 1. „скуп одређених спортских дисциплина, код којих је главно развијање и испољавање снаге и издржљивости: лака ~ (скакање, трчање, бацање диска, копља и др.), тешка ~ (дизање терета, боксовање, рвање и др.)“. Иако постоји семантичка константа типа 'скуп', којом се региструје збирни карактер код лексичких збирних именица, у наведеном примеру то није остварљиво јер је реч о коначно дефинисаном броју неопредмећених ентитета:

Гај [је] покушао да јединство *азбуке* изведе увођењем ћирилице за цео народ (Трив. 2, 3); Планом и програмом предвиђена су два часа читања када се пређе цела *азбука* (СрпКор); Ћирилица има једно слово за тај глас, и то исто свугде где се та *азбука* употребљава (СрпКор); Трчање и *аџилеџика*, у последње време маратон, мој су велики хоби (СрпКор); Први пут наша *аџилеџика* није имала ни једног финалисту светског првенства (СрпКор).

Наведеном критеријуму подлежу и остале лексеме које садрже компоненте збирности: *миџологија*, *номенклаџура*. Нпр. именица *миџологија* дефинише се на следећи начин у РСАНУ: а. „скуп митова и легенди, обично о божанствима, полубоговима и легендарним, хероичним личностима одређене етничке групе: грчка ~, римска ~, словенска ~ и др.“ Семантички показатељ збирности је присутан, али је недовољан јер је реч о апстрактној појави. На исти начин дефинише се и именица *номенклаџура*: а. „скуп, систем назива, термина који се употребљавају у некој грани науке, уметности, технике и др., терминологија, називље“. Са формалног аспекта нема препрека за исказивање множинског облика код обеју именица: *миџологије*, *номенклаџуре*, међутим, у контекстуалним реализацијама заступљенији је једнински облик:

Андромеда ... је по *миџологији* и овде на небу још непрестано прикована за усамљену стену у мору (Стан. Ђ. 1, 35); Збир свих тих блиставих легенди, који се зове *миџологија*, то је само физика коју су радили песници и направили је неизмерном поезијом (Дуч. Ј. 5, 176); Извори овог песништва налазе се на подручјима многих цивилизација и *миџологија* (СрпКор); Словенска *миџологија* је препуна злих божанстава какав је

Мокош (СрпКор); *Номенклајџура* ... казује нам научне називе или имена појединих биљака (Црн. 1, 7); У једнопартијском систему политичка класа била је јединствена и позната под називом *номенклајџура* (СрпКор); Новокомпоновани бизнисмени и њихови сарадници из политичких и струковних *номенклајџура* од паркова и шеталишта праве трговачке центре (СрпКор).

Именице као што су *ономасџика*, *симболика* и сл. у секундарним семантичким реализацијама указују на потенцијални збирни карактер. У Речнику МС забележене су следеће дефиниције: *ономасџика* ж 1. „грана лингвистике која проучава значење и творбу властитих имена (личних имена, презимена, надимака, географских имена), као и систем властитих имена, начина именовања у једном или више језика или дијалеката“ → 2. „скуп свих властитих имена на одређеном подручју“ и *симболика* ж 1. „представљање идеја симболима помоћу одређених знакова“ → 2. „скуп свих симбола“. Именице *ономасџика*, *симболика* такође припадају групи апстрактних именица, а у секундарним значењима указују на збирни карактер.²¹⁴ Стога бисмо могли говорити о лексичкој збирности која се код њих реализује у секундарним семантичким реализацијама. Ентитети су апстрактни и неопипљиви, несамерљиви и чине непрегледно мноштво исказано скупом, збиром;²¹⁵

Ископавања [ће да се] проведу и у старом Ридеру ... данас селу Данисељу код Шибеника ... које је својим институцијама – особито националном ономастиком – кроз више столећа пркосило римској окупацији (КН 1948, 44/4); Ономастика се зову ... сва властита имена (особа и мјеста) некога

²¹⁴ Ивановић Н. (2013: 303) показује да регуларно збирно значење може бити исказано и метајезичким путем, односно као резултат преноса сема величине/интензитета на циљни појам (метафора), односно као резултат персонификације архисеме (метонимија), те тако наводи примере апстрактних именица које на основу развијене полисемантичке структуре у секундарним значењима исказују скуп, велико мноштво, масу чега: *вихор* м „снажан ветар велике брзине“ → фиг. „бујица, велико мноштво нечега“: У *вихору* речи и хартије ти коментари били су за Бајкића мала острва јасности и одмора (Ћосић Б.); *гнев* м „велика љутина, срџба, бес, разјареност“ → фиг. „мноштво, велика маса“: Тога *гњијева* божега (те силе) нијесам још видио (ЦГ, Јовић 1).

²¹⁵ Сличну појаву проналазимо код збирних именица деривираних суфиксом *-сџиво* (*-сџиво*) типа *песнишџиво*: 1. „песничка уметност, поезија“ → 2. „сва песничка дела једног народа, једног времена, једног песника или групе песника“: Само антологије могу дати читаоцу добро *песнишџиво* (Поп. Б. 1). Именице *песнишџиво*, *сликарсџиво*, *сџиваралашџиво* и др. чине посебну скупину лексема које свој семантички садржај испољавају кроз апстрактност означавајући збирне појмове. Апстрактност се овде односи на уметност, умеће или вештину, а кроз збирност се та вештина испољава као јединствен појам, скуп свих особености појма и производа као резултата дате вештине којим је означена именица.

језика или географског или етничког ареала (Симеон. Р. 1); Ако античка ономастика Паноније, илирска или не, показује јасно несловенски карактер, са нешто другачијом ситуацијом суочавамо се у Дакији (Лома А., ЈФ 49, 200); Живо се бави математиком, ни он ... није изишао из симболике бројева (Баз. А.).

На основу свега изложеног поставља се питање да ли се именице *азбука*, *аџлеџика*, *миџологија*, *номенклаџура* могу третирати као лексичке збирне именице. Превасходно је реч о неопредмећеним, неопипљивим референтима, а именице *азбука* и *аџлеџика* додатно означавају и тачно одређен скуп. На основу примарних семантичких реализација не могу се разматрати другачије до као апстрактне именице без обзира на специфичности на семантичком плану. Именице *ономасџика*, *симболика* и сл. на основу примарних значења такође се поимају као апстрактне именице, али на семантичком плану у оквиру секундарних значења бележе лексичку збирност јер потенцијално изражавају збир, односно укупност апстрактних појмова исказаних скупом, мноштвом.²¹⁶

5.10. Закључна запажања у вези са лексичким збирним именицама

На основу анализе корпуса уочавамо да се може регистровати два типа именица код којих се реализује лексичка збирност. У први тип убрајају се именице које чине скуп иначе различитих појава које се на основу неког важног, а заједничког им својства обједињују у јединствену укупност, нпр. *накиџи* представља скуп ентитета који се носе као украс – минђуша, огрлица, прстен, под именицом *одећа* подразумева се скуп свих ствари за одевање: капут, панталоне, сукња, хаљина, џемпер и сл. Такав скуп ентитета је хетероген. У други тип убрајају се именице које чине хомоген скуп, о чему сведоче именице *армија*, *баџаљон*, *бригада*, *војска* и др., које означавају мноштво јединки и поимају се као целовит скуп истоврсних референата. Посебан тип чине збирне именице и именице збирно-градивног карактера које се на основу семске структуре, односно на основу сема мноштва, збира, скупности распознају као такве: *воће* и *зелен*, *зеље* и сл.

Именице које на лексичком плану функционишу као збирне било у примарном било у неком од секундарних значења, са морфолошког

²¹⁶ В. Петров из оправданих разлога појединим именицама у бугарском језику приписује апстрактно-збирни карактер.

аспекта разликују се и у погледу изрицања граматичке категорије броја. Већи део анализираних именица поред једнинске има и регуларне множинске облике јер оне формално припадају групи заједничких именица, без обзира на специфичности на семантичком плану. Такве су именице *алаӣ–алаӣи*, *ансамбл–ансамбли*, *армија–армије*, *банда–банде*, *баӣаљон–баӣаљони*, *бригада–бригаде*, *вашар–вашари*, *војска–војске*, *гарда–гарде*, *дружина–дружине*, *друштво–друштва*, *екиа–екије*, *збор–зборови*, *народ–народи*, *обӣӣељ–обӣӣељи*, *оркестар–оркестри*, *ӣециво–ӣецива*, *ӣлеме–ӣлемена*, *ӣородица–ӣородице*, *ӣосада–ӣосаде*, *ӣук–ӣукови*, *сабор–сабори*, *ӣабор–ӣабори*, *ӣим–ӣимови*, *ӣруја–ӣрује*, *фамилија–фамилије*, *хорда–хорде*, *чеӣа–чеӣе* и сл.

Другу групу чине именице које се на семантичком плану не разликују од претходних, али се на граматичком плану разликују по томе што познају само једнинску форму: *воће*, *клер*, *накиӣ*, *ӣлебс*, *обућа*, *одећа*, *ӣублика*, *роба*, *руља* и сл.

Именице из корпуса на неколико начина испољавају збирно значење. У једном броју случајева то су моносемичне именице (*есцајг*, *мебл*), затим оне које у примарном значењу реализују збирност (*алаӣ*, *бижуӣерија*, *ӣециво*, *роба*) или пак у неком од секундарних значења путем метонимијских преноса (*злаӣо*, *керамика*), а издвајају се и вишезначне лексеме које у свим семантичким реализацијама имају збирни карактер (*воће*, *раја*).

Као што смо уочили из анализе корпуса, лексичке збирне именице у свом семском саставу обавезно поседују семе скупности, мноштва, збира и на тај начин испољавају збирност на семантичком плану. У полисемантичкој структури именице збирност се може исказати и метајезичким константама 'велики број', 'група', 'скуп', 'мноштво', 'маса чега' и сл. Дакле, лексичке скупине именица збирне су по значењу, не и по облику, за разлику од збирних именица деривираних различитим суфиксима које су збирне и по облику. Стога их издвајамо као немотивисане у односу на мотивисане збирне именице. Затим, већина именица из корпуса су, у ствари, заједничке именице које у неком од секундарних значења метајезичким путем реализују збирно значење јер означавају скуп бића или предмета који чине целину према некој сродности. Примећује се и то да збирно значење у секундарним семантичким реализацијама често повлачи за собом и промену рода дате именице. Та особеност и код мотивисаних и код немотивисаних збирних именица могла би се издвојити као константа, јер њихова двородна природа или

варирање рода у оквиру семантичке структуре именице указује на то колики је утицај семантике на морфолошко понашање именице.

Приметан је и немали број именица које имају функцију партикуларизатора, односно партикуларизатора-уобличивача, који има улогу да сузи непрегледно мноштво у мању целину, а обухвата и бића и предмете: *ергела* (коња), *јаѿио* (риба), *крдо* (слонова), *рој* (ѿчела), *сиѿадо* (оваца), *чојор* (ѿаса), потом *армија* (ходочасника), *баѿиѿон* (људи), *чеѿиѿа* (ђака) као и *гомила* (људи, књига, ѿроблема), *груѿа* (деце), *хорда* (сиѿуденаѿиѿа) и сл. Анализа полисемантичке структуре на примеру партикуларизатора-уобличивача типа *јаѿио*, *крдо*, *рој*, *сиѿадо*, *чојор* показала је да се примарне семантичке реализације односе на животињу како би се сузило непрегледно мноштво у организованију целину, док се секундарне семантичке реализације односе на скупине људи (*јаѿио девојака*, *крдо деце*, *чојор људи*) и материјалних (*рој звезда*), ређе нематеријалних ентитета (*рој мисли*), чиме се исказује збир, мноштво, односно карактер лексичких збирних именица.

Најчешће семантичке промене које захватају збирне именице настају услед промена у значењу, односно због развијања нових значења, чиме се потврђује њихова богата полисемантичка структура.

Као што је грађа показала, лексичке збирне именице јављају се и као део специјалне, терминолошке лексике, нпр. именица *ѿасѿиѿа*, и као део војног регистра, нпр. *армија*, *баѿиѿон*, *војска*, *одред*, *ѿук*. Значајан је број именица које су ушле у српски језик посредством неког другог језика: 1) из грчког језика: *дијасѿора*, *камара*, *колонија*, *хор*, 2) латинског језика, директно или посредством француског, 3) руског, 4) енглеског језика: *делегација*, *инѿтелигенѿија*, *ѿублика*, 5) турског језика или из турског преко персијског или арапског: *аѿѿија*, *бераја*, *еѿкија*, *згонија*, *јабана*, *меѿиоѿ*, *милеѿи*, *раја*, *ѿабор*, *ѿевабија*, *хезела*, 6) француског језика: *армија*, *багаж*, *баѿиѿон*, *бригада*, *бѿжѿѿерија*, *гарда*, *гардероба*, 7) немачког: *архив* и сл.

6. КОНГРУЕНЦИЈА СА ЗБИРНОМ ИМЕНИЦОМ (НОРМАТИВНИ АСПЕКТ)

6.1. Опште напомене о конгруенцији

Конгруенција представља прилагођавање граматичких категорија једних синтаксичких јединица у реченици граматичким категоријама или лексичко-граматичком значењу других синтаксичких јединица (Пипер–Клајн 2014: 266). Према овим ауторима постоји више врста конгруенције:

1. потпуна конгруенција (формална и семантичка: *сунчан дан, сунчаног дана, сунчаном дану...*), дакле, зависни синтаксички делови у свим категоријама (род, број, падеж, аниматност) прилагођени су главном делу и обликом и граматичким значењем;

2. непотпуна конгруенција постоји када зависни облик није у свему категоријално усклађен са управним делом. Најчешћа је непотпуна конгруенција субјекта са предикатом (*Пејтар је њроглашен њобедником*), где између субјекта *Пејтар* и именског дела предиката *њобедником* постоји конгруенција у роду и броју, али не и у падежу, јер је субјекат у номинативу, а именски део предиката у инструменталу;

3. формална конгруенција јесте граматичко прилагођавање облика зависног синтаксичког дела **облику** главног дела: *огромне маказе, широкe њанијалоне*, атрибути имају облик множине зато што се именица коју одређују налази у облику множине;

4. семантичка конгруенција јесте прилагођавање облика зависног синтаксичког дела **значењу** главног дела, а не његовом граматичком облику (*Милица и Марија њишу у свесци*). У овом примеру предикат *њишу* је обликом множине прилагођен чињеници да субјекатски део реченице има значење нејединичности, јер означава две особе (*Милица и Марија*), иако је име и једне и друге особе у облику једнине;

5. унутрашња конгруенција остварује се између главног дела именичке синтагме и његових зависних делова (*сјајна весиј, њрва љубав и*

сл.). Реч је о синтаксичкој подређености зависних делова именичке синтагме њеном главном делу;

б. спољашња конгруенција остварује се као конгруенција субјекта с предикатом (*Нова мајица му се дојала/Нове мајице су му се дојале*).²¹⁷

Поред морфолошких, творбених и семантичких карактеристика којима се одликују збирне именице, веома је значајно испитати и синтагматско окружење, односно конгруенцијске облике речи који се комбинују са збирним именицама. Нарочито је значајно размотрити слагање збирних именица (као субјеката) и њихових глагола (као предиката).

6.2. Слагање збирне именице са предикатом

О слагању збирне именице са предикатом доста се писало и полемисало у литератури (Lohmann 1931: 218–226; Maretić 1963: 434; Стевановић 1936: 202–206; Пецо 1956: 245; Varić i dr. 1979: 341; Дегтярџев 1982: 92–101; Прањковић 1984: 174–175; Babić 1998: 58–64; Corbett 2000: 187, 188; Peti 2001: 237–246; Пипер и др. 2005: 883, 887–889, 906, 909–910; Симић 2007: 5–14; Belaj-Faletar 2014: 71–84 и др.).

Са овим именицама могуће је двојако слагање предиката: по значењу (логичко) и обликом (граматичко), односно предикат се уз ове именице употребљава у множини, јер субјекат значи множину референтна, или у једнини, зато што субјекат има облик једнине: *Сва чељад је дошла* (граматичко слагање јер је именица у једнини) или *Сва чељад су дошла* (семантичка конгруенција јер знамо да има више од једног бића). Збирне именице различито реализују слагање са предикатом у зависности од суфикса којим се исказује збирност и самог значења збирне именице. Збирне именице на *-је*, како истиче М. Стевановић (1936: 204–205), значе збир као целину и зато предикат ових именица увек стоји у једнини, нпр. *Лишће је њојуишло*; *Цвеће је њроцвеишло*. Аутор даље истиче да именице на *-ад* представљају облике суплетивне множине именицама у једнини које немају регуларне, системске облике множине и, чини се, због тога је предикат ових именица обичнији у множини, а среће се и у једнини: *Његова сирочад гладују/Његова сирочад гладује*. На крају констатује да именице на *-ад* значе обично множину јединки од којих се свака у заједничкој скупини издваја исто онако као што се јединке издвајају у правим облицима множине; али и оне могу каткада

²¹⁷ Побројали смо главне типове конгруенције, а за детаљнији приказ в. Пипер–Клајн 2014: 266–276.

имати и нијансу оног другог значења (Стевановић 1936: 206). А. Пецо (1956: 245–246) се надовезује на Стевановићево гледиште и наводи да, ако се на збирне именице на *-ад* гледа као на колектив, на целину, онда је предикат у једнини, а ако се посматрају као множина јединки, онда је предикат у множини. На крају сумира да је данас ипак обичније слагање са предикатом у множини: *Крмад по загонима ... све њуше земљу* (Тип. 2, 84); *Циганчад су му усадила цигару у мртва уста* (Андрић 7, 230). Р. Симић (2007: 9, према Марећић 1931: 372) износи разматрање да уз збирне именице „глагол стоји у множини“, а придевски део предиката „понајвише у женском роду синг.“ и наводи примере из Маретићеве граматике који илуструју наведену појаву: *Da bi se momčad naša iz Srbije, koja znadu čitati i pisati, za tri godine mogla toliko naučiti ... Od prije su išla momčad uoči božića od kuće do kuće i pjevala pjesme od kolede ... Od toga časa ne mogoše čeljad ni polak jesti, koliko su dondje jela. Придев може стајати и „у мушком роду плур.“: ... млада су момчад врло радо ишла у оџмицу и часџо су нудили ...* Аутор износи и Стевановићево виђење облика са глаголом у једнини и множини, те тако у конструкцијама са множинским обликом глагола придевски елемент је на *-а*, односно, како истиче Симић (2007: 9), то је онај облик који Маретић сматра једнинским: *Сва су се чељад посакривала по собама; Унучад су се с вечери окупљала око баке; Сирочад српска тражаше заклона. Исти аутор у Српској граматичкици* (Симић 2001) издваја две основне конгруенцијске категорије. Прва се тиче семантике, односно стварног значења – када су придевска или заменичка реч или глаголски придев употребљени уз збирне именице у облику средњег рода множине, а лични глаголски облик је такође у облику множине: *На ливади су се играла мала јагњад; Кубад ове цркве била су злајина*. Друга је према граматичким ознакама – када су придевска, односно заменичка реч и глаголски придев у облику женског рода једнине, а лични глаголски облик у једнини: *Кубад ове цркве била је злајина; На њоду је била џросуџа сиџина дугмад* (в. Симић 2007: 9). Даље, аутор закључује да конгруенција личног глаголског облика „претежно упућује на множину, али не противи се и једнинским формама: – *Ждребад је леџа/Ждребад су леџа*“ (Симић 2007: 14). Семантичка опозиција на релацији семантичка једнина – семантичка множина игра значајну улогу код конгруирања са збирном именицом. То значи да је семантички критеријум пресудан иако је системски (граматички) облик множински, односно конгруентни облик у функцији предиката је у множини, нпр. *Деца су оџишла*. Када наведене семантичке опозиције од речи истога гнезда односно корена нема, онда конгруентни глагол-

ски облик у функцији предиката остаје у једнини: *Друшћиво је дошло/ошћило*.

Виђење М. Петија у понечему се разликује од мишљења осталих лингвиста. Како смо раније истакли, овај аутор збирне именице посматра кроз призму збројине, те истиче да с обзиром на то да збирна именица са предикатом остварује слагање и у једнини и у множини (*Telad pase/Telad pasu*), „zbirna imenica nije ni u pravoj gramatičkoj jednini ni u pravoj gramatičkoj množini, nego u jednini i množini koje su zbrojinom neutralizirane“ (Peti 2001: 238). Ми се ослањамо на гледишта М. Стевановића, Р. Симића и др. јер смо се раније изјаснили да не можемо прихватити збројину као засебну категорију наспрам једнине и множине, те напросто не можемо прихватити ни наведено гледиште поминутог аутора. Оно што је евидентно јесте чињеница да, и када се слаже у једнини и када се слаже у множини, и по облику и по смислу, збирна именица, нпр. *ћелад*, односно оно што се именује њоме у свим граматичким контекстима, означава се као мноштво, скуп, целина, јединост онога што је означено лексемом *ћелад*. То важи и за остале збирне именице на *-ад* код којих постоји могућност слагања и у једнини и у множини. Као што смо приметили, у литератури није уједначено мишљење у вези са тим који је облик глагола обичнији у слагању са збирном именицом. Поједини аутори наводе да је данас обичније слагање са предикатом у множини (Пецо 1956: 245), док други сматрају да „se za književnu upotrebu može препоручити *срочност* u jednini jer je она нешто чеšћа, a potvrde su za nju od већег броја писача“ (Babić 1998: 63). М. Ивановић (2007: 589) истиче да, с обзиром на то да именице на *-ад* испољавају двојаку конгруенцију, односно слагање са предикатом како у једнини тако и у множини, могле би чинити посебну конгруенцијску класу:

Пустите трупље, да га звјерад разнесу (Љуб.); Телад су тешка од 12 до 15 килограма (СрпКор); То не забрањује употребу металних предмета, као што су дугмад (СрпКор).

Слагање збирне именице са сложеним глаголским облицима функционише на исти начин, нпр. *Телад је ћасла/Телад су ћасла* или *Дугмад је сийна/Дугмад су сийна*; осим слагања у броју, у тим се реченицама актуализира и слагање у роду предикатних речи са збирном именицом као субјектом:

Кроз разваљену ограду, између гробова, телад је начинила стазе (СрпКор); Прасад су угинула (СрпКор); А дугмад су му била зашивена ритмичним редом (СрпКор); А око ватре је уплашено рикала и урлала страшна звјерад (Црњ. 2); Где нељуди нису стигли, пашчад су развукла (СрпКор).

О слагању са збирним именицама типа *браћа, деца, власиџела, госиода* у литератури такође постоје опречна мишљења. Ј. Ф. Лохман (1931: 223), Барић и др. (1997: 341), Г. Корбет (2000: 187–188), сматрају да се те именице у примерима типа *Деца су несџашна; Браћа су џевала* у роду и броју слажу с предикатним речима у множини женског рода, док други, нпр. И. Прањковић (1984: 175), С. Бабић (1998: 14, 59–60), сматрају да се слажу са предикатним речима – у множини мушког рода. Збирне именице *браћа, власиџела, деца, госиода* замењују множину од *брајџ, дејџе* и сл., и код њих предикат стоји у множини: Деца играју, Браћа певају, Још су браћа сестри бесједила; Браћа Б. су затим поста-ли ловци на дијаманте (СрпКор). Мада, М. Стевановић (1936: 204–205) констатује да може бити и у једнини и да је наилазио на велики број примера за именицу *власиџела* јер означава један сталеж, један појам, као и именица *раја*: *Срџска власиџела је џмала великог уџиџаја на државне џослове*. У примеру типа *Нека власиџела су се џосле цареве смрџи одмеџнула од џенџралне власџи* – иста именица не означава више цео сталеж (то јасно говори и заменица *неки*), него један број џуди који је припадао властеоском сталежу, дакле, множину од именице *власџелин*, и глагол у једнини сад се уз ову именицу не би могао употребити. Корпус српског језика (СрпКор) на већем узорку показује да су ипак заступљенији случајеви слагања у множини у односу на слагање у једнини:

Јер никада браћа то нису ни била; Градила су га браћа Лукић из Великог Села; Власници кафане били су браћа Николић; Међу њима су се нашла и браћа Стефан и Лазар Мусић; Док је велика властела била укључена у велике послове, ситни поседници служили су владару као ратници; Господа су била џубазна да јој понекад позајмљују романе; Међутим, искрело је једно питање на које господа нису гледала олако.

М. Ивановић (2007: 593) истиче да је особеност српског језика да се код појединих именица значење множине изражава помоћу одговарајућих облика збирних именица уз које атрибут употребљавамо у облику једнине (*џиа госиода, џиа браћа* и сл.), а предикат у облику једнине (*Госиода је дошла*) или множине (*Госиода су дошла; Браћа су дошла*).²¹⁸

И друге именице које значе збир (лексичке збирне именице) као нпр. *дружџина, јайџо, народ* у кroatистици допуштају слагање са пре-

²¹⁸ У руском језику, истиче ауторка, облици типа *господа, братџа* имају статус облика плурала, а не збирних именица, па се конгруентне речи уз њих употребљавају у облику множине: *Могут ли писатџ ваши братџа – писатели*.

дикатом у множини: Skupili su se sav narod ili Razišli se družina (Буџелић 2015: 41), али чешће у једнини јер се замишља садржај тих збирних именица, а не сам збир: Ниједан народ као целина не воли да то своје благостање ризикује (СрпКор); До тада се већ скупила бесна дружина (СрпКор); Дружина беше открила прави мајдан дрва (СрпКор); Народ завришти, записка, заича (СрпКор); Јато затим нестаде и онда се опет појави (СрпКор).

6.3. Збирне именице према граничним категоријама речи (збирним бројевима, бројним именицама на *-ица*)

О слагању збирне именице са збирним бројевима

Збирни бројеви се у литератури најчешће представљају као засебна врста (у оквиру бројева) када је класификација заснована на тројакој подели – основни, редни и збирни бројеви или су део главних бројева када главне бројеве чине (уз збирне) основни бројеви, бројне именице на *-ица* и бројни придеви. Углавном се дефинишу као бројеви којима се означавају скупови младих бића: *двоје унучади, троје њрасади, четворо јаради, њринаесторо младунчади, њридесет њесторо њилад* и сл. и бића различитог пола. Збирни бројеви најчешће се везују за збирне именице на *-ад* (*жгејчад, ждребад, њилад, њрасад, њелад* и др.), а могу стајати и уз суплетивне множинске облике на *-ићи* (конкурентне именицама на *-ад*): *јагње–јагњићи: двоје јагњића, јаре–јарићи: њроје јарића, њиле–њилићи: четворо њилића* (в. Јовановић В. 2017: 85–96; Тафра 2000: 270).

Значење	Скуп младих бића (именице на <i>-ад</i>)
Именице које се квантификују	<i>жгејчад, ждребад, јагњад, јарад, њилад, њрасад, њелад, чељад</i> и др.
Квантификација збирним бројем је обавезна	√

Табела 10: Значење и дистрибуција збирних бројева према збирним именицама на *-ад*

Грамматичка литература као пример употребе збирних бројева наводи синтагме са збирним бројем и именицом *деца*, док се у мањем броју уз збирне бројеве наводи именица *браћа*, вероватно јер означава само особе једног (мушког) пола (Зељић 2016: 100). Иначе, именица *браћ* у множини се може квантификовати и бројном именицом на *-ица*,

нпр. *чейворица браће*. Забележени су следећи примери контекстуалне употребе:

а) са бројном именицом на *-ица*: Тако се браћа умире и старија двојица отиду куд су знала (НПр Вук, 78); Двојици браће, Тирилу и Методију ... пало је у део да буду прави апостоли хришћанства међу Словенима (Ђорђ. Т. 4, 48);

б) са збирним бројем: Једна коза окози двоје јарића (НПосл Вук); Мајка која има двоје мале дјеце ... чека сина да се врати из устанка (Дуч. Ј., БВ 1900, 308); Уто дотрчаше и њезине двоје млађе браће (Маш. 4, 174); Продао Илијин отац крмачу с осморо прасади (Њоп.); Иван му је још зимус дао троје гуреди (Газ. 1, 111); Сад нема до само једна мала кућица, и у њој живи један калуђер ... и троје ђачади (Вук, Даница 1, 18); Ја сам постао неки посредник између мог Пријатеља и ово троје живинчади [Ленке, Аце и Милана] (Гар. И. 2, 332); Повели смо троје керчади (Мул. 2, 112); Двоје чобанчади ... заглавило ондје (Шим.). Било је прилично малтретирање, поготово када вучете са собом двоје мале деце (Петковић 1994, 314);²¹⁹ Муж, жена и двоје деце прођоше поред кафане (Петковић 1994, 316); У браку је са глумицом Теом Леони од 1997. са којом има двоје деце (Пол.); После текста о самохраној мајци Ани Мајор и њено петоро деце (Пол.); Памела је мајка седморо деце (Блиц); Крава је за дан отелила четворо телади (Пол.).

Г. Зељић (2016: 101) примећује да је најфреквентнији збирни број *двоје* у синтагми са збирном именицом *деца*. У нашем корпусу (РСАНУ, РСМ) као подједнако фреквентни издвајају се збирни бројеви *двоје* и *троје* у комбинацији са различитим збирним именицама којима се означавају млада бића и младунчад животиња.

Морфолошке карактеристике збирних бројева тичу се углавном њихове промене. Они формално спадају у променљиву врсту речи, али се у пракси веома ретко мењају по падежима. Уз збирне именице (нпр. *деца*) изостаје промена збирног броја: ном. *двоје деце*, ген. *двоје деце*, дат. *двоје деце* (Тафра 2005: 51), па се стиче утисак да је непроменљивост збирног броја уз именицу *деца* одраз савременог стања. Збирне именице могу се употребити и уз збирне бројеве у множини, типа *двоја деца*, *троја деца*, *двоја унучад*, *чейвора шелад*: Њима тројима до себе морала [је] мјеста да направи (Берт. 1), али учоава се да је више реч о књишким примерима, те се потврђује становиште аутора да се у језичкој пракси веома ретко употребљавају променљиви облици збирних бројева.

²¹⁹ Већина примера је преузета из Зељић 2016: 102–103.

Збирним бројевима квантификују се збирне именице које значе млада бића или бића различитог пола, те имају „семантичке и синтаксичке карактеристике именица када се употребљавају самостално, па их неки граматичари зато сврставају у именице (пре свега хрватски аутори: Маретић, Силић и Прањковић)“ (Зељић 2016: 116).

Збирни бројеви *двоје*, *троје*, *обоје* и сл. имају могућност да стоје и без именице у именичком значењу: Јест обоје од добре прилике (НП Петран. Б. 2, 501); Троје је дошло (интернет); Деветоро је отишло (интернет).

На основу свега изнесеног може се издвојити основни структурни тип конструкције са збирним бројем:

збирни број + збирна именица: *двоје деце*, *троје њрасади*, *петоро браће*, *једанаесторо јагњади* и сл.

Пипер–Клајн (2014: 272–274) разматрају конгруенцију збирних бројева типа *двоје*, *петоро* и др. констатујући да конгруенција у том случају зависи од тога да ли значе лица (различитог пола) или се уопште не односе на лица. Ако се збирни број односи на лица међу којима је говорник или саговорник, конгруенција збирног броја са предикатом зависи од тога на које се лице односи збирни број. Ако се збирни број односи на лица међу којима није говорник или саговорник, предикат може бити у трећем лицу једнине или у трећем лицу множине (*Њих двоје њујује на море/Њих двоје њујују на море*), а ако треба изразити и род, предикат је у трећем лицу једнине средњег рода, или у трећем лицу множине мушког рода (*Њих двоје је било на мору/Њих двоје су били на мору*). Надаље, ако се именски израз конституисан збирним бројем налази у неком зависном падежу осим генитива, постоји падежна конгруенција личних заменица првог, другог или трећег лица са збирним бројем (*Нама двома је било лепо; С њима двома је њујовао Марко*). Ако конструкција са збирним бројем не означава лица, тада се предикат који је у односу конгруенције с таквим именским изразом налази у облику трећег лица једнине средњег рода (*Затим се њрешло на молбе за одсујва и накнаду њујних њрошкова; То двоје било је брзо решено*). Р. Стијовић (2013: 235) истиче да је велика заступљеност и граматичке и семантичке конгруенције када је реч о слагању збирног броја са предикатом: *троје је добило награду* и *троје су добили награду*.

Збирни број *обоје* у номинативном именском изразу налази се у односу конгруенције с личним заменицама првог, другог и трећег лица множине (*Ми обоје њо знамо; Ви обоје њо знајте*). У савременом српском језичком стандарду синтагме са збирним бројем *обоје* по пра-

вину су непроменљиве, а падежни односи у њима исказују се скоро увек предлозима (*од њих обоје/од обоје њих, за њих обоје/за обоје њих* и сл.).

Када је реч о атрибуту збирног броја као дела партитивне синтагме, норма налаже да он стоји у средњем роду једнине (*џо двоје деце*) и ово правило је у потпуности испоштовано када је партитивна допуна синтагме збирна именица (*џрво/најбоље двоје деце*):

У подруму су били и њено двоје деце;²²⁰ Она сама подиже своје троје деце; Издржава себе и своје четворо деце; Моје петоро деце је такође заслужило аплауз; Посебно сам поносна што се мојих петоро унучади здраво хране; По њеним леђима трчи њених петоро деце; Осталих четворо деце кнеза Александра Карађорђевића.

Стога, „када је партитивна допуна збирна именица, атрибут, очекивано, стоји у једнини, јер оба члана партитивне синтагме (и број и збирна именица) захтевају атрибут у једнини. Облик придевског атрибута зависи од његове позиције: када је придевски атрибут испред синтагме са збирним бројем и именицом (нпр. *деца*), има облик какав обично има када је испред збирног броја: *добро двоје деце* као и *џрво двоје, џо џејоро*, а када је придев иза збирног броја, прилагођава се само именици као и у свим другим спојевима с том именицом: *двоје добре деце* као *ове деце, наше деце* и сл.“ (Стијовић 2013: 233).

Бројне именице на *-ица* за означавање броја мушких лица (типа *двојица*)

Бројне именице на *-ица* у литератури се различито тумаче. Р. Симић (1998: 111) примере типа *двојица* сврстава у именице за количину и као подврсту апстрактних именица. Мразовић–Вукадиновић (1990: 190) бројне именице називају квантификативним именицама, док Станојчић–Поповић (2014: 108) само констатују да се у служби основних борјева од 2 до 99 за означавање тачног броја мушких лица често употребљавају бројне именице са суфиксом *-ица*. Б. Тафра (2000: 263–264) бројне именице типа *џројица* сврстава у именице а не у бројеве и наглашава да [се] „*često pod brojevima obrađuju riječi koje pripadaju drugim leksičko-gramatičkim razredima. Nema nikakva razloga da u morfologiji tzv. brojevne imenice ... ne budu obrađene kao imenice*“. Г. Зељић (2016: 136–145) бројне именице на *-ица* за означавање броја мушких лица сврстава у групу кардиналних (главних) бројева, а у оквиру њих као врсту бројних именица. „Ове конструкције, попут оних са

²²⁰ Наведени примери су преузети из СрпКор-а.

редним и збирним бројевима и бројевним придевима (*двадесет други, двадесет двоје, двадесет двоји*) имају на првом месту основни број, па се морфолошки третирају као две речи иако семантички чине целину“ (Зељић 2016: 137). Оне у свом семском саставу садрже сему бројне вредности уз упућивање на број мушких лица и као такве треба их посматрати у оквиру бројева као засебне врсте речи.

Поједини граматичари сматрају да се бројне именице на *-ица* сврставају међу збирне именице. А. Белић (2000: 284) истиче да се бројне именице на *-ица* са предикатом слажу у једнини или у множини, док се атрибут налази у множини: *Ми смо обојица свакојако јахали*. Аутор истиче и то да се ове збирне именице ипак више осећају као прилози него као збирне именице када је реч о конгруенцији: *Било их је тројица*. Љ. Поповић (2000: 70) бројне именице на *-ица* сврстава у категорију именица *singularia tantum*. Аутор као недостатак у дескриптивним речницима (РСАНУ и РМС) издваја то што у дефиницији бројних именица на *-ица* нема података о томе да се ради о збирним именицама. На примерима из ових двају речника аутор разматра конгруенцију и истиче постојање конкуренције на пољу конгруенције, а као релевантне разлоге за ову појаву наводи „бивалентне (некада и поливалентне) контролоре конгруенције“ и „хетерогеност конгруенцијских веза“. Као један од главних бивалентних контролора аутор наводи бројне именице на *-ица*, наглашавајући да су оне пример збирних именица које се мењају по трећој Стевановићевој врсти као именице на *-а* типа *жена* и имају само једнину (спадају у именице *singularia tantum*), односно граматички су женског рода, а означавају избројани скуп мушкараца. Код њих постоји „комбинована конкуренција граматичког и реалног броја и граматичког и природног рода, који рефлектује дискрепанцију између граматичке збирности (исказане именицом граматичког женског рода) и реалне скупности, и то особа мушког пола“ (Поповић 2000: 67): *Она/они двојица коју/које си њозвао није/нису још дошла/дошли јер јој/им се њокварио ауџо*. У примеру који наводи аутор опониране су граматичка и семантичка конгруенција и аутор у виду табеларног приказа износи тип могуће конгруенције, неприхватљиве конгруенције и пример ретког слагања. Према томе, препоручује се следећи тип конгруенције: *Она двојица које си њозвао нису још дошли/дошла јер им се њокварио ауџо*, док је потпуно неприхватљиво слагање типа: *Они двојица које си њозвао није још дошли/дошла јер јој се њокварио ауџо*. Лексикографска пракса РСАНУ и РМС не третира бројне именице на *-ица* типа *двојица*,

ѿројица, *ѿейѿорица* и др. као збирне именице већ као подврсту бројева и због тога уз наведене примере не стоји квалификатор зб.

У *Нормативној граматици* (Пипер–Клајн 2014: 272–274) потврђује се становиште да бројне именице, нпр. *двојица*, поред конгруенције типа *Та двојица, која су чекала* ... има и конгруенцију типа *Та двојица, који су чекали* ... Ако се у таквим синтагмама у одредби с леве стране налази лична заменица, она је у генитиву множине, нпр. *Нас двојица, који смо чекали* ... У том случају искључена је могућност да односна заменица не буде у множини, па је немогуће слагање типа *Нас двојица, *која смо чекала*.

Збирним бројевима се не могу квантификовати именице које се састоје искључиво од мушких чланова, нпр. **двоје браће*, **ѿейѿоро браће*. Скуп мора бити хетероген, односно састављен од бића оба пола. П. Обућина износи став да „синтагма *двоје браће*, *ѿейѿоро браће* сугерише да се ради о веома малој деци, за разлику од синтагме са бројном именицом *двојица браће*, *ѿейѿорица браће*, која конотира нешто зрелије мушке индивидуе“ (Обућина 2016: 293):

Нису дошли десеторица ученика;²²¹ *Тројица су* ме чекала у мраку; *Двојица су одустала/Двојица су одустали*; *Говорио сам* Волкову и то не на италијанском – на којем су, целим путем, њих двојица *разговарала*; Тако су двојица корчуланских трговаца *преклињала* Волкова; *Нас двојица би* поново *преузели* утврђене улоге странаца; *Нас двојица смо* се *спријатељили*.

На основу увида у литературу о бројевима²²² и без обзира на бројне неусаглашености граматичара, збирни бројеви и бројне именице на *-ица* за означавање мушких лица посматрају се у оквиру бројева. Збирни бројеви *двоје*, *ѿроје*, *ѿейѿоро*, потом *двојица*, *седморица* и др. увек стоје уз именице које означавају нешто живо, али ако стоје самостално, не морају се односити на живо. Потом, када *двоје*, *обоје* стоје самостално или ако стоје уз именицу мушког рода са значењем мушке особе, значе скуп од две особе различитог пола или једне одрасле особе и једног детета, нпр. *нас двоје*. Збирне именице које се односе на млада бића или на младунчад долазе само уз збирне бројеве: *двоје деце*, *ѿроје јагњаци*, *ѿейѿоро ѿлади* и др. Иако збирни бројеви спадају у променљиву врсту речи, у језичкој пракси се веома ретко мењају кроз падеже.

²²¹ Примери граматичке и семантичке конгруенције преузети су из Зељић 2016.

²²² Веома исцрпно је о бројевима писао и Супрун (1969).

7. ЗБИРНЕ ИМЕНИЦЕ У ЛЕКСИКОГРАФСКОЈ ПРАКСИ (РСАНУ, РМС, РСЈ)

Просте речи се у лексикографској дефиницији обрађују на један начин, а изведенице на други начин. Структура великог описног речника је таква да обухвата леву и десну страну. На левој страни се налазе лексичке јединице,²²³ односно одреднице поређане по азбучном реду. Лева страна речника је унифицирана, па не прави разлику између простих и изведених речи. Просте, неизведене речи или основне речи су оне код којих је однос знака према ономе што означавају, што им је семантички садржај према референту, директан, непосредан. Деривати, пак, изведене речи јесу оне код којих је однос знака према ономе што означавају индиректан, а посредници у том односу су два референта: референт речи која им је у творбеној основи и референцијално семантичко-категоријално значење афиксне морфеме. Просте, неизведене речи увек су једнореферентне и њихов је референцијални однос немотивисан, док су изведене речи по правилу двореферентне и њихови су референцијални односи мотивисани, с једне стране, речју у творбеној основи и, с друге стране, семантичко-категоријалном вредношћу творбене морфеме (више у Гортан-Премк 1987: 101–109). На десној страни описног речника је речнички чланак, односно текст са пропратним информацијама (даје се етимологија, граматичке и стилистичке особности речи, лексикографске дефиниције и примери употребе речи у језику). Одредница у Речнику САНУ представљена је на следећи начин:

близанчад ж „зб. им. од близанче“. – Роди мајка двоје деце млади, | Близанчади Селен и Селену (НП Ник. Г. 1, 224); Операција ... беше остала као једино средство да се спасе живот мајци и једном од близанчади (СА 1874, 41).

Када се дериват семантички описује, дефиниција увек укључује мотивну реч. Не постоји једна општа, унифицирана форма дефиниције

²²³ То су речи дате у канонском облику (именица у номинативу, придев у номинативу и у мушком роду, глагол у инфинитиву и сл.).

свих изведених речи, јер се изведенице међусобно разликују и категоријално, и по начинима творбе, и по творбеним типовима, па и по степену мотивисаности и продуктивности (в. Ћорић 1997: 346).

Увидом у наш корпус уочено је да се велики број именичких деривата са збирним значењем представља путем творбеног модела: **зб. им. + од + мотивна реч**, нпр. *јагњад* ж „зб. им. од јагње“, *класје* с „зб. им. од клас“, чиме се показује семантички или граматички однос према мотивној речи. Већина збирних именица на *-ад* и на *-је* представљена је типском дефиницијом у којој се на такав начин дефинише семантички однос између мотивне речи и мотивисане речи: **збирна именица + ознака за род = зб. им. од Х**.²²⁴ Граматички део дефиниције представљен је синтагмом зб. им. (=збирна именица), а потом се упућује на мотивну реч: *анђелче, близанче, јагње, младунче, унуче; грана, жбун, клас, цвети*. Оваквим типом дефиниције одређена је лексичко-категоријална вредност лексеме (у овом случају збирна именица), док је упућивањем на основу од које је именица изведена (*Арайче, бегунче, брбљивче, ђуле, звонце, конојче, ћебе, ћилимче; бреза, грм, кесџен, њрсџен, ремен, сџена, сџуб*) представљено њено лексичко значење (в. Јовановић В. 2008: 48).

На основу ексцерпираних грађе увиђа се доминација једног типа дефиниције. Тиме се показује да РСАНУ тежи унифицираности која је у највећој мери и постигнута код већине збирних именица на *-ад* и на *-је*.

Уочава се и понеки пропуст, односно недоследна обрада, нпр. именице *мисирчад*:

мисирчад ж зб. „супл. мн. од мисирче“.

мисирче, -ета с (супл. мн. мисирчад) покр. „дем. и хип. од мисиран; младунче мисирке, ћуре“ (Врање, Влај. 1; Момина клисура, Сим. Д. 1).

Из наведеног примера проистиче да је именица *мисирчад* требало да се обради као и остале именице на *-ад*, односно да се опише типском дефиницијом:

мисирчад ж „зб. им. од мисирче“.

На исти начин дефинисана је збирна именица *џерад*:

џерад ж 2. „супл. мн. од пере, перо“.

Забележени су и случајеви дефинисања збирних именица на следећи начин: **збирна именица + ознака за род = зб. им. младунчад +**

²²⁴ Х представља мотивну реч.

мотивна реч. Именица *йрејелчад*, којом се именује нешто младо, дефинисана је као „младунчад препелица“, односно, примећује се да је мотивна реч *йрејелица* у вези са мотивисаном речју, али једнински облик не означава младо, па је отуда другачији принцип дефинисања. На исти начин се дефинише и именица *камилад* „младунчад камиле“.

Поред збирних именица на *-ад* и на *-је*²²⁵ које су у дескриптивним речницима представљене типском дефиницијом, и поједине збирне именице на *-је* које имају развијену полисемантичку структуру на исти начин се описују. Примарно значење представља се типском дефиницијом, нпр. *бисерје* с а. „зб. им. од бисер“; *борје* с л. „зб. им. од бор“; *камење* с л. „зб. им. од камен“; *робље* с л. „зб. им. од роб“.

Уз типске дефиниције у дескриптивном речнику користе се и описне и синонимске дефиниције. Да би се истакло збирно значење целе лексема, као и примарно, секундарно или секундарна значења у оквиру полисемантичке структуре, одређена лексема се маркира квалификатором зб. Наведеним квалификатором маркира се значење већег скупа, непребројиве целине и јавља се у више случајева. Најчешће се ставља уз одредничку реч, чиме цела лексема добија обележје збирности: *-ад* (и проширена варијанта *-чад*): *властџелчад*, *гуњад*, *зверињад*, *йерад*; *-еж*: *младеж*, *мрвеж*, *шилџеж*; *-ија* (и проширене варијанте *-адија*, *-арија*, *-ерија*, *-урија*): *балавурдија*, *гуланферија*, *лојовија*, *чељадија*; *-ина* (и проширене варијанте *-евина*, *-иштина*): *адрайовиштина*, *гвоздурина*; *-је*: *босилџе*, *бродовље*, *каранфиље*, *суђе*, *храсџовље*; *-сџиво* (*-ишџиво*): *издавалаишџиво*, *раднишџиво*, *часнишџиво*. Потом, може стајати уз примарно значење лексема, чиме се наглашава збирност дате семантичке реализације. Посведочени су бројни примери лексема које примарно исказују збирност, а секундарно реализују друга значења: *-ад* (и проширена варијанта *-чад*): *невалџад*; *-еж*: *гладеж*, *йилеж*; *-ија* (и проширене варијанте *-адија*, *-арија*, *-ерија*, *-урија*): *бећарија*, *гадија*, *лекарија*, *мангујарија*; *-ина* (и проширене варијанте *-евина*, *-иштина*): *гњиладина*, *дробнина*; *-је*: *женскиње*, *каранфиље*; *-сџиво* (*-ишџиво*): *грађансџиво*, *малограђансџиво*, *сџуденџисџиво*.

Квалификатор зб. регистрован је и испред секундарних значења лексема код којих су се из примарног значења механизмима полисемије реализовала секундарна збирна значења. Међу именицама на *-ад* није посведочен ниједан пример секундарног збирног значења јер су наведе-

²²⁵ Интересантна је чињеница да су збирне именице на *-је* у нашем корпусу најбројније, али је велики број лексема маркиран, те се сврставају на периферију лексичког система српског језика.

не именице углавном моносемичне, односно типичне збирне именице, а код именица на *-је* забележена је свега једна именица која реализује секундарно збирно значење: *коноџе* с 2. зб. „конопци, ужад“. – Два Циганина ... са конопљем на грудима, покушаваху да оглођу неколико ... папака (Црњ. 2, 14); Кроз конопље бродова фијукне удар ветра (Ћип. 5, 105). У корпусу се нашао значајан број збирних именица деривираних другим суфиксима за збирност које у секундарним значењима реализују збирно значење: *-еж*: *гадеж*, *живеж*, *клаџеж*; *-ија* (и проширене варијанте *-адија*, *-арија*, *-ерија*, *-урија*): *Бугарија*, *кожарија*; *-ина* (и проширене варијанте *-евина*, *-иџина*): *ђаволиџина*, *жениџина*, *Мађариџина*; *-сџво* (*-иџво*): *госџодсџво*, *избеглиџво*, *монаџџво*, *џлемсџво*, *хриџџансџво*, *чиновниџво*.

Регистровано је неколико лексема које су збирне по значењу, а по творбеној мотивисаности не могу се довести у директну везу са неком именицом јер немају као мотивну реч именицу у једнини, већ је то често нека друга врста речи, нпр. глагол или придев који на посредан начин мотивишу настанак нове речи. Именице се у дескриптивном речнику представљају тако што се испред дефиниције ставља ознака за збирност, чиме се указује на значење мноштва, а потом следи описна или синонимска дефиниција и примери који се уобичајено наводе у наставку лексикографског чланка:

гмизад ж зб. „животиње које гмижу, гамад“. – Љиљци тамане ноћу гмизад (Арс.);

даничад ж зб. (у народној песми) „мање звезде око Данице (Венере)“. – На истоку крвава даница | И око ње двоје даничади (НП Шаул. 4, 74);

живад ж зб. 1. „домаће пернате животиње, живина, перад“. – А око њих скакутала живад млатећи крилима (Кол., ХК 15, 124);

крњад ж зб. „комађе, одломци, крњаци, остаци“. – За посјетиоца [...] је ова [...] црква веома занимљива стога, што се по раскривеним јој [...] основима могу јасно да виде остаци (крњад дорскијех стубова) (Цар 2, 123);

сувад ж зб. „суво грање“. – [Нађе] починка [...] гдје је досада [...] гњила сувад и јесење лишће (Назор); Беше зауставио једну бабу са бременом сувади на леђима (Глиш.);

убожад ж зб. „убоги људи, сиротиња“. – Ви дакле мислите [...] да је [...] ваш [...] кућегазда доброчинач убожади? (Шен. А.).

Варирање лексикографског поступка јавља се код именица на *-је* које нису изведене директно од речи која је послужила као мотивација,

те постоји семантичко диференцирање деривата у односу на мотивну реч, тј. творбену основу. Оне се лексикографски представљају на следећи начин: **збирна именица + ознака рода + квалификатор зб. = описна, синонимска и/или упућивачка дефиниција + примери:**

брсје с зб. „млади изданци дрвећа које стока брсти“. – Слушала је како се тај сумњиви глас ... просипа кроз брсје и грање лугова као пролетња убојита киша (Ђур. 2, 66);

жрневље с зб. покр. „жрвњи, млинско камење“. – Мићо навалио, па само стеже ... пуцају кошчице ко зрно међ’ жрневљем (Ранк. С. 4, 78);

луковље с зб. нераспр. „куполе, кубета“. – Лаж ... упоречива нам и поетичне путове шумске и вулгарну пљоштину прометне цесте и ... свето луковље црква (Драж. 4, 428);

џракиџерје с зб. заст. „врста накита у народној ношњи“. – Све му пала пера низ рамена, кад с’ окрене Цмиљанић сердару, стоји звек тракиперја златна (НП Вук).

До варирања лексикографског поступка долази и код именица на *-је* код којих постоји тенденција лексикализације и неутрализације збирности, те се оне лексикографски представљају на следећи начин: **збирна именица + ознака рода = зб. им. од X + синоними + примери:**

гложеје с „зб. им. од глог; глогова шума, глоговњак“. – Погледа преда се и, под једним густим гложјем, угледа њега где седи (Ранк. С. 1, 107);

горје с „зб. им. од гора, планине, шуме“. – У средишту српских земаља, опасана са свих страна високим горјем и кланцима ... та је земља била настањена ... од чисто славенског елемента (Ђор. В. 3, 12).

У дескриптивним речницима представљена је и лексика која је уз квалификатор зб. обележена функционално-стилским или нормативним квалификаторима, типа песн. (=песнички), необ. (=необично), покр. (=покрајинско), заст. (=застарело), пеј. (=пејоративно), ир. (=иронично), што сведочи о њиховој раслојености: *адрайовиџина* ж зб. (пеј.), *беамџерија* ж зб. (ир.), *Бугарија* ж зб. (нар. заст.), *жениџина* ж зб. (заст. покр.), *кошће* с зб. (нераспр.), *крисџалерија* ж зб. (необ.), *лисје* с зб. (обично песн.), *малишад* ж зб. (покр.), *мирисаље* с зб. (индив.), *мрвеж* ж зб. (нераспр.) и сл.

Посебно смо разматрали немотивисане именице, односно лексичке збирне именице типа *воће*, *јаџо*, *крдо*, *накиџ*, *намешџај*, *новац*, *обућа*, *џеџиво*, *џородица*, *чеџа* и сл. које се не распознају по облику, односно по препознатљивим творбеним наставцима већ се уочавају према

значању. Међу њима треба разликовати неколико начина представљања у дескриптивним речницима. Када је збирност одлика читаве лексеме, дефинише се описно и маркирана је ознаком за збирност: **збирна именица + ознака рода + квалификатор зб. = описна дефиниција + примери:**

воће с зб. 1. „плодови (обично сочни) дрвенастих и неких зељастих биљака, који се најчешће могу јести и непрерађени“. – Које воће само опада, не треба се на њ хитати (НПосл, Кап. 1, 83); 2. „воћке, воћне билке“. – Сельаци раде земљу, пате стоку и подижу воће (Мил. М. Ђ. 9, 102); 3. „воћњак“. – У своје воће кад ко хоће (НПосл Вук).

Када је само примарно значење лексеме збирно, испред таквог значења ставља се ознака за збирност:

пџиво с 1. зб. „ситни пекарски производи од финог белог или неке друге врсте брашна“.

На исти начин се обрађују и лексеме код којих се из примарног значења путем метафоре или метонимије (и ређе синегдохе) у секундарним значењима реализује збир:

милиција ж 1. а. „наоружане јединице које имају задатак да одржавају јавни ред и мир и штите друштвену и личну имовину“ → б. зб. „припадници таквих јединица, милиционари“.

Када се у секундарним значењима реализује збирност преко механизма полисемије путем метајезичких константи типа 'скуп', 'мноштво' (људи), 'гомила' (предмета, ствари), 'маса' (чега), такве лексеме не треба да се мартирају квалификатором зб. јер оне лексичким путем изражавају небројиву и неразделиву скупину ентитета. У томе се и разликују од збирних именица деривираних суфиксима код којих постоје формални показатељи збирности. У дескриптивним речницима исправно је наводити лексичке збирне именице на следећи начин:

јајто с 1. а. „већи број птица у скупу, које лете заједно“: ~ врана, ~ голубова; б. „скупина риба које пливају заједно“; в. „стадо, чопор“: ~ коња, ~ јаради; 2. а. „група, гомила људи“: ~ сватова, ~ девојака; б. „скуп ствари, предмета исте врсте“: ~ кућа, ~ лађа;

породица ж 1. „заједница коју чине родитељи, њихова деца и блиски сродници који с њима живе, обитељ“; 2. фиг. „круг, скуп људи које веже заједно исти или сличан циљ, мисао, рад и сл.“;

чеџа ж 1. вој. „основна војна јединица која улази у састав батаљона“: почасна ~; 2. „већи број, мноштво људи окупљених заједно, група“: ~ сватова, ~ момака.

Лексикографска обрада позајмљеница реализује се по устаљеном принципу. Када позајмљена реч у целости има збирно значење, квалификатор зб. бележи се уз одредничку реч: **збирна именица + ознака рода + ознака зб. + етимологија = описна деф. + синоними + примери:**

ехалија м зб. (тур. ehali) покр. „мештани, народ, свет“. – Валија је позвао све боље Сарајлије, аге и бегове и осталу ехалију (Ђор. В. 5, 75);

јоменрија ж зб. (енгл. yeomanry) ист. „мали слободни земљопоседници, слободни сељаци, слободњаци“. – Само би зеленаши изгубили, ти најгори непријатељи нације који су племству и јоменрији нанели више штете но што би могла починити каква освајачка војска из Француске (Пиј. М. 4, 523);

клер м зб. (према грч. kleros) „свештенички сталеж, свештенство“. – Зар у нашем православном клеру не живи исти дух (Јелић В. 2, 117).

Када позајмљеница у примарном или секундарном значењу реализује збир, квалификатор зб. бележи се испред дефиниције: **позајмљеница + ознака рода + етимологија = ознака зб. + описна дефиниција + примери:**

алаџ м (тур. alet) 1. зб. (само у јд.) „сва ручна оруђа, алатке које служе у једном занату“;

козмеџика ж (грч. kosmētikē) 1. зб. „разна средства (помаде, лосиони, пудери, шминка, зубне пасте и др.) која служе за негу и улепшавање тела, лица, косе, у хигијенске сврхе, као и за отклањање естетских недостатака“;

ђулисџан м (тур. gülüstan) 1. а. „врт са ружама, ружичњак“ → б. зб. „руже“.

Информације о збирним именицама у дескриптивним речницима првенствено се показују граматичком дефиницијом **зб. им. од X** и квалификатором зб., који се везује за перцепцију збира, скупа непребројивих ентитета.

У заглављу појединих одредница стоји следећи тип информација: *дрвенарија* (обично зб.), *обућа* (обично зб.), *раја* (обично зб.), *кукуруз* (обично у зб. значењу), *род* (често у зб. значењу), а код појединих испред секундарних значења, нпр. *џлеме* 3. (само јд.). У наведе-

ним и сличним случајевима прибегава се оваквим лексикографским решењима и поступцима јер се њима, као типовима информација из сфере граматичке норме, региструје збирност у семској структури лексичке јединице:

дрвенарија ж (обично зб.) 1. а. „предмет одн. предмети израђени од дрвета, дрвени намештај, дрвена роба“; б. „дрвена конструкција, дрвени делови (грађевине, разних предмета)“; в. „дрвена грађа, дрвени грађевински материјал“; 2. „израда предмета од дрвета, обрада дрвета“;

раја ж (обично зб.) тур. 1. ист. „покорени турски поданици који нису муслимани и који плаћају данак; такав појединац, рајетин“. – Да Срби издаду и ситно оружје, једном речју, да постану наново турска *раја* (Гавр. М. 4); 2. разг. „сиромашан свет, народ, људи“. – Ханција, пића! Дај овој *раји* нека пије (Марк. М. 2);

род м (често у зб. значењу) 3. а. „свеукупни збир бића одређене врсте као целина, сој, раса, врста“; б. „народ (коме се припада), нација; завичај, домовина“;

џлеме с 3. (само јд.) „род, обитељ, породица“; 4. (само јд.) „нараштај, поколење“; 5. (само јд.) а. „група, категорија људи повезаних каквим заједничким обележјем, интересима“; б. „група сродних животиња“.

Када је збирна именица ексцерпирана из различитих збирки речи, у речнику се наводе само извори потврда.

кошурје с „зб. им. од котур“ (Митр. Д.).

Често се код збирних именица реализују и изрази и они се, као и код осталих лексема, обрађују у посебном делу речничког чланка – на његовом крају. Поступак је следећи: наводи се израз, дефинише његово значење и илуструје примерима употребе. Рецимо, у речничком чланку лексеме *босиље* у делу предвиђеном за изразе стоји фразеолошка јединица *смиље и босиље* (*џрема некоме, нечему*), која се дефинише као „далеко мање зло од нечег другог“ и илуструје примерима: Читлук-сахибије су и у Србији народу биле и горе и теже ... од свију осталијех Турака, али су опет оне према Босанскијем читлук-сахибијама биле смиље и босиље (Вук 4, 261) или нпр. у речничком чланку лексеме *дрвље* стоји израз *бацаџи* (*ваљаџи, диђи, обориџи, сийаџи ииџ*.) *дрвље и камење* у значењу „оштро напасти, нападати, (ис)критиковати (обично претерано, незаслужено“). – Код Мане Кујунџије се ... најдуже задржаше. На њега и дрвље и камење! (Срем. 8, 51).

Закључна запажања у вези са лексикографским поступцима приликом обраде именица које изражавају збирност

Увидом у корпус чини се да се лексикографска обрада збирних именица углавном спроводи доследно и систематично, по устаљеним лексикографским принципима. У Упутствима за израду Речника САНУ (чланови 244–247) дају се препоруке за обраду збирних именица. Истиче се да се на један начин обрађују именице које су збирне по творбеном образовању, нпр. *анђелчад* ж „зб. им. од анђелче“, а на други именице које су збирне по смислу, нпр. *живад* ж зб. 1. „домаће пернате животиње, живина, перад“; 2. „домаће животиње; животиње уопште“. Међутим, и ту има одступања у зависности од тога да ли је именица моносемична или полисемична и да ли је збирност одлика целе лексеми или примарног, секундарног или секундарних значења. Свакако су најбројније збирне именице које су правилно изведене од неке друге именице, па преовлађује типска дефиниција: **збирна именица + ознака рода = зб. им. од X**, нпр. *голупчад* ж „зб. им. од голупче“, *жбуње* с „зб. им. од жбун“. С тим у вези намеће се закључак да су препоруке из Упутстава у великој мери испоштоване у речничкој пракси.

Лексикографска обрада појединих збирних именица одступа од прописаних препорука, али то је и очекивано с обзиром на то да лексикографи имају пред собом огромну грађу коју треба разврстати, систематизовати, обрадити. Именица *мравад* представљена је на следећи начин у РСАНУ: *мравад* ж зб. необ. „слаба чељад, људски ситнеж“. – И чини се, силна риека ова [људи] | Да не тече са обична тиека, | Већ да пузи, гмизи, промиче се [...] | А та *мравад* свуда простире се (Прер. П. 2, 274). Из неког разлога изостављено је примарно значење описано граматичком дефиницијом „зб. им. од мрав“,²²⁶ а метафоричким трансформацијама заснованим на семама величине реализовало се секундарно значење: 2. „слаба чељад, људска ситнеж“, чиме се деца доживљавају као мала, ситна бића.

Поставља се питање да ли код именице *есцајг* треба да стоји квалификатор зб. јер је говорници српског језика доживљавају као збирну именицу. У дескриптивним речницима српског језика (РСАНУ, РМС, РСЈ) именица *есцајг* није маркирана квалификатором зб. Концептуализује се као збирна на основу свог значења, слично као и именице из војног регистра (*армија*, *батњион*, *чеџа* и др.), дакле означава једну затворену целину која стоји наспрам других таквих

²²⁶ На исти начин обрађена је именица *мравез* „зб. им. од мрав“.

јединица које се састоје од више истоврсних ентитета, а потом има и множинске облике: Из кућа се износе фрижидери, телевизори, теписи, комади намештаја, есцајзи (СрпКор), те на основу морфолошких карактеристика и веома слабе распрострањености²²⁷ не додељује јој се квалификатор зб. Потом, да ли је оправдан квалификатор зб. уз именицу *народ*? У заглављу одреднице стоји квалификатор зб., чиме читава лексема добија карактер збирности. На основу контекстуалних реализација уз примарно значење 1. „историјски створена већа заједница људи са заједничким етничким именом, обично настала на основу заједничког порекла, језика, територије, друштвеног живота, традиције и културе“, прво, уочава се да именица има и плуралске облике: Поставих те (Аврама) оца многијем народима (Вук 11, 135), те са морфолошког аспекта нема оправдања да се прогласи збирном, а потом, тек путем синегдохе у неком од секундарних значења реализује се и збирно значење. Именица *народ* је заједничка именица која у својим секундарним семантичким реализацијама испољава и збирни карактер (в. Гортан-Премк 1997: 85). Због тога није оправдан квалификатор зб. у заглављу одреднице. Именице *гвожђурија*, *женскадија*, *мушкадија* маркиране су квалификатором зб., али испољавају и експресију, те би их требало адекватно и маркирати у речнику јер су *женскадија* и *мушкадија* обележене само квалификатором фам., а исти пропуст уочен је код именице *гвожђурија*, која је маркирана само квалификатором пеј. Код наведених именица уочава се недоследност приликом додељивања квалификатора (в. и Ристић С. 2004: 97, у напомени). Лексема *чланство* ексцерпирана из РМС у свом секундарном значењу није обележена граматичким квалификатором зб., којим би се регистровала збирност, али је из дефиниције и контекстуалне реализације очито да се путем метонимије развило ново, збирно значење: 1. „припадање неком друштву или организацији у својству члана“ → 2. „скуп чланова једнога друштва“. – Раде ... увек у присном договору са чланством (Пол. 1951). Именици *паркет*, по нашем мишљењу неоправдано је додељен квалификатор зб. у примарном значењу: 1. а. зб. или у мн. „кратке, глатке дашчице са ужлебљеним бочним рубом којима се прекрива под“. – Купила сам девет квадратних метара храстовог паркета да покријем собу (Ред.). Сматрамо да наведена именица на лексичком плану реализује збирност, те није неопходно посебно је маркирати ако имамо у виду чињеницу да је у првом реду градивна:

²²⁷ За разлику од именице *есцајг* много је распрострањенија и учесталија именица домаћег порекла – *јрибор* (~ за јело) као део општег лексичког фонда.

Бело-борово дрво употребљава се у грађевинарству ... даље се од њега израђују паркети (Вас. М. 2, 26). Ако грађа указује на то да највећи број примера исказује збирно значење, треба да стоји квалификатор зб., а ако је испуњен и формални критеријум, односно именица има и једински и множински облик, онда испред тог збирног значења стоји квалификатор зб., а не испред целе лексеме.

Увидом у лексикографске поступке приликом обраде збирних именица у дескриптивним речницима уочава се да се збирне именице на *-ад* и на *-је* описују помоћу граматичке дефиниције *зб. им. од X*, што сведочи о томе да су правилно изведене од мотивне речи и да имају статус типичних збирних именица. Збирне именице које нису изведене директно од речи која је послужила као мотивација за настанак збирног значења маркирају се квалификатором зб. уз одредничку реч, чиме се потврђује њихов статус збирности. Именице које су по свом значењу заједничке, градивне или апстрактне, а у неком од значења испољавају и збирни карактер, маркиране су квалификатором зб. испред тог значења. Такве именице збирно значење могу испољити и у примарном и у неком од секундарних значења. У првом случају, оне су примарно збирне именице, али у полисемантичкој структури развијају и друга незбирна значења и обратно, у примарном значењу су заједничке, градивне или апстрактне, а у секундарном значењу или значењима реализују и збир.

7.1. Фразеолошке јединице са збирном именицом као компонентом

Збирне именице из анализираног корпуса улазе у састав различитих вишелексемних спојева: термилошких синтагми, фразеологизама и израза. Фразеологизам или фразеолошка јединица јесте вишелексемни спој којег карактерише „репродуковање као већ готове језичке јединице“ и „експресивност као категоријална фразеолошка особина“, док се њихов „однос према денотату разликује од других јединица у језику које имају примарну функцију номинације“ (Мршевић-Радовић 1987: 12–16). У складу с тим, категоријалне особине које одликују фразеологизме, осим репродуковања и устаљености, јесу и: конотативност, идиоматичност, експресивност и индиректна номинација (Вуловић 2015: 25). Како термилошке синтагме немају секундарну функцију номинације ни идиоматичност, научници их не сврставају у фразеолошке јединице.

Поједине збирне именице из наше грађе јесу саставни део термилошких синтагми које именују појмове из различитих области науке, технике, струке или човекових делатности, нпр.: *власџела*, *војска*, *гарда*, *народ*, *роба*, *угљевље* и др. Тако су посведочене синтагме из **војно-политичке терминологије**: *Војска сџаса* „верско-добротворна организација у неким западним земљама“; *гласачка војска* „гласачи који гласају за некога не из уверења већ из користи или по наређењу“; *народна војска* „војска састављена од свих мушкараца способних за ношење оружја, који су обавезни да се одазову у случају рата (кад нема стајаће војске)“; *резервна војска* „војска састављена од старијих обвезника, који се позивају само у случају рата“; *сџајаћа (редовна, регуларна, акџивна) војска* „стална војска састављена од обвезника који служе војни рок“; *служџиџи војску* „налазити се на одслужењу војног рока, бити у сталном кадру“; *Уједињени народи, Организација уједињених народа (ОУН)* пол. „Уједињене нације, Организација Уједињених нација, међународна организација основана за време Другог светског рата у циљу да помогне одржавању светског мира, унапређењу сарадње међу свим нацијама, народима, земљама“. – Уједињени народи ... међунар. организација чији су циљеви одржавање мира и сигурности у свијету, развијање пријатељских односа међу народима и унапређење међунар. сурадње (Енц. Лекс., под Уједињени народи); **историје**: *велика власџела* „властела на високим положајима или са великим поседима“. – Велику властелу састављаху велики дворски доглавници, управници великих области, војводе и властела, која је имала велике баштине (Вукић. М. 4, 120); *мала власџела* „властела на нижим положајима и са мањим поседима“. – У малу властелу или властеличиће долазила је нижа властела, која је имала ниже чинове и мање баштине (Вукић. М. 4, 120); *бела гарда* ист. 1) „контрареволуционарна војска у Октобарској револуцији; 2) „колаборационистичка војска у Словенији у Другом светском рату“; *сџара гарда* „искусни, прекаљени борци у некој области, ветерани“; *џелесна гарда* „одред војника за личну заштиту владара, шефа државе и сл.“; *црвена гарда* ист. „револуционарна војска у Октобарској револуцији“; **трговине и прехрамбене терминологије**: *краџика роба* „текстилна роба која се продаје на комад, на пар и сл. а не на метар (чарапе, плетнина и сл.)“; *сџина роба* а) „ситнице за домаћинство, украси, играчке, дугмад и сл.“; б) фиг. „неко или нешто без неке важности или значаја“; *јужно воће* „воће које расте у јужним, топлим крајевима“. – Животне намир-

нице ... (јужно воће, смокве, урме, банане итд.) као и суво мешано воће домаће и иноземно (Зб. зак. 25, 92).

Фразеологизме који садрже збирну именицу класификоваћемо према традиционалној структуралној класификацији која, најшире гледано, укључује: предлошко-падежне конструкције, именичке конструкције, глаголско-именичке конструкције, поредбене и реченичне конструкције, при чему се може укључити и морфолошка категорија као релевантан фактор (Вуловић 2015: 80). Представићемо их према таквој подели, а потом ћемо из лингвокултуролошког угла поједине од њих који су били нарочито интересантни и проанализирати.

1) Предлошко-падежне конструкције:

а) дводелне (предлог + именица у зависном падежу): *на гороцвеће* (у народној бајалици) „речи у наздрављању некоме, кад нешто први пут види или окуси“. – На здравље, на гороцвеће. | На Турчина болешчина! (Вучитрн, Ел. Г. 1); *исјод жиџа* „тајно, кришом, подмукло, мучки“; *на јабану* „бити неразумљив, бити нејасан“. – Никог не познаје, и све му је на јабану, што год проговори (Скар. С. 1, 93); *јод камење* „под претњом, дејством казне каменовања“. – Хоћеш Богме јадан све сад редом каживати, али под камење (Љуб. 1, 145);

б) троделне (предлог + именичка конструкција): *јод седу косу* „у поодмакло доба, у старости“. – Под сиеду косу шенуо [је] умом (Виенац 1885, 212); Пуки сиромах, ето је под седу косу спао на оних 20 динара месечно (Весел. 19, 433); Шта дочека сиња кукавица, под моју седу косу (Срет. М. 5, 49).

2) Именичке конструкције:

а) именичко-придевска конструкција: *зобрањено (зајрећено) воће* „оно у што се не сме дирати“. – Људи су обично такви, да све жуде за запрећеним воћем, као Адам и Ева у рају (Игњ. Ј. 8, 183); Она јако воли зобрањено воће (Стан. Д. 3, 145); Марија ... на примјер ја вам се не допадам? ... Уосталом ви сте зобрањено воће, жена мога пријатеља (Ћип. 7, 508); *живо гробље* „сувише мршави, слаби, изнурени људи“. – Краљ је гледајући ово живо гробље [изнурене војнике] био ... потресен (Ђук. 2, 57); *кисело грожђе* ир. „оно што је недостижно, неостварљиво; оно што се омаловажава, чему се пориче вредност зато што је недостижно“. – И сада се хвата неких светих морских правила и – осталог киселог грожђа (Цар Ем. 5, 154); А Павловић каже – основаће са српским газдама српску банку ... и шта још не – кисело је грожђе (Чипл. 2,

151); јавно женскиње „женске особе које продају своје тело за новац, проститутке“. – Од оног талоба ... долазе: просјаци, злочинци и јавно женскиње (Марк. Св. 2, 128); У тој [су се] кући намештали пиљари и јавно женскиње (Вој. сп., 127); лака роба ир. „жена слабог морала“; седа коса „стара особа; старост, искуство“. – Шта није председник чинио да стане на пут томе лудовању! ... Али то су све његови рођаци, седе косе (Скерл. 13, 110); Уздајући се у своје познанство, а још више у своју седу косу, стари Мунк је одлучио да посредује у корист Мункове куће (Матк. 1, 333); изабрани народ фиг. „Јевреји (према библијском предању), они који имају, уживају нарочите повластице, привилегије“. – Како би било кад бих ја ту населио какав „изабрани народ“ (Глиш. 8, 304); Појам, да је милитарија изабрани народ, живи и у њиховим главама (Сек. 5, 47); бело робље „жене које су откупом или на превару одведене у хареме или јавне куће“; џрљаво рубље „интимни, домаћи, лични непријатни проблеми, неспоразуми и обрачуни које не треба износити пред другог, јавно“; божја милеј „мноштво људи, гомила, маса“. – Наше су снаге мале, а непријатеља је „божја милет“, како веле наши борци (Бањевић М., Ств. 1948, 11–12/534); златна младеж ир. „омладина која живи лаким, лагодним, разузданим животом“. – [То је] „златна младеж“, којој су пустоловине, пијанке, ноћне гунгуле биле понајглавнијом забавом! (Шен. А. 23, 19); Угледај се у ту златну младеж, како безбрижно облијеће невине дјевојке (Леск. 1, 113); Они су представници поратног поколења, са психолошким постројењем битно карактеристичним ... за онај дух ... који је општи у „златној младежи“ нашега доба (Богд. М. 6, 196); Оне живе глупим животом београдске златне младежи ... пију коктеле и виски као морнари, играју до зоре и спавају до подне (Андрић 11, 368); друга младоси „прилив снаге и здравља у каснијим годинама живота“; женска младоси заст. покр. „козметичко руменило, шминка“ (Вуковар, Батут 1, 43; Поп. Ђ. 4);

б) именица + предлошко-падежна конструкција: девојка у коси покр. „неудата женска особа, девојка за удају (која, према народним обичајима, иде гологлава, не покрива главу, не забрађује се)“. – Можда би ... усрећиво и Јулишку ил' Маришку, да је видео коју од њих док су биле још девојке у коси (Игњ. Ј. 7, 191); Босиљка ... годину дана млађа од Милана, већ је девојка у коси (Задр. 1879, 86); враћа на лишће покр. „вањска, спољња врата са летвама косо уграђеним ради слевања кише“. – Направи врата на лишће да се вода слева кад пада киша (Банат, Бај. С.);

в) именице у напоредном односу: младеж – лудеж „луда, безбрижна омладина“. – Тако мораде и он да иде старим утреником пјевајући и

смијући се, како само младеж – лудеж зна (Вел. 4, 43); *младосїй лудосїй* „каже се када млади људи неразумно поступају, када се неразборито, неодговорно понашају“; *смиље и босиље* (*їрема некоме, нечему*) „далеко мање зло од нечег другог“. – Читлук-сахибије су и у Србији народу биле и горе и теже ... од свију осталијех Турака, али су опет оне према Босанскијем читлук-сахибијама биле смиље и босиље (Вук 4, 261).

3) Глаголско-именичке конструкције:

дићи (*дизаїи*) *војску* „скупити (скупљати) војску за рат“; *оїићи* у (*сїару*) *гвожђурију* „бити одбачен, превазиђен, изгубити значај, вредност, утицај“. – Потребно је рашчистити са једном „научном“ лажи ... ма да је у науци одавно отишла у стару гвожђурију (Туц. 1, 64); *їасїи* *на ниско грање* „доспети у незавидан положај, у какву материјалну или моралну беду“. – Високо је држала главу и презирала сиротињу. А сада је пала на ниско грање (Ћос. Д. 2, 160); *грожђе* (*грожђа*) *на врби* (*їрњу*) *їтражиїи* (*чекаїи* и сл.) „тражити (чекати и сл.) нешто немогуће, неостварљиво“. – Нека се деру чекајући на врби грожђа (Мил. М. Ћ. 21, 213); На трњу грожђа тражити (НПосл Вук); *наћи се* (*биїи*) *у небраном грожђу* „доспети у неприлику, наћи се у незгодном положају“. – На ове ријечи царева кћери нађе се стријелац у небраном грожђу ... стегло му се грло па ни бекнути (НПр Чајк., 236); Треба бити врло хладнокрван и миран, ако се човјек не жели наћи у небраном грожђу (Козарч. 3, 38); И сам се Нићифор нађе у небрану грожђу ... толико [се] беше збунио, да не знађаше шта да започне (Шапч. 11, 277); (*оїїремиїи* и сл.) *у суво* (*црно*) *грожђе* „упропастити, уништити“. – Опремио га у сухо грожђе. Упропастио га (НПосл Вук); Курјак матори, мисли да је све надмудрио, оправио је у суво грожђе сироту Јелицу ... па мисли и мене да изигра (Игњ. Ј. 8, 465); Одправио га у црно грожђе (Трнски И., Виенац 1884, 466); Кад ко кога на фини начин упропасти каже се: „Он је њега оправио у суво грожђе“ (Бачка, Радон. Н.); (*оїїераїи*, *одагнаїи*) *у камење* „усамити кога, одвојити кога од људи, отерати, одагнати у усамљеништво“. – Известио се о несрећи која га је отерала у камење (Мил. М. Ћ. 18, 114); *бацаїи* (*ваљаїи*, *дићи*, *обориїи*, *сїїаїи* и *їїд.*) *дрвље и камење* „оштро напасти, нападати, (ис)критиковати (обично претерано, незаслужено)“. – Код Мане Кујунџије се ... најдуже задржаше. На њега и дрвље и камење! (Срем. 8, 51); Он на мене баца дрвље и камење (Р–К 2); Дрвље и камење ваљаху на њу: да је лена, свадљива (Маш. 4, 165); Зашто би на другог дигли и дрвље и камење, од њега су примали са смејом (Весел. 16, 92); Оборили су дрвље и камење на писца (Ђорђ. Вл.

13, 61); Посланици ... су дотле сипали дрвље и камење на владоаца (И. 14, 255); квариџи друшџиво „напуштањем скупа кварити расположење онима који су остали, крњити скуп напуштајући га“. – Ту никад није „кварио“ друштво, већ остао док се хтело (Десанчић М. Н., БК 1899, 741); џравиџи (чиниџи) друшџиво (некоме) „бити с неким заједно; забављати, разонођивати некога“. – Каткада нам је правио друштво магистер Хаман (Козарч. 2, 166); Правите јој друштво десетак минута (Крањч. Стј. 4, 238); Молио је свога побратима ... да му он прави друштво (Звоно 1910, 59/3); Како за лов и иначе не марим, идем само да оцу друштво чиним (Нов. 23, 13); говориџи на јабану „говорити којешта, бесмислено, бунцати, трабуњати“. – Кад је увече кући дошао а он – на постељу. Гори као ватра ... Бунца – говори на јабану (Шант. 8, 177); бацаџи се на бога камењем „бити велики грешник“. – Није се ни он на Бога камењем бацао (НПосл Вук, 217); Нисам се ни ја ваљаде баш на Бога камењем бац’о (Срет. М. 3, 71); Судбина њена и моја! прихвати мајка њена – као да смо се на Бога камењем бацали (Доман., БВ 1901, 148); бацаџи (диџи, осуџи, сџиџи) (дрвље и) камење (на кога), бацаџи се камењем (камењима) (на кога) бацаџи и дрвље и камење (на кога) „оштро, жестоко нападати (напасти), осуђивати (осудити) некога“. – Ко ... не назре ... песников патриотизам ... тај дабогме мора бацати дрвље и камење на песнике (Грч. Ј., БК 1906, 197); Био је непомирљив опозиционар, и многи [су га] ... проглашавали лудим и бацали на њега дрвље и камење (Поп. Ј. 4, 69); На тога Малишу диже дрвље и камење (Ком. 7, 183); Јавно мене осу ... дрвље и камење на сликаре, све ступи у бојни ред против те нове напасти (Доман. 2, 217); Посланици који су дотле сипали дрвље и камење на владоаце излазе победоносно на улицу (Ђорђ. Вл. 14, 255); Ту исту владу помагали [су] они исти Пољаци, што су се некада на њега [Љубишу] бацали камењем (Вилов., БК 1906, 1066); Сељаци нека се бацају камењима на онога што не воле (Љуб. 2, 197); грисџи камење „тешко, мучно живети“; гуџиџи камење „доживљавати велике непријатности, врло рђаво пролазити“. – Кад тамо [у Француској] не ваља, овде културни људи камење гутају (КН 1955, 15/1); вадиџи (извлачиџи) за другог кесџење (из ваџре) и сл. „радити за другог неки мучан, напоран, неугодан посао; недужан сносити последице због туђе кривице“. – Није нам сувишна највећа обазривост у радњи ... да не би за другога вадили кестење из ватре (Пир. 1, 51); Вадио је кестење из ватре за друге (Крл. 6, 226); Онда ти извлачиш кестење за њих (Ћос. Б. 3, 356); куџиџи класје џо сџаром сџрњиџиџу „из претеране ревности радити узалудан посао“. – Што ми ту сад купиш

класје по старом стрништу (Павлин. 1, 1385); клипљем и камењем бацаиши се (на некога) „оштро напасти, нападати, (ис)критиковати (обично претерано, незаслужено)“. – Наша је школа млада и лијепа воћка – зато ју је немила рука обранила и на њу се толико бацала клипљем и камењем (Трст., Напр. 1901, 57); на кмејсџиво узетиши, узиматиши земљу, на (у) кмејсџиво доселииши (доћи, њрећи) ист. „ступити, ступати у кметски однос, поста(ја)ти кмет на нечијој земљи“. – Људи почеше уз које му драго услове узимати земљу на кметство. На трећу, на злу пету, и још горе (Ћип. 2, 91); Радићи су прије 100 година ... доселили на кметство (Дед. Ј. 3, 320); Равлића дјед дошао је у кметство из Друноваца (Дед. Ј. 3, 320); Гргић је прије 30 година с Умца прешао у кметство (Дед. Ј. 3, 320); навалииши, ударииши на кога часи (часиши) као на шарова коље шал. „указивати некоме велику част, обасути частима“. – Навалили част као на шарова коље (НПосл Вук, 226); Послије наишле године и удариле на ме части, као на шарова коље, па им незгодно било да ме зову хајдуком (Андрић 10, 205); ићи (бијиши) у коси (иод косом) „ићи (бити) гологлава (о девојкама); бити девојка“. – У неким мјестима дјевојке иду под косом или у коси, (т.ј. не покривају ничим главу) (Куш. 1, 66); Драга ... [је] морала ... живовати и боравити – (... да ли у коси или као удовица) код сестре своје на двору у Вишеграду (Рув. И. 3, 334); Није се удала, још је у коси (Бачка, Макс. Ј. 1); коса ми (му, јој и сл.) се диже (јежи и др.) „згражавати се, ужасавати се, грозити се; плашити се, бојати се“. – Често се је могао чути глас од кога се човеку диже коса у вис (Поп. Вл. 1, 26); Успут је приповиједао ствари, од којих се коса дизала (Франгеш И. 2, 233); Коса ми се на глави дигне кад по неки пут лажући кажу ... баш тачно оно што ја мислим као највећу тајну (Ћос. Б. 3, 329); Вукодлак! Од тих ријечи и Мартину је порасла коса увис (Ћоп. 1, 143); Косе [ми се] при сјећању јеже (Комбол М. 2, 192); уз косу бијиши (ићи) „насупротив нечијој вољи, жељи бити, поступати и сл.; противити се“. – Уз косу је било Мустај-бегу, што га не поштиваше кметови (Новић, Матица 1866, 755); Кад то чуше старјешине Турци, | Уз косу је њима врло било, | Свак на своје набрекује Турке (Новић 3, 104); Са јетрвама се пази и слажи! Немој никад да им идеш „уз косу“, увек попусти јер си млађа (Весел. 3, 8); ићи за марвом „чувати марву, стоку“. – Момак, кад изађе из школе, иде за марвом, па док се не ожени (Оток, Ловрет., ЗНЖ 2, 319); Мој мали ... ишо за марвом, па му неки људи дали ово (Чол. 5, 95); не бијиши вредан (некоме) обућу одрешииши (брисаиши њрашину с обуће, оирииши њрах с обуће и сл.) „бити недостојан некога, бити безначајан у односу на онога о коме је реч“. – Тврди да Старчевић није био „вриједан Јелачићу

ни обуће одриешити“ (Печат 1939, 371); *биџи у рђаву њерју* „бити у злу стању“; *киџиџи се џуђим њерјем* „присвајати туђу духовну својину, бити плагијатор“; *красиџи се, киџиџи се лажним њерјем* „приказивати се бољим него што је то уистину, хвалисати се“; *џокисло му, џало му њерје* „покуњити се због неуспеха“; *расџе му њерје* „поносити се због развоја догађаја који иде њему у прилог“; *увалиџи се у њерје* „докопати се благостања“; *гулиџи коме ремење с леђа* „искоришћавати, пљачкати кога“. – Отац је ... пљачкао људе и гулио им ремење с леђа (Козарч. 2); *ремење с кога здераџи* „садерати истуђи, ишибати кога“. – Баш је гад тај дјечак, ремење с њега да садерем (Бен.); *одбиџи се од свога сџада* „изгубити сваку везу са својом друштвеном заједницом“; *баџиџи у џрње (којље, џеро и сл.)* „одустати од даље борбе, даљег бављења нечим, напустити, прекинути рад на нечему“; *бос џо џрњу џрчаџи* „бити извргнут највећим непријатностима и тешкоћама“. – Зашто опет на јесен бос трчати по трњу, а све у име неких виших начела умјетности (ВУС 1970); *гасиџи угљевље* празн. „гатати, врачати бацајући жар у воду“.

4) Реченичне конструкције:

а) независне: *браџсџиво за браџсџиво, сир (сирење) за џаре* „кад се тиче материјалних интереса, осећања не долазе у обзир“. – Са својим новцем можеш да живиш како хоћеш: братство за братство, сир за паре (С–Ђ 1, 198); *џреко џрња сџиџи до чега* „тешко и мучно остварити нешто“. – Пошто се до договора стигло „преко трња“, било је нормално очекивање да ће после њега моћи много штошта и лакше и брже да се решава (НИН 1971); *у друџиџву се и калуђер жени* „за вољу друштва човек чини и оно што иначе не би урадио“. – Господа оци пробаху онако „испод жита“ да наставе пити досадање вино ... Напоследку ... у друштву се и калуђер жени (Ранк. С. 3, 174);

б) зависне: *кад на врби роди грожђе* презр. „исказује уверење да се нешто неће дочекати, да нешто неће бити“.

5) Поредбене конструкције:

као на угљевљу (биџи) „осећати се врло неугодно; бити крајње нестрпљив“; *као разбијена војска* „у неред, метежу (о мноштву људи у покрету)“; *џрођи, џролазиџи као мимо џурско гробље, као џоред џурског (чивуџског и сл.) гробља* „прођи, пролазити не осврнувши се, не погледавши, не обраћајући пажњу“. – Пролази као мимо Турско гробље (НПосл Вук); Прође мимо мене као мимо турско гробље (Весел. 17,

115); Често прође поред вас као поред турског гробља (Матош 8, 80); Прође ... поред мене ка' поред чифуцког гробља (Срем. 4, 205).

6) Израз:

у *дује на вашар* пеј. „(у дијалогу као одговор на питање: куда) није важно куда, није те брига куда и сл.“

Збирне именице које се јављају као компоненте највећег броја фразеолошких јединица су *грожђе*, *камење* и *коса*, које и припадају општем лексичком фонду српског језика. Највећи број фразеолошких јединица са збирном именицом као компонентом јавља се у облику глаголско-именичке конструкције (37), затим именичке конструкције (18). Терминолошке синтагме (15) именују појмове који припадају областима војне, политичке, историјске или трговинско-прехранбене терминологије.

На основу представљеног корпуса увиђа се да су фразеолошке јединице са збирном именицом као компонентом веома разноврсне, слојевите и да, као и остали фразеологизми, приказују специфичну језичку слику света. Фразеолошке јединице имају релативно стабилну структуру и значење, те „ће се као вишелексемни спојеви, целовитог значења и релативно устаљеног лексичког састава, као експресивне јединице које се репродукују у језику, понашати, слично пословицама и изрекама, као повољна 'спремишта' за најразличитије културне садржаје“ (Мршевић-Радовић 2008: VI). Такви изрази углавном чине део активног фонда говорника савременог српског језика.

Ако пођемо од претпоставке да се збирне именице у фразеологији користе да би се сликовито говорило о безначајности или пак о великом значају неке масе појава, фразеолошке јединице са збирном именицом као компонентом можемо посматрати на такав начин. Из лингвокултуролошког угла употреба таквих фразеолошких јединица резервисана је за истицање позитивне (пожељне) или негативне (непожељне) симболе. ²²⁸ Фразеологизми који у својој структури садрже збирну именицу чешће имају негативну него позитивну оцену. Њима се најчешће изриче непожељна, односно иронична или погрдна квалификација говорника према садржају који је предмет његове пажње. Та оцена је углавном усмерена на човека и на његове физичке или духовне особине, на његово понашање, друштвени статус и сл.

²²⁸ М. Дешић (1982б: 81) сматра да можемо говорити о емоционално необојеним, односно неутралним и емоционално обојеним, односно експресивним фразеологизмима.

Особе женског пола често су предмет осуде, односно маркиране су у друштву најчешће због понашања које је од стране друштвене заједнице окарактерисано као недопустиво и непримерено, те се тако у фразеологизмима типа *јавно женскиње*, *лака роба* придевима који стоје уз збирне именице појачава и изриче осуда таквог понашања. И на младост се гледа са неодобравањем, јер млади су често обесни, разуздани, одликује их недолично понашање, те представљају предмет негативне критике у друштву. О томе сведоче фразеологизми *злајина младеж*, *младеж – лудеж*, *младосић – лудосић*. Збирна именица као компонента наведених фразеолошких јединица обједињује младе људе у непрегледно мноштво, чиме се нарочито постиже ефекат обезличавања, односно утопљености у масу. Генерализује се појам младости, без могућности издвајања појединца из колектива. Називи народа исказани збирном именицом готово увек су оквалификовани пејоративно због различитих друштвених, историјских утицаја. Тако и у фразеологизму *изабрани народ*, према библијском предању, Јевреји се фигуративно представљају као они који уживају углед, повластице, привилегије.

Нарочиту симболику имају фразеологизми у чијем саставу је збирна именица којом се именује биљка. У човековом свакодневном животу биљке заузимају веома важно место јер су му вишеструко корисне. Збирна именица *грожђе* део је бројних фразеологизама, а посебну вредност има у фразеолошкој јединици *кад на врби роди грожђе*. Д. Мршевић Радовић (2008: 45) овај тип фразеологизама сврстава у тзв. алогичне фразеологизме, за које се са синхроног аспекта не може утврдити реална и логична веза међу појмовима. Именица *грожђе* представља нешто недостижно, митско, јер је реч о биљци која рађа рајске плодове. Такви плодови симболички дају снагу, животну младост и плодност, те нису намењени обичним смртницима, па се због тога и сматрају божанским воћем. Због чега се грожђе везује баш за врбу? За врбу се сматра да је проклето дрво због тога што је једном, када је Исус гонио ђавола, показала ђаволу куда да иде да би се спасао. Према хришћанском веровању, свако дрво ће бити плодно када наступе рајска времена. Међутим, то је резервисано за далеку будућност. Овакав тип фразеологизма има значење „у далекој, али извесној будућности“, мада чешће значи „никада“ (више у Мршевић-Радовић 2008: 63–69).

Оно што није доступно обичном човеку, у њему најчешће изазива одбојност и дистанцираност, те се на такве појаве у друштву гледа са одређеном дозом ироније, омаловажавања, односно пориче им се вредност. На тај начин се ублажава немоћ онога ко нешто покушава да

уради, али не успева у томе, а о томе најбоље сведочи фразеологизам *кисело грозђе*. О киселости грозђа, односно о његовој неповољној карактеристици говори басна о лисици која није могла да дохвати грозђе, па је изјавила да га не жели јер је ионако кисело. Човек често запада у незгодне и непријатне ситуације из којих не зна како да се избави, те фразеологизам *наћи се (бићи) у небраном грозђу* говори управо о човековим неприликама и незгодним ситуацијама у којима се нашао. Значење овог фразеологизма везује се за причу о крадљивцима грозђа који су се нашли у неприлици јер су их ухватили чувари винограда и претукли у још необраном грозђу (Шипка М. 2009: 232). Овде се на симболичан начин грозђе посматра као воће које има велику вредност и није доступно свакоме, а мами нас слаткоћом и свежином. С друге стране, у фразеологизму (*ошћиремийи и сл.*) у *суво (црно) грозђе ошћиравийи* грозђу се одриче вредност, укидају му се нутритивне вредности, одузимају му се мириси, слаткоћа и свежина. Наведени фразеологизам се употребљава када се жели истаћи да неко треба да се уништи или упропасти. На симболичан начин човека уништавамо одричући му значај, као што грозђу одузимамо све вредности када се на њега примени процес сушења, јер се из њега извлачи све што је вредело.

Негативну конотацију има и фразеологизам *зобрањено воће*, који води порекло из Библије. Неповољна и неприхватљива човекова особина јесте понирање у грех, односно искушавање греха. Фразеологизам *зобрањено воће* управо сведочи о греху јер је забрањено воће оно које се воли, али се не сме упражњавати, односно користити. Именица *воће* представља симбол искушења и греха. Конкретније, воће на које се мисли у овом фразеологизму односи се на јабуку коју су, према хришћанском учењу, Адам и Ева пробали упркос забрани, а што је за последицу имало изгнанство из раја.

Поред воћа, које је врло значајно у човековој исхрани, широку примену имају и житарице. Нарочито су значајни фразеологизми у чијем саставу је компонента *жиио*. У фразеологизму *одвојийи кукољ од жииа* значи да треба одвојити лоше од доброг. Овај фразеологизам утемељен је у Библији, у Христовој параболи о човеку који својим слугама није дозволио да почупају коров из пшенице јер би на тај начин почупали и саму пшеницу. Рекао им је да пусте коров да расте заједно са пшеницом, а када дође време жетве, коров ће лако одвојити, везати у снопове и запалити, а пшеницу сместити у житницу. Наведеним фразеологизмом се симболично означава да треба одвојити лоше и штетно од корисног и доброг. Именица *жиио* симболизује буђење живота и плодност земље

– рађање. Ова именица нема увек позитивну конотацију, а о томе сведочи фразеологизам *исїод жиїа*. Када пшеница добро роди, нисмо у могућности да јасно видимо шта се догађа у подножју стабљике, те се због тога каже да неко тајно, кришом, подмукло нешто чини.

Поједине биљке, односно дивљи плодови који расту на дрвету нису човеку од користи у исхрани нити су део његове свакодневице, те према њима нема посебан однос јер не представљају део његовог непосредног искуства. Именица *кесїење* у фразеологизму *вадиїи (из-влачиїи)* за *другог кесїење (из ваїре)* има негативну експресивну вредност јер се на кестење фигуративно гледа као на мноштво, гомилу проблема за које недужан човек преузима одговорност и који сноси последице због тога. Сличну симболику има и фразеологизам *куїиїи класје їо лањском сїрњишиїу*, односно радити узалудан посао, обављати нешто што је завршено, од чега тренутно нема никакве користи. У српској пољопривредној култури постоји тачно утврђен временски период када се сеју житарице и када је жетва. Значење збирне именице *класје* у овом фразеолошком обрту је обесмишљено и нема никакву вредност. Дакле, опет се стиче утисак да је збирна именица погодна за исказивање нерашчлањиве целине која као таква нема већег значаја за друштво. Фразеологизми *бос їо їрњу їрчаїи* и *їреко їрња сїиїи до чега* такође исказују непожељне ситуације и стања у којима се налази човек. Примарно значење именице *їрн* означава облик код биљке чије је главно својство да боде, те се асоцијација пренела и на значење израза. Семе облика 'игличаст', 'оштар', 'крут' утицале су на развој негативне експресивне вредности, чиме се у свести говорника трње доживљава као нешто што је опасно, што представља несавладиву препреку, а потом симбол је бола и страха. Да би се дошло до циља, односно да би се тешком муком нешто остварило, мора се преко трња трчати, а када је човек изложен великим непријатностима, онда је, у ствари, бос по трњу трчао.

Збирна именица *гробље* као компонента фразеолошких јединица најчешће има непожељну квалификацију. У фразеологизму *живо гробље* негативна оцена тиче се физичког изгледа особе, те се изнуреност, мршавост, физичка слабост особе доводи у везу са фигуративном употребом именице *гроб* за болесну особу или за мртваца. У фразеологизму *їроїи, їролазиїи као мимо їурско гробље, као їоред їурског (чивуїског и сл.) гробља* именица *гробље* у синтагми *їурско гробље* има изразито експресиван карактер јер су у српској историји и култури друштвена, историјска и политичка превирања у српско-турским одно-

сима у одређеном тренутку остала забележена као врло непријатна. Стога се из оправданих разлога усталио наведени фразеологизам, којим се изриче врло негативан однос према свему што је турско, па чак и према покојницима, иако постоји веровање да се према њима треба опходити с извесним поштовањем.

У нашем корпусу се као веома фреквентна издвојила и збирна именица *коса* као саставни део фразеологизма. Бележимо две фразеолошке јединице у којима се означава физичка карактеристика особе, односно, издваја се компонента узраста која је примарна. То су фразеологизми *йод седу косу* и *седа коса*. Чини се да је фразеологизам *йод седу косу* на извештан начин иронично обојен јер означава поодмакло доба, старост, временски период у животу човека када није способан да се потпуно сам стара о себи, те у извесној мери зависи од других. С друге стране, фразеолошка јединица *седа коса* асоцира на старост, на искуство, на животне садржаје које млађи тек треба да искусе и досегну.

И збирна именица *камење* је фреквентна у фразеолошким обртим, а најчешће има негативну семантику. Непожељна квалификација је вероватно мотивисана значењем збирне именице која означава гомилу, камару, хрпу ентитета различитих димензија, облика, разноврсних карактеристика – камење је од чврстог материјала, углавном је хладно, што значи да је постојано, неосетљиво, отпорно на било какве временске и друге непогоде и сл. Фразеологизми са збирном именицом *камење* као компонентом односе се на врло непријатне животне ситуације и околности у којима се може наћи човек. Нпр. *грисџи камење* значи тешко и мучно живети, односно преживљавати у немаштини, а *гуџаџи камење* значи да особа свакодневно запада у врло тешке и непријатне ситуације и да се на мукотрпан начин носи са њима. Фразеологизмом *бацаџи (диџи, осуџи, сџаџи) (дрвље и) камење (на кога), бацаџи се камењем (камењима) (на кога), и дрвље и камење (на кога)* исказује се оштро и жестоко нападање, осуђивање кога. Сматра се да је наведени фразеологизам потекао из обичаја који је био познат још у старом веку (Шипка М. 2009: 163). Наиме, код Египћана, Персијанаца, Јевреја, Римљана, па и старих Грка примењивала се казна каменовањем кривца. Осуђеника су одводили ван града где се налазило место извршења казне и сви присутни су бацали камење на њега док не би у мукама издахнуо. Затим, потребно је *некога (оџераџи, одагнаџи) у камење*, односно одвојити кога од људи, протерати га у усамљеништво. Највећа казна човеку јесте грубо га отерати, односно не признати га, осамити га и одвојити од људи и сместити га на место на коме сем голог камена

и крша не постоји ништа друго. Символика именице *камење* у наведеним фразеологизмима је недвосмислена. У свести говорника камење нема посебну вредност јер се углавном везује за непријатне и незгодне ситуације, невоље којима је човек изложен. Камење представља тежину, терет, бреме нечега непријатног што човек носи на својим леђима.

Уочава се да је збирна именица врло погодна за исказивање става говорних представника према појмовима који су означени њоме. Утопљени у масу, референти (било да су то особе, предмети, биљке) представљају се као део нерашчлањеног, истоврсног скупа који функционише као неразделива целина. На такав начин се постиже појачана експресивност која се прожима на читав колектив. Карактеристике се не приписују појединцу већ искључиво групи, мноштву (људима, предметима, биљкама и сл.).

Ређе се фразеологизмом исказује пожељна квалификација. О истицању физичке снаге и здравља у каснијим годинама живота сведочи фразеолошка јединица *друга младосић*. Фразеолошка јединица *йравийи (чинийи) друийиво (некоме)*, односно бити са неким, забављати се, разонођивати кога, информиса нас о томе да се мноштво, група, скупина људи не представља увек и искључиво као непожељна по друштвену заједницу, већ да може бити и значајна у одређеним сегментима културе и друштва.

На основу пожељних и чешће непожељних карактеристика које се наглашавају фразеологизмом добијамо увид у то како језичка заједница доживљава колектив и свако одступање од прототипичних вредности које се негују у српској култури. У српској традицији постоји потреба за истицањем појма који је веома битан и драгоцен по друштво, али и за осуђивањем сваке аномалије која се препознаје и издваја из друштвених оквира. У те сврхе, врло је погодна употреба збирне именице као компоненте фразеологизма јер означава мноштво у својој укупности.

На основу фразеолошких јединица које у свом саставу садрже збирну именицу, можемо издвојити неколико група фразеологизама: 1) фразеологизме који се односе на човека и то:

а) према физичкој квалификацији човека: *живо гробље, йод седу косу, седа коса*;

б) према моралној квалификацији, најчешће негативно оцењеној од стране друштва: *јавно женскиње, лака роба*;

в) према начину понашања које није у складу са правилима друштвене заједнице: *злайна младеж, младеж – лудеж, младосић – лудосић*;

г) истицање сукоба, нетрпељивости међу људима, најчешће са лошим исходом по човека: *баца̄ӣи* (*дићи, осӯӣи, сий̄а̄ӣи*) (*дрвље и камење (на кога), ис̄од жӣӣа* (*о̄ӣиремий̄и и сл.*), *у суво (црно) грожђе о̄ӣиравӣӣи*;

д) страдати, наћи се у незгодној, неугодној или опасној ситуацији: *бело робље, бос њо ӣрњу ӣрча̄ӣи, вадӣӣи* (*извлачӣӣи*) *за другог кес̄ӣење (из ва̄ире), наћи се (бӣӣи) у небраном грожђу*;

2) фразеологизми којима се истичу негативна својства предмета који су неповољни по човека: *грис̄ӣи камење, гӯӣа̄ӣи камење*;

3) фразеологизми којима се истичу квалификације биљака:

а) непожељне: *кисело грожђе*;

б) пожељне, али неостварљиве: *кад на врби роди грожђе*.

На веома малом броју анализираних фразеологизама са збирном именицом као компонентом увиђа се колико су они значајни у култури сваког народа јер представљају праве баштине вредних података.

8. ЗАКЉУЧАК

8.1. Статус збирних именица у систему српског језика

Предмет истраживања у овој књизи биле су збирне именице у савременом српском језику, односно лексичке јединице које означавају збир, скуп, мноштво, колектив живих или неживих референата који се поимају као нераздељива целина. Издвојили смо два основна типа збирних именица на основу творбеног критеријума: именице са суфиксом за збирност: *-ад* (и проширена варијанта *-чад*), *-еж*, *-ија* (и проширене варијанте *-адија*, *-арија*, *-ерија*, *-урија*), *-ина* (и проширене варијанте *-евина*, *-иња*, *-иштина*), *-је*, *-сїво* (*-шїво*) и именице без суфикса за збирност (*дружина*, *јатио*, *накиї*, *їлеме*, *їрава* и др.), односно лексичке збирне именице које садрже семантичке константе типа 'скуп', 'мноштво', 'збир', 'маса', 'група', 'гомила', 'велики број' људи, предмета, ствари и сл.

Збирне именице	Број забележених лексема у РСАНУ и РМС које чине нашу грађу: ²³⁰
<i>-ад</i> (<i>-чад</i>):	234
<i>-еж</i> :	21
<i>-ија</i> (и проширене варијанте <i>-адија</i> , <i>-арија</i> , <i>-ерија</i> , <i>-урија</i>):	113
<i>-ина</i> (и проширене варијанте <i>-евина</i> , <i>-иштина</i>):	49
<i>-је</i> :	357
<i>-сїво</i> (<i>-шїво</i>):	91
<i>-аї</i> , <i>-ацїја</i> , <i>-иња</i> , <i>-ишїе</i> , <i>-ја</i> , <i>-лук</i> , <i>-осї</i> :	36
деклинационог типа на <i>-а</i> :	5
лексичке:	155 ²³¹

Табела 11: Бројчани приказ збирних именица анализираних у књизи

²²⁹ Наглашавамо да ово није коначан број лексема са збирним значењем које се налазе у наведеним дескриптивним речницима. Њихов број је већи, али смо из грађе изузели поједине лексеме из практичних разлога. Прво, представљају мање познату и нераспрострањену лексему, а друго, услед недостатка контекстуалних реализација нису илустративне и немају већег значаја за наше истраживање.

²³⁰ Ни број лексичких збирних именица није коначан.

На основу опсежне анализе уочили смо да је неопходно да се испуни неколико услова да би именица била збирна:

- означавање мноштва, збира, скупа ентитета у категорији живо/неживо (људи, животиње, биљке, предмети, ствари и др.);
- једински облик;
- означавање нерашчлањивог, небројивог, неодређеног, несамерљивог, неиздиференцираног мноштва;
- означавање класе истоврсних, истородних референата, односно хомогеност скупа;
- опредмећеност појмова означених збирном именицом.

Наведене карактеристике указују на то да збирне именице означавају истоврсне, нерашчлањиве, опредмећене ентитете у својој укупности који се схватају као целина исказана обликом једнине.

Према томе, не можемо под збирним именицама сматрати именице типа *азбука*, *аџилеџика*, *лексика*, *морфологија*, *фолклор* јер није задовољен један од услова, а то је да именица мора бити опредмећена. Без обзира што наведене именице у својој семској структури садрже семе збирности и скупности и што углавном стоје у једнини, дакле, без могућности исказивања множинске парадигме, оне се не могу сврстати у збирне именице. У књизи смо проблематизовали и статус именица типа *застџуџниџиџво*, *министџарџиџво*, *начелџиџво*, *оџџравниџиџво*, *џравобранилаџиџво*, *џредседниџиџво*, *џредџтавниџиџво*, *судџиџво*, *џџџџилаџиџво*, које поједини домаћи лингвисти сврставају у именице са збирним значењем. Дошли смо до закључка да би именица *судџиџво* значење колектива могла да изрази у примарној семантичкој реализацији обухваћеној метајезичком константом исказаном у делу дефиниције *сви*, која може бити сигнализатор збирности: 1. „правосудна служба, сви судови“ и подразумевати и колектив, збир особа које су део наведене институције. Остале именице које су биле предмет полемике у свом примарном значењу активирају семе 'институција', 'орган', 'установа' 'простор', 'место' и најчешће немају могућност семантичког ширења у правцу збирног значења или то, како смо приметили, дескриптивни речници не бележе.

С друге стране, код немалог броја немотивисаних именица типа *армија*, *баџаљон*, *војска*, *одред* значење има пресудну улогу јер збирност исказују семантичким садржајем који репрезентују на основу сема скупности, мноштва, збира. Према својим карактеристикама, ове и њима сличне именице спадају у заједничке именице на основу својих примарних значења, али ширењем и преношењем номинације у секундарним значењима путем различитих семантичких компоненти реализују збир-

но значење. Када се у секундарним значењима реализује збирност преко механизма полисемије путем метајезичких константи типа 'скуп', 'мноштво' (људи), 'гомила' (предмета, ствари), 'маса' (чега), такве лексеме у дескриптивним речницима не треба да се маркирају квалификатором за збирност јер лексичким путем изражавају небројиву и неразделиву скупину ентитета. У томе се и разликују од збирних именица деривираних суфиксима код којих постоје и формални показатељи збирности.

У групу лексичких збирних именица спадају и немотивисане именице као што су *марва*, *раја*, *стиока*, које означавају мноштво, односно неодређен и нерашчлањив скуп ентитета узетих као један јединствен појам, а које у језику никада немају службу граматичког означавања множине већ се искључиво употребљавају у облику јединице. Учили смо да постоје и лексичке збирне именице које су хетерогеног састава јер се састоје од разнородних и неистоврсних ентитета који сачињавају нерашчлањив збир, односно јединствену целину, нпр. *накиџ*, *намешџај*, *обућа* и сл. Ове именице такође поседују својства збирности која им обезбеђују збирни карактер, с том разликом што скуп није хомоген већ хетероген.

На основу наведених карактеристика и својстава закључили смо да збирне именице не представљају облик именица већ заслужују равноправан статус са другим врстама именица, односно да чине засебне, посебне именице у оквиру именске категорије речи.

8.2. Творбене и морфолошке карактеристике збирних именица

У лингвистичкој литератури, учили смо, најчешће се спомињу следећи суфикси којима се деривирају збирне именице: *-ад*, *-је* и *-стиво*. На основу анализе наше грађе издвојио се већи број суфикса, што је и разумљиво јер је истраживање спроведено на великом корпусу. Анализирани суфикси међу собом су веома различити у погледу дистрибуције, продуктивности, а именички деривати творени њима исказују неистоврсне карактеристике, особености, имају неједнаку употребну вредност, изражавају различите емоције говорника према саговорнику, односно, многе функционишу као именице субјективне оцене и сл. Збирне именице са суфиксом за збирност јављају се у свим класама – у класи људи, животиња, биљака, предмета/ствари и др.

Суфикси *-ад* (и проширена варијанта *-чад*), *-је* и *-стиво* (*-шиво*) представљају веома продуктивне моделе за грађење збирних именица,

те се могу сматрати прототипичним суфиксима за грађење збирних именица, будући да именице њима изведене припадају и прототипичним лексичко-семантичким групама у оквиру категорије збирних именица: људи, животиње, биљке и предмети. Збирне именице задржавају своју колективност и осећај јединства и скупности, те функционишу у језику као деривати који служе за исказивање мноштва именица у једнини. Главна одлика збирних именица јесте перцепција мноштва, скупа великог броја јединки, ентитета и сл. и јединства тог скупа, што је показала грађа коју смо анализирали. Збирност је садржана у суфиксу који учествује у образовању збирне именице.

Суфикс *-ад* најчешће учествује у деривацији збирних именица у класи животиња, односно младунчади: *јагњад*, *йилад*, *йрасад*, *йелад*, *шйенад*, потом бића, најчешће младих колектива: *близнад*, *дершйилад*, *жгебад*, *койшлад* и ређе у класи неживих ентитета: *бурад*, *ћебад*, *ужад*. Напоредо са њим, развио се и суфикс *-чад* за грађење збирних именица на *-че*, односно деминутива у класи живог и неживог, нпр. *Арайчад*, *каменчад*, *конойчад*, *кумчад*, *момчад*, *йрозорчад*, *сирочад* и др. Овај суфикс функционише као проширена варијанта суфикса *-ад*. Именички деривати са проширеном варијантом на *-чад* фреквентнији су и учесталији, самим тим и доминантнији у језику – и у класи људи и у класи животиња. Дакле, на плану дериватологије у погледу дистрибуције суфикса, обе варијанте представљају развијене творбене моделе у српском језику.

Суфикс	Људи	Животиње	Предмети
<i>-ад</i>	15	32	13
<i>-чад</i>	109	56	9

Табела 12: Бројчани приказ именичких деривата на *-ад/-чад* (РСАНУ и РМС)

Збирним именицама на *-ад* конкуришу творбени деривати на *-ићи* да изразе множину јединки, али и облици системске множине, нпр. *јагње*: *јагњад* – *јагњићи*, *йрасе*: *йрасад* – *йрасићи* али и *ђуле*: *ђулад* – *ђулеића*, *звонце*: *звончад* – *звонца* и др. Међутим, ни ту није уједначена ситуација. Поједине збирне именице употребљавају се паралелно са плуралним облицима, нпр. *йарче*: *йарчад* – *йарчићи*, затим, неке збирне именице понашају се као супститути множинских форми, нпр. *бурад* – *буреића*, *ћебад* – *ћебеића*, док је употреба појединих збирних именица ређа у корист суплетивног облика множине: *јарићи* – *јарад*, *йилићи* – *йилад*. Однос између суплетивних множинских облика на *-ићи* и збирних именица на *-ад*, уочили смо, условљен је

првенствено територијалном раслојеношћу, језичком праксом и језичким осећањем, а потом и додатним екстралингвистичким факторима као што су друштвени параметри, колективна експресија и др. Анкета је показала да испитаници чешће употребљавају множински облик – било регуларни било суплетивни у односу на збирну именицу на *-ад*.²³¹ Изузетак чине именице *одојче* и *ишеле*, које су испитаници искључиво заокруживали као збирне именице *одојчад* и *ишелад*.²³² Шта нам то говори? У говорној пракси све се више потискују збирне именице на *-ад* у корист множинских облика.

Именички деривати на *-је* најзаступљенији су у класи биљака. Мотивационим основама из ове групе деривата именују се биљке и дрвеће, односно растиње уопште. Уз именичке деривате на *-је* паралелно се јављају и регуларни множински облици: *биљка*: *биљке* – *биље*, *бреза*: *брезе* – *брезје*, *жир*: *жиреви* – *жирје*, *јасен*: *јасенови* – *јасење*, *клас*: *класови* – *класје*, *ируи*: *ируиови* – *ируће*, *храси*: *храсиови* – *храсиовље* – *храиће* и сл. На основу спроведене анкете коју смо представили у књизи, утврдили смо да говорници српског језика добро уочавају разлику између множинског облика именице и збирне именице. Већина испитаника правилно примећује да регуларни множински облици означавају множину истоветних појмова који се могу избројати и раздвојити, тј. посматрати појединачно, док збирна именица обележава целину, скуп који се не може растављати на саставне делове.

Уочили смо и то да су поједине именице преузеле примат у односу на множинске форме, а то је због тога што је код њих и даље доминантна сема збирности, односно нерашчлањеног мноштва. Такве су нпр. збирне именице *грмље*, *жбуње*, *камење*, *ируће*, *цвеће* и сл.

Именички деривати на *-сиво* (*-ишиво*) одлика су стандардне лексике за разлику од збирних именица на *-је*, које су раслојене, односно јављају се и као део периферних идиома лексичког система. Најчешће се бележе у класи људи издвајањем карактеристичних скупова јединки. Што се тиче њиховог морфолошког понашања, приметили смо да се наспрам њих такође јављају множински облици именица са истом мотивном основом: *йошомсиво*: *йошомак* – *йошомци*, *раднишиво*: *радник* – *радници*, *сиановнишиво*: *сиановник* – *сиановници* и др.

²³¹ В. примере 1, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14 и 15 из анкете у оквиру првог налога, који се налазе у прилогу на крају књиге.

²³² В. примере 2 и 6 у оквиру првог налога.

Као мање продуктивни суфикси у овој класи именица издвајају се следећи: *-еж*, *-ија* (и проширене варијанте *-адија*, *-арија*, *-ерија*, *-урија*), *-ина* (и проширене варијанте *-евина*, *-шћина*). Њихов број није занемарљив, те су чинили саставни део нашег истраживања.

Именичке деривате на *-еж* забележили смо у класи људи, животиња, предмета, а због слабе продуктивности нисмо могли да издвојимо ниједну као доминантну. На плану дериватологије учили смо постојање конкурентних облика, односно збирних именица на *-ад* и на *-ија* које имају предност над збирним образовањима на *-еж*: *живеж* – *живад*, *крњеж* – *крњад*, *йилеж* – *йилад*, *сићнеж* – *сићнурија*, *сћареж* – *сћарудија* и сл.

Са становишта категорије бројивости, најзначајнија морфолошка особина збирних именица на *-еж*, као и код осталих збирних именица (изузев појединих на *-ад*, које се јављају и у плуралским облицима) јесте одсуство множине. Наведене именице припадају класи *singularia tantum* и немају могућност исказивања у множини, дакле, једнином исказују мноштво, скупност. Тај скуп је најчешће хомоген, о чему сведоче именице *гњилеж*, *дробеж*, *младеж*, *сићнеж*, *ћрулеж*. Именице на *-еж*, нарочито оне које имају придев у основи, супротстављају се поимениченом придеву: *младеж*: *млад* – *млади*, *сићнеж*: *сићан* – *сићни* и сл.

Као још једна морфолошка особеност наведених именица издвојило се колебање у роду, односно њихова двородна природа или варирање рода у оквиру семантичке структуре именице. Истраживање и анализа корпуса потврдили су колебање између мушког и женског рода код ових именица. Код појединих именичких деривата обележје рода у дескриптивним речницима не поклапа се са примерима употребе у различитим функционалним стиловима јер речничка норма и језичка пракса нису усаглашене. Такве именице су нпр. *гадеж*, *сићнеж* и *сћареж*. Издвојио се и општи закључак (испоређивањем именица у речницима српског језика и на интернету у оквиру различитих функционалних стилова) да код именица на *-еж* ипак преовладава женски род тамо где речничка грађа указује на двородност. За разлику од именица на *-еж*, код осталих збирних именица ситуација је јасна у односу на категорију граматичког рода. Збирне именице на *-ад*, *-ија* и *-ина* су женског рода, а именице на *-је* и на *-сћво* су средњег рода.

Примарна функција суфикса *-ија* и *-ина* јесте истицање експресије у језику. Збирна образовања деривирана њима садрже висок степен експресивности, а у зависности од комуникативне ситуације експе-

сивност може бити позитивна или негативна. Збирност се испољава у функцији оцене. Често оцена зависи од самог контекста, па једна иста лексема у једном контексту бива употребљена као негативна, у другом као позитивна, а у трећем лишена било какве оцене, нпр. именица *мушџина*. Најчешће се јављају у категорији људи, те тада испољавају нарочиту експресивну функцију, чиме се додатно наглашава негативна семантика именице, нпр. *богаљија*, *лојовија*, *малограђанишџина*, *никоговина* и сл. Потом, додатни експресивни ефекти и стилска маркираност лексема постижу се и дуплирањем суфикса збирног значења, нпр. *дерладија*, *чељадија*. Са морфолошког становишта збирне именице на *-ија* и на *-ина* познају само облик једнине и поимају се као једна дифузна целина, као нерашчлањиво мноштво које функционише као јединствен збир.

На морфолошком плану лексичке збирне именице разликују се од именица са суфиксом за збирност у погледу изрицања граматичке категорије броја. И док именице са суфиксом за збирност не познају множину, већи део анализираних именица које лексички испољавају збирност, поред једнинске имају и регуларне множинске облике јер оне формално припадају групи заједничких именица, без обзира на специфичности на семантичком плану. Такве су именице *алаџ–алаџи*, *ансамбл–ансамбли*, *армија–армије*, *банда–банде*, *баџаљон–баџаљони*, *бригада–бригаде*, *вашар–вашари*, *војска–војске*, *гарда–гарде*, *екиџа–екиџе*, *збор–зборови*, *народ–народи*, *обиџељ–обиџељи*, *оркестџар–оркестџири*, *џеџиво–џеџива*, *џлеме–џлемеџа*, *џородиџа–џородиџе*, *џосада–џосаде*, *џук–џукови*, *сабор–сабори*, *џабор–џабори*, *џим–џимови*, *џруџа–џруџе*, *фамилија–фамилије*, *хорда–хорде*, *чеџа–чеџе* и сл. Знатно је мање лексичких збирних именица које познају само једнинску форму: *биџуџерија*, *вође*, *елиџа*, *клер*, *накиџи*, *џлебс*, *обуџа*, *одеџа*, *џублика*, *роба*, *руџа* и сл.

Категорија живо/неживо	Збирне именице са суфиксом за збирност	Лексичке збирне именице
категорија живо	једнина	једнина множина
категорија неживо	једнина	једнина

Табела 13: Граматичка категорија броја код збирних именица

8.3. Семантичке и лексичке карактеристике збирних именица

Збирне именице деривирани су суфиксом за збирност као и оне без суфикса за збирност значење збира реализују на више начина. У нашем корпусу издвојиле су се моносемичне лексеме са значењем збирности, односно именице које су збирне по облику и по смислу. Као представници моносемичних збирних именица издвајају се именице на *-ад* и на *-је*. И именице на *-ија* су чешће моносемичне. Јединство скупа је код њих врло изражено, односно збирност је одлика целе лексеме, али се разликују од претходних по томе што најчешће имају експресивну функцију. Потом, значајан број именица има примарно збирно значење, а у секундарним значењима губе се семе 'збирности' и 'мноштва' у корист неких других. Код ових именица збирност је својство само примарног значења. Такве су и немотивисане именице типа *алаји*, *бижуиерија*, *йециво*, *роба*, које лексички реализују збирност. И обратно. На основу примарних значења именице припадају класи заједничких, градивних или апстрактних именица, а у секундарним значењима развијају збирно или збирна значења активирањем сема 'колективности', 'збира', 'скупности' и сл. Именице на *-сйво* збирно значење чешће развијају у оквиру секундарних семантичких реализација у односу на остале именице са збирним карактером. Резултат збирности није добијен суфиксацијом већ семантичком деривацијом. Невелик инвентар именичких деривата на *-еж* такође сведочи о томе да је већи број лексема које су полисемичне, било да је примарно значење збирно, па се из те збирности даље развијају нова значења, било да збирно значење настаје секундарно. Издвајају се и вишезначне лексеме код којих је збирност одлика свих значења – и примарних и секундарних, нпр. лексичке збирне именице *воће*, *раја*.

Суфикс	Укупан број лексема	Моносемичне зб. им.	Полисемичне зб. им.
<i>-ад</i>	234	222	12
<i>-еж</i>	21	6	15
<i>-ија</i>	113	83	30
<i>-ина</i>	49	21	28
<i>-је</i>	357	314	43
<i>-сйво</i>	91	26	65

Табела 14: Бројчани приказ збирних именица према семантичким реализацијама

Ако се погледа корпус којим располажемо у нашем истраживању, можемо издвојити именицу *младеж* као именицу којој је примарно значење збирно, а потом су збирне и остале секундарне семантичке реализације, што значи да се издваја као именица која има највише збирних значења: 1. а. „млади нараштај, младо поколење, младићи и девојке, омладина, млади“; б. покр. „младе животиње (обично домаће), младунчад“; 2. покр. „млада и младожења, младенци“; 3. покр. „изданци, младице“; изр. *злаїна младеж* ир. „омладина која живи лаким, лагодним, разузданим животом“. Одмах потом следи именица *їоганија*: 1. „зли, опаки људи, људски олош“; 2. „гадне, одвратне животиње“; 3. „нечистоћа, гад, гнус“.

Од немотивисаних збирних именица највише значења има именица *воће* – и примарно и секундарна значења су збирна: 1. „плодови (обично сочни) дрвенастих и неких зељастих биљака, који се најчешће могу јести и непрерађени“; 2. „воћке, воћне биљке“; 3. „засад једне или више врста воћака на извесној површини земљишта; земљиште на коме расту воћке, воћњак“; изр. *забрањено (заїређено) воће* „оно у што се не сме дирати“; *јужно воће* „воће које расте у јужним, топлим крајевима“; *сїоно (асїалско) воће* „воће бољег квалитета“.

Као што смо запазили, лексичке збирне именице јављају се и у категорији живог и у категорији неживог, односно у класи људи, животиња, биљака, предмета. Издвојили смо два типа именица код којих се реализује лексичка збирност. Први тип чине именице које чине скуп иначе различитих појава које се на основу неког важног, а заједничког им својства обједињују у јединствену укупност, па је тај скуп хетероген, нпр. *накиї* представља скуп ентитета који се носе као украс – минђуша, огрлица, прстен, под именицом *намешиїај* подразумева се скуп свих предмета за опремање стана: сто, столица, фотеља, кревет, плакар, ормар, сточић, под именицом *одећа* подразумевају се одевни предмети типа сукња, џемпер, панталоне, капут, јакна и др. Други тип чине именице које представљају хомоген скуп, као што су именице типа *армија*, *баїїаљон*, *бригада*, *војска*, *народ*, *їородица*, *сїадо* и др., које означавају мноштво јединки и поимају се као целовит скуп истоврсних референата.

У литератури о збирним именицама наглашава се да збирне именице означавају скуп бића или предмета/ствари. У нашем корпусу, који броји преко хиљаду лексема, издвојио се велики број семантичких поља у којима су регистрована збирна значења.

Лексичко-семантичке групе	Број забележених збирних именица у РСАНУ и РМС
биће/лице	475
биће/нелице/животиња	135
материјалне реалије: природни и вештачки предмети	142
биљке, дрвеће, њихови делови и остаци – фитоними	174
географски појмови	31
ситни делови, остаци, талог и сл.	27
комад, део нечега, грумен, гомила	20
делови тела код људи и животиња	15
воће и поврће	12
атмосферске и небеске појаве	6
институција, организација	4
врста јела, гастрономски производ	1
место, станиште	1
нематеријалне реалије	18
1061 лексема	

Табела 15: Бројчани приказ збирних именица према лексичко-семантичким групама

Као што смо уочили, збирне именице се реализују у свим категоријама – у категорији људи, животиња, биљака, предмета и др. Наведена класификација то и показује. У оквиру појединих категорија издвојиле су се још уже поделе.

Категорија живо: биће/лице							
према полу	према узрасту	по етничкој или верској припадности	према занимању, чину, сталежу	по друштвеном статусу, понашању	према средству, потомству	припадност одређеној друштвеној или каквој сличној групацији, заједници, покрету	према општем називу за људе, народ, свет

Табела 16: Ужа подела збирних именица које означавају лице

Категорија живо: биће/нелице/животиња	
према узрасту: младунче животиње	према узрасту: одрасла домаћа животиња

Табела 17: Ужа подела збирних именица које означавају животињу

Категорија неживо: материјалне реалије – предмети од природних и вештачких материјала						
предмети од камена	предмети од различитих метала (бабра, сребра, злата)	предмети од различитих материјала (коже, стакла, глине и др.)	предмети од дрвета	делови покућства, окућнице, намештаја, предмети који се користе у кући	одећа и обућа	превозна средства

Табела 18: Ужа подела збирних именица које означавају предмете

Из наведених табела примећује се да је категорија лица најразуђенија и да су унутар ње могуће бројне поделе. Већина језичких проучавалаца се слаже да је именичка врста – *збирне именице* много заступљенија у наведеној категорији у односу на остале. Неки граматичари чак истичу да се у категорији предмета веома ретко јављају. Наша табела показује да су материјалне реалије, односно природни и вештачки предмети заступљени у неколико лексичко-семантичких група, с тим што је њихов број у односу на лексеме са значењем лица знатно мањи, те можемо сматрати да се прототипичне збирне именице најпре односе на лица (што би се могло објаснити антропоцентризмом²³³ у језику), а затим на животиње, биљке и предмете. Именице које припадају категорији животиња поделили смо према компоненти узраста на две велике скупине. То смо учинили због тога што именички деривати на *-ад* обележавају искључиво младунчад животиње за разлику од осталих именица са суфиксом за збирност. Основна семантичка компонента која је уткана у садржај збирних именица јесте компонента 'младо', а деривацијом се учвршћује значење збира као нерашчлањивог мноштва младих јединки. Уз компоненту 'узраста' код ових именица доминира сема 'мало', 'умањујуће'. С обзиром на то да наведене именице у осно-

²³³ О антропоцентричности в. Гортан-Премк 1997: 61.

ви имају деминутивно или хипокористичко значење, садрже и допунске позитивне компоненте 'мио', 'драг', 'умилан', 'нежан' или пак негативне 'непожељан', 'неодговарајући' и сл. У секундарним значењима, када се односе на људске референте – децу, имају позитивну емотивну конотацију: *голујчад*, *грличад*, *ланад*, *мачад*, *магарад*, *ишлад*. Функција умиљавања, тепања остварује се путем збирне именице којој у основи лежи деминутив или хипокористик.

Уопште узев, експресивна функција збирних именица условљена је ситуацијом, друштвеним моментима, односом средине према појединцу, што се у комуникацији испољава исказивањем говорничког става према садржају који се исказује. Позитивне или негативне компоненте значења различито се реализују. Код једног броја именица као позитивна квалификација истиче се то што су бића део колектива, скупа, збира, односно, припадају групи која функционише као заједница, целина и код којих је идеја јединства групе као такве доминантна, чиме се истиче постојаност такве целине и осећај заједништва, нпр. *коњадија*, *морнарија*, *најредњарија*, *официрија*, *радикалија*. Код других се уочава издвајање из тог мноштва, те се индивидуализација, различитост у односу на прототип процењује позитивном, односно негативном оценом у систему вредности друштвене и културне заједнице, нпр. *новорођенчад*, *одојчад*, *и́рворођенчад* у односу на *балавчад*, *деришићад*, *мрџиворођенчад*, *недоношчад*, *и́росјачад*. За компоненту 'узраста' често се везује и компонентна 'пола', тј. поларизација односа мушко–женско, типа *женишћина*, *мушћина* или компонента 'оцене' али као благо иронична или шаљива квалификација, нпр. *дечашћина*, *дечина*, *младина*, *млађешина*. Поједине именице са негативном експресијом код којих су доминантне значењске компоненте ниподаштавања, непризнавања, неповољности, непожељности, несимпатисања, неретко и згражавања, гађења, нетрпељивости служе да се чланови групе поимају у датом збиру без могућности издвајања јединке, чиме им се одриче појединачност, нпр. *богаљија*, *гуланферија*, *лојовија*, *и́росићадија*, *скошћија*, *стиуденћарија*. Збирним именицама манифестују се различити видови изопштавања, дискриминације који су присутни у друштвеној заједници и друштву уопште.

Несимпатисање, ниподаштавајући, омаловажавајући став нарочито се исказује код назива народа, односно етника као што су *Влашчадија*, *немишћина*, *Циганија*. На појачан емотивни набој утицала је временска димензија, политичка и друштвено-историјска превирања за која се везује дати етнос или конфесија, а одраз је колективне експресије.

Погрдно и пејоративно именовање народа, етничких група проузроковано је семантичким трансформацијама које се заснивају на различитим ванјезичким чиниоцима – на објективном знању или пак на представама и уверењима које говорник има о именованим појмовима, односно условљен је његовим субјективним ставом, потом емотивним односом који испољава према датом појму или вредновањем особина које се приписују припадницима конкретних етничких скупина.

Суфикс	Етник	Оцена
-ад	Бугарчад	негативна (-)
-ија	Бугарија, Бугарштија	негативна (-)
-ина	Бугарштина	негативна (-)
-сїво	Бугарство	неутрална (0)

Суфикс	Етник	Оцена
-ад	Мађарчад	негативна (-)
-ија	Мађарија	негативна (-)
-ина	Мађарштина	негативна (-)

Табеле 19 и 20: Пример конкурентности суфикса при изрицању неутралне или позитивне или негативне оцене код назива етничких, националних скупина

Из наведених табела уочљива је примарна експресивна функција коју имају суфикси за збирност. Иако суфикс *-ад* садржи компоненте 'мало', 'младо' јер номинује колективе младих бића којима је у основи деминутив, у наведеним примерима нема позитивну оцену јер је условљен екстралингвистичким факторима који утичу на говорников став према појму означеном збирном именицом. Суфикси *-ија* и *-ина* су изразито експресивни у обележавању етничких, националних, верских скупина и углавном имају непожељну квалификацију: *лаїинишїија*, *Немчадија*, *Турадија*, *Циганишїина*. Главна функција суфикса *-ија* јесте у изрицању оцене и то најчешће негативне. За разлику од претходних, суфикс *-сїво* у именовању људских референата са значењем припадности одређеној етничкој групи, народности или националности, остаје неутралан у примерима типа *Лаїинсїво*, *Словенсїво*, док је врло експресивно обојен у примерима типа *Албансїво* (*албансїво*), *Бошњашїво* (*бошњашїво*), *Срїсїво* (*срїсїво*), *Хрваїсїво* (*хрваїсїво*). Наглашена доза пејоративности или погрдности везује се за одређене друштвено-историјске и политичке околности, те је наглашена негативност одраз стања у датом тренутку.

Анализом збирних именица које чине наш корпус може се извести општа оцена о експресивности која је код њих веома наглашена. Висок степен експресије сведочи о томе да се добар део збирних именица употребљава у функцији оцене. Дакле, кључна семантичка тема у вези са збирним именицама јесте изрицање непожељних квалификација. Њима се исказује оцена културне вредности, физички или духовни недостатак, аномалија, емотивни односи субјекта према именованом појму, односно наглашава се увредљив или дискриминишући став према групама које су у друштву стигматизоване, на известан начин обележене и жигосане као мање вредне. Таквим скупинама утопљеним у масу укида се било каква индивидуалност, односно посебност којом се одликују као самосталне, мислеће јединке.

Увидели смо да немају све збирне именице искључиво негативну оцену. Понекад се њима наглашава и пожељна квалификација, односно учесници у комуникацији збирном именицом исказују позитиван став према објекту именовања. Највише пожељних квалификација именује се збирним именицама на *-ад* које означавају младунчад животиња и колективе младих бића. Код њих, уочили смо, обавезна семантичка компонента 'младо' уз 'мало' и 'умањујуће' асоцира на нешто нејако, нежно, умилно, нпр. *мезимчад*, *новорођенчад*, *йрворођенчад* или *мачад*, *мечад*, *йшлад* и сл. Такође, када се збирна именица којом се означавају колективи младунчади животиња у секундарним значењима односи на децу, тада има позитивну експресивну вредност, односно веома изражен емотивни однос према наведеним бићима: *голуйчад*, *ланад*, *мачад*, *йшлад*. На исти начин се понашају и именице *йилеж* и *сийнеж*, као и збирне именице које у основи имају биљку, нпр. *горуње*, *цвеће*, а у секундарним значењима се изриче пожељна карактеристика којом се квалификује особа. Освртом на поједине фразеологизме са збирном именицом као компонентом приметили смо да се њима најчешће изриче непожељна квалификација која је маркирана у српској култури. С друге стране, неким фразеолошким јединицама наглашава се пожељна квалификација, нпр. велики значај и вредност имају житарице, нарочито жито, односно пшеница, те се у српској култури усталио фразеологизам *одвојити кукољ од жића*. Фразеолошки израз може имати позитивну квалификацију када се својим садржајем односи на физичке карактеристике чланова колектива, нпр. *друга младосћ*.

Када се сагледа целокупна грађа којом располажемо, увиђа се да збирне именице на *-је* и на *-сиво* припадају неутралном слоју лексике (с тим да и код њих има лексема у којима је наглашена субјективна оцена

говорника према објекту именовања), док су именице на *-ад*, *-еж*, *-ија* и *-ина* чешће експресивно обојене, па је у таквим примерима код њих нарочито испољено одсуство емпатије блискости. Примећује се да је приближан број експресивних лексема у односу на неутралне лексичке јединице. Можда би тај број био и већи, међутим, најбројнију скупину збирних именица чине именице на *-је*, а оне припадају неутралном слоју лексике. Потом, из још једног разлога је тешко утврдити укупан број неутралних лексема у односу на експресивне, а то је да се поједине именице различито понашају у контексту, па иста лексема може имати све три реализације: неутралну, позитивну и негативну. Управо у тој разноликости се и огледа вредност и значај збирних именица.

Суфикс	Оцена
<i>-ад</i>	више експресивних лексема са (+) квалификацијом
<i>-еж</i>	више експресивних лексема са (-)
<i>-ија</i>	више експресивних лексема са (-)
<i>-ина</i>	више експресивних лексема са (-)
<i>-је</i>	највише лексема са (0) конотацијом
<i>-ство</i>	највише лексема са (0) конотацијом

Табела 21: Приказ збирних именица са суфиксима за збирност према исказивању неутралне, позитивне или негативне квалификације

Као прототипични семантички елементи збирних именица издвајају се семе које су садржане у суфиксу и односе се на компоненту *збирности*: 'мноштво', 'збир', 'скупност', 'неразделивост', 'компактност'. Семантичка структура збирних именица уопште састоји се од нужног елемента са значењем збирности, а семе нижег ранга улазе у метафоричке процесе, метонимијске преносе и сл. како би се развила нова значења или нове нијансе значења. Богатство збирних образовања огледа се управо у њиховој способности да развијају секундарна значења путем метонимијских преноса и метафоричких асоцијација, те тиме доприносе богаћењу језика и језичког израза уопште.

Секундарна збирна значења резултат су активације једне или више сема из примарног, полазног садржаја дате лексеме. Најчешће семе које утичу на реализацију збирног значења јесу семе 'скупности', 'мноштва', 'збира', 'јединства целине' удружене са семама 'изгледа', 'облика', 'интензитета' или 'величине'. Уочили смо да су процесом полисемије захваћене и мотивисане и немотивисане именице из нашег корпуса. Секундарне семантичке реализације са збирним карак-

тером најчешће настају путем метонимијских преноса. Издвојио се значајан број метонимијских модела. Запазили смо да су метонимијом чешће захваћени референти из категорије људи, а другим механизмима полисемије (метафором, синегдохом и понављањем истог творбеног модела) и ентитети из осталих категорија. Поједина секундарна значења којима су обухваћене јединке у нерашчлањивом скупу такође могу имати експресивну вредност. Духовне карактеристике појединца чешће представљају предмет негативне оцене од физичких особина, као и одређени модели понашања, емотивних стања, расположења, припадност одређеном узрасту, полу, друштвеном сталежу, социјалној групи, покрету, партији и сл.

Најфреквентнији су следећи метонимијски модели у категорији људи:

КОЛЕКТИВНА ОСОБИНА, СТАЊЕ, ПОЛОЖАЈ, СТАТУС → ОСОБЕ КОЈЕ СУ НОСИОЦИ ТИХ ОСОБИНА ИЛИ КОЈЕ СУ У ТОМ ПОЛОЖАЈУ, СТАТУСУ:

гадеж м и ж 1. а. „нечистоћа, прљавштина“ → 2. а. зб. „људи који заслужују презир, према којима се осећа мржња, одвратност, гадови“;

госїодсїво с 2. а. „положај, друштвени углед, моћ; господски начин живота, раскош“ → 4. зб. „господа“;

малограђанишїина ж 1. „малограђански поглед на живот и свет, малограђанско схватање и поступање, малограђански дух и менталитет“ → 2. зб. пеј. „малограђани, малограђански сталеж, малограђанство“;

свешїенсїво с 1. „свештенички чин, свештеничко достојанство“ → 2. „свештенички сталеж; свештеници, клер“.

КОЛЕКТИВНО ДЕЛО, ЧИН, ПОСТУПАК → ОСОБЕ КОЈЕ ЧИНЕ ТО ДЕЛО:

варварија ж 1. „необразованост, грубост, суровост, нечовечност, дивљаштво“ → 2. зб. „варвари, варварски народи“.

ДРЖАВА → НАРОД КОЈИ У ТОЈ ДРЖАВИ ЖИВИ:

Бугарија ж нар. заст. 1. „Бугарска“ → 2. зб. „Бугари“.

КОЛЕКТИВНИ ПОЗИВ, ЗВАЊЕ, СЛУЖБА, ЧИН → ОСОБЕ КОЈЕ РЕПРЕЗЕНТУЈУ ТАКАВ ПОЗИВ:

калуђерсѝво с 1. а. „калуђерски живот, статус, позив“ → 2. „у зб. значењу: калуђери“;

кмеѝсѝво с 1. „положај, звање и служба кмета; време проведено у тој служби, кметовање“ → 2. ист. б. зб. „кметови“.

ЗАНИМАЊЕ, ПРОФЕСИЈА, ГРАНА УМЕТНОСТИ → ОСОБЕ КОЈЕ ИМАЈУ ТО ЗАНИМАЊЕ:

глумсѝво с заст. 1. „глумачка делатност, глумачки позив“ → 2. зб. „глумци, глумачко особље“;

научниѝво с 1. „учење, изучавање неке научне области, бављење науком, научна делатност“ → 2. зб. „они који се баве науком, научници, знанственици“.

СПОСОБНОСТ, ОРГАНИЗАЦИЈА ВОЂЕЊА, УПРАВЉАЊА ЧИМЕ → ОСОБЕ КОЈЕ ПОСЕДУЈУ ТУ СПОСОБНОСТ:

бирокраѝија ж вар. 1. „бирократски систем управљања“ → 2. зб. „бирократи“;

државниѝво с 1. „схватање значаја државе и смисао за државничке послове; руковођење државом“ → 2. „руководство државе“; зб. „државници; дипломатија“;

руководсѝво с 1. „руковођење, предвођење, управљање ким или чим; предводништво“ → 2. зб. „скуп оних који руководе, управљају ким или чим, руководиоци, руководеће тело, вођство“.

БОРАВИШТЕ (ОРГАНИЗАЦИЈА) → ОНИ КОЈИ ТУ ПРЕБИВАЈУ (РАДЕ):

војска ж 1. „целокупна војна сила једне државе (сувоземна, поморска и ваздухопловна) уређена по нарочитим правилима, армија; армија као војна установа, организација“ → 4. зб. а. „људство једне војске, војници“;

милиција ж „наоружане јединице које имају задатак да одржавају јавни ред и мир и штите друштвену и личну имовину“ → зб. „припадници таквих јединица, милиционари“.

Табеле 22, 23, 24, 25, 26, 27 и 28: Представљање метонимијских модела приликом реализације секундарних значења са збирним карактером

Уз метонимију, метафоричке асоцијације засноване на различитим трансформацијама представљају такође продуктиван модел настанка секундарних значења. Анализом именица из наше грађе дошли смо до најчешћих метафоричких преноса који су забележени у свим категоријама и код мотивисаних и код немотивисаних збирних именица.

• Метафоричке асоцијације засноване на трансформацијама типа конкретно–апстрактно:

голубје с 1. „зб. им. од голуб“ → 2. индив. „живот, стање које подсећа на голубове; невиност, чедност“.

Секундарне семантичке реализације са значењем умањења или назива одмила остварују се такође путем метафоричких асоцијација заснованих на трансформацијама типа конкретно–апстрактно, јер оно што је сићушно, мало, нејако у исто време је и беспомоћно, те се узима заштитнички однос, саосећање, солидарисање према таквим бићима: *голубчад*, *јагњад*, *ланад*, *мачад*, *ишлад*, *ирасад*.

• Метафоричке трансформације засноване на семама колективне експресије:

зверје с а. „зб. им. од звер“ → б. фиг. „сурови, свирепи људи, насилници“;

марва ж 1. а. зб. „четвороножне домаће животиње (овце, козе, говеда, коњи), стока; ретко појединачно сточно грло, марвинче“ → б. фиг. погрд. „недисциплинована, неуређена, некултурна маса људи, руља“;

сишока ж 1. а. „домаћа животиња, марва, благо“ → б. фиг. пеј. „припроста, некултурна, глупа особа; недисциплинована, неуређена, некултурна маса људи, руља“.

Именице *марва* и *сишока* реферишу о непожељним видовима понашања, а именица *зверје* о непожељним карактеристикама које се исказују зоонимским метафорама²³⁴.

• Метафоричке асоцијације засноване на сличности (облику, особинама, стању, ситуацији):

горуње с 1. а. „храст“ → 1. б. „висок, лепо развијен човек, ђида, делија“;

мравље с 1. а. „зб. им. од мрав“ → б. фиг. „шаре сличне мравима“;

ишлеж ж 1. зб. „пилад, пилићи“ → 2. фиг. „много ситне, нејаке деце“.

Путем метафоричких асоцијација према сличности и према вредносној оцени индукована су семантичким компонентама и секундарна збирна значења са негативном конотацијом. Вредносна оцена проузрокована је полазном семом која је експресивна и негативна, те и садржај који се описује има негативну оцену, а метафоричком дисперзијом пејоративност се преноси и на човека, односно не само на човека већ и на остале материјалне ентитете:

ђубре с 1. „смеће, нечистоћа, отпаци“: сандук за ~, избацити ~ → 4. (и зб.) фиг. пеј. а. (зб. ђубрад) „рђава, неморална особа, односно рђаве, неморалне особе, олош“: белосветско ~, ђубрад једна! → б. „безначајна, безвредна ствар (нпр. лоша књига, слаба, неквалитетна храна и сл.)“;

ошћад м 1. у зб. значењу: а. „отпаци, смеће“ → б. фиг. „најгори друштвени слој, олош, шљам“: ~ друштва;

смеће с 1. „разни отпаци који се накупе у кући, на улици и сл., којима је што покривено (под, асфалт и др.), отпаци уопште“ → 2. фиг. „нешто рђаво, слабо, нешто што је без вредности“.

• Метафоричке трансформације по величини/интензитету:

армија ж 1. а. „целокупне оружане снаге једне државе, војска“; б. „велика оперативна војна јединица копнене војске или авијације која делује на посебном бојишту“; → 2. фиг. „велики број људи уједињених у некој борби, акцији; велико мноштво, маса људи“: ~ незапослених;

бригада ж 1. вој. „велика војна јединица састављена обично од два или три пука“; 2. „организована радна јединица за извршење неког посла састављена од већег броја радника“: радна ~, омладинска ~;

²³⁴ Више о зоонимским метафорама в. у Новокмет 2020.

вашар м мађ. 1. „скуп великог броја продаваца и купаца у неком месту (обично у вароши(ца)ма), који се одржава повремено, у одређене дане у години, ради трговања, сајам“ → 2. фиг. „мноштво, маса људи на једном месту, гунгула, гужва“;

чеџа ж 1. вој. „основна војна јединица која улази у састав батаљона“: почасна ~; 2. „већи број, мноштво људи окупљених заједно, група“: ~ сватова, ~ момака.

Механизмима полисемије захваћене су и мотивисане и немотивисане именице које чине људски, животињски, биљни свет, материјалне и нематеријалне реалије из свих сфера живота и културе. Човек је најчешће у фокусу, и то у оквиру групе, скупа, колектива. Ретко је издвојен из мноштва, а када се то догоди, трпи изрицање негативне критике и осуду друштва. Друштвена заједница се руководи одређеним нормама понашања и све што се не уклапа у наметнути облик понашања сматра се неприхватљивим и непожељним. У ретким ситуацијама припадништво колективу, маси, групи има позитивну конотацију и то када јединствена целина реферише о осећају заједништва, припадништва, недељивости групе као такве (нпр. *армија*, *војска*, *одред* и др.).

Учили смо и немали број именица које имају функцију партикуларизатора, односно партикуларизатора-уобличивача. Њихова улога јесте да сузе непрегледно мноштво издвајањем мање целине. Обухватају и бића (људе и животиње) и предмете: *ергела* (коња), *јајџо* (риба), *крдо* (слонова), *рој* (йчела), *сџадо* (оваца), *чојор* (йаса), потом *армија* (ходочасника), *бајџаљон* (људи), *чеџа* (ђака), као и *гомила* (људи, књига, *йроблема*), *груџа* (деце), *хорда* (*сџуденаџа*) и сл. Анализом полисемантичке структуре партикуларизатора-уобличивача типа *јајџо*, *крдо*, *рој*, *сџадо*, *чојор* закључили смо да се примарне семантичке реализације односе на животињу како би се сузило непрегледно мноштво у мању, организованију целину, док се секундарне семантичке реализације односе на скупине људи (*јајџо девојака*, *крдо деце*, *чојор људи*) и материјалних (*рој звезда*), ређе нематеријалних ентитета (*рој мисли*), чиме се исказује збир, мноштво, односно попримају карактер лексичких збирних именица.

Поједине лексеме са збирним значењем обележене су и другим квалификаторима у дескриптивним речницима. Наведена маркираност лексичких јединица проматрала се са нормативног и функционално-стилског аспекта, односно испитали смо какав је статус датих лексичких јединица у језику. Нестандардна лексика – територијално обележена квалификаторима покр. (=покрајински), дијал. (=дијалекатски),

потом временски омеђена лексика обележена квалификаторима ист. (=историзам), заст. (=застарело), арх. (=архаично), затим варв. (=варваризам), жарг. (=жаргонизам), а потом и стилски маркирана лексика неуоб. (=неуобичајено), индив. (=индивидуално), песн. (=песнички) и др., сведочи о њиховој раслојености у језику. С. Ристић (2006: 105–106) издваја два типа квалификатора: нормативне (стандардно-језичке) и функционално-стилске. Нормативним квалификаторима се маркују нестандардне лексеме у односу на стандардне или у односу на норму понашања у говору. У нашем корпусу регистровани смо значајан број лексема са збирним значењем које су одлика нестандардне лексике, односно које су маркиране неким од наведених квалификатора. Функционално-стилски маркери регулишу правила употребе стандардне лексике, а потврђени су маркерима типа бот. (=ботанички), зоол. (=зоолошки), пом. (=поморски), цркв. (=црквени), разг. (=разговорно), експр. (=експресивно), шаљ. (=шаљиво), песн. (=песнички), хип. (=хипокористично), дем. (=деминутивно), аугм. (=аугментативно) и др. у нашој грађи.

Значајан је број лексема из терминолошке сфере, нарочито из војног регистра: *армија*, *баишаљон*, *бригада*, *војска*, *одред*, *чети*. У грађи је забележен и немали број позајмљеница. Највише позајмљеница са збирним значењем преузето је из турског језика или из турског преко персијског или арапског: *аиџија*, *бераја*, *ешкија*, *згонија*, *јабана*, *меџош*, *милеџи*, *раја*, *џабор*, *џевабија*, *хезела*, а потом и из других језика: *архив* (нем.), *банда* (енг.), *бижуџерија* (фр.), *галаниџерија* (итал.), *камара* (лат.), *колонија* (лат.) и др.

ИЗВОРИ И ЊИХОВЕ СКРАЋЕНИЦЕ

- Интернет: Корпус сачињен на основу примера преузетих из разних текстова са интернета.
- Ненадић 2013: Ненадић, Добрило. *Време кокошки*. Београд: Laguna, 2013.
- ОРСЈ: Николић, Мирослав. *Обрајни речник српскога језика*. Београд: Институт за српски језик САНУ – Нови Сад: Матица српска 2000.
- Петровић 2022а: Петровић, Горан. *Пајир са воденим знаком*. Београд: Laguna, 2022.
- Петровић 2022б: Петровић, Горан. *Иконосѝас свег ѝознаѝог свеѝа*. Београд: Laguna, 2022.
- РМС: *Речник српскохрвајског књижевног језика I–VI*. Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.
- РСАНУ: *Речник српскохрвајског књижевног и народног језика* (до сада објављена 21 књига). Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик, 1959–.
- РСЈ: *Речник српскога језика*. Нови Сад: Матица српска, 2007.
- СДР: *Семантичко-деривациони речник*. Свеска 1: Човек – делови тела. Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику (Лингвистичке свеске 3), 2003.
- Скок I–IV: Skok, Petar. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–IV*. Zagreb, 1971–1974.
- СрпКор: *Korpus savremenog srpskog jezika 2013* <<http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/>>. Приступљено 25. 11. 2021.
- Упутства: Група аутора (Александар Белић са сарадницима). *Уѝуѝсѝѝва за израду Речника САНУ*. Београд: Институт за српски језик САНУ.

*

- Arsić 2015: Arsić, Ljubica. *Rajska vrata*. Beograd: Laguna, 2015.
- Arsić 2019: Arsić, Ljubica. *Četiri kiše*. Beograd: Laguna, 2019.
- Kekanović 2021: Kekanović, Drago. *Privrženost*. Beograd: Laguna, 2021.
https://en.wikipedia.org/wiki/Sorites_paradox

ЛИТЕРАТУРА

- Андрейчин, Любомир. *Основна българска граматика*. София: Наука и изкуство, 1978.
- Белић, Александар. Историја српског језика: фонетика, речи са деκлинацијом, речи са конјугацијом. *Изабрана дела Александра Белића*, том 1. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства – Нови Сад: Будућност, 1999.
- Белић, Александар. Универзитетска предавања из савременог српскохрватског језика. Библиографија радова Александра Белића. *Изабрана дела Александра Белића*, том 14. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства – Нови Сад: Будућност, 2000.
- Богдановић, Недељко. „Везане“ лексеме у фитонимији. *Јужнословенски филолог* LXIV (2008): 15–19.
- Бондарко, Александар В. *Грамматическая категория и контекст*. Ленинград: Наука, 1971.
- Бондарко, Александар В. *Функциональная грамматика*. Ленинград: Наука, 1984.
- Буров, Стоян. *Познанието в езика на българите. Граматично изследване на концептуалната категоризация на предметността*. Велико Търново: Фабер, 2004.
- Вахрушева, Марина И. *Морфотемный анализ собирательных существительных (на материале немецкого и русского языков)* (аутореферат докторске дисертације). 1999 <https://www.dissercat.com>. Приступљено 20. 11. 2016.
- Вельковић Станковић, Драгана. *Речи субјективне оцене у настави српског језика и књижевности*. Београд: Филолошки факултет, 2011.
- Виноградов, Виктор В. *Русский язык. Грамматическое учение о слове*. Москва, 1986.
- Высоцкая, Ирина А. *Русское собирательное имя в лингвопрагматическом аспекте*. Ростов-на-Дону: Университет РИНХ, Ростовский гос. экон, 2002.
- Вишњевац, Вишња. О конгруенцији староруских збирних именица у Повести о минулим временима. *Филолог, часопис за језик, књижевност и културу* XII (2021): 163–187.
- Војводић, Дојчил. Функционално-семантичко поље као лингвистички модел у испитивању хрватско-српског језичког система. *Научни сасијанак славистија у Вукове дане* 20/2 (1991): 269–279.

- Војводић, Дојчил. О неким аспектима савремених функционално-семантичких истраживања у лингвистичкој русистици и славистици. *Славистика IV* (2000): 167–182.
- Вребалов, Гордана. Фразеологизми с називима јестивогa биља. *Прилози проучавању језика* 43 (2012): 91–115.
- Вуковић, Јован. О значењу речи: сермија, мал, благо и др. *Наш језик III* (1935): 22–26.
- Вуксан, Сандра. Фразеологизми пореклом из грчке митологије и историје. *Прилози проучавању језика* 43 (2012): 117–140.
- Вуксановић, Радојка. Лексикографски поступци у обради збирних именица у дескриптивном речнику. У Бранислав Остојић (ур.). *Зборник радова са VII лингвистичког скупа Бошковићеви дани*. Подгорица: Црногорска академија наука и уметности, 2008, 123–135.
- Вуловић, Наташа. *Српска фразеологија и религија – лингвокултуролошка истраживања*. Монографије 23. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2015.
- Вуловић, Наташа, Драгана Цвијовић. Збирне именице као компоненте фразеолошких јединица с религијском конотацијом. *Црквене студије XVII* (2020): 321–326.
- Гортан-Премк, Даринка. Синонимски низ у лексикографској дефиницији. *Научни састанак слависта у Вукове дане* 12 (1983): 45–50.
- Гортан-Премк, Даринка. О семантичком односу деривата према творбеној основи. *Научни састанак слависта у Вукове дане* 16/1 (1987): 101–109.
- Гортан-Премк, Даринка. О семантичкој позицији као месту реализације једне лексеме. *Јужнословенски филолог XLVIII* (1992): 13–23.
- Гортан-Премк, Даринка. *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*. Београд: Институт за српски језик, 1997.
- Горшкова, И. М. *Лексико-грамматическая характеристика и особенности функционирования существительных singularia tantum в чешском языке в сопоставлении с русским* (аутореферат докторске дисертације). 1978 „<http://www.dissercat.com>“. Приступљено 12. 12. 2016.
- Гочева, С. П. *Събирателни съществителни със значение представители на живата природа (върху материал от руския и българския език)* (аутореферат докторске дисертације). Велико Трново: Филолошки факултет, 2001.
- Григорик, И. А. Философские основы понимания категории собирательности. *Електронски архив украјинске Националне библиотеке „Вл. Ив. Вернадски“*, 2008, 78–83.
- Грицкат, Ирена. Експресивне синтагме са генитивом у српскохрватском језику. *Јужнословенски филолог XLII* (1986): 71–93.
- Грицкат, Ирена. О неким особеностима деминуције. *Јужнословенски филолог LI* (1995): 1–30.

- Дабић, Богдан. Белешке о категорији јединичности у српском језику. *Наш језик* XXXIII/ 3–4 (2000): 198–203.
- Даничић, Ђуро. *Мала српска грамаџика*, Беч, 1850.
- Дегтярьев, Владимир И. Собирательность и категория числа в истории славянских языков. *Вопросы языкознания* 4 (1982а): 92–101.
- Дегтярьев, Владимир И. О происхождении типа имен собирательных на *-ad* в сербохорватском и словенском языках. *Этимология*. Москва: Наука, 1982б.
- Дегтярьев, Владимир И. Плюрализация имен собирательных в истории славянских языков. *Вопросы языкознания* 5 (1987): 59–73.
- Десницкая, Агния В. Категория собирательности и категория массы в истории грамматического строя албанского языка. У Агния В. Десницкая (отв. ред.). *Грамматический строй балканских языков. Исследования по семантике грамматических форм*. Ленинград: Наука, 1976, 5–104.
- Дешић, Милорад. О дефиницијама у Речнику САНУ. *Наш језик* XXIV/3 (1980): 115–128.
- Дешић, Милорад. Полисемија и хомонимија у рјечницима савременог српскохрватског језика. *Наш језик* XXV/4–5 (1982а): 231–241.
- Дешић, Милорад. Експресивна лексика у српскохрватском језику. *Научни сасџанак слависџа у Вукове дане* 11/2 (1982б): 71–85.
- Димитрова, Милка. Категоријата събирателност в съвременни книжовен български език. *Известия на Института за български език* XIII (1967): 127–156.
- Домрачева, Ирина. *Квалитативно-квантитативних анализ функционално-поля количества*. 2011 <http://e-uroki.kiev.ua>. Приступљено 25. 12. 2016.
- Драгићевић, Рајна. О партикуларизаторима-садрживачима. *Српски језик* 5/1–2 (2000): 427–447.
- Драгићевић, Рајна. *Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Библиотека Јужнословенског филолога, 2001.
- Драгићевић, Рајна. О неким особеностима партикуларизатора-убличивача. *Научни сасџанак слависџа у Вукове дане* 31/1 (2003а): 137–146.
- Драгићевић, Рајна. Механизми настајања секундарних значења лексема. *Српски језик* VIII/1–2 (2003б): 221–231.
- Драгићевић, Рајна. *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике, 2007.
- Драгићевић, Рајна. *Вербалне асоџијације кроз српски језик и кулџуру*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност, 2010.
- Драгићевић, Рајна. О експресивном лексичком исказивању количине у српском језику. *Научни сасџанак слависџа у Вукове дане* 45/1 (2016): 291–299.
- Дражић, Јасмина. *Лексичке и грамаџичке колокаџије у српском језику*. Нови Сад: Филозофски факултет, 2014.

- Ћинђић, Марија, Јелена Петровић. (Не)преводивост културе – погрдне речи и изрази. У Биљана Мишић Илић, Весна Лопичић (ур.). *Језик, књижевност, вредности: Језичка истраживања*, зборник радова. Ниш: Филозофски факултет, 2013, 405–417.
- Ђорђевић, Радмила. Категорија броја именица у енглеском и српскохрватском језику. *Научни саставак славистица у Вукове дане* 13/1 (1984): 139–150.
- Зелјић, Горан. *Морфолошко-семантичке карактеристике бројева у српском језику*. Београд: Учитељски факултет, 2016.
- Ивановић, Милена. Конгруенцијске класе именица у руском и српском језику. *Зборник Мајнице српске за славистику* 71–72 (2007): 587–597.
- Ивановић, Милена. О категорији глаголске плуралности у светлу аспектуалности (на материјалу српског језика). *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику* LVI/1 (2013): 77–87.
- Ивановић, Ненад. *Речник САНУ и његова улога у лексичкој стандардизацији српског језика (са историјског и лексикографског аспекта)* (необјављена докторска дисертација). Београд: Филолошки факултет, 2013.
- Ивановић, Ненад. Лексикографски метајезик у Речнику САНУ. У Рајна Драгићевић (ур.). *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси*. Београд: Филолошки факултет, 2014, 195–223.
- Ивић, Милка. Обележавање именичког рода у српскохрватском књижевном језику. *Наш језик* X/7–10 (1960): 192–211.
- Ивић, Милка. О „партикуларизаторима“. *Јужнословенски филолог* XXXVI (1980): 1–13.
- Ивић, Милка. Избројивост онога што именица означава као граматички проблем. *Лингвистички огледи*. Београд: Библиотека XX век, 1995.
- Иконникова, Светлана В. *Функционално-семантичко поле собирателности в современном английском языке в сопоставлении с русским языком* (аутореферат докторске дисертације). 2007 <https://www.dissercat.com>. Приступљено 20. 11. 2016.
- Илић Ј. [sic!]. *Српска њименица*. Нови Сад, 1860.
- Јовановић, Владан. О неким поступцима лексикографске обраде твореница. *Наш језик* XXXIX/1–4 (2008): 43–52.
- Јовановић, Владан. *Деминутивне и аугментивне именице у српском језику*. Монографије 9. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2010.
- Јовановић, Владан. *Српска војна лексика и терминологија*. Монографије 25. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2016.
- Јовановић, Владан. Збирни бројеви у граматици и лексикографији. *Научни саставак славистица у Вукове дане* 47/1 (2018): 85–96.
- Јовановић, Владан. *Језик и речник светог владике Николаја Велимировића*. Монографије 34. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2022.
- Јовановић, Јована. *Лексика погрдног значења у именовању човека у српском језику* (необјављена докторска дисертација). Београд: Филолошки факултет, 2018.

- Калинина, Людмила В. Лексико-грамматическият потенциал имѐн существителних с суффиксом *-ств(о)*. *Вестник Нижегородскогo университета им. Н. И. Лобачевскогo* № 1 (2009): 249–254.
- Карацић, Вук С. *Писменица сербскогa језика, њо говору ѓпросѓога народа на ѓйсана*. Беч, 1814.
- Карацић, Вук С. Српска граматика. У Павле Ивић (прир.) *Срѓски рјечник 1818*. Сабрана дела Вука Карацића, књ. 2. Београд: Просвета, 1966, XXIX–LXXI.
- Клајн, Иван. *Творба речи у савременом срѓском језику*, други део, Суфиксација и конверзија. Београд: Завод за уѓбенике и наставна средства; Институт за српски језик САНУ – Нови Сад: Матица српска, 2003.
- Ковачевић, Милош. Метонимија и синегдоха. *Срѓски језик* IV/1–2 (1999): 171–203.
- Конески, Блаже. *Грамаѓика на македонскиоѓ лиѓератѓурен јазик*. Скопје, 1967.
- Конески, Кирил. *Зборообразувањѓо во современиоѓ македонски јазик*. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“, 2003.
- Крумова-Цветкова, Лилия. Семантичната категорија количество и неѓното изразяване в българският и полският език. *Българско-полската съпоставителна граматика*, том III. София: Академично издателство „Марин Дринов“, 1994.
- Крумова-Цветкова, Лилия. *Семантичната категорија количество и неѓното изразяване в българският език*. София: Академично издателство „Марин Дринов“, 2007.
- Лашкова, Лили. О неким специфичним карактеристикама категорије рода у српскохрватском књижевном језику. *Јужнословенски филолог* XLII (1986): 107–114.
- Лешкова, Ольга О. *Функционално-семантичка категорија собирателности в полскиот и рускиот јазик* (аутореферат докторске дисертације). 1984 <https://www.dissercat.com>. Приступљено 20. 11. 2016.
- Лингвистическиот енциклопедискиот словарь*. Москва, 1990.
- Лихошвай, Т. В. *Синонимия форм числа и собирателности имен существителних рускиот јазик*. (аутореферат докторске дисертације). 1985 <https://www.dissercat.com>. Приступљено 20. 11. 2016.
- Ломпар, Весна. *Врѓе речи и грамаѓичка ѓракса (од Вука до данас)*. Београд: Библиотека Књижевност и језик, 2016.
- Марков, Борис. *Nomina singulativa и collectiva во современиот македонски јазик*. *Јужнословенски филолог* XXX/1–2 (1973): 391–402.
- Марковић, Александра. *Падежи и ѓредлошко-ѓадежне конѓирукије са квалиѓативним значењем у савременом срѓском књижевном језику (семантичко-синѓаксичка анализа)* (необјављена докторска дисертација). Београд: Филолошки факултет, 2016.

- Маслов, Юрий С. *Грамматика на българския език*. Софија: Наука и изкуство, 1982.
- Матијашевић, Јелка. Структурно-семантичке компоненте категорије рода именице које означавају млада бића у руском и српскохрватском језику (са типолошког аспекта). *Научни састџанак славистија у Вукове дане 7/1* (1981): 199–211.
- Матијашевић, Јелка. Модели у творби речи и развитак језика. *Научни састџанак славистија у Вукове дане 20/2* (1991): 335–343.
- Матијашевић, Јелка. Семантичка структура оценки у дериватов в руском и српском језицима. *Зборник Маџице срџске за филологију и лингвистику XL/1* (1997): 63–71.
- Матијашевић, Јелка. Деривација и типови значења оцене. *Зборник Маџице срџске за филологију и лингвистику XLIII* (2000): 339–344.
- Мацановић, Ана. *Срџска језикословна ѿтерминологија у 19. веку*. Монографије 26. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2018.
- Милаковић, Димитрије. *Срџска грамаџика састџављена за црногорску младеж, часџи ѿрва*. Цетиње, 1838.
- Миланов, Наташа. *Срџски лексички фонд из угла ѿлисемје*. Монографије 31. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2021.
- Милановић, Бранислав. Употреба збирних бројева са именицама у множини. *Наш језик XIII/1–2* (1963): 48–56.
- Младеновић, Радивоје. Морфолошка и синтаксичка плурализација збирних именица и неких заменица у говорима југозападног дела Косова и Метохије. *Зборник Маџице срџске за филологију и лингвистику 54/1* (2011): 205–226.
- Мразовић, Павица, Зора Вукадиновић. *Грамаџика срџскохрваџског језика за сџџанце*. Сремски Карловци: Издавачка књижарница Стојана Новаковића – Нови Сад: Добра вест, 1990.
- Мршевић-Радовић, Драгана. *Фразеолошке глаголско-именичке синџагме у савременом срџскохрваџском језику*. Монографије LX. Београд: Филолошки факултет, 1987.
- Мршевић-Радовић, Драгана. *Фразеологија и национална кулџура*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2008.
- Мустакимова, Галина В. Вещественно-собирательные существительные в когнитивно-прагматическом аспекте. У Шульга О. А. (ред.). *Филологические науки в России и за рубежом*, материали междунар. заоч. науч. конф. Санкт-Петербург, 2012, 154–157.
- Николић, Весна. Седмо небо и падање с неба. У Рајна Драгићевић (прир.). *Речи ѿод луџом*, зборник радова о лексици српског језика. Београд: Танеси, 2016, 127–129.
- Николић, Марина. *Кџтегорија сџејена у срџском језику – сложена реченица*. Монографије 21. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2014.

- Николић, Мирослав. Тешкоће при утврђивању одреднице у речницима српског језика. *Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе*. Београд: Српска академија наука и уметности; Институт за српски језик САНУ – Нови Сад: Матица српска, 2002, 49–56.
- Нилабович, Иванна В. Значење единственог броја сакупљених именица у савременом словачком језику. У Бердникове Анна Г. и др. (рец.). *В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии*: материјали XXIV међународне заочне научно-практичке конференције. Новосибирск, 2013, 31–39.
- Ницолова, Руселина. *Българска граматика. Морфологија*. Софија: Универзитетско издаваштво „Св. Климент Охридски“, 2008.
- Новаковић, Стојан. *Српска граматица*. Београд, 1902.
- Новокмет, Слободан. *Називе животиња у српском језику: семантика и лингвокултуролошка анализа*. Монографије 30. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2020.
- Норман, Борис, Никита Супрунчук. О именицама *pluralia tantum* у славјанских језицима. *Зборник Матице српске за славистику* 58–59 (2000): 57–66.
- Обућина, Предраг. *Синтаксичка акомодација у јошњем језику у поређењу са српским* (необјављена докторска дисертација). Београд: Филолошки факултет, 2016.
- Панфилов, Владимир З. Типологија граматичке категорије броја и неке друге њене историјске промене. *Вопросы языкознания* 4 (1976): 18–38.
- Папагеоргиу, Георгије. *Новогръцка граматика*. Софија: „Наука и искусство“, 1985.
- Петров, Велин. *Събирателните имена в българския език, в съпоставка с други балкански езици*. Пловдив: Жанет 45, 2015.
- Пецо, Асим. Облици колективних именица на *-ад*. *Наш језик* VII/7–10 (1956): 234–246.
- Пецо, Асим. *Из животиња наших речи*. Београд: Просвета, 1996.
- Пешикан, Митар. *Наш књижевни језик на сто година јослије Вука*. Београд: Друштво за српскохрватски језик и књижевност СР Србије, 1970.
- Пешикан, Митар. Лексикализација множине именица и обрада ове појаве у речницима. У Бранислав Ђурђевић (ур.). *Зборник радова јоводом 70-годишњице животиња академика Ј. Вуковића*. Сарајево, 1977, 339–347.
- Пипер, Предраг. О типовима квантификатора у српскохрватском језику. *Научни састави славистици у Вукове дане* 11/2 (1982): 93–103.
- Пипер, Предраг. О полицентричности семантичких категорија. *Јужнословенски филолог* LVI/ 3–4 (2000): 829–840.
- Пипер, Предраг, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Јудмила Поповић и Бранко Тошовић. *Синтакса савременог српског језика. Пространа реченица*. Прилози граматици српског језика. Београд: Институт за српски језик САНУ; Београдска књига – Нови Сад: Матица српска, 2005.

- Пипер, Предраг. О семантичкој категорији степена у српској сложеној реченици. *Јужнословенски филолог* LXV (2009): 65–88.
- Пипер, Предраг, Иван Клајн. *Нормативна грамајика српског језика*, друго, измењено и допуњено издање. Нови Сад: Матица српска, 2014.
- Поповић, Љубомир. Бивалентни контролори конгруенције: проблем лексикографског описа конкуренције граматичког и лексичког слагања. *Научни сасијанак славистија у Вукове дане* 29/1 (2000): 65–80.
- Потебња Александр. А. Значения множественного числа в русском языке. *Филологические записки*. Воронеж, 1888.
- Прањковић, Иво. Збирне именице и категорија броја у хрватском или српском језику. *Научни сасијанак славистија у Вукове дане* 13/1 (1984): 171–175.
- Пррђић, Твртко. Синоними у теорији и пракси: исто али ипак различито. *Језик данас* 9 (1999): 14–20.
- Радовић-Тешић, Милица. *Именице с њрефиксима у српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Библиотека Јужнословенског филолога, Нова серија, књ. 20. 2002.
- Ранђеловић, Ана. Метафорична значења зоонима који се односе на људске особине. *Наш језик* XLIII/3–4 (2012): 89–107.
- Ристић-Цвијић, Олга. Употреба суфикса *-је* у језику неких српских и хрватских романтичарских песника. *Наш језик* XV/5 (1966): 288–294.
- Ристић, Олга. Лексичко-семантичке одлике творбе именица у неких српских и хрватских романтичарских песника. *Јужнословенски филолог* 28/3–4 (1970): 387–451.
- Ристић, Стана. Лексичке јединице као носиоци стилске информације. *Научни сасијанак славистија у Вукове дане* 23/2 (1995): 53–59.
- Ристић, Стана. *Експресивна лексика у српском језику*. Монографија 1. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2004.
- Ристић, Стана. *Раслојеност лексике српског језика и лексичка норма*. Монографија 3. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2006.
- Ристић, Стана. *Грамајички и когнитивни аспекти лексичког значења*. Монографија 22. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2015.
- Ружић, Владислава. Тематско-семантичко поље: однос човека према раду (радан, вредан/нерадан, лењ). У Милорад Радовановић, Предраг Пипер (ур.). *Семантичка истраживања српског језика*. Београд: Српска академија наука и уметности, 2008, 301–317.
- Русская грамајика*. Москва: Наука, 1980.
- Савић-Грујић, Ана. Множина апстрактних именица IV врсте. *Годишњак за српски језик и књижевност* XXIV/11 (2011): 203–218.
- Силић, Јосип. Синтагматски и парадигматски карактер граматичких морфема. *Научни сасијанак славистија у Вукове дане* 13/1 (1984): 105–109.
- Симић, Радоје. *Српска грамајика II*. Београд: НДСЈ – Јасен, 2001.
- Симић, Радоје. Род у множинским облицима именица на *-ад*. *Научни сасијанак славистија у Вукове дане* 36/1 (2007): 5–14.

- Смольска, Аделаида. Творбене категорије и њихови архимодели. *Научни сасиџанак славистиџа у Вукове дане* 20/2 (1991): 317–324.
- Смольска, Аделаида. Међуоднос граматичких и семантичких категорија код именица у српском језику. *Научни сасиџанак славистиџа у Вукове дане* 26/2 (1997): 449–455.
- Стакић, Милан. *Деривациона фонетиџа именица и џридева у јужнословенским језицима*. Монографије, књига LXIV. Београд: Филолошки факултет, 1988.
- Станојчић, Живојин. Појединачно и збирно у плуралском значењу неких именица са суфиксом *-је*. У Бранислав Остојић (ур.). *Четири лингвистички скупи „Бошковићеви дани“*, Подгорица: Црногорска академија наука и уметности, 1999а, 55–62.
- Станојчић, Живојин. Рефлексија значењског односа индивидуално:колективно у неким морфолошким категоријама. *Научни сасиџанак славистиџа у Вукове дане* 28/2 (1999б): 79–85.
- Станојчић, Живојин, Љубомир Поповић. *Граматиџа српског језика*. Београд: Завод за уџбенике, 2014.
- Стевановић, Михаило. Предикат збирних именица. *Наш језик* IV (1936): 202–206.
- Стевановић, Михаило. *Савремени српскохрватски језик* I. Београд: Научна књига, 1986.
- Стефановић, Ж. *Српска граматиџа за ученике сџручних и средњих школа*. Београд: издање књижарнице Рајковића и Ђуковића, 1927.
- Стијовић, Рада. Колебања у употреби збирних бројева у светлу развоја књижевнोजезичке норме. *Научни сасиџанак славистиџа у Вукове дане* 42/1 (2013): 229–237.
- Стојанов, Стојан. *Граматиџа на бџлгарскиј књижевен језик*, Софија. „Наука и изкуство“, 1980.
- Суботић, Љиљана. О категорији броја код именица (pluralia tantum). *Научни сасиџанак славистиџа у Вукове дане* 28/2 (1999): 87–96.
- Супрун, Адам Е. *Славјанские числителные*. Минск, 1969.
- Супрунчук, Никита В. *Сербское субстантивное словоизменение*. Минск: БГУ, 2012.
- Томић, Бојана. Именске речи које се јављају само у множини у српском језику (необјављена докторска дисертација). Београд: Универзитет у Београду, Филолошки факултет, 2019.
- Тополињска, Зузана. Вишеструки аспекти синтаксичке релације број – именица. *Јужнословенски филолог* XLIII (1987): 91–99.
- Тополињска, Зузана, Вјара Малџијева, Маја Ђукановић и Предраг Пипер. *Македонски јазик*. У Предраг Пипер (прир.) *Јужнословенски језици: граматиџичке сџруктуре и функције*. Београд: Београдска књига, 2009, 141–253.
- Τριανταφλίδης, Μανώλης. *Νεοελληνή Γραμματική (της δημοτικής)*. Θεσσαλονίκη, 2002.

- Тулина, Т. А. Грамматический анализ именных словосочетаний с родительным части и совокупности. *Русских язык в школе* 5 (1962): 7–10.
- Ђорић, Божо. О неким творбеним моделима са становишта језичке економије. *Научни сасијанак славистија у Вукове дане* 20/2 (1991): 325–334.
- Ђорић, Божо. Творбено и лексичко значење (наша лексикографска пракса). *Научни сасијанак славистија у Вукове дане* 22/2 (1994): 257–263.
- Ђорић, Божо. Варијације у тумачењу изведених речи у једнојезичким речницима српског језика. *Научни сасијанак славистија у Вукове дане* 26/2 (1997): 343–351.
- Ђорић, Божо. *Творба именица у српском језику*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност, 2008.
- Ђорић, Божо. О дериватима са значењем производа животињског порекла у српском језику. У Рајна Драгићевић (ур.). *Творба речи и њени ресурси у словенским језицима*. Зборник радова са четрнаесте међународне научне конференције Комисије за творбу речи при Међународном комитету слаvista. Београд: Филолошки факултет, 2012, 367–385.
- Фекете, Егон. О Речнику српскохрватског књижевног и народног језика САНУ. У Павле Ивић (ур.). *Стїо година лексикографског рада у САНУ*. Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, 1993, 21–49.
- Фекете, Егон. Употребна вредност лексема и лексикографских дефиниција. *Дескриптивна лексикографија сїандардног језика и њене тїеоријске основе*. Нови Сад: Матица српска – Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, 2002, 83–88.
- Цвијовић, Драгана. Лексикографска обрада збирних именица на *-ад* у дескриптивној српској лексикографији. *Окїїоих: Часопис Одјелїења за српски језик и књижевност Матице српске – Друштва чланова у Црној Гори* V/6 (2015): 21–35.
- Цвијовић, Драгана. О лексичким јединицама са партикуларизаторском службом типа јато, крдо, рој, стадо, чопор. *Наш језик* XLVII 3–4 (2016а): 73–88.
- Цвијовић, Драгана. Малограђанштина ужива у празним речима. У Рајна Драгићевић (прир.). *Речи йод луїом*. Зборник радова о лексици српског језика. Београд: Танеси, 2016б, 111–113.
- Цвијовић, Драгана. О двородној природи појединих збирних именица на *-еж* у српском језику. *Срїски језик* XXII (2017): 457–469.
- Цвијовић, Драгана. Експресивна вредност збирних именица које означавају етничке, националне, верске скупине. *Наш језик* L/2 (2019): 141–150.
- Цвијовић, Драгана. Лексичка збирност у српском војном регистру. *Преводилац* 3–4 /84 (2020): 15–23.
- Цвијовић, Драгана. Збирна именица грожђе као синтаксичко-семантичка компонента термилошких синтагми и фразеолошких јединица у српском језику. У Јелена Јовановић, Бранко Златковић (ур.). *Савремена срїска*

фолклористика 10. Тематски зборник радова. Београд: Удружење фолклориста Србије, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“ – Топола: Културни центар Топола, 2022, 389–397.

- Шипка, Данко. *Основи лексикологије и сродних дисциплина*. Нови Сад: Матица српска, 2006.
- Шипка, Милан. *Зашићо се каже*. Нови Сад: Прометеј, 2009.
- Шмелев, Дмитрий Н. *Способы номинации в современном русском языке*. Москва: Предисловие, 1982.

*

- Acquaviva, Paolo. *Lexical Plurals, A Morphosemantic Approach*. Oxford: Oxford University Press, 2008.
- Babić, Stjepan. *Sročnost u hrvatskome književnome jeziku*. Zagreb, 1998.
- Babić, Stjepan. *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*, treće poboljšano izdanje, Velika hrvatska gramatika, knjiga druga. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Nakladni zavod Globus, 2002.
- Babić, Stjepan, Dalibor Brozović, Ivo Škarić и Stjepko Težak. *Glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika*. Zagreb: Globus, 2007.
- Baltova, Ju. O strukturze semantycznej nazw zbiorowych w języku bułgarskim i polskim. *Studia gramatyczne bułgarsko-polski* III (1989): 59–66.
- Barić, Eugenija i dr. *Hrvatska gramatika*, II promijenjeno izdanje. Zagreb: Školska knjiga, 1997.
- Belaj, Branimir, Goran Tanacković Faletar. *Kognitivna gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Disput, 2014.
- Bloom, Paul, Deborah Kelemen. Syntactic cues in the acquisition of collective nouns. *Cognition* 56 (1995): 1–30.
- Bolinger, Dwight. About furniture and birds. *Cognitive Linguistics* 3–1 (1992): 111–117.
- Bošnjak, Tomislava. Gramatička i semantička kolebljivost dvosložnih imenica sa sufiksom –ež. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 31 (2005): 1–18.
- Brabec, Ivan, Mate Hraste и Sreten Živković. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga, 1954.
- Braescu, Raluca, Elena Carabulea i Fulvia Ciobanu. *Gramatica limbii române. I. Cuvântul*. București: Editura Academiei Române, 2005.
- Braun, Maximilian. *Das Kollektivum und das Plurale tantum im Russischen, Ein bedeutungsgeschichtlicher Versuch*. Leipzig: Druck von Frommhold & Wendler, 1930.
- Bušelić, Petra. *Brdo problema (Iskazivanje količine nebrojivoga u hrvatskome)* (необјављен дипломски рад). Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2015.
- Chapell, Vere C. Stuff and Things. *Proceedings of the Aristotelian Society* 70 (1971): 61–76.
- Corbett, Greville. *Number*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

- Dalewska-Gren, Hanna, Kazimierz Feleszko. Место бројева у одређивању граматичког рода и броја у српскохрватском и пољском језику. *Научни сасиџанак славистиџа у Вукове дане* 13/1 (1984): 29–40.
- Franczyć, Vilim. *Budowa slowotwórcza serbskochorwackich kolektywów*. Kraków, 1961.
- Greenbaum, Sidney, Randolph Quirk. *A Student's Grammar of the English Language*. Harlow: Pearson Education, Longman, 2007.
- Ivić, Milka. Slavic Fruit and Vegetable Names and Countability. *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics* XXV–XXVI (1982): 209–211.
- Ivić, Milka. *Pravci u lingvistici*, 9. dopunjeno izdanje. Beograd: Biblioteka XX vek, 2001.
- Kant, Immanuel. *Metaphysical Works of the Celebrated*. With a sketch of his life and writings, tom 1, by John Richardson. 1819 <https://books.google.rs/books?id=0V8VAAAAYAAJ&pg=PP9&lpg=PP9&dq=Metaphysical+Works+of+the+Celebrated+Immanuel+Kant&source=bl&ots=2bv165LmxS&sig=81fawVmWtb6eD2EBnOrOQB8KHic&hl=sr&sa=X&ved=0ahUKEwi4hbTq54jMAhVmEpoKHfslAEMQ6AEIGjAA#v=onepage&q=Metaphysical%20Works%20of%20the%20Celebrated%20Immanuel%20Kant&f=false>. Приступљено 15. 1. 2017.
- Kuna, Branko. Gramatička kategorija broja i drugi načini izražavanja količinskih značenja. U Krešimir Bagić (ur.). *Način u jeziku/Književnost i kultura pedesetih*: Zbornik radova 36. seminara Zagrebačke slavističke škole. Zagreb: Filozofski fakultet – Zagrebačka slavistička škola – Hrvatski seminar za strane slaviste, 2008, 37–47.
- Lohmann, J. F. Das Kollektivum in Slavischen. *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen, Neue Folge* LVI (1931a): 37–77.
- Lohmann, J. F. Das Kollektivum in Slavischen. *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen, Neue Folge* LVIII (1931b): 206–237.
- Lyons, John. *Semantics II*. Cambridge: Cambridge University Press, 1977.
- Maretić, Tomo. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb: Matica hrvatska, 1931.
- Maretić, Tomo. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb: Matica hrvatska, 1963.
- Mork, Henning. Феномен синонимије у вези с категоријом броја у српскохрватском језику. *Научни сасиџанак славистиџа у Вукове дане* 12/1 (1982): 117–122.
- Peti, Mirko. Zbrojina. *Rasprave Instituta hrvatskog jezika i jezikoslovlja* 27 (2001): 209–250.
- Pranjković, Ivo. Izražavanje neodređenosti/određenosti u hrvatskome jeziku. *Riječki filološki dani* 3 (2000): 343–350.

- Prčić, Tvrtko. *Semantika i pragmatika reči*. Sremski Karlovci–Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 1997.
- Quine, Willard. *Word and Object*. Cambridge: Massachusetts, 1960.
- Šilić, Josip. Kategorija neodređenosti/određenosti i načini njezina izražavanja. *Riječki filološki dani* 3 (2002): 401–405.
- Skok, Petar. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Knjiga prva, A–J. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1971.
- Stoica-Dinu, Oana. *Los sufijos colectivos en español y en rumano (La formación de los substantivos colectivos morfológicos)* (rezime doktorske disertacije). Bukurešt, 2012.
- Šarić, Ljiljana. *Kvantifikacija u hrvatskome jeziku*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2002.
- Tafra, Branka. Morfološka obilježja brojevnih riječi. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 26 (2000): 261–275.
- Tafra, Branka. *Od riječi do rječnika*. Zagreb: Školska knjiga, 2005.
- Tafra, Branka. Gramatička višeznačnost kategorije broja. *Croatica* XLIII (2019) 63: 79–103.
- Tafra, Branka. *Jezikoslovna razlikost*. Zagreb: Matica hrvatska, 2022.
- Veber, Adolfo. *Slovnica hrvatskoga za srednja učilišta*, Zagreb, 1876.
- Wierzbicka, Anna. *The Semantics of Grammar*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1988.
- Wierzbicka, Anna. Furniture and birds. A reply to Dwight Bolinger. *Cognitive Linguistics* 3–1 (1992) 119–123.
- Wierzbicka, Anna. *Semantics, Primes and Universals*. New York – Oxford: Oxford University Press, 1996.
- Zergollern-Miletić, Lovorka. *Kategorija određenosti i neodređenosti u engleskom i hrvatskom jeziku* (doktorska disertacija). Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, 2008.
- Znika, Marija. *Kategorija brojivosti u hrvatskom jeziku*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2002.
- Znika, Marija. Pokazatelji brojivosti. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 33 (2007): 469–477.

ПРИЛОГ (АНКЕТА)

I. Да ли ћете употребити збирну именицу на *-ад* да означите младо биће или младунче животиње, регуларни множински облик или суплетивну множину на *-ићи*? Да ли експресија, емоција, однос према наведеним бићима или нешто друго утиче на избор? Подвуците један од понуђених одговора. На крају кратко образложите због чега сте се определили баш за те одговоре.

- 1) Дошла му је унучад/Дошли су му унучићи.
- 2) Одојчад/одојчићи су спокојно спавала/спавали.
- 3) У колицима је шетала своју близанчад/своје близанчиће.
- 4) Они су били права грађанчад/прави грађанчићи.
- 5) Угинули су му пилићи/Угинула му је пилад.
- 6) Продао је своју телад/Продао је своје телиће.
- 7) Мазио је мачиће/мачад.
- 8) Угледао је јариће/јарад и потрчао је ка њима.
- 9) Пачићи/пачад су се растрчали/се растрчала по дворишту.
- 10) За мечком су ишли њени мечићи/мечад.
- 11) У гнезду су била/су били/је била голупчад/голупчићи.
- 12) Врапчад/врапчићи је цвркулала/су цвркутали на грани.
- 13) У једном селу у Војводини постоји фарма која одгаја заморчиће/заморчад.
- 14) Имаш више жгепчића/жгепчади.
- 15) Невина гушчад/невини гушчићи пискала је/пискали су путем.

II. Опишите како видите разлику између именице у множини и збирне именице (нпр. борови/борје, гране/грање, жбунови/жбуње, каменови/камење, класови/класје, трнови/трње, цветови/цвеће и сл.).

III. Шта за вас значи *јабука* у реченици *Јабука је моје омиљено воће*? Да ли мислите на одређену јабуку или на јабуку као врсту?

IV. Наведите неколико збирних именица на *-је* за које сматрате да су типичне збирне именице.

СОБИРАТЕЛЬНЫЕ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫЕ В СОВРЕМЕННОМ СЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ (ЛЕКСИКО-ГРАММАТИЧЕСКИЙ И ЛЕКСИКО- СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ)

Резюме

Предметом исследования в данной монографии послужили собирательные существительные в современном сербском языке, точнее лексические единицы, обозначающие совокупность, множество, коллектив одушевленных или неодушевленных существностей, которые рассматриваются как неделимое целое (людей, животных, растений, предметов и т.п.).

Согласно **словообразовательному критерию** были выделены два типа собирательных существительных. К первому типу относятся существительные с суффиксом со значением собирательности: *-ад* (и алломорф *-чад*): *јагњад, мезимчад, пилад, телад, унучад*; *-еж*: *младеж, тилеж, стареж*; *-ија* (и алломорфы *-адија, -арија, -ерија, -урија*): *дерладија, клинчадија, млађарија, старудија*; *-ина* (и алломорфы *-евина, -итина*): *госпоитина, малограђанитина, омладина, туђевина*; *-је*: *борје, грање, жбуње, камење, цвеће*; *-ство (-иство)*: *грађанство, радништво, селаштво, српство*, в то время как второй тип образуют собирательные существительные без суффикса с собирательным значением (*армија, војска, воће, накит, новац, племе* и др.), т.е. такие группы существительных, которыми обозначается собирательное значение при помощи таких семантических компонентов как 'совокупность', 'множество', 'сумма', 'масса', 'группа', 'куча', 'большое число' (людей, предметов и т.п.).

Поставленные в данной книге цели подразумевали составление исчерпывающего списка обоих типов собирательных существительных, их описание по семантическим полям и лексико-семантическим группам, разработку лексикографических поступков на основе лексикографической практики в самых известных словарях современного сербского (сербскохорватского) языка описательного (толкового) типа,

а также утверждение критериев, которым должны подчиняться существительные для включения в ряд собирательных.

Многоаспектный подход в данном исследовании подразумевал рассмотрение собирательных существительных на нескольких уровнях: грамматическом, словообразовательном, семантическом, лексикологическом и лексикографическом. Большое внимание посвящается изучению механизмов полисемии и мотивации вторичных семантических реализаций, возникающих путем трансформации основного значения лексемы. В ходе исследования были использованы различные методы, такие как описательный, аналитический и синтетический методы, анализ словарных определений с выделением лексикографических моделей и контекстуальным анализом.

Исследование проводилось на корпусе собирательных существительных из Словаря сербскохорватского литературного и народного языка Сербской академии наук (до 21 тома, сколько опубликовано до сих пор), а корпус дополнялся материалом из шеститомного Словаря сербскохорватского литературного языка Матицы сербской. Материалом послужило порядка 1060 лексических единиц со значением неразделимого и необозримого множества, суммы, независимо от того, реализуется ли такая совокупность в первичном или вторичном значении лексем. Примеры контекстуальных реализаций были взяты из упомянутых описательных словарей, из электронного Корпуса современного сербского языка математического факультета Белградского университета, а также из других источников, в первую очередь из произведений современных сербских писателей.

Главный вывод, представленный в монографии, проистекает из разработки и установления критериев, которые должны быть выполнены существительными для их включения в ряд собирательных: а) обозначение множества, совокупности, коллектива сущностей в поле живых существ (люди, животные, растения), предметов, вещей и т.п. вместе взятых как одна множественность; б) форма единственного числа; в) наименование класса однообразных, однородных референтов, т.е. гомогенность множества; г) неразделимость и неисчисляемость множества; д) опредмеченность понятий обозначенных собирательным существительным (для неодушевленных сущностей). Выдвигается и общая оценка об экспрессивности, которая в большей степени присуща собирательным существительным. Высокая степень экспрессии свидетельствует о том, что значительная часть собирательных существительных

употребляется в оценочной функции, чаще всего для выражения отрицательной оценки.

Перевод Стефана Милошевича

COLLECTIVE NOUNS IN CONTEMPORARY SERBIAN LANGUAGE (LEXICOGRAMMATICAL AND LEXICAL-SEMANTIC ANALYSIS)

Summary

The subject of research in this book represents the collective nouns in contemporary Serbian language, that is to say, lexical units that denote a set, multitude, collective of animate or inanimate entities that are seen as an indivisible whole (people, animals, plants, objects, etc.).

Our analysis yielded two types of collective nouns according to the **word-formation criterion**. The first type comprises nouns with the collective suffix : *-ад* (and its extended variant *-чад*): *јагњад, мезимчад, њилад, њелад, унучад*; *-еж*: *младеж, њилеж, сѣареж*; *-ија* (and its extended variants *-адија, -арија, -ерија, -урија*): *дерладија, клинчадија, млађарија, сѣарудија*; *-ина* (and its extended variants *-евина, -иѣина*): *госѣоѣиѣина, малограђаниѣина, омладина*; *-је*: *борје, грање, жбуње, камење, цвеће*; *-сѣво (-иѣво)*: *грађансѣво, радниѣво, сељаѣво, срѣсѣво*, whereas the second type includes the collective nouns without the collective suffix (*армија, војска, воће, накиѣ, новац, ѣлеме*, etc.), that is, lexical collective nouns which by way of semantic components, such as 'set', 'multitude', 'sum', 'mass', 'group', 'crowd', 'a great number' (of people, objects, etc.), convey the collective meaning.

The aims of research conducted in this volume represent an exhaustive list of both types of collective nouns, their description according to semantic fields and lexical-semantic groups, elaboration of lexicographical procedures based on lexicographical practice applied in our most representative dictionaries of contemporary Serbian (Serbo-Croat) language of the descriptive type, as well as establishing the criteria that nouns need to fulfill in order to be labelled as collective.

The multifaceted approach implemented in this research implies that the collective nouns are to be examined at a number of levels: grammatical, word-formation, semantic, lexicological and lexicographical. Great attention was paid to studying the polysemy mechanisms and the motivation of sec-

ondary semantic realizations that arise as a result of the transformation of the basic meaning of a lexeme. Various methods of analysis were applied in this research, such as descriptive, analytical and synthetic method, analysis of lexicographical definitions along with establishing lexicographical models and contextual analysis.

The research was carried out using the corpus of collective nouns excerpted from the existing 21 volumes of the *Dictionary of Serbo-Croat Literary and Vernacular Language of SASA*, and complemented with the material taken from the six-volume *Dictionary of Serbo-Croat Literary Language* of Matica Srpska. The corpus material comprised around 1,060 lexical units with the meaning of an indivisible, vast multitude, sum, whether this collective component is realized in the primary or secondary meaning of lexemes. The examples of contextual realizations were taken from the said descriptive dictionaries, followed by the electronic *Corpus of Contemporary Serbian Language* of the Mathematical Faculty of the University in Belgrade, as well as other sources, predominantly the works of contemporary Serbian writers.

The main conclusion presented in this book followed from the analysis and establishing the criteria to be fulfilled by nouns so as to be labelled as collective: a) denoting a multitude, sum, group of entities in the field of living beings (people, animals, plants), objects, things, etc., generally taken to represent a single collective; b) the singular form; c) naming a class of items of the same kind, same category, that is, the homogeneity of a set; d) the indivisibility, uncountability of a set; e) the reification of concepts denoted by a collective noun (for inanimate entities). We also pointed out a general assessment regarding expressiveness, which is very pronounced in collective nouns. A high level of expressiveness testifies to the fact that a considerable number of collective nouns are used in the function of evaluation, most frequently the negative one.

Translated by Tatjana Ružin Ivanović

РЕГИСТАР ЗБИРНИХ ИМЕНИЦА

Лексичко-семантичка група „биће/лице“

- адраповштина 99, 233
актив 173, 178
албанство 107, 152–153, 159, 269
Американчад 53, 59
анђелчад 53–54, 59, 239
ансамбл 173, 188
Арапија 85, 92–93, 97
Арапчад 50–53, 59, 68
аргатарија 91
аргатија 91
армија 170–171, 173, 175–177, 215, 239, 265
Арнаутлук 161–162
Арнауачад 53, 59
атлија 173, 178, 217, 277
багра 180–181, 188
балавадија 89–90
балавандерија 89–90
балавардија 89–90
балавурдија 89–90, 97, 233
балавчад 53, 55, 69, 90
баленчад 53
балинчад 53
бангалозија 87
банда 12, 188, 216, 263, 277
бараберија 87, 98
барабија 86, 89, 98
батаљон 25, 170–171, 173, 175–177, 188, 215, 217
беамтерија 91, 235
беговат 159
бегунчад 53
бедничад 57–58, 87
бераја 217, 277
бећарија 86, 89, 98, 233
бираштво 149
бирографија 173, 175, 273
близанчад 12, 50–51, 53, 231
близнад 52–53, 260
богаљија 86–87, 97–98, 263
богаљчад 53, 55
богатиња 50, 160
боемија 86, 89, 98
бошњаштво 107, 153, 159, 269
братинчад 53–54
братство 12, 142–143, 248
браћа 29–30, 35, 161, 165, 167, 223
брбљавчад 53
брбљивчад 53, 57
брђанија 85
бригада 169–171, 173, 176–177, 215
Бугарија 234–235, 269
Бугарчад 53, 59, 269
Бугарштија 92–93, 269
Буњевадија 92–93
Буњевчад 53, 59, 86, 89, 98
варварија 272
варварчад 53
варошчад 53
вашар 182, 188, 216, 249
вилинчад 53, 59
витешчад 53
властела 165–167, 223, 242
властелчад 53, 233
Влахалук 161–162
Влахиње 118–119, 121, 140
Влашадија 92, 97
Влашчад 53, 59, 119
Влашчадија 92–93, 107, 119, 162, 268
водство 151
вођство 150–151
војничад 53

- војска 169–171, 173, 215
 врева 182
 вузлад 53
 гадеж 74, 77, 80, 82–83, 234, 262
 гадија 86
 гадина 99
 гадурија 86, 89, 98
 газдаштво 146
 гарда 173, 175–177, 188, 216
 гарнизон 173
 гарнитура 203
 гегавчад 53
 германство 152–153
 гладеж 72, 80–81, 84, 233
 гладничад 53, 69
 глумство 150, 273
 говедарчад 53
 голадија 86–87
 голинчад 53
 голобрчад 53, 57
 голодија 86–87
 голотрпчад 53, 57
 голотурија 86–87
 голупчад 12, 53, 59, 239, 268, 270, 274
 гомнадија 86–87, 98
 госпарство 146
 господа 46–47, 165–166, 223
 господичад 53
 господство 146, 234, 272
 госпочад 12, 53–54
 госпоштина 99–100
 градство 145
 грађанство 12, 15, 50, 145, 158
 грађанчад 53–54
 грличад 54, 59–60, 268
 Грчадија 92–93
 гуланферија 86–87, 97, 268
 гурбетија 86–87, 98
 гурбетлук 161
 дворанство 144
 дворје 118–119, 121
 девојчад 53–54
 девојчетија 91
 делегација 173, 217
 деликанлија 187
 депутација 173
 дерад 53
 деранчад 53
 дериштад 53, 67
 деришчад 53, 55
 дерлад 87
 дерладија 89–90
 дерчад 53
 деца 30, 35, 37, 43, 90, 165–167, 221,
 223–225, 227
 дечатина 101
 дечија 89–90
 дечина 101, 107
 дечурлија 12, 25, 50, 89–90
 довочад 53, 57
 доморочад 53
 дорамчад 53
 државништво 150–151, 273
 дроље 118–119
 дружибиње 118–119, 121
 дружина 169, 182, 188, 223
 дрчад 53
 дрчајина 101
 дрчина 101
 дуњалук 161–162
 ђакончад 53–54
 ђаурлук 161–162
 ђачад 12, 53–54
 ђаштво 150
 ђеладија 89
 евлад 185
 егба 173
 егзекуција 173, 175
 едба 173, 178
 екипа 173, 188, 216
 елита 263, 180–181
 ељаба 173
 емиграција 180
 епископат 159–160
 еснаф 180–181
 ехалија 187, 237
 ешкија 180, 217, 277
 жгадија 86, 88
 жгебад 67, 260
 жгембад 53
 жгепчад 53, 224
 женскадија 33, 91, 240
 женскадиње 118–120, 140
 женскија 91
 женскиње 118–120, 140, 233, 244,
 250, 254
 женчад 53
 женштина 102, 107, 234–235, 268

- живина 11–12, 30, 104
живорођенчад 53
живот 187
жителство 144
задруга 185–186
заједница 182, 188
заробљеништво 146, 158
збор 182, 184, 200, 216
збрка 182–183
званичност 162–163
згонија 180, 187, 217, 277
земљаштво 149
изасланство 149
избеглиштво 146–147, 234
изрод 180–181
изрочад 53, 55
имиграција 12, 180
имућност 162–163
инобраћа 161
иноверија 92
инокоштина 99
интелигенција 180–182, 217
информбировштина 103
исељеништво 146–147
јабана 217, 277
јадничад 53, 57–58
јарина 104
Јеврејчад 53, 59
јединица 173, 175, 177
јединчад 53
јоменрија 180, 237
јуначад 53–54
јункерство 146
кавурство 152, 154
калаушчад 53
калашчад 53
калуђерство 100, 146–147, 158, 273
калуђерштина 87, 99–100
капуташија 86–87, 98
католичанство 152, 154
каурија 92
каурчад 53
кипарство 150
клака 173, 178
клапчад 53, 55
клатеж 70, 76, 81–82, 84, 234
клер 170, 180, 189, 216, 237, 263
клинчадија 33, 50, 89–91, 297
клинчурдија 89–90
кметство 146–147, 247, 273
кнештво 148
колонија 180, 217, 277
компанија 182
комшилук 161–162
коњадија 91–92, 97, 268
копилад 53, 67, 87, 260
копилија 86–87, 98
копилчад 53, 55
котлокрпчад 53
крамарчад 53
крањадидија 92
крањчадија 92
крестијанлук 161
лаикат 159
ланад 53, 59–60, 268, 270, 274
Латинија 92, 162
Латинлук 161–162
латинлук 161
латинство 152–153
Латинство 152, 269
Латинчад 30, 53, 59, 162
латинштија 92, 269
лацманлук 161
Лацманлук 161
лоби 173
логор 173–174
лупешчад 53, 55
магарад 59–61, 268
Мађарија 92, 94, 107, 269
мађаронство 146, 148, 159
Мађарчад 53, 59, 269
Мађарштина 87, 103, 107, 234, 269
макањчад 53
малишад 58, 235
малограђанство 100, 145, 233
малограђанштина 12, 87, 99–100, 263, 272, 297
маломештанство 144–145
малопоседништво 146–147
мангупарија 86, 89, 97–98, 233
мангупчад 53, 55
марва 11, 189–190, 274
маториње 118, 120, 140
мачад 12, 53, 59, 61, 268, 270, 274
мезимчад 53–54, 270
мекушчад 53
мелешчад 53
месо 187–188

- метош 180, 217
 милет 180, 217, 244, 277
 милиција 173–174, 236, 274
 миљенчад 53, 56
 младарија 89–90
 младеж 12, 50, 70, 75, 78, 233, 244,
 262, 265
 младија 89–90
 младиња 101
 младост 162–163, 244–245
 млађарија 89–90
 млађешина 101, 107, 268
 момад 53
 момчад 24, 30, 37, 52–53, 56–57
 монаштво 141–142, 146, 148
 морнарија 91–92, 97, 268
 морнарчад 53
 моћништво 145
 мртворођенчад 53, 57, 69, 268
 муларија 86
 муслиманство 154
 мушина 104
 мушкадија 33, 91, 240
 мушкиње 118–120, 140
 муштина 102, 107, 268
 нагрље 118–119, 121, 140
 надриинтелигенција 182
 надстојништво 146, 148
 назовигоспода 166
 најменчад 53
 напредњарија 91–92, 97, 268
 напредњаштво 146, 148
 напршчад 53
 народ 169–170, 187–188
 насишчад 53, 56
 натражњаштво 146, 148
 научништво 150, 273
 наоччад 53
 нахранчад 53
 националност 162–163
 нашинство 145
 небраћа 161
 невинашчад 53
 невластела 166
 недоношчад 53
 недоуччад 53
 незнанија 86, 89, 98
 нејакиња 160
 нејаччад 53, 58, 69
 Немадија 92, 94
 немство 152–153
 Немчад 53, 59, 93, 269
 Немчарија 92
 немштина 103, 107, 268
 несвојбина 99, 101
 никоговина 87, 99, 101, 107
 обадовштина 104
 обитељ 185, 188
 обртништво 151
 одабранчад 53, 56
 одасланство 149
 одбор 173–174, 188
 одборништво 150–151
 одветништво 150–151
 одојчад 53–55, 62, 69, 261, 268
 одред 173, 175–177, 188
 олош 181
 омладина 12, 23, 25, 43, 101–102, 297,
 301
 општинство 146
 оркестар 170, 173–174, 216, 263
 особље 118–119
 официрија 91, 98, 268
 паства 182, 197, 217
 патрицијат 159
 пијаца 182, 184
 пилад 29, 51, 53, 59
 планинчад 53
 плебс 187, 189
 племе 237–238, 257, 263
 племство 12, 15, 37, 50, 146–147, 158
 племчад 53
 повојчад 53
 поганија 86, 88, 265
 подгојчад 53
 подмеччад 53
 подсвојчад 53
 полубраћа 161
 помеччад 53
 породица 171, 186, 188
 порота 173
 посада 173, 177, 188
 посвојчад 53, 55
 посинчад 53
 посланство 151
 послуга 173, 175
 посмрчад 53
 потеря 173

- потомство 144, 158–159
правништво 150–151
практикантерија 91
прагња 98, 173
првенчад 53
прворођенчад 53
просјачад 53
простација 86–87, 97–98, 268
публика 182, 184, 189, 216
пук 180, 216–217
работа 173
радикалија 91, 98, 268
радништво 233, 261, 297
раја 11, 23, 165, 180
резерва 173, 178
ренегатство 146–147
робље 118–119, 233, 244, 255
род 185
родбина 11–12, 99
руководство 150–151, 158, 273
руља 165, 182, 184, 189
сабор 182, 184, 188
сабраћа 161
свештенство 146–147, 272
свита 165, 173–174, 188
својта 185
сиротиња 98–99, 160
сирочад 12, 30, 53, 55, 68, 260
сирочење 118–119, 140
сисанчад 53, 56
скотија 86–87, 97–98, 268
слепарија 86, 98
словенство 152–153
Словенство 152, 269
служинчад 53
слушатељство 144
слушчад 53
Србадија 92–93, 97, 107
српство 19, 50, 107, 152–153, 158, 269
Српство 152, 269
Српчад 30, 53, 59
сталеж 180–181
становништво 144, 158–159
старост 162–163
стокупљевина 87, 99, 101
стрвеж 79–80, 82, 84
стручњаштво 146
студентарија 18, 43, 86–87, 97, 268
студентство 40, 142, 150, 158, 233
суварје 114, 128
табор 182, 184, 216–217
Татарија 92
тевабија 173, 178, 217, 277
тим 182, 184
трупа 173, 177, 188
туњевина 50, 104, 297
Турадија 92–94, 269
Турчија 92
ћифтарија 86–87, 98
убожад 67, 234
убошчад 53, 58, 69
укућанство 145
улема 180
улица 182, 184
унијачад 53
унучад 12, 30, 52–54
факинарија 86, 89
фамилија 185–186, 188
фрамасонство 146, 149
фурештија 86–87, 98
хезела 180, 217, 277
хорда 182–183, 188, 200, 217
хохштапелерија 86, 89, 98
хрватство 152–153, 159, 269
Хрватство 152, 269
хришћанлук 161–162
хришћанство 152, 154, 162, 234
хунцутарија 86, 89
циганија 30, 92, 94, 162, 268
Циганштина 103, 107, 269
Цинцарчад 53, 59
црногорство 152, 153
црнчад 53, 59
чаршија 173–174
часништво 149, 158, 233
чедија 89
чељадија 55, 89–91, 233, 263
чета 169, 173, 177, 188, 200
четништво 146–147
Чивутарија 92
чиновништво 146, 148, 234
читалаштво 144, 200
читатељство 144
Чифутарија 92–93
чланство 146, 149, 240
чобанчад 12, 30, 53–54
човечанство 144
чукунунучад 53

цгадија 89
шегрчад 53
шиптарство 152–153

школа 182, 184–185
Шокадија 92–93

Лексичко-семантичка група „биће/нелице/животиња“

алашчад 60
арсланчад 60
бибад 60
бипчад 60
бирчад 60
блашчад 60
бравад 60
бравчад 60
бучад 60
вашчад 60
вижлад 60
вижљад 60
волија 94
врање 121
врапчад 60
вучад 60
гаврање 109, 121
гмаз 189
гмизад 60
говедија 94
говечад 60
голубље 12, 30, 121–122, 274
голупчад 60
грличад 53, 59–60, 268
гудад 60
гушчад 51, 60
гушчарчад 60
дивљад 60, 64
ергела 25, 189, 191, 194
ждребад 29, 60, 224
ждребадија 94
ждребоће 121
живеж 70, 76, 78, 80, 83, 234
живинчад 60, 63
животињство 154
жутокљунчад 60
зверад 60, 64
зверадија 94
звериње 121
зверје 12, 30, 121–122, 274–275
зверство 154
зверчад 60

зечад 60
иманчад 60, 63
имањчад 60
јагањчад 60
јагњад 60–62, 68, 221, 224, 226
јаловиње 121–122
јаловчад 60
јањад 60
јарад 30, 52, 59, 60–61
јарење 121
јато 12, 25, 169, 171, 183, 235–236,
257, 276
једногочад 60
јесенчад 60
јунад 60, 62
јунадија 94–95
камилчад 12, 60
кезмад 60
керчад 60
кизмад 60
кисад 60
кленчад 60
кловашчад 60
козлад 60
кокошење 121
кокошчад 60
кокошчење 121
коњчад 60
кравчење 121
крдо 12, 169, 183, 189, 191–193
крмчад 60
лабуђе 121–122
лавчад 60
ланад 60
ластавичад 60
ластавчад 60
лепирје 121–122
липсеж 79, 81–82
лисичад 60
лишчад 60
магарад 60–61
мајмунчад 60

мангулчад 60	орлење 121
марва 1112, 189–190, 259, 274	пашчад 60
марвинчад 60	пелагијал 189
мачад 60	пилад 60
машчад 60	пиладија 94
медвечад 60	пилеж 233, 262, 270, 275, 297
мечад 60	пилчад 60
мисирчад 60	прасад 60
мишчад 60	псетиње 121
младад 60	птичје 12, 109, 121
младунчад 60	рој 12, 191, 193–194
мравеж 50, 75–76, 80	свињчад 60
мравиње 121	славујчад 60
мравље 121–122, 275	слончад 60
мрморје 121	сомчад 60
мулад 60	стадо 24–25, 169–170, 183, 189, 191–192
мушад 60	стока 11–12, 189–190, 259, 275
мушиње 121–122	телад 24, 29–30, 38, 50, 60, 260
назимчад 60	ћурад 60–61
обадиње 121–122	чопор 25, 169, 183, 189, 191, 193, 198–200
обаје 121	шиљеж 71, 80, 84, 233
овнашчад 60	шиљежад 60
овчиње 121	штенад 60
огарчад 60	
озимчад 60	
омад 60	

Лексичко-семантичка група „материјалне реалије – предмети од природних и вештачких материјала“

аковчад 66	ваљовање 125
алат 203–204, 216, 237, 264	возовље 130
алемље 111, 125	гардероба 207
архив 207, 217, 277	гарнитура 203
бакар 13, 206	гвожђарија 95
библиотека 207–208	гвожђија 95
бижутерија 13, 15, 36, 264, 277	гвожђурија 95–96, 240
бисерје 53, 125, 233	гвозденарија 95–96
бљушће 128, 130	гвозденина 106
брвање 126–127	гвоздија 95
бренцад 66	гвоздурина 106
бродовље 13, 130, 233	глиненина 106
буље 125	гређе 13, 126–128
бурад 13, 30, 36, 50–52, 66, 129, 260	грнетија 95
бурење 128–129	грнчарија 13, 95
буриње 128–129	гуњад 66–67, 233
валуће 125	дрвенарија 13, 237–238

- дрвовина 106
 дривље 126–127
 дугмад 31, 50, 52, 66
 ђинђувчад 66
 ђулад 51, 66, 68, 260
 есцајг 13, 201, 216, 239–240
 жабовље 130–131
 железарија 95
 железарија 95
 жрневље 125–126, 235
 жрње 125–126
 завесе 128–129
 звонцад 66, 68, 260
 злато 206, 216
 јамборје 130
 јарбоље 130
 јастучје 109, 128–129
 једриље 130
 каменчад 51, 66, 68
 камење 13, 30, 50, 53, 110, 140–141,
 233, 238, 243, 245–246, 253
 каптарје 128
 картеч 206
 катанчад 66
 квареж 72, 80, 82, 84
 керамика 207, 216
 киповље 13, 126
 клинчад 66
 клиње 128
 клубад 66
 клупчад 66
 кожарија 95, 234
 козметика 203, 237
 колесје 130
 коље 13, 126–127
 конопље 130
 конопчад 66, 68, 260
 косјерје 128, 130
 котуриње 125
 котурје 132, 238
 кочје 126, 128
 кремење 31, 110, 125–126
 кремовље 125–126
 крижевље 132
 крижје 132
 кристалерија 95, 235
 крпеж 70–71, 81–82
 лемеђе 126–128, 235
 лемежје 126–127
 лемежје 126–128
 лемезје 126, 128
 ливенарија 95
 литература 208
 лова 201–202
 лончарија 95
 луковље 128, 235
 луминарје 128
 махлукат 159–160
 мебл 13, 201–203, 216
 мобилје 128–129
 мраморје 125
 накит 170, 203–204, 209, 215–216,
 235, 257, 259, 263, 265, 297
 намештај 13, 15, 17, 19, 26, 170,
 202–205
 натикавље 131
 новац 202, 235, 297
 облачје 13, 109, 131, 134, 141
 облуђе 110, 125
 оборје 128
 обручје 132
 обућа 13, 203–204, 216, 235, 237, 259,
 263
 одећа 13, 170, 204, 215–216, 263, 265
 оруђе 114
 оружје 114
 периодика 207, 212
 посуђе 13, 50, 128, 130
 прозорје 128–129
 прозорчад 66, 260
 прошће 126, 128
 прстење 13, 31, 131
 ремење 13, 131, 248
 роба 203, 205, 216, 242
 рубље 13, 131, 244
 skutје 131
 сплавље 13, 130
 сребрнарија 95
 сребрнина 106
 сребро 13, 206
 стаклад 66
 стакларија 44, 95
 стаклиње 128–129
 степење 126
 стубље 126
 стубовље 126
 ступовље 126
 суђе 128, 130

танад 66	црепље 111, 128–129
тракиперје 131, 235	цреповље 128–130
ћебад 66, 68, 260	чадорје 128–129
ћилимчад 66	челик 206
ужад 66, 68, 260	шаторје 30, 128–129
храмовље 126	штампа 208
цревље 128, 130	

Лексичко-семантичка група „биљке, дрвеће, њихови делови
и остаци – фитоними“

багремље 53, 113	гњиладина 105, 233
багрење 113	голоперје 113
базовље 113	горуње 113, 117, 140, 270, 275
батавље 113	грабље 111, 113
белоборје 113	грабровље 113
билије 114	градинарство 155
билинство 155	грање 113, 170–171, 245
биље 114, 261	грбље 113
бодиле 113	грмаље 113
бокореје 113	грмље 111, 113, 140, 261
борје 12, 30, 50, 113, 116–117, 233	груње 113
боровље 113, 116	густиш 209
босиле 113, 117, 233, 238, 245	дебаље 113
брезје 33, 112–113, 116, 261	драчиње 113
брезовље 113, 116	драчје 113
брешће 111, 113	дрвеће 30, 114, 140
брсје 113	дрвиште 160
бршље 113	дрвље 3031, 112, 114, 238, 245–246, 253
бршће 113	дрвуљина 105
буковље 113, 117	дрвурина 105
бучје 30, 109, 113	древеће 114
власје 113	древје 114
влатовље 113, 116117	дреновље 113, 117
влаће 3031, 113, 116	дрење 113
врбиње 113, 116	дубље 113
врбље 113	дудиње 113
врбовина 105	дудовина 105
врбовље 113, 116	ђулистан 208, 237
врежје 113	жбуње 113, 140–141, 239, 261, 295
вресје 113	жирје 113
гај 209	зеље 13, 114, 208, 210, 215
гариг 208	иверје 31, 53, 113
глогиње 113, 116	ивље 113
глоговље 112–113, 117	игаље 113
гложђе 113	игличје 113
гложје 113, 117, 235	

- ишибље 113
 јаблање 113
 јаворје 113
 јасење 113
 јеловље 113
 јеље 113
 јесење 113
 јошје 113
 калоперје 113
 каранфиље 113
 кестење 30, 110, 113, 246, 252
 кладовље 113
 клађе 113
 класје 12, 49, 113, 232, 246, 252
 клење 113
 клечје 113
 клипље 113
 комушје 113
 копривље 113
 корење 113–114
 коровље 114
 коцење 114
 кочање 114
 кошље 114
 кречје 114
 крљађе 114
 кукуруз 210
 ластарје 114
 лежиковина 105
 лекобилје 114
 лесковље 114
 лешје 114
 лешће 114
 ливадње 114
 лијерје 114
 лисје 114
 лисковиње 114
 листина 105
 лишће 18, 30–31, 37, 114, 116, 170–171, 244
 ловорје 114
 ложђе 114
 лозје 114
 лопурје 114
 лотосје 114
 лужје 114
 маслиње 114
 машичје 114
 машиште 160
 младежина 105
 млазје 114
 облиње 114
 овршина 105
 ограње 114
 омарје 114
 пиљевина 13, 211
 плева 13, 211
 плође 114
 пруће 29–30, 110, 114–115, 140, 261
 ракиће 114
 раслиње 114
 русје 114
 свржје 114
 семење 114
 сено 19, 211
 скосје 114
 слама 19, 38, 170, 210–211
 стабаље 114
 стабарје 114
 стрње 114
 струготина 13, 211
 сувад 67, 234
 топоље 114
 трава 12, 19, 211, 257
 трештиње 114
 трешће 114
 трње 114
 трсје 114
 трстије 114
 трусје 114
 тршће 114
 фрижје 114
 хвоје 114
 храстовље 114
 храшће 114
 цвеће 31, 37, 110, 114, 140–141, 171, 220
 церје 114
 честар 209
 честарје 114
 чечарје 114
 чокоће 114
 шеварје 114
 шибарје 114
 шибље 111, 113–114
 шибљичје 114
 шикарје 114
 шипраг 115, 209

шипражје 114	шушље 114
шума 209	шушње 114
шумарак 209	

Лексичко-семантичка група „географски појмови“

брђе 133–134	захриђе 133
брежје 109, 133	језерје 133
ваље 133	клисје 133
висје 133	клисурје 133–134
височје 133	ливађе 133–134
вртложје 133	овршје 133
врховље 133–134	острвље 133
вршје 133	островље 133
голеђе 133	оточје 133
горје 13, 37, 133–134, 235	понорје 133
горовје 133	пруђе 133
гребење 133–134	рудогорје 133
гричје 133	стење 133–134
гроће 133	хриђе 13, 133–134, 141
грушје 133	хумље 111, 133
доље 133	

Лексичко-семантичка група „ситни делови, остаци, талог, мноштво таквих делова“

вртлиње 135–136	жеравље 135
вршиње 135	здробина 105
глотинје 135	кочевина 105
гњиладина 105, 233	мрвеж 50, 71, 79, 80, 84, 233, 235
гњилеж 72, 83–84, 262	овршина 105
дробеж 78, 80, 82–83, 262	огризоће 13, 135
дробина 105–106	окрње 135
дробље 111, 135	ситнеж 70–71, 73–74, 262, 270
дробљење 135	стареж 74, 77, 81–83, 262
дрожје 135	трулеж 70, 72–73, 83, 262
дропиње 135	труње 13, 50, 110, 135
дроптиње 135	угљевље 30, 135
жарје 135	угљење 135
жаровље 135	

Лексичко-семантичка група „комад, део, грумен нечега, гомила“

бремене 136	грамађе 136
бусење 136	громађе 136
бусје 136	груђе 136

грумење 13, 30, 109, 136	крњад 67, 71, 79, 83, 234, 262
груневље 136	крњеж 71, 79–80, 82–84, 262
груновље 136	наклађе 110, 136
груње 136	отпад 13, 211–212, 275
ђубрад 66, 212, 275	парчад 66, 68, 260
ђубре 13, 211–212, 275	плашће 13, 111, 136
комађе 30, 110, 136	смеће 13, 211–212

Лексичко-семантичка група „анатомски појмови и делови тела код људи и животиња“

власиње 123	мишићје 12, 123
глобље 123	обрвље 123
живчевље 123	перје 12, 36, 123, 248
костурје 12, 123	роговље 123
кошће 123–124, 235	станичје 123
криље 123	трупље 12, 111, 123
ласиње 123	уђе 123
мадиње 123	

Лексичко-семантичка група „воће и поврће“

бостанија 96	зелен 13, 208, 210, 215
воћарија 96	зеље 13, 114, 208, 210, 215
воће 13, 21, 132, 251, 263–265	јагуриње 132
воћија 96	облиће 132
гомоље 132	поврће 13, 132
грожђе 111, 132–133, 245, 248	шемарје 132

Лексичко-семантичка група „атмосферске и небеске појаве“

вирије 134	звезђе 111, 134
громовље 134	маглозвијежђе 134
даничад 67, 234	облачје 13, 109, 131, 134

Лексичко-семантичка група „институција, установа“

ваздухопловство 13, 155	судство 155–157, 258
издавалаштво 155, 233	уредништво 155

Лексичко-семантичка група „место, станиште“

гробље 13, 33, 111, 138, 243, 248, 252

Лексичко-семантичка група „врста јела, гастрономски производ“

пециво 13, 203, 263–264

Лексичко-семантичка група „нематеријалне реалије“

гласје 137, 141

гласовље 13, 137

даворје 137, 141

дење 137

звуковље 13, 137, 141

милодарје 137–138

мирисаље 137

мирисје 13, 137

називље 13, 137, 213

песништво 13, 157, 214

поломље 137

разногласје 137

сврабеж 80–81, 85

сликарство 13, 214

срамеж 75, 80–81, 85

стваралаштво 157, 214

творје 137, 141

РЕГИСТАР ПОЈМОВА

А

апстрактно значење 150, 157
апстрактност 46, 157, 162, 214
архисема 131

атрибут 46, 72, 219, 223, 227

аугментатив 91, 98–99, 106

Б

библизам 198
бројна именица 224, 227, 228

бугарски језик 40, 44, 104, 108, 142,
189, 212, 215

В

вишезначан 140, 264
војна лексика 177

војни регистар 175, 178, 200, 217, 239

Г

генерички сингулар 21
граматичка морфема 52

граматички 28, 31, 40, 70, 83, 117, 205
број 22, 23, 47, 50, 228
род 71, 228, 262

Д

двородан 76, 83, 189, 216
деминутив 51, 53, 59, 260
деминутивност 55
денотат 115, 135, 198
дериват 49–50, 52, 231, 235

деривација 47, 49, 52, 67, 260
дефиниција 15, 87, 194, 231, 239
граматичка 28, 53, 241
описна 234–237
синонимска 234–235

Е

експресиван 94, 96, 103, 106, 180, 252
експресивна функција 69, 268–269
експресивност 162, 241, 254
експресивизација 87, 180
експресија 90, 106, 199, 261

емпатија блискости 54, 59, 68, 158,
271
енглески језик 18, 135, 184, 191
етник 93, 269
етнос 92, 107, 268
еуфемизација 58

З

збирни број 224–226, 229
 збирно значење 12, 38, 44, 49, 77, 82,
 171, 189, 233, 264
 збирност 17–20, 22, 36, 203, 215, 220,
 240, 257, 263

зброј 19
 збројина 19, 38, 39
 зооним 82, 118, 121
 зоонимска метафора 64, 275

И

изведена реч 231
 изведеница 70, 85, 95
 именица 12, 18, 151, 169, 172
 апстрактна 11, 81, 137, 153, 215
 градивна 11, 27, 241
 заједничка 11, 29, 81, 171
 збирна 11, 14, 18, 23, 27, 28, 38,
 49, 165, 169, 188, 216, 217, 220,

223, 234, 242, 249–250, 254,
 257–259, 263–265, 267
 збирно-градивна 32, 171
 именица субјективне оцене 96, 153,
 158, 259
 именички дериват 62, 71, 75, 87, 90,
 140, 259
 историзам 159, 277

Ј

јединичност 17, 22, 165

једнина 23, 36–37, 115, 221

К

категија 42, 49, 219, 243, 267
 singularia tantum 23, 28, 36, 49, 52,
 83, 141
 pluralia tantum 23, 45, 211
 категорија бројивости 22, 24, 37, 45,
 83
 категорија живо/неживо 52
 категорија збирности 17, 20, 24, 47,
 166
 квалификатор 23, 58, 75, 80, 117, 233
 зб. (=збирно) 15, 54, 128, 232, 233
 нормативни 277
 функционално-стилски 277
 квантификатив 27
 квантификатор 27
 квантификација 25, 195, 224
 колективна експресија 59, 64, 104,
 107, 180, 190, 268

колективне именице 11, 28, 31, 37,
 141, 156, 190
 компонента збирности 171
 компонента узраста 253
 конгруентни атрибут 79
 конгруенција 219, 226
 граматичка (формална) 219, 226
 семантичка 219–220, 228
 конотација
 позитивна 252, 268, 276
 негативна 82, 101, 119, 153, 251
 конструкција 195, 221, 226
 предлошко-падежна 195, 244
 именичка 243
 глаголско-именичка 245
 реченична 248
 поредбена 248

Л

лексикализовати 56, 123, 178
 лексикографска дефиниција 231
 лексикографска обрада 237, 239

лексикографски поступак 235
 лексикографски чланак 234

лексичка збирна именица 12, 15, 36, 169, 173, 192, 212, 236, 259, 263, 265
 лексичка збирност 170, 179, 215, 265
 лексичка јединица 12, 231, 238, 257

лексичка метафора 122, 214
 лексички систем 118, 121, 180, 182, 261

М

македонски језик 38, 39
 метајезичка константа 172, 177, 199, 216
 метафоричке асоцијације 122, 274, 275
 метонимија 125, 156, 158, 172, 236
 метонимијска формула 152, 158, 162, 184

метонимијски модел 160, 187, 272
 метонимијски пренос 14, 77, 99, 162, 181
 механизми полисемије 83, 146, 152, 233
 моносемичан 53, 83, 93, 140, 158, 264
 мотивна именица 50, 112, 232
 мотивна реч 62, 79, 95, 233

Н

небројива именица 27, 193

немотивисана именица 235, 271

О

одредница 71, 231, 237, 240
 описни речник 53, 231

опредмећеност 24, 26, 258

П

партикуларизатор 26, 95, 189, 197, 200
 партикуларизатор-уобличивач 193–194, 217, 276
 партитивна допуна 193, 196, 227
 партитивна синтагма 192, 227
 партитивни генитив 191
 пејоративно значење 92, 100, 107
 пејоративност 82, 108, 183, 212, 275
 пејорација 82, 97
 позајмљеница 237, 277

покрајинска лексика 94, 101, 119, 128, 187
 полисемантичка структура 151, 158, 172, 192, 216, 241
 полисемија 83, 146, 152, 271
 полисемичан 81, 264
 предикат 33, 46, 220–221
 примарно значење 81, 181, 233, 236
 проста реч 231
 прототипична збирна именица 40, 140, 212, 267

Р

речник 14, 64, 79, 80, 183
 речничка дефиниција 194, 203

речнички чланак 231, 238
 руски језик 41, 142, 161

С

секундарно значење 59, 178, 185, 197
 сема збирности 62, 64, 116, 140, 261

семантичка компонента 68, 267, 270
 семантичка константа 173, 213

семантичко поље 73, 106
 сингулатив 19, 171, 188
 синегдоха 21, 104, 129, 130
 стилска маркираност 86, 97, 98
 субјекат 21, 33, 219, 220
 суплетивна множина 28, 34–35, 51

суфикс *-ад* 24, 51–52, 60
 суфикс *-еж* 70, 80, 82
 суфикс *-ија* 85–86, 93
 суфикс *-ина* 98, 106
 суфикс *-је* 39, 108, 112, 137
 суфикс *-сїво* 142, 152, 157

Т

творбена категорија 47, 49, 166
 творбени модел 47, 103
 творбени тип 85, 108, 161
 творбени формант 41

терминолошка лексика 131, 217
 терминолошка синтагма 198, 241
 турцизам 178

Ф

фигуративно значење 117, 197
 фразеологизам 241, 251, 252
 фразеолошка јединица 241, 253–254

функционална граматика 42
 функционално-семантичко поље 42,
 47

Х

хетероген 70, 203, 259, 265
 хипокористик 268
 хипокористичност 58

хомоген 83, 205, 259
 хомогеност 106, 258

АУТОРСКИ РЕГИСТАР

А

Андрејчин, Л. (Андрейчин, Л.) 39

Б

Бабић, С. 70, 85, 112, 118, 171, 179,
209, 220, 222–223

Балтова, Ј. 45

Барих, Е. 56, 70, 220, 223

Белај, Б. 54, 56, 165, 220

Белић, А. 31, 35, 55, 63, 228

Блум, П. (Bloom, P.) 171

Болинџер, Д. (Bolinger, D.) 205

Бондарко, А. В. 23, 41, 42

Бошњак, Т. 70

Брабец, И. 170

Браеску, Р. (Brăescu, R.) 44

Браун, М. (Braun, M.) 169

Буров, С. 27, 41, 169

Бушелић, П. 184, 209, 224

В

Вахрушева, М. И. 123

Вебер, А. 169

Вельковић Станковић, Д. 97, 108

Виноградов, В. 23, 41

Висоцка, И. (Высоцкая, И.) 41

Вишњевац, В. 34

Вјежбицка, А. (Wierzbicka, A.) 17,
135, 201, 205

Војводић, Д. 43

Вуковић, Ј. 190

Вуксановић, Р. 34, 133

Вуловић, Н. 198, 241, 243

Г

Гортан Премк, Д. 77, 104, 122, 127,
156, 172, 180, 185, 188, 189, 193,
210, 231, 240

Горшкова, М. 41

Гочева, С. 40

Григорик, И. 41

Гринбаум, С. (Greenbaum, S.) 184

Д

Дабић, Б. 19

Даничић, Ћ. 29

Дегтјарјов, В. (Дегтярьев, В.) 41, 220

Десницка, А. (Десницкая, А.) 45

Дешић, М. 249

Димитрова, М. 40

Домрачева, И. 43, 86

Драгићевић, Р. 21–22, 26, 77, 98, 104,
122, 127, 146, 180, 189, 192–193,
197, 200

Ђ

Ђинђић, М. 178

Е

Еубулид 20

Ж

Живковић, С. 170

З

Зељић, Г. 195, 224–229
Зерголерн-Милетић, Ј. 21, 202

Зника, М. 22–24, 27

И

Ивановић, М. 45
Ивановић, Н. 172, 187, 199, 214
Ивић, М. 17, 19, 21, 24–26, 32, 35, 43,
47, 95–96, 115, 133, 169–170, 189,
191, 210

Иконицова, С. 42, 186

Исаченко, А. 115

Ј

Јовановић, В. 41, 51, 54, 58, 63, 98,
123, 176

Јовановић, Ј. 82

К

Калинина, Јб. 142
Кант, И. 20
Карацић С., В. 28
Квајн, В. (Quine, W.) 21
Квирк, Р. (Quirk, R.) 184
Келемен, Д. 171
Клајн, И. 32, 41, 51, 63–64, 70, 85,
113, 138, 156, 161, 220, 226

Ковачевић, М. 146

Конески, Б. 38–39

Конески, К. 39, 142

Корбет, Г. (Corbett, G.) 17, 220, 223

Крумова-Цветкова, Ј. 40, 45

Куна, Б. 193, 209

Л

Лајонс, Џ. (Lyons, J.) 26, 191
Лешкова, О. 43, 46

Лихошвај, В. (Лихошвай, В.) 41
Ломпар, В. 11, 28, 32, 169, 176

Лохман, Ј. 223

М

Маретић, Т. 31, 33, 52, 221, 226
Марков, Б. 38, 39, 142
Марковић, А. 195
Маслов, Ј. 40
Мацановић, А. 28–30
Милаковић, Д. 30

Миланов, Н. 200
Младеновић, Р. 34, 39, 68
Морк, Х. 115
Мразовић, П. 31, 227
Мршевић-Радовић, Д. 241, 249–250
Мустакимова, Г. 41

Н

Николић, Мар. 42–43
Ницолова, Р. 40

Новаковић, С. 30
Новокмет, С. 64, 82, 191, 275

О

Обућина, П. 229

П

Панфилов, В. 169
Пети, М. 19, 3738, 52, 222
Петров, В. 27, 40–41, 44–45, 86, 142,
169, 189, 212, 215
Пецо, А. 32, 35, 55, 75, 115, 220
Пипер, П. 18, 25–26, 32, 35, 41, 43,
52, 68, 193, 219–220, 226, 229

Поповић, Љ. 31, 35, 41, 50, 70, 85,
227–228
Потебња, А. (Потебња, А.) 41
Прањковић, И. 21, 23, 37, 41, 52, 170,
220
Прћић, Т. 194

Р

Радовић-Тешић, М. 41
Ранђеловић, А. 64
Ристић, О. 65, 98

Ристић, С. 24, 33, 65, 85, 92, 104, 120,
240, 277
Ружић, В. 182

С

Силић, Ј. 24, 52, 56, 226
Симић, Р. 33, 35, 38, 71, 115, 142, 165,
169, 220–221
Стакић, М. 51, 63, 109
Станојчић, Ж. 30–33, 35, 41, 50, 70,
85, 112, 117
Стевановић, М. 11, 28, 30–31, 33, 35,
50, 70, 80, 85, 115, 138, 141, 156,
165, 176, 220

Стијовић, Р. 226–227
Стојанов, С. (Стојанов, С.) 40
Стојка-Дину, Ј. (Stoica-Dinu, O.) 44
Суботић, Љ. 211
Супрун, А. 229
Супрунчук, Н. 19, 35, 116

Т

Тафра, Б. 17, 38, 56, 227
Томић, Б. 23, 170
Тополињска, З. 39

Триандафилидис, М.
(Τριανταφλλίδης, М.) 44
Тулина, Т. 192

Ћ

Ћорић, Б. 54, 232

Ф

Фалетар, Г. 56, 165

Х

Храсте, М. 170

Ц

Цвијовић, Д. 69

Ш

Шарић, Љ. 27
Шипка, М. 251, 253

Шмељов, Д. (Шмелев, Д.) 185

О АУТОРУ

Драгана Цвијовић, научни сарадник Института за српски језик САНУ, рођена је 1979. године у Београду. Групу за српски језик и књижевност Филолошког факултета Универзитета у Београду завршила је 2006. године. На матичном факултету завршила је мастер студије 2008. године, одбравивши мастер рад под насловом *Англицизми у српском језику из области моде и њихова лексикографска обрада*. Докторску дисертацију под насловом *Збирне именице у савременом српском језику* одбранила је на истом факултету 2017. године. Од 2006. године запослена је у Институту за српски језик САНУ на одсеку *Лингвистичка истраживања савременог српског језика и израда Речника САНУ*.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

811.163.41'367.622

ЦВИЈОВИЋ, Драгана, 1979–

Збирне именице у савременом српском језику : (лексичко-граматичка и лексичко-семантичка анализа) / Драгана Цвијовић. – Београд : Институт за српски језик САНУ, 2023 (Београд : Службени гласник). – 324 стр. ; 24 см. – (Монографије/Институт за српски језик САНУ = Monographs/Institute for the Serbian Language SASA ; 35)

На спор. насл. стр.: Collective nouns in contemporary Serbian language : (lexicogrammatical and lexical-semantic analysis) / Dragana Cvijović. – „Студија ... настала је на основу рукописа докторске дисертације ‘Збирне именице у савременом српском језику’, одбрањене 2017. године на Филолошком факултету Универзитета у Београду“ → Реч аутора. – Тираж 300. – О аутору: стр. [325]. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија: стр. 281–293. – Регистри. – Summary ; Резюме.

ISBN 978-86-82873-96-9

а) Српски језик – Лексика – Именице

COBISS.SR-ID 123375369